

oIKos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

LIKOS

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2014 Nr. 2 (18)

VERSUS AUREUS

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vida BAGDONAVIČIENĖ

(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva)

Tomas BALKELIS

(Mančesterio universitetas, Didžioji Britanija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Mykolas DRUNGA

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Alfonsas EIDINTAS

(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Siatlas, JAV)

Kaja KUMER-HAUKANÕMM

(Tartu universitetas, Estija)

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Saulius PIVORAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Juozas SKIRIUS

(Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Romas VAŠTOKAS

(Trento universitetas, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2014

© Lietuvių išeivijos institutas, 2014

© „Versus aureus“ leidykla, 2014

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Karolis ŽIBAS Vija PLATAČIŪTĖ	Migrantų integracija ir migracijos tinklai Lietuvoje: nuo teorinių veiksnių iki empirinių duomenų 7 The Integration of Migrants and Migration Networks in Lithuania: Theoretical Factors and Empirical Data 22
----------------------------------	---

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Halina BERESNEVIČIŪTĖ- NOSÁLOVÁ	Keliautojas, užsienietis, emigrantas: migracija ir socialinė menininko karjera XIX a. Brno ir Vilniaus periodinėje spaudoje 23 A Traveler, Foreigner and Emigrant: The Migration and Social Career Of Artists In Nineteenth-century Vilnius Brno Periodical Press 43
Rasa ŽUKIENĖ	O vis dėl to juokėmės: gyvenimas pagal DP spaudos karikatūras 45 But we did have Some Laughs too: The Depiction of Everyday Life in German DP Camp Cartoons 62
David LUDVIGSEN	Lithuanian Citizens In Norway During Ww2: Who Were They And What Happened To Them? 63 Lietuvos piliečiai Norvegijoje Antrojo pasaulinio karo metais: kas jie tokie ir kas jiems nutiko? 71
Simonas JAZAVITA	Lietuvos karininkai darbo ir sargybų kuopose Vokietijoje 1946–1949 m. 73 Lithuanian Officers in Labor and Guard Services in Germany from 1946 To 1949 85

Egidijus BALANDIS	Sporto herojaus funkcija JAV lietuvių visuomenėje: Jack Sharkey-Žukausko atvejis 1926–1936 m. 87 A Sports Hero's Role in Lithuanian-American Society: The Case of Jack Sharkey-Žukauskas (1926–1936) 100
Akvilė ŠIMĖNIENĖ	Sąsajos tarp idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos B. Ciplijauskaitės kritikoje 101 Connections Between Idealist Stylistics and Literary Phenomenology in Ciplijauskaitė's Literary Criticism ... 118
IŠ ARCHYVŲ FROM THE ARCHIVES	
Ina VAISIŪNAITĖ	Šveicarijos lietuvių bendruomenės įsikūrimo pėdsakai A. Geručio archyve 121 Traces of the Beginnings of the Swiss Lithuanian Community in the Gerutis Archives
RECENZIJOS BOOK REVIEWS	
Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS	Nevykęs pabėgimas ar likimo šypsena? 143 An Unsuccessful Escape, Or Destiny's Smile?
Astijus KRAULEIDIS	Egzilio tapatybės išsaugojimas 147 The Preservation of Exile Identity
KRONIKA EVENTS	151
MŪSŲ AUTORIAI AUTHORS	
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS REQUIREMENTS FOR CONTRIBUTORS	

Karolis ŽIBAS, Vija PLATAČIŪTĖ

Migrantų integracija ir migracijos tinklai Lietuvoje: nuo teorinių veiksnių iki empirinių duomenų

Straipsnis parengtas remiantis projekto „Trečiųjų šalių piliečių integracijos trajektorijos ir vertinimo mechanizmai“ pagal Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai 2012 m. metinės programos rezultatus (projekto paramos sutarties Nr. D4-121-EIF-2012/6/04/RM/1/13/05).

Istorinis migracijos kontekstas, Lietuvoje vyraujanti migracijos struktūra ir migracijos valdymo patirtys rodo, kad daugiau negu prieš 20 metų migracija Lietuvoje patyrė lūžio momentą, įgaudama naujas formas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tarprespublikinė migracija į Lietuvą tapo tarptautine. Taigi politinės transformacijos perspektyvoje tas pats žmonių mobilumas įgavo naują turinį: pradedant migracijos politika ir migrantų integracijos trajektorijomis, baigiant nuostatomis dėl migracijos procesų visuomeniniame ir politiniame lygmenyse.

Imigrantai iš taip vadinamųjų trečiųjų šalių sudaro didžiausią migracijos struktūros dalį Lietuvoje, todėl, galima teigti, kad pagrindines migracijos struktūros charakteristikas Lietuvoje sąlygojo tarpvalstybinės ir tarptautinės migracijos sąveika. Nors iki 1990 m. (tarprespublikinės migracijos

kontekste) Lietuva buvo tapusi migracijos tikslo šalimi imigrantams iš Rytinių Sovietų Sąjungos respublikų, žvelgiant iš tarptautinės migracijos tendencijų perspektyvos, galima teigti, kad po nepriklausomybės atkūrimo, ES ir Šengeno erdvės plėtros, Lietuva netapo migracijos tikslo šalimi, o migracijos mastai (lyginant su Vakarų Europos šalimis) išliko nedideli.

Analizuojant Lietuvos migracijos struktūrą, būtina atsižvelgti į imigrantus iš trečiųjų šalių kaip į skaitlingiausią ir įvairove pasižyminčią imigrantų grupę. Jei migracija iš posovietinių šalių vyko iki ir po Sovietų Sąjungos žlugimo, imigrantai iš kitų šalių (pvz., Afrikos kontinento, Turkijos, Kinijos ir kt.) Lietuvą pradėjo „atrasti“ palaipsniui, šaliai atkūrus nepriklausomybę. Taigi, atsižvelgiant į istorinį migracijos kontekstą ir Lietuvoje vyraujančią migracijos struktūrą, migracijos procesus Lietuvoje galima analizuoti tiek tarptautinės, tiek tarprespublikinės migracijos kontekste (dėl po Sovietų Sąjungos žlugimo išlikusių socialinių, ekonominių ir kitokio pobūdžio ryšių su Lietuvos valstybe ir visuomene).

Pasitelkiant kokybinių tyrimų metodus, straipsnyje analizuojamos migrantų migracijos

ir integracijos prielaidos bei migracijos tinklo formavimosi procesai Lietuvoje. Straipsnyje pateikiami empiriniai duomenys apie Lietuvoje gyvenančių migrantų vidinius ir išorinius socialinius bei ekonominius ryšius, individualias ir kolektyvines imigracijos patirtis. Migrantų imigracijos ir integracijos ypatumai atskleidžiami skirtingais aspektais: individualiais ir kolektyviniais mobilumo veiksniais kilmės šalyje, prielaidomis migracijos tinklui formuotis tikslo šalyje.

Empirinio tyrimo modelis

Analizuojant migrantų imigracijos ir migracijos tinklo formavimosi ypatumus, remiamasi ekonominėmis¹ ir socialinėmis² migracijos teorijomis. Straipsnio teorinį pagrindą sudaro migracijos kilmę ir tęstinumą aiškinančių teorinių veiksnių sąveika, todėl migrantų gyvenimo Lietuvoje patirtys atskleidžiamos atsižvelgiant į minėtas teorijas (žr. 1 pav.).

Akademinėje literatūroje tarptautinė migracija analizuojama plačiai, aprėpiant įvairių tipų migrantus ir socialinių mokslų disciplinas, skirtingai apibrėžiančias tyrimo objektą ir taikančias įvairius metodus. Migracijos procesus aiškinančių teorijų yra daug, todėl vienos bendros ir visapusiškos migracijos teorijos nėra³. Atsižvelgiant į šio straipsnio tikslą, empirinio tyrimo modelio konstravimas (žr. 1 pav.) ir analizė remiasi migracijos teorijomis, kurios siekia ne tik suprasti ir paaiškinti žmonių mobilumą skatinančius veiksnius, bet atskleisti, kaip socialiniai tinklai, bendruomeniniai lūkesčiai kinta ir paneigia struktūrinių veiksnių įtaką migracijai⁴. Nors yra bandymų sujungti skirtingas migracijos teorijas⁵, kompleksinis šių teorijų taikymas yra sudėtingas. Kita vertus, siekiant visapusiškos analizės, šių teorijų sintezė yra būtina.

Migracijos teorijas galima skirstyti į ekonominės (*neoklasikinė ekonomikos, dvigubos darbo rinkos, pasaulio sistemų teorijas*) ir socialinės (*migracijos tinklų, migracijos*

sistemų)⁶. Ekonomistai tarptautinę migraciją aiškina stumties-traukos teorija, o sociologai pažymi transnacionalizmo (vienas pirmųjų – Portes, 1985) ir socialinių tinklų svarbą (vienas pirmųjų – Massey, 1987). Pagal migracijos proceso aiškinimą šias migracijos teorijas taip pat galima skirstyti į *migracijos kilmės bei tęstinumo priežastčių*⁷ ir *migrantų inkorporacijos*⁸.

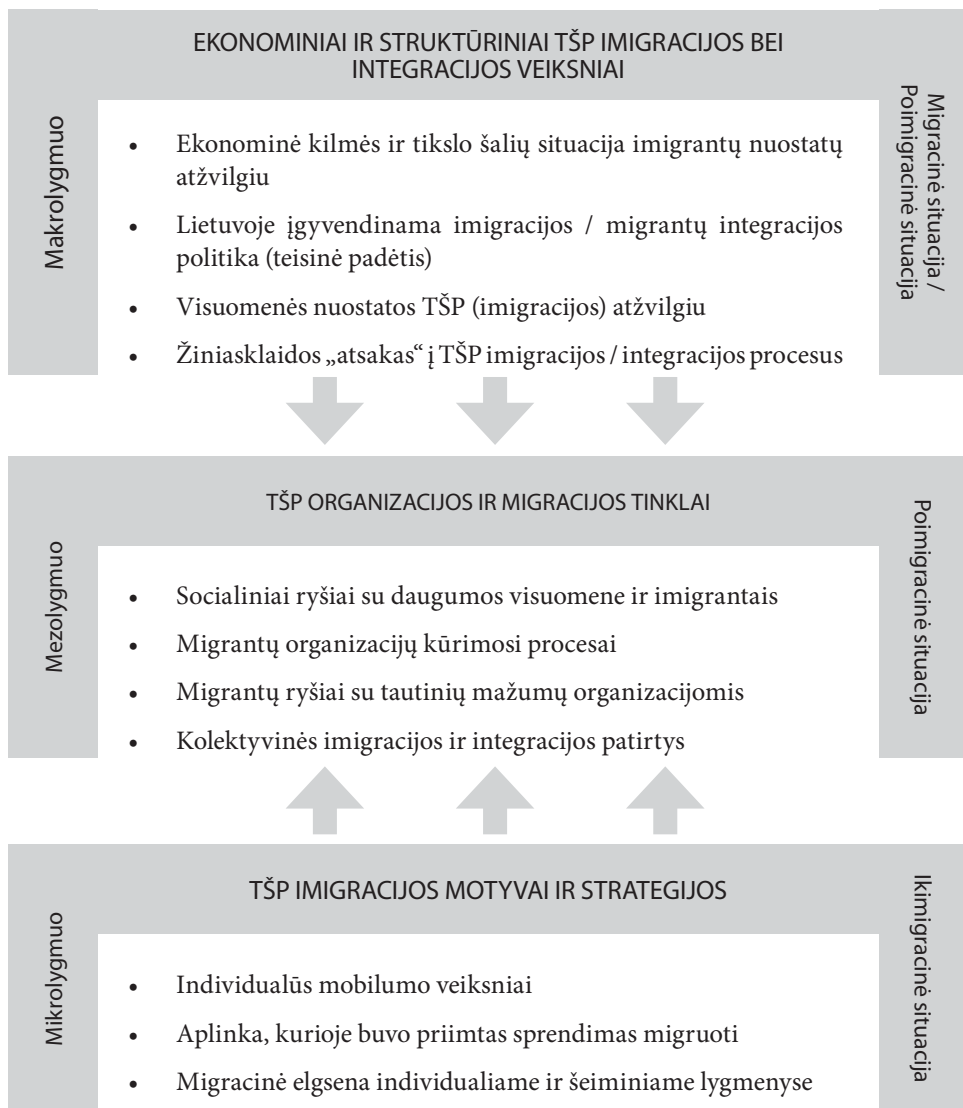
Nors migracijos kilmę aiškinančios ekonominės migracijos teorijos pateikia platų migracijos procesą apibūdinančių veiksnių spektrą, jos pilnai neatskleidžia individualių ir (arba) kolektyvinių mobilumo veiksnių⁹; tuo tarpu socialinės migracijos teorijos siekia paaiškinti, *kodėl* priimamas sprendimas migruoti ir *kodėl* konkreti tikslo šalis yra pasirenkama, nepaisant ekonominių ir (arba) kitų struktūrinių veiksnių. Šiomis teorijomis taip pat aiškinamas migracijos proceso tęstinumas, jei jis prasidėjo.

Faist (2000)¹⁰ sujungia minėtas ekonomines ir socialines migracijos teorijas ir sustruktūruoja jas išskirdamas *makro-*, *mikro-* ir *mezo-*lygmenis. Pasak autoriaus, pirmuoju atveju svarbus kilmės ir tikslo šalių ekonominis išsivystymas, darbo rinkos situacija, migracijos ir integracijos politika bei demografinė šalių situacija, kultūriniai tikslo ir priimančios šalies skirtumai bei panašumai. *Makrolygmens* analizės aspektai – tai politinės, ekonominės, kultūrinės, demografinės ir ekologinės aplinkybės. *Mikrolygmuo* apima individo ekonominę situaciją, nuostatas bei vertybes, siekį pagerinti (ar išsaugoti) gerovę ir socialinį statusą. Šiuo atveju dominuoja individualūs migracijos veiksniai. *Mezolygmenį* sudaro socialinių ryšių tinklas, migracijos procesų tarp kilmės ir tikslo šalių istorija bei patirtis. Šio lygmens analizės aspektai – tai kolektyviniai socialiniai tinklai ir ryšiai, sudaromi migrantų, jų draugų, šeimos ir giminių; taip pat tarpininkų ir potencialių migrantų, esančių kilmės šalyje. Socialinių tinklų rezultatas – pats save generuojantis migracijos procesas.

Atsižvelgiant į straipsnio tikslą, ekonominiai migracijos aspektai analizuojami minimaliai, pagrindinę analizę ir duomenų masyvą orientuojant į migrantų socialinius tinklus (žr. 1 pav.), kadangi *migracijos tinklo, institucinė migracijos ir migracijos sistemų teorijos* akcentuoja skirtingo pobūdžio

socialinių, ekonominių ir institucinių ryšių vaidmenį migracijos bei integracijos procesuose. Pastebėtina, kad dėl skirtingose migracijos teorijose pateikiamų veiksnų sąryšio į empirinio tyrimo modelį įtraukiami ir ekonominėse migracijos teorijose aptariamai mobilumo veiksniai (žr. 1 pav.).

1 pav. **Migrantų integracijos analizė migracijos teorijų sintezėje: empirinio tyrimo modelis**

Pav. sudarytas autorių.

Skiriamasis *migracijos tinklų* bruožas yra tas, jog jie egzistuoja tarp dviejų ar daugiau valstybių, o šių tinklų struktūrai būdinga kompozicija apibrėžiama terminais *kilmė, etniškumas, vietinis* ar *nevietinis*. Šiuos tinklus galima suskirstyti į dvi grupes: tarpasmeninius ir institucinius¹¹. Įsitraukimas į migrantų socialinį tinklą paprastai nėra pakankama priežastis migracijai. Reikalingas socialinis kapitalas, kuris suprantamas kaip realūs ar potencialūs resursai, kurie susieti su migrantų socialiniais ryšiais ir ištekliais. Kita vertus, negalima teigti, jog socialiniai tinklai suteikia vienodas galimybes ir resursus / išteklius visiems tinkle įsitvirtinusiems asmenims. Susitarimai migrantų tinklo viduje dažnai būna konfliktiški, įtemti ir nutrūksta dėl įstatymo pažeidimo ar netesėtų pažadų.

Kompleksiškas migracijos tinklo aiškinimas pateikiamas *migracijos tinklo teorijos*¹², kuri teigia, kad migracijos tinklas apima tarpasmeninius migrantų, jų šeimų, giminų, draugų ir kitų migracijos procese dalyvaujančių veikėjų socialinius ryšius, kurie plečiasi tiek kilmės, tiek tikslo šalyse, todėl susidaro sąlygos naujiems tarptautinės migracijos ir migrantų integracijos modeliams atsirasti¹³. Socialiniai ryšiai skatina migraciją, kadangi palengvina apsisprendimą migruoti dėl galimos pagalbos tikslo šalyje, kur besiformuojanti neformalaus pobūdžio migrantų integracijos infrastruktūra gali paskatinti jau esamus imigrantus padėti naujai atvykstantiems integruotis: susirasti darbą, būstą, mokyklą vaikams ir kt. Be to, migracijos tinklai turi tendenciją plėtotis mažinant migracijos sąnaudas ir riziką bei skatinant migracijos tęstinumą, todėl migracija traktuojama kaip pats save generuojantis procesas.

Analizuojant tarptautinės migracijos ir migracijos tinklo sąsajas *institucinė migracijos teorija* įtraukia institucinį aspektą, o migracijos tęstinumą aiškina atsižvelgiant į įvairių institucijų dalyvavimą migracijos procesuose, kuomet yra sukuriami glaudūs ryšiai

tarp migrantų, darbdavių, tarpininkų ir kitų organizacijų, kurie ilgainiui tampa migrantams (ar potencialiems migrantams) gerai žinomi. Kadangi tokio pobūdžio organizacijos yra instituciškai stabilios, jos turi instrumentus, galinčius migrantams palengvinti dalyvavimą darbo rinkoje¹⁴. Tokiu būdu kuriasi nuo valstybės vykdomos politikos nepriklausoma neformali migrantų integracijos infrastruktūra, kuri susideda iš įvairių institucijų ir individų socialinių ryšių tinklų.

Migracijos sistemų teorija pateikia plačiąsias migracijos, o kartu ir migracijos tinklą aiškinančių veiksnių spektrą, sujungdama tarpasmeninį bei institutinį lygmenis. Migracijos sistema susikuria tuomet, kai migracijos srautai įgyja stabilumą ir struktūrą bei gali būti traktuojama kaip grupė geografinių erdvių, sujungtų žmonių, prekių, paslaugų ir informacijos srautų¹⁵. Sujungdama aukščiau aptartas teorijas, *migracijos sistemų teorija* akcentuoja migracijos sistemas tose šalyse, kuriose vyrauja tie patys (ar panašūs) migracijos modeliai, įsitvirtinę besitęsiančioje istorinių, ekonominių, kultūrinių ir politinių ryšių sąveikoje *makro-* ir *mikro-* lygmenyse, todėl populiacijos mobilumas tampa tolimesnių ryšių sąveikos priežastimi, o kartu ir rezultatu¹⁶.

Analizuojant migrantų imigracijos ir integracijos Lietuvoje ypatumus, *migracijos tinklo teorijoje aptariamai* veiksniai svarbūs dėl šių priežasčių: 1) socialinių ryšių analizė leidžia tyrinėti imigrantų imigraciją *mezo* (t. y. šeimos, giminės, draugų socialinių ryšių ir etninės giminystės aspektai) ir *mikro-* (individualaus mobilumo veiksnių aspektas) lygmenų sąveikoje; 2) Lietuvoje atlikti tyrimai leidžia diskutuoti apie besikuriančias migrantų organizacijas ir migracijos tinklą; 3) *migracijos tinkle* įsitvirtinusi neformali integracijos infrastruktūra ir atstovavimo mechanizmai leidžia atskleisti ne tik kolektyvinius migrantų mobilumo veiksnius, bet ir migracijos tinklo turinį, padedantį imigrantams įveikti konkrečius integracijos barjerus.

Institucinės migracijos teorijos kontekste migrantų imigracija ir integracija gali būti sąlygojama *makrolygmenyje* veikiančių tarpinstitucinių ryšių, todėl tam tikrus imigracijos tipus (studentų ir darbo imigraciją) tikslinga analizuoti atsižvelgiant į platesnį tarpinstitucinių ryšių kontekstą (pavyzdžiui, studentų imigraciją analizuoti tarpuniversitetinių ryšių, o darbo ir komandiruoju darbuotojų imigraciją – tarptautinių verslo / ekonominių ryšių perspektyvoje).

Sistemų teorijos taikymas yra ribotas, kadangi diskutuoti apie imigracijos į Lietuvą sistemas yra per anksti; iš kitos pusės, prielaidų migracijos sistemoms atsirasti atskleidimas leistų prognozuoti imigracijos Lietuvoje potencialą ir migracijos elgsenos ypatumus, o analizė *makrolygmenyje* galėtų būti atliekama įtraukiant tokius analizės rodiklius kaip imigrantų organizacijų veiklos specifiška, kilmės ir tikslo šalyse bei skirtinguose migracijos lygmenyse veikiančių institucijų ir organizacijų tarpusavio ryšiai, dvišalės sutartys, užsienio investicijos (iš kilmės į tikslo šalis) ir kt.

Sistemų teorijos taikymas *mezolygmenyje* apima migrantų ryšių su priimančioje valstybėje veikiančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis, dirbančiomis migracijos / integracijos srityje, valstybinėmis institucijomis, dirbančiomis migracijos politikos įgyvendinimo srityje, tautinių mažumų ir migrantų organizacijomis analizę. Pastarieji instituciniai ryšiai yra formalūs. *Mezolygmeniu* galima išskirti ir neformalius institucinius ryšius, kurie prasideda individualiame lygmenyje (*mikro-*), tačiau dėl socialinių ryšių persikelia į *mezo-*: socialiniai ryšiai su daugumos visuomene ir kolektyvinės integracijos patirtys. Tokiu būdu kuriasi nuo valstybės vykdomos politikos nepriklausoma neformali migrantų integracijos infrastruktūra, kuri susideda iš įvairių institucijų ir individų socialinių ryšių tinklų¹⁷.

Galima daryti prielaidą, kad migracijos tinkle įsitvirtinusi neformali integracijos infrastruktūra, dalyvavimas darbo rinkoje ir socialinių ryšių su daugumos visuomene bei kitais Lietuvoje gyvenančiais imigrantais plėtojimas tampa neišvengiamu imigracijos rezultatu – *integracija*. Iš kitos pusės, *mikrolygmenyje* migrantų imigraciją skatinantys veiksniai vienu metu gali būti laikytini ir integraciją sąlygojančiais veiksniais (šiuo atveju aktualios tiek ekonominės, tiek socialinės migracijos teorijos).

Apibendrinant galima teigti, jog empirinio tyrimo modelyje (žr. 1 pav.) kiekvienas iš analizės lygmenų yra vienodai svarbus: *struktūriniai migracijos veiksniai* (Lietuvoje įgyvendinama imigracijos ir migrantų integracijos politika, visuomenės nuostatos, imigracijos procesų atspindys žiniasklaidoje), *migracijos motyvai* (individualūs ir (arba) kolektyviniai migrantų mobilumo veiksniai) ir *migracijos tinklas* (įvairios migrantų socialinių ryšių formos ir migrantų organizacijos) sąlygoja imigraciją, daro įtaką naujoms imigracijos tendencijoms atsirasti ir, galiausiai, prielaidas neformaliai integracijos infrastruktūrai formuotis.

Socialinių migracijos teorijų kontekste aptarta migracijos tinklo sąvoka apima platų imigracijos konteksto spektrą: pradedant imigracijos motyvais ir tikslo šalies pasirinkimo aplinkybėmis, baigiant įvairaus pobūdžio socialiniais ryšiais, migracijos elgsenos ir neformalios integracijos infrastruktūros formavimu(si). Nors migracijos tinklo sąvoka apima socialines ir ekonomines migracijos teorijas, empirinio tyrimo modelyje analizės aspektai yra išskiriami į tris lygius, liudijančius apie platų socialinių ir ekonominių migracijos teorijų sąveikos kontekstą.

Nors plėtodami migracijos teorijas tyrėjai teigia, kad visus migracijos veiksnius apimančios teorijos taikymas sunkiai įmanomas, vis dėlto, kalbant apie kokybinių tyrimų taikymą migracijos tyrimuose (ypač, kai

analizuojamos konkrečios imigrantų grupės ar atskiri migracijos modeliai), migracijos teorijų sintezės privalumai išryškėja, kadan gi tokiu atveju apeliuojama ne į bendrą migracijos aiškinimą, o į pasirinktų imigrantų grupių imigracijos ir migracijos tinklo formavimo(si) apibūdinimą.

Tyrimo metodologija ir parametrai

Kokybinio tyrimo tikslas – ištirti imigrantų organizavimosi ir dalyvavimo visuomenės gyvenimo srityse modelius, atskleidžiant imigrantų poreikius, migrantų grupių ar organizacijų atstovavimo ypatumus, raidą, institucinę sąrangą bei kitus svarbius aspektus, darančius įtaką imigrantų integracijos procesams. Empirinis tyrimas vykdytas su dviem tikslinėm grupėm – migrantais ir ekspertais. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, atvykimo pagrindas, sociodemografinės charakteristikos nebuvo svarbios; veikiau atvirkščiai – įvairresni atrankos kriterijai leido plačiau bei išsamiau vertinti integracijos proceso patirtis ir problematiką. Ekspertų interviu pasirinkti migracijos ir migrantų integracijos srityje dirbantys asmenys ir migrantų organizacijų atstovai. Ekspertinių interviu tikslas – pagilinti turimus kokybinius duomenis.

Atlikti 50 interviu su tikslinės grupės atstovais bei 12 interviu su ekspertais. Atsižvelgiant į pirminės informacijos trūkumą bei tyrimo imties spektrą, atliekant kokybinį tyrimą buvo naudojamas platus kontaktinių asmenų ir organizacijų ratas; taip pat sniego gniūžtės metodas, kuris leido užmegzti kontaktą su potencialiais respondentais.

Migrantams skirtam klausimynui būdingas skirstymas pagal migracinę situaciją (horizontalus skirstymas) ir klausimų daugiasluoksniškumas (vertikalus skirstymas). Pirmuoju atveju klausimynas suskirstytas į tris grupes: iki migracinė situacija, migracinė

situacija ir po migracinė situacija. Antruoju atveju klausimų blokai suskirstyti į 11 sekcijų, kuriose pateikiami plataus pobūdžio klausimai, suteikiant respondentui galimybę atsakyti išsamiai, pateikiant daug informacijos¹⁸.

Rengiant empirinio tyrimo modelį ši klausimyno struktūra atitiko modelio lygmenis: *mikrolygmuo* daugiausiai susijęs su iki migracinė situacija, siekiant identifikuoti migracijai įtaką darančius veiksniai; *makrolygmuo* – migracinę situaciją (struktūriniai migracijos veiksniai ir socialinių ryšių svarba migracijos procese) ir po migracinę situaciją (tarpasmeniniai neformalūs socialiniai ryšiai); *mezolygmeniu* analizuojami instituciniai imigrantų tinklai, kurie plėtojasi po migracinėje situacijoje tikslo valstybėje. Ši struktūra nėra griežta, todėl analizės lygmenys ir migracinės situacijos nėra statiškos; priešingai, tam tikrais momentais – persidengiančios.

Tyrimo rezultatai Imigracijos strategijos

Sprendimo migruoti aplinkybės dažnai apima daugelį migracijos teorijose aptariamų veiksmų. Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad migracijos šeiminiu pagrindu (arba šeimos migracijos) sprendimo priėmimo aplinkybės gali būti išskiriamos į dvi grupes: 1) pirminiai motyvai, kurie yra individualūs, nors sprendimas priimamas *mikrolygmenyje* bendru sutarimu šeimoje (t. y. kolektyvinis sprendimas šeiminiame lygmenyje); 2) struktūrinių veiksmų daroma įtaka (*makrolygmuo*). Pirmuoju atveju sprendimo pasirinkimą galima aiškinti ekonominėmis ir socialinių tinklų migracijos teorijomis. Antruoju atveju struktūrinių veiksmų ratas tampa kur kas platesnis, į kurį patenka ekonominė situacija, saugumo veiksniai, geresnės savirealizacijos galimybės, lengvesnė adaptacija dėl kalbos barjero nebuvimo ir kt.

Teisėtos veiklos (arba verslo migracijos) ir studijų migracijos atvejais sprendimas migruoti dažniausiai priimamas individualiai. Vis dėlto tyrimo duomenys leidžia teigti, kad studijų pagrindu atvykstančių migrantų tikslo šalies pasirinkimą lemiantys veiksniai gali būti aiškinami migracijos tinklo ir institucine migracijos teorijomis bei struktūriniais veiksniais, pavyzdžiui, geresne studijų kokybe, mažesniais aukštojo mokslo kaštais, galimybe mokytis rusų kalbos. Kokybinis tyrimas atskleidė, kad studijų pagrindais atvykstantys migrantai pasižymi ilgesne migracijos patirtimi, kuri galėtų būti apibūdinama kitokiu „migracijos keliu“. Daugeliu atvejų į Lietuvą studijuoti buvo atvykstama ne iš tikslo, bet iš kitos – tranzitinės valstybės, o atvykimas dažnai paaiškinamas galimybe studijuoti rusų kalbą. Priešingai studentų iš užsienio atvejui, teisėtos veiklos pagrindu atvykstančių užsieniečių tikslo valstybės pasirinkimas gali būti paaiškinamas struktūriniais veiksniais, kaip Lietuvoje įgyvendinama imigracijos / integracijos politika, ekonominė šalies situacija, stabilumo ir saugumo veiksnys.

Vertėtų pabrėžti, kad tiek šeimos susijungimo, tiek kitais pagrindais į Lietuvą atvykusių migrantų iš buvusių Sovietinių Respublikų imigracijos motyvus galima paaiškinti iki Sovietų Sąjungos žlugimo vykusiais tarprespublikinės migracijos procesais, o tai galima vertinti kaip *migracijos sistemos* teorijos požymį:

„Mano buvęs vyras karininkas, todėl mes pagal paskyrimą atvykome į Latviją. 1990 jo tarnyba baigėsi ir tada pervažiavome į Lietuvą“ (žr. 10 interviu, 2013 12 05, Klaipėda)⁹.

„Mes atvažiavome čia pailsėti (atostogauti), ir anksčiau čia važinėdavom, dar vaikystėje, kai buvo Sovietų Sąjunga. Tėvai praktiškai kiekvienais metais veždavo į Palangą, nes gydytojai sakė, kad jūros oras geras visai kvėpavimo sistemai, sveika. Mes čia atvažiavom su vaikais, mums patiko ir taip atsiradom“ (žr. 16 interviu, 2013 10 30, Klaipėda).

Apibendrinant galima teigti, jog pirminės informacijos rinkimas apie Lietuvoje vykdomą imigracijos politiką migracinėje situacijoje vyksta trimis lygmenimis: internete, valstybinėse institucijose (ambasadose) ir migracijos tinkle. Tyrimas atskleidė, kad priklausomai nuo atvykimo pagrindo, tik atvykę migrantai yra įtraukiami (ar išitraukia) į migracijos tinklo formavimosi procesus. Šeimos susijungimo pagrindais atvykstančių migrantų atveju pagrindinė pagalba prieš atvykstant ar tik atvykus yra susijusi su vidiniais socialiniais ryšiais, t. y. pagalba iš lietuvių sutuoktinio / sutuoktinės šeimos narių:

„Aš net neįsivaizduoju kaip viską būčiau padaręs be merginos pagalbos. Prieš 10 metų vos keli žmonės tekalbėjo angliškai“ (žr. 50 interviu, 2013 10 30, Klaipėda).

„O kuomet pirmą kartą padaviau dokumentus mano lietuvių kalba buvo nulis, tas buvo jau sunkiau, bet man vyras visur padėjo, visur kartu važiavo“ (žr. 9 interviu, 2013 12 05, Klaipėda).

Verslo ir studijų pagrindu atvykę migrantai (ypač tvarkydami dokumentus) įtraukiami į institucinį migracijos tinklą:

„Mums padėjo, Vilniuje yra visi įmanomi pagalbininkai, kurie padeda, jei ko reikia. Atidaryti firmą, sutvarkyti dokumentus. Čia tokia firma“ (žr. 48 interviu, 2013 12 05, Klaipėda).

„Aš Baltarusijoje nuvykau į ambasadą dėl vizos, o toliau viską tvarkė universitetas“ (žr. 45 interviu, 2013 12 06, Klaipėda).

„Ir kai žinojau, kad atvykstu į Lietuvą, universitetas mums paskyrė mentorius, mes susirašėme facebook'e ir man papasakojo šį bei tą, jau prieš atvykstant į Lietuvą. Jautiesi labai laukiamas. Kai mes atvykome, mūsų jau laukė oro uoste mentoriai, nors mūsų skrydis vėlavo. Jie mus nuvežė į oro uostas, atsakydavo į visus klausimus, tad jie visada būdavo šalia“ (žr. 37 interviu, 2014 02 12, Vilnius).

Apibendrintai galima teigti, kad išitraukimas į migracijos tinklą ir struktūriniai bei

individualūs mobilumo veiksniai turi įtakos sprendimui migruoti ir Lietuvos kaip tikslo šalies pasirinkimui. Tačiau šių veiksmų įtaka skiriasi priklausomai nuo atvykimo pagrindo ir teisinio statuso. Atvystantiems šeimos susijungimo pagrindu lemiantis veiksnys daugeliu atvejų yra kolektyvinio (šeiminio mobilumo) pobūdžio ir nulemtas tikslo šalyje (šiuo atveju Lietuvoje) vyraujančių struktūrinių veiksmų (ekonominė situacija, visuomenės sankloda ir nuostatos). Studijuoti atvykstančių migrantų sprendimą lemia įsitraukimas į migracijos tinklą, o verslo pagrindu – struktūriniai veiksniai. Sprendimas šiais atvejais priimamas individualiai.

Migracijos motyvai ir integracijos barjerai

Analizuojant migracijos tinklo turinį, tikslinga aptarti aktualiausias integracijos paslaugas, kurios buvo reikalingos migrantams atvykus į Lietuvą ir vėlesniais gyvenimo šalyje etapais. Atsižvelgiant į tai, jog po imigracinėje situacijoje (t. y. tik atvykus į šalį su neišplėtotais socialiniais ryšiais) integracijos paslaugų poreikis ir kryptys, tikėtina, bus skirtingi nuo jau ilgiau tikslo šalyje gyvenančių užsieniečių, kai neformalūs socialiniai ryšiai institucionalizuojami ir individualios integracijos patirtys perauga į kolektyvines (*mezolygmuo*).

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad integracijos paslaugų poreikį tik atvykus galima suskirstyti į tris grupes: kalbos kursai, teisinės paslaugos ir dokumentų tvarkymas, informacijos prieinamumas ir teikimas:

„Aš žinau, kad kitose šalyse valstybė nemokamai duoda kalbos kursus atvykėliams. Ne centrai kaip čia organizacijų, bet pati valstybė“ (žr. 22 interviu, 2013 09 09, Klaipėda).

„Manau vienas svarbiausių dalykų galbūt būtų dokumentų tvarkymas ir viskas kas su jais susiję, nes kartais kuomet nueini retai kas

iš tiesų žino, kokius tau dokumentus reikia priduoti. Kuomet nueini į pagrindinį skyrių, tuomet viskas gerai, bet kuomet nueini pateikti dokumentus, viena darbuotoja žino, ko reikia, kita nelabai, viena sako, kad trūksta kokio dokumento, kita sako kad ne. Tai pagrindu reikia, kad kažkas padėtų ir susakyti reikia to ir to“ (žr. 3 interviu, 2014 02 25, Kaunas).

„Manau daugelį dalykų daro infocentras, kurie yra reikalingi migrantams. Aš buvo ištrauktas nuo pirmos dienos, kai tik įžengiau pro duris ir aš labai džiaugiuosi, kad jie yra atviri ir priima ir prašo pasakyti kas galėtų būti ir kaip galėtų būti padaryta. Kai žmonės čia atvyksta iš kitur, jie nežino, kaip lietuviškai, TA TA TA ar kaip ten, ir sąžiningai čia beveik viskas. Kokia yra darbo rinka, kokia yra struktūra? Kokia... Kaip nuvykti... Kaip rasti butą? Kaip sužinoti? Žinoma galite naudotis internetu, bet jei jūs nemokate lietuviškai, kaip jums ieškoti? Tikriausiai pats pirmas dalykas gyvenime yra žinoti, kur gali gauti informacijos“ (žr. 25 interviu, 2013 09 09, Klaipėda).

Remiantis tyrimo duomenimis, šeimos susijungimo pagrindu atvykę užsieniečiai (dažniausiai atvykstantys pas šeimos narius Lietuvos piliečius) dėl socialinių ryšių užmezgimo mažiau susiduria su informacijos trūkumo problemomis, o studijuojantys užsieniečiai (dėl universitetų sukurto paslaugų tinklo) – su dokumentų tvarkymo problemomis.

Išanalizavus kokybinio tyrimo rezultatus galima išskirti šiuos pagrindinius integracijos aspektus: kalbos mokymasis, užimtumas ir darbo paieška, būstas, socialinių ryšių su daugumos visuomene užmezgimas ir plėtojimas bei daugumos visuomenės nuostatos. Šie probleminiai integracijos aspektai ir jų svarba skirtingoms imigrantų kategorijoms skiriasi, ypač atsižvelgiant į *mikrolygmenyje* įsitvirtinusių mobilumo veiksmus ir teisinį statusą. Pavyzdžiui, su būsto paieškos

problemomis retai susiduria migrantai, į Lietuvą atvykę šeimos susijungimo ir studijų pagrindu. Pirmuoju atveju šis faktas galėtų būti paaiškinamas socialinių ryšių turėjimu, o antruoju – instituciniais ryšiais (universitetai suteikia gyvenamąją vietą):

„Mums pasisekė, mano anyta davė mums būstą, galima taip pasakyti, mes gyvenam jos būste“ (žr. 18 interviu, 2013 10 08, Klaipėda).

„Pačioje pradžioje gavau bendrabutį, nes daugiausiai jie yra Erasmus studentams ir užsieniečiams. Vėliau per internetą ir draugus susiradau, kur gyventi“ (žr. 31 interviu, 2014 02 25, Kaunas).

Analizuojant būsto paieškos problemas aiškėja tai, jog dažniausiai susiduriama su neigiamomis visuomenės nuostatomis – lietuviai ne visada noriai išnuomoja butus užsieniečiams, taip pat išryškėja imigracijos politikos nuostatos (gaunant leidimą gyventi užsieniečiui būtina deklaruoti gyvenamą vietą, tuo tarpu butą nuomojantys lietuviai į gyvenamosios vietos deklaraciją žiūri įtariai):

„Ir mes dabar gyvename vienur, o esame priregistruoti kitur, juk ne visi nori kuomet nuomoja priregistruoti tave savo bute“ (žr. 14 interviu, 2013 12 04, Klaipėda).

„Skambinu, kalbėjau lietuviškai, sako, gerai ateik apžiūrėti, atėjau, žiūri į mane, kad aš užsienietis, supranti ah? Sako žiūrėk, aš žiūriu, sakau man patinka, sako gerai, pas-kambink rytoj, skambinu – neatsiliepia. (Juokiasi.) Supranti? Šitaip tikrai atsitiko, aš tik pamiršau pasakyti, bet senai, prieš dvejus metus. Tai jis gal bijo, jis gal turi blogą patirtį“ (žr. 40 interviu, 2013 10 18, Vilnius).

Dėl šios problematikos galima išskirti migrantų įtraukimą į socialinius tinklus tikslo valstybėje, kurie yra neteisėti (pavyzdžiui, fiktyvus gyvenamosios vietos deklaravimas):

„Tad yra tik vienas, būdas tai padaryti, tu turi nusipirkti tą registracijos adresą iš kompanijų kurios dirba nelegaliai. Man tai nesu-prantama. Jie parduoda registracijos adresą už 1200 litų vieniems metams ir šalia šito tu

dar moki už nuomą, nes juk reikia kažkur gyventi. Tad tu moki virš 100 litų už kažkokį netikrą adresą. Ir po viso šito, jūs vis tiek turėsite problemų migracijoje, nes daugelis iš jų žino šiuos adresus ir gali pasakyti, kad tai netikri adresai“ (žr. 38 interviu, 2014 01 30, Vilnius).

„Kuomet aplikuojame turime deklaruoti, kur gyvename, tačiau labai dažnai buto savininkai to nedaro, ir tai yra labai didelė problema. Dabar visi ieško žmogaus, kuris už pinigų prideda adresą pas save. Dabar kai kurios kompanijos prašo iki 800 eurų už deklaravimąsi. Tad ne kiekvienas užsienietis gali. Net ne visi gali savo šeimos narius pasikviesti, nes visi šeimos nariai turi būti pridedami toje pačioje vietoje“ (žr. 5 ekspertą, 2014 03 24).

Tyrimas atskleidė, kad *mikrolygmens* veiksniai daro įtaką integracijos eigai ir problematiškai tikslo šalyje, taip pat jų sprendimo būdams. Tyrimas teisinis statusas yra susijęs su integracijos barjeriais: studijuoti atvykę užsieniečiai nepatiria sunkumų (o jei patiria, jie nėra kritiniai) dėl būsto, informacijos, kalbos; šeimos pagrindu atvykstančių integraciją daugiausiai stabdo kalbos nemokėjimas ir darbo problema.

Migracijos tinklas ir socialiniai ryšiai

Socialinių ryšių plėtojimas su daugumos visuomene yra vienas esminių integracijos rodiklių, t. y. integracija kaip dvikryptis procesas tarp migrantų ir daugumos visuomenės. Ryšiai su daugumos visuomene atliekant analizę suskirstomi į dvi grupes: tarpasmeniniai (draugai, kasdienis bendravimas) ir instituciniai (valstybinės institucijos, paslaugas teikiančios organizacijos).

Tyrimas atskleidė, kad migrantų tarpasmeninių socialinių ryšių plėtojimas ir pobūdis yra susijęs su *mikrolygmenyje* įsitvirtinusių migracijos veiksniais, t. y. atvykimo pagrindu ir kartu teisiniu migrantų statusu. Šeimos susijungimo pagrindu atvykę užsieniečiai dažniausiai socialinių ryšių ratą

plėtoja tarp šeimos narių / draugų. Daugumoje atvejų po tam tikro Lietuvoje pragyvenimo laikotarpio šie ryšiai plečiasi, apimdami etninės giminystės ryšius:

„Patys pirmieji draugai buvo vyro pažįstami, vėliau visi jie visi išvyko. Tuomet atsirado tėvai vaikų, su kuriais ėjome į darželį ir mokyklą. Ir pasirodė, kad didelė dalis yra atvykusių čia gyventi“ (žr. 9 interviu, 2013 12 05, Klaipėda).

„Jas vadinu, Lietuvos rusėms. Jos gimė čia. Grynai lietuvių... kaip ir yra pažįstama. Tai dar draugai mano vyro“ (žr. 22 interviu, 2013 09 09, Klaipėda).

„Vyro draugai, jie visi lietuviai“ (žr. 21 interviu, 2013 09 09, Klaipėda).

„Tarp lietuvių draugų nėra, nes mano vyras irgi nėra kaip čia pasakius lietuvis, per pusę. Mūsų pažįstamų rate retai būna lietuvių, tik darbe“ (žr. 12 interviu, 2013 12 04, Klaipėda).

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad šeimos susijungimo pagrindu atvykę užsieniečiai, ypač jei mokosi lietuvių kalbos ir integruojasi į lietuvišką aplinką (pavyzdžiui, dirba vienoje darbovietėje su Lietuvos piliečiais, vaikus veda į lietuviškas mokyklas, kt.), sunkumų plečiant socialinius ryšius su daugumos visuomene nepatiria:

„Labai daug draugų lietuvių, net čia visą gyvenimą gyvenę, kartais stebisi, kiek turiu pažįstamų. Pirmiausiai, tai mano vaikas mažas, jis ėjo į lietuvišką darželį, tai labai daug tėvų iš darželio su kuriais likom draugais po darželio baigimo. Taip pat ėjome kur daug lietuvių, ten su mamomis susipažinome, dabar mes einame pas juos per gimtadienius, o jie ateina pas mus. Paskui draugai tiesiog taip. Taip pat dirbu internetu, čia daug žmonių“ (žr. 17 interviu, 2013 10 30, Klaipėda).

Studijų pagrindu atvykusių užsieniečių socialinių ryšių ratas yra platesnis ir, pirmiausiai, formuojasi jų aplinkoje (pavyzdžiui, universitetuose, bendrabučiuose, studentų organizacijose, laisvalaikio leidimo vietose):

„Su kai kuriais per Erasmus programą universitete, su kitais kur gyvenu, bendrabutyje“ (žr. 45 interviu, 2013 12 06, Klaipėda).

Tyrimo duomenys atskleidė, kad *makrolygmens* veiksniai (pavyzdžiui, užimtumas ir švietimo sektorius) sąlygoja migrantų socialinių ryšių rato plėtrą, ypač jei integruojamasi į lietuviškas institucijas (dirbama su lietuviais, vaikai lanko lietuviškas mokyklas, lankomos tos pačios laisvalaikio leidimo vietos). Tokiu atveju integracijos barjerai nėra susiję su teisiniu migrantų statusu ir mobilumo veikiniais individualiame ir (arba) kolektyviniame lygmenyse. Vis dėlto, tyrimo duomenimis, viena svarbiausių migrantų socialinių ryšių užmezgimo ir plėtojimo su daugumos visuomene sąlygų yra kalba:

„Ne, sunku sutikti žmones kai nemoki kalbos“ (žr. 35 interviu, 2013 10 07, Klaipėda).

Kokybinis tyrimas atskleidė esamus ar potencialius migracijos tinklus tarp Lietuvoje gyvenančių migrantų (jų organizacijų) ir kitų nevyriausybinų organizacijų, galinčių skatinti integracijos priemonių įgyvendinimą. Ištirtas naujai atvykusių migrantų dalyvavimas tautinių mažumų organizacijoje, naujai susikūrusiose migrantų organizacijose ir ryšiai su migracijos srityje dirbančiomis NVO.

Migracijos pagrindas arba teisinis statusas yra viena svarbiausių socialinių ryšių užmezgimo su daugumos visuomene aplinkybių. Socialinių ryšių plėtojimas tik tarp užsieniečių žymiai silpniau sąlygojamas *mikroveiksmų*²⁰. Kaip parodė tyrimas, plačiausiai instituciniai ryšiai plėtojami tarp migrantų ir migracijos srityje dirbančių NVO. Šiuo atveju respondentų pažymėtų organizacijų pobūdis buvo toks pat – konsultaciniai ir paslaugas migrantams teikiantys centrai. Pastebėtina, kad visi minėti respondentų centrai yra finansuojami iš Europos integracijos fondo (EIF) lėšų:

„O mano asmeniniai draugai yra iš kursų, kuriuos aš lankiau“ (žr. 6 interviu, 2013 12 05, Klaipėda).

„Raudonojo Kryžiaus draugai“ (žr. 41 interviu, 2014 01 17, Klaipėda).

„Radau skelbimą Raudonajam Kryžiuje, ir pradėjau ten laikyti. Tuo metu galvojau kad nėra Lietuvoje užsieniečių. Kad esu vienintelis arabas ar Egiptietis, nes nepažinojau nei vieno. Ten pradėjau susipažinti su kitais“ (žr. 5 ekspertą, 2014 03 24).

Nors rečiau, tačiau socialinių ryšių formavimasis taip pat vyksta religinių pagrindų ir yra būdingas daugiausiai islamo religijos išpažinimo atvejais:

„Reiškia, užvakar, antradienį, mes buvom Alytųj, čia buvo musulmonų šventė, nu ten musulmonai, ne tiktai arabai, ir lietuviai ir užsieniečiai. Tai čia tokia proga mes pavyzdžiui mes galim bendrauti. Bet šventėj buvo daug užsieniečių, ten gi melstis, ne tik tai aš. Tai labai gera bendrauti su užsieniečiu“ (žr. 40 interviu, 2013 10 18, Vilnius).

Apibendrinant tyrimo duomenis apie migrantų dalyvavimą skirtingo pobūdžio organizacijų veiklose galima teigti, kad naujai atvykę migrantai nedalyvauja tautinių mažumų organizacijų veikloje dėl jų vykdomos veiklos neaktualumo (pavyzdžiui, tautinių mažumų organizacijų veikla orientuota į kilmės šalies kultūros sklaidą, tuo tarpu naujai atvykusiems migrantams aktualios yra informacijos teikimo, kalbos mokymo ir teisinės bei socialinės konsultacijos). Pažymėtina, kad dėl istorinių aplinkybių Lietuvoje yra susiformavusios daugiausiai tradicinių siunčiančių migrantus valstybių tautinių mažumų organizacijos. Šias tendencijas patvirtino ir ekspertai:

„Labai riboti iš tikrųjų, nes čia pas mus netoli yra tautinių mažumų centras, kur jie visi susirenka, jie moka nario mokesť pasirodo, kad jie ten organizuoja šventes ir t. t., bet kas liečia žmonių, kurie naujai atvyksta, vot jie buvo patys pasakojo mūsų klientė iš Rusijos, aš pati radau jų kontaktus, nuėjau tenai, tarkim į tą rusų kažkaip ji ten vadinasi. Sako: „Nu ir ką man sako, nu mes tik dainuojam, šokam, ką jus norit, galit prisijungti, bet

reikia mokėti nario mokesť, kad prisijungti, padainuoti ir pašokti.“ Nu ar žmogus, kuris ką tik atvažiavęs gal dėl bendravimo tai ir gerai pašokti, padainuoti, bet tu gi kiekvieną dieną nedainuosi ir nešoksi“ (žr. 9 ekspertą, 2014 01 23).

Naujai atvykusių migrantų organizavimosi ypatumai minimaliai priklauso nuo *mikrolygmens* veiksnių, t. y. atvykimo pagrindas migrantų formaliam instituciniam organizavimuisi reikšmės neturi. Pagrindinis veiksnys, pagal kurį naujai atvykę migrantai kuria institucionalizuotus migrantų tinklus, yra kilmės valstybė, etninė kilmė ir kultūriniai panašumai:

„Arabų bendruomenė čia, dauguma iš jų egiptiečiai“ (žr. 24 interviu, 2013 10 16, Vilnius).

„Anksčiau buvo afrikiečių bendruomenė, bet nežinau ar jie vis dar egzistuoja... Aš buvau jos narys, bet kurio laiko, aš nebesilankiau reguliariuose susitikimuose, kadangi turėjau praktiką ir keliavau. Tad nelabai kažką žinau“ (žr. 37 interviu, 2014 02 12, Vilnius).

„Turiu draugą iš Bolivijos ir jis žino grupę žmonių, kurie pagrinde yra ispanai, taip pat afrikiečių bendruomenę <...>“ (žr. 27 interviu, 2014 01 28, Vilnius).

Šią tendenciją patvirtino ir daugelis ekspertų. Taip pat pažymėtina, jog daugelis tokių organizacijų, susikūrusių etniniu pagrindu, yra uždaros kitiems užsieniečiams:

„Yra Azerbaidžano bendruomenė, tačiau jie bendrauja tik tarpusavyje. Čia lankosi tik vienas migrantas iš Azerbaidžano, vienas, ir tai tik dėl to, kad buvo sunkioje jis situacijoje. Jie labai uždari“ (žr. 8 ekspertą, 2014 01 23).

Tyrimas atskleidė, kad vienas pagrindinių migrantų organizacijų steigimąsi stabdančių veiksnių yra maži imigracijos mastai:

„Nemažai bendruomenių, viena iš jų be rods informacijos bendruomenė kuriose galima skaityti knygas kartu, jie žiūri dokumentinius filmus. Žinau arabų bendruomenę, taip pat tapsiu jos nariu, nes aš manau, kad

nėra daug iranietų Lietuvoje, aš žinau mažiau nei 10, tad mes neturim savo bendruomenės“ (žr. 38 interviu, 2014 01 30, Vilnius).

Iš pateiktos analizės matyti, kad būtent migrantų konsultaciniuose centruose daugelis migrantų praplečia savo socialinių ryšių ratą, gauna informaciją ir pagrindines paslaugas (kalbos mokymą, teises ir psichologines konsultacijas), kurios jiems yra aktualiausios integracijos procese:

„Tik šitą centrą (Klaipėdos migrantų centras – aut. past.). Girdėjau kad yra kažkoks kultūros centras, kur šoka ir dainuoja, bet man šito nereikia, man reikia lietuvių kalbos“ (žr. 15 interviu, 2013 12 04, Klaipėda).

I institucijų migracijos tinklą respondentai Klaipėdoje tai pat įtraukė du universitetus: LCC ir Klaipėdos universitetą. Pažymėtina, kad universitetai buvo įvardinti ir respondentų, kurie atvyko ne tik studijų pagrindu:

„LCC turi nemažai renginių. Žinau porą žmonių ten, todėl susitinku ir pasikalbu su fakultetu ir studentai, kai galiu. Tai didelė tarptautinė bendruomenė. Taip pat aš ten galiu jaustis patogiai, nes tai yra tarptautinė erdvė“ (žr. 25 interviu, 2013 09 09, Klaipėda).

„O kaip Klaipėdos universitetas? Jie netik turi kalbos kursus, bet taip pat man padėjo, kai iškildavo klausimų. Aš visada jaučiausi ten laukiamas ir jei turėdavau klausimų, ne tik apie gramatiką, taip pat galėdavau jų pasiklausti“ (žr. 33 interviu, 2013 10 07, Klaipėda).

Remiantis kokybinio tyrimo duomenimis ir kartu pasitelkiant ekonomines bei socialines migracijos teorijas, galima prognozuoti migracijos tendencijas. Struktūriniai veiksniai *makrolygmenyje* (vykdoma migracijos ir integracijos politika bei daugumos visuomenės nuostatos) ir besikuriantis migracijos (taip pat ir institucinis) tinklas gali daryti įtaką dviejų tipų scenarijams:

1) Migracija studijų pagrindu, kaip parodė kokybinio tyrimo duomenys, vyksta migracijos tinklo pagalba. Tai, kad šis migracijos tinklas plėtosis toliau, patvirtina tyrimo

duomenys: užsieniečiai, atvykę studijų pagrindu, tikina rekomenduosiantys Lietuvą kaip tikslo šalį būsimiems studentams iš užsienio (tai patvirtina ir statistiniai migracijos duomenys – sparčiai auganti imigracija studijų pagrindu):

„Žinoma, aš kviečiu savo pusbrolius, kad jie čia atvyktų ir gautų gerą išsilavinimą. Nes Nigerijoje nėra lengva, nors studijos geriausios visoje Afrikoje, bet kuomet įgyji išsilavinimą užsienyje daugelis tave labiau vertina, gauni didesnę atlyginimą, užimi aukštesnes pareigas“ (žr. 44 interviu, 2013 12 06, Klaipėda).

„Taip taip taip. Aš visiems draugams su kuriais mokiausi, skambinau ir sakiau, kad čia yra geriau“ (žr. 32 interviu, 2014 02 27, Kaunas).

2) Imigracija darbo ir verslo pagrindu, remiantis tyrimo duomenimis, neturi taip stipriai išplėto migracijos tinklo ir, tikėtina, priklausys nuo ekonominės tikslo ir kilmės šalių situacijos ir kitų struktūrinių veiksnių *makrolygmenyje* (apibendrintai – lankstesnės darbo imigracijos politikos):

„Kai aš buvau turkų verslo asociacijos direktorius Lietuvoje, aš labai stengiausi pritraukti turkų verslininkus į Lietuvą, bet vėliau aš pamačiau kokia yra sistema. Dabar aš sakau: nevažiuokite čia. Aš pamačiau labai daug problemų, kurios nutiko man pačiam, todėl aš negaliu rekomenduoti žmonėms investuoti savo pinigų čia“ (žr. 29 interviu, 2014 02 14, Vilnius).

Kaip potencialų imigracijos ir integracijos barjerą respondentai pažymėjo vykdomą griežtą imigracijos politiką:

„Turiu draugą iš Sirijos ir jis nori studijuoti Lietuvoje, nes pigiau. Bet ambasada nenori jam duoti vizos, nes galbūt jis norės tik dokumento ir išvyks iš Lietuvos. Ir nedavė jam vizos, bet davė jam Vokietiją ir jis dabar studijuoja Vokietijoje. Ir tai ne vienintelis pavyzdys“ (žr. 26 interviu, 2014 02 25, Kaunas).

„Dabar nelabai, daug turi kur būti pasikeitimų. Čia daug gerų žmonių, bet įstatymai turi pasikeisti, nes jums reikia žmonių. Tik

vienu atveju, jei jis atvyksta čia dirbti didelei kompanijoje ir yra geras kontraktas, bet jei jis nori čia gauti kokį šansą, jis jo niekada čia negaus“ (žr. 26 interviu, 2014 02 25, Kaunas).

2014 m. priimtame Lietuvos migracijos politiką formuojančiame dokumente *Migracijos politikos gairėse*²¹ aprašyta esama migrantų integracijos politikos situacija ir silpnybės²². Taip pat numatyti pagrindiniai užsieniečių integracijos kūrimo principai²³, įtrauktas ir atstovavimo stiprinimas, kuris, remiantis šio tyrimo duomenimis, yra vienas esminių tolimesnės integracijos veiksmų.

Išvados

Nepaisant to, kad sprendimas migruoti priimamas individualiame lygmenyje (šeimos susijungimo pagrindu – šeiminiame) iki migracinėje situacijoje, tikslo šalies (Lietuvos) pasirinkimas daugeliu atvejų yra sąlygojamas *makrolygmens* veiksmų. Tai rodo struktūrinių veiksmų ryšį su *mikrolygmens* veiksniais imigracijos ir migrantų integracijos procesuose. Remiantis migracijos tinklo teorijos prielaidomis, neformali integracijos struktūra plėtojasi atvykus į tikslo šalį užmezgant socialinius ryšius su daugumos visuomene ir kitais migrantais. Silpnus tarpasmeninius socialinius ryšius turintys migrantai sunkiau integruojasi, pirmiausiai dėl informacijos ir socialinių išteklių trūkumo ar jų neturėjimo.

Studijų pagrindu atvykstančių migrantų atveju, tyrimas atskleidė besiformuojančio institucinio migracijos tinklo pradžią. Šis tinklas apima potencialius migrantus kilmės valstybėje ir plėtoja neformalią integracijos infrastruktūrą tikslo šalyje.

Socialiniai migrantų ryšiai, prasidedantys *mikrolygmenyje* prieš migracinėje situacijoje, vėliau tikslo šalyje plėtojasi *makrolygmenyje* ir sėkmingos integracijos atveju perauga į *mezolygmenį*, t. y. formalius institucionalizuotus migrantų tinklus.

Formali integracijos infrastruktūra Lietuvoje kuriama NVO (konsultaciniai migrantų centrai, finansuojami EIF lėšomis). Taip pat šie centrai yra neformalių ryšių užmezgimo kanalas. Kaip parodė tyrimas, NVO įtraukimas į integracijos procesą taip pat grindžiamas efektyvumo principu, kadangi daugelis migrantų, nesaugiai jausdamiesi tikslo valstybėje, dažnai bijo kreiptis į valstybines institucijas, tuo tarpu NVO daugeliu atvejų gali užtikrinti konfidencialumą ir lengvesnį prieinamumą.

Formalūs institucionalizuoti migracijos tinklai yra tolesnės integracijos pagrindas. Visi migrantai, išsprendę pagrindinę ir pirmąją integracijos problematiką (tik atvykus NVO teikiamas aktualiausių paslaugų paketas), susiduria su gilesnės integracijos ir atstovavimo mechanizmo poreikiu, kuris galimas per migrantų organizacijas.

Kaip parodė tyrimas, naujai atvykusių migrantų organizavimas Lietuvoje yra vangus, o kelios naujos organizacijos kuriasi etniniu ir kultūriniu pagrindu (pavyzdžiui, arabų ir afrikiečių bendruomenės Vilniuje). Šį faktą patvirtina ekspertai ir arabų bei afrikiečių bendruomenių kūrimosi pavyzdys:

„Pradėjome kurti afrikiečių bendruomenę. Aš buvau tarybos narys, nes Afrikos šiaurėje yra arabiškos šalys ir jie norėjo pritraukti į bendruomenę ir arabų. Turime Maroką, Tunisą ir Egiptą. Buvo keli žmonės iš Alžyro. Ir tuo metu aplikavome pirmą projektą, multi-kultūrinį centrą, ir laimėjome. Vėliau pradėjau galvoti apie arabų bendruomenę, kadangi afrikiečiai ir arabai yra per daug skirtingi. Kaip rusai ir lietuviai. Pirmas dalykas ko mes norėjome, tai mečetė, nes Vilniuje nėra. Turime tik centrą, bet nėra mečetės. Tad įsteigiau arabų bendruomenę legaliai ir oficialiai. NVO. Asociacija. Afrikiečių bendruomenė turi problemų, nes neturi prezidento ir norėjo, kad juo tapčiau aš, tačiau aš noriu kuo daugiau dėmesio skirti, arabų bendruomeni“ (žr. 5 ekspertą, 2014 03 24).

Bendruomenių kūrimasis, kuris šiuo metu fragmentiškai vyksta etniniu pagrindu, turėtų suburti ne konkrečios kilmės užsieniečius, bet asmenis su migracine patirtimi apskritai. Tą patvirtina ir ekspertai. Tokios organizacijos galėtų ne tik atstovauti migrantams, bet ir užtikrinti integracijos proceso tęstinumą:

„Nes tarkim irgi neturi būti taip kad rusai su rusais, kinai su kinais ir t. t. <...> net nežinau, būtų migrantų sukurtas centras, man atrodo kad iš tikrųjų būtų aktyvesnis, nes tada prisijungtų tų pačių bendruomenių atstovų iš išorės, ne tik migrantai. Ir jie galėtų padėti žinai ir finansiškai ir jie galėtų kartu ir verslą kažkokį kurti ir būtų daugiau galbūt kažkokių tai susitikimų. Įmonės turi vis tiek daugiau ryšių. <...> bendruomenės aš nesuprantu jų logikos, kodėl jie nenori tarkim bendrauti visai kitame lygyje, ne tik dainuoti ir šokti žinai. O jeigu tarkim ir patys migrantai aktyviai, o ypač bendruomenių atstovai aktyviai atstovautų tarkim savo teises, kartu dar su jais sakytų: „Vot mes turim tokią idėją, jūs mums padėkit ir mes jums kuo nors padėsim.“ Tai visai kitaip būtų, bet aišku čia turi būti, suprantai dalyvauti labai aktyvūs žmonės, juos dar reikia surasti, kurie norėtų“ (žr. 9 ekspertą, 2014 01 23).

Remiantis empirinio tyrimo modeliu, išskirta *mikrolygmens* veiksmų įtaka integracijos procesui (kuomet atvykimo pagrindas lemia skirtingas problemines integracijos sritis ir jų sprendimo būdus). Viena vertus, tai parodo, kad skirtingais pagrindais atvykusiems imigrantams tikslinga taikyti kiek skirtingas integracijos priemones; kita vertus, remiantis respondentų gyvenimo patirtimi Lietuvoje, skirtingas priemonių taikymas gali būti ydingas atsižvelgiant į tai, jog migrantų teisinis statusas gyvenant tikslo šalyje keičiasi.

Atsižvelgiant į tai, kad 1) migrantų organizacijos institucionalizuojasi silpnai, 2) naujai atvykę migrantai nedalyvauja tautinių mažumų veikloje (kurios yra tik tradicinių

imigracijos valstybių bei uždaros kitoms etninėms grupėms), 3) migracijos srityje dirbančių NVO veikla yra fragmentiška, galima teigti, jog migrantų atstovavimo mechanizmo nebuvimas Lietuvoje stabdo gilesnę užsieniečių integraciją, ypač politinį ir pilietinį dalyvavimą.

Nuorodos

- ¹ Neoklasikinės ekonomikos teorijos makroekonominis ir mikroekonominis modeliai, naujoji ekonominė migracijos teorija, dviejų darbo rinkų teorija, pasaulio sistemų teorija.
- ² Akumuliacinio priežastingumo, institucinė migracijos, migracijos tinklo ir migracijos sistemų teorijos.
- ³ Doomernik J., Pennix R., Amersfoort van. H. *A Migration Policy for the Future Possibilities and Limitations*. Migration Policy group, Brussels: Universiteit van Amsterdam, 2007, p. 61. Prieiga internete: <http://www.imes.uva.nl/publications/documents/Doomernik-mpg-future.pdf>.
- ⁴ Portes A. Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities, Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans. // *International Migration Review*, vol. 31, no. 4, Winter 1997, p. 799–825.
- ⁵ Pavyzdžiui, Massey (2002) pateikė savitą migracijos teorijos koncepciją, kurioje sujungė ekonominius, politinius, sociologinius ir psichologinius veiksmus, migracijos procesą traktuodamas kaip socioekonominio išsivystymo ir integracijos proceso rezultatą. Tačiau, kaip teigia Bijakas, dabartinėje išsivystymo stadijoje, tokios teorijos taikymas yra sunkiai įmanomas.
- ⁶ Brettell, C. B., Hollifield, J. F. *Migration Theory: Talking across Disciplines*, Routledge, 2000, p. 51–56.
- ⁷ *Migracijos tinklo ir migracijos sistemų teorijos* (pvz., Massey 1990, Massey et al. 1993), kurios gali būti traktuojamos kaip *neoklasikinės ekonomikos* (Lewis 1954; Harris ir Todaro 1970; Sjaastad 1962; Borjas 1990), *naujos ekonominės migracijos* (Stark 1991), *dviejų*

- darbo rinkų (Piore 1979) ir pasaulio sistemų (Massey et al. 1993) teorijų alternatyva ir (arba) rezultatas.
- ⁸ Pavyzdžiui, Čikagos sociologijos mokyklos asimiliacijos teorija, lydymosi katilo (angl. *melting pot*) teorija kaip asimiliacijos teorijos plėtojimo rezultatas, Glazer ir Moyniham (1963) pasiūlyta trilypio lydymosi katilo (angl. *triple melting pot*) teorija. Galiausiai, Light (1979, 1984) imigrantų etninio verslumo (angl. *ethnic entrepreneurship*) ir Portes bei jo kolegų (1994, 1998) išplėtotas etninės ekonomikos (angl. *ethnic enclave economies*) modelis.
 - ⁹ Hein de Haas. *Migration and Development: A Theoretical Perspective*, COMCAD Arbeit-spapire – Working Papers, no. 29, 2007.
 - ¹⁰ Faist T. The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Spaces. *A Review of Dominant Theories of International Migration*, New York: Oxford University Press, 2000, p. 31.
 - ¹¹ Poros M. V. *Migrant Social Networks: Vehicles for Migration, Integration, and Development*, 2011. Prieiga internete: <http://www.migrationpolicy.org/article/migrant-social-networks-vehicles-migration-integration-and-development>.
 - ¹² Migracijos tinklų teoriją formavo ir įtvirtino trys pagrindinės revoliucijos XX a. antroje pusėje: komunikacijos, transportavimo ir žmogaus teisių srityse. Martin Ph. L. *Sustainable Migration Policies in a Globalizing World*, Geneva, 2003, p. 13.
 - ¹³ Massey D., Arango J., Hugo G., Kovaouci A., Pellegrino A., Taylor J. E. Theories of international migration: a review and appraisal. // *Population and Development Review*, vol. 19, no. 3, 1993, p. 431–466.
 - ¹⁴ *Ten pat*.
 - ¹⁵ Fawcett J. T., Arnold F. Explaining Diversity: Asian and Pacific Immigration Systems, in: J. T. Fawcett en B. V. Cariño (eds.), *Pacific Bridges. The new immigration from Asia and the Pacific Islands*, New York: Center for Migration Studies, 1987, p. 453–473.
 - ¹⁶ Tačiau, kaip teigia Bijak, nepaisant plataus analizuojamos problematikos lauko ir aiškių *migracijos sistemų teorijos* privalumų, jos taikymas migracijos tyrimuose yra sudėtingas, ypač atsižvelgiant į migracijos statistikos rinkimo problematiką ir galimybę duomenis palyginti tarptautiniu mastu. Bijak J. *Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, and Methods*, Central European Forum for Migration Research, CEFMR Working Paper, 4/2006, 2006, p. 15.
 - ¹⁷ Žibas K. Baltarusiai, rusai ir ukrainiečiai Lietuvoje: nuo imigrantų iki ateities piliečių. // *Etniškumo studijos*, 2012/1–2, Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas, 2012, p. 150.
 - ¹⁸ 11 klausimyno sekcijų turinio prasme leido surinkti įvairiapusę informaciją, aprėpiančią empirinio tyrimo modelio analizės lygmenis. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, klausimyno sekcijos apėmė: 1) sociodemografinės charakteristikas, 2) skirtingo pobūdžio migracijos veiksnius (ekonominės ir socialinės migracijos teorijas), 3) literatūroje aprašomas integracijos sritis: užimtumą, būstą, socialinius ryšius, švietimą, kalbą, integracijos barjerus, ateities planus ir kt.
 - ¹⁹ Citatos nekoreguotos.
 - ²⁰ Kita vertus, galima daryti prielaidą, jog *mikrolygmens* veiksnių daroma įtaka neat-siskleidė, kadangi tyrime praktiškai nedalyvavo dirbti atvykę migrantai, paaškinant jų užimtumu.
 - ²¹ Bijak J. *Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, and Methods*, Central European Forum for Migration Research, CEFMR Working Paper 4/2006, 2006, p. 15.
 - ²² Nėra atsakingos už integraciją institucijos ir neapibrėžta sąvoka, reglamentuojančių dokumentų, EIF pagrindu vykdoma projektinė integracijos veikla, nevykstantis dialogas tarp formuojančių politiką institucijų ir interesų grupių, vyraujantis neigiamas migracijos suvokimas visuomenėje.
 - ²³ Lygių galimybių ir žmogaus teisių užtikrinimas; nuolatinio gyventojų statuso ir (arba) pilietybės suteikimas; socialinės nelygybės, pažeidžiamumo ir išnaudojimo mažinimas; darbo ir gyvenimo sąlygų stebėsenos įgyvendinimas; atstovavimo stiprinimas.

THE INTEGRATION OF MIGRANTS AND MIGRATION NETWORKS IN LITHUANIA: THEORETICAL FACTORS AND EMPIRICAL DATA

This article analyses the assumptions underlying the immigration and integration of migrants as well as the processes of migrant network formation in Lithuania. In addition to the motives for migration and the development of a migration network, the article presents empirical data about the internal and external social and economic relations, and

the individual and collective immigration experiences, of migrants residing in Lithuania. The peculiarities of migrants' immigration and integration are revealed through the following aspects: factors of individual and collective mobility in the country of origin and conditions for the formation of a migration network in the country of destination.

Diasporos istorija ir kultūra

Halina BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ

Keliautojas, užsienietis, emigrantas: migracija ir socialinė menininko karjera XIX a. Brno ir Vilniaus periodinėje spaudoje

Jokia kita profesinė grupė XIX a. bėgyje nepadarė didesnės socialinės karjeros rytų vidurio Europos visuomenėje nei scenos menininkai – aktoriai ir muzikantai. Nuo marginalų grupės, niekinamai paženklintos amžinų klajoklių gyvenimo stiliaus etike- te ir priklausomybe nuo mecenatų, meni- ninko socialinis statusas pakilo iki vienos prestižiškiausių tautinių elitų grupės, tauti- nių valstybinių ideologijų reiškėjų ir kūrėjų, charizmatiškų ir įtakingų populiarios kultū- ros žvaigždžių. Menininkų nuomonės paisė, todėl palenkti į savo pusę, kontroliuoti ir korumpuoti stengėsi visi XX a. režimai. Šio straipsnio tikslas – aptarti socialinio statuso kilimo pakopas ir būdus XIX a. pirmoje pu- sėje, analizuojant reportažus apie Vilniaus ir Brno kultūros įvykius XIX a. pirmos pusės spaudoje, susitelkiant ties menininko kelio- nių reprezentacija.

Vilniaus ir Brno, dviejų Rytų Vidurio Eu- ropos provincijų sostinių, patirtis įdomi ke- liais aspektais – dėl reliatyvaus mažumo, pa- dėtis to meto valstybiniuose dariniuose bei vietos augančių tautinių judėjimų ideologijo- se. Šiuose miestuose aptariamam laikui nebuvo tokių prestižinių kultūros institucijų kaip karališko dvaro ar tautiniai (operos) teatrai

ir galerijos, kurių kylančia socialine reikšme paprastai aiškinamas ir socialinio meninin- ko statuso kilimas. Nepaisant to, Vilniuje ir Brne visuomenė reiškė ambicijas kurti sosti- nės lygio kultūrinį gyvenimą. Būdai, kuriais ši ambicija buvo realizuojama, gali nemažai atskleisti apie tuos menininkų individualių ir kolektyvinių karjerų aspektus, kuriuos di- džiosiose sostinėse paslepia institucinės me- nininkų karjeros galimybės. Ši patirtis svarbi ir didžiųjų metropolijų kultūros kūrėjų soci- alinei aplinkai suprasti: daugelis jų pradėjo savo karjerą mažesnėse provincijų sostinėse. Ši patirtis ir toliau formavo jų socialinį elgesį. Antra vertus, įdomus ir pats dviejų socialiai skirtingų miestų sugretinimas: dominuo- jančiai bajoriško po inkorporacijos į Rusijos imperiją socialinio konservatizmo tenden- cijoms pasmerkto Vilniaus palyginimas su intensyviai besivystančiu pramonės centru – nuo amžiaus vidurio vokiečių liberalizmo tvirtove tapusia Moravijos sostine. Nepaisant to, kad Brne įsikūrusios krašto valdymo bei luominės reprezentacijos institucijos sąlygojo tai, kad miestas buvo aristokratų šeimų rez- idencijos ar bent jau lankymosi vieta, aristo- kratai miesto kultūriniame gyvenime tarp įtakingo elito sudarė tik mažumą.

Aiškėja, kad akivaizdus skirtumas tarp abiejų miestų neturėjo didelės reikšmės dominuojančiam diskursui, būdingam tiek Vilniaus, tiek Brno spaudos reportažams ar straipsniams apie kultūros aktualijas XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Spaudoje propaguojamas menininko modelis skatino menininkus kopijuoti XIX a. pirmos pusės aristokrato elgesį. To meto aristokratijai Lietuvoje ir Čekijos karūnos žemėse aristokratų ir, apskritai, privilegijuotų luomų ideologija aprašoma kaip kosmopolitizmas ir kaip krašto patriotizmas¹. Šios dvi ideologijos neprieštarauja viena kitai. To meto aristokratams buvo būdingas toks patriotizmo suvokimas – „civilizuoti“ savo kraštą ir jo sostinę, o civilizacijos ir kultivuoto skonio samprata kultūros srityje reikalavo orientacijos didžiųjų Europos sostinių kultūroje. Tokio patrioto pareiga – nesavanaudiškai (t. y. be piniginio atlyginimo ar netgi savo lėšomis) dalyvauti kolektyvinėse mokslo, kultūros bei labdaros institucijose.

Kokiu būdu diskursas spaudoje galėjo skatinti ar net versti menininkus kopijuoti „aristokratinį“ viešo elgesio modelį? Menininkams svarbu tai, kad atsiliėpimai spaudoje (juo labiau tie, kurie gyrė menininką) palaipsniui pakeitė asmenines mecenatų rekomendacijas. Laikraščiai tapo menininko reputaciją kuriančia ir platinančia priemone. Jau aptariamuoju laikotarpiu buvo įprasta cituoti kitų miestų laikraščiuose išsakytas nuomones apie gastrolėms atvykstančius aktorius ar muzikantus. Mažose sostinėse karjerą pradantiems menininkams nebuvo daug progų patekti į laikraščių puslapius. Vilniaus spaudoje recenzentų straipsniai apie koncertus ir spektaklius – gana sporadiškas reiškinys iki pat amžiaus vidurio. Kaip ir visa viešoji sfera, kultūrinis gyvenimas kentėjo nuo politinių sukrėtimų ir varžymų, lydinčių slaptų draugijų ir sąmokslų procesus bei sukilimus. Brno spauda iki pat trečiojo dešimtmečio mažai kada spausdino apie vietinį

teatrą daugiau nei jo programą. Susilaukti spaudos dėmesio menininkai galėjo bendradarbiaudami su senojo režimo atstovais, reikšdami jų idealus patriotinėse ir valstybinėse iškilmėse (pvz., paminint imperatorių šeimos narių gimimo bei vardo dienas), bažnytinėse apeigose (kaip bažnytinės muzikos kūrėjai ir atlikėjai), labdaros spektakliuose ir koncertuose (atsisakius atlyginimo paprastai susilaukdavo ir ypatingos simpatijos bei pagyrimo) ir, kas itin svarbu šio straipsnio temai, pasirodydami kartu su jau pripažintais gastroliuojančiais menininkais iš didžiųjų sostinių.

Toks, pagaliau, buvo ir visuotinai pripažintas menininko karjeros kelias: susikūrė solidžią reputaciją, klajodami po provincijos miestų ir mažų sostinių scenas, apleisdavo jas, kad rastų solidžią darbo vietą didžiųjų metropolijų kultūros institucijose ir toliau skleistų savo šlovę turnė po Europą metu.

Šiame straipsnyje analizuojama, kaip Vilniaus ir Brno kultūros reportažuose vaizduojamas menininko kosmopolitinės karjeros ir jo krašto patriotizmo aspektas, kaip diskursyviai konstruojamas jo santykis su publika, gastroliuojančiomis žvaigždėmis, vietiniais aktoriais. Taip pat siekiama identifikuoti diskursyvias strategijas, kuriomis stengiamasi paremti menininkų individualią ir kolektyvinę karjerą, sekama, kaip varijuoja ir kinta dominuojantis diskursas apie sėkmingą menininką.

Vilnius: pakeliui tarp Varšuvos ir St. Peterburgo

Aktoriai ir muzikantai, senųjų miestiečių niekinami klajokliai, galėjo susilaukti simpatijos aristokratinės vertybės išpažįstančioje publikoje tarp įtakingų bajoriškos kilmės sezoninių ir pastovių imigrantų, kurie naujaisiais laikais kartu su universitetų absolventais ir įvairios kilmės bei išsilavinimo migrantais

iš užsienio šalių pamažu ardė senąją miesto bendruomenės vienybę, sėslumo ir uždaramo iliuziją³. Kosmopolitinis menininko gyvenimo aspektas, orientacija ir pripažinimas „aukštosios“ Europos kultūros institucijose galėjo įtikti švietimo amžiaus suformuotai bajorijai bei universitetų absolventams. Jeigu vieši menininko gestai atitikdavo ir vietinę aristokratinę patriotizmo sampratą, šiltą įtakingos miesto publikos priėmimą pasiekti buvo lengviau.

Itin glaustai ir visapusiškai tokią meno ir menininko reikšmės visuomenėje sampratą iliustruoja bandymas tęsti kultūrinę kroniką 1811 m. *Lietuvos kurjeryje*:

Visą vasarą neužsiminėme nė karto apie teatrą. Lengvai atspėsite priežastį? Nebuvo teatro, ir nors neseniai vėl pradėjo veikti, labai jau varganai šiuo metu. Šiandien grįžtant prie mūsų užmojų pildymo, reikia išreikšti liūdesį dėl sunkių teatro netekčių praradus p. Fiszorową, p. Statkowską ir p. Bogusławską. Pirma apleido Vilnių, antra metė teatrą, o trečia ištekėjo. Toks praradimas gali labai sumenkinti mūsų komedijas ir Operas. Nebūtų iš mūsų teatro jokio malonumo, jei jo nebūtų suteikę du šokėjai iš Paryžiaus Operos, p. Leonas ir Joanna Deslisle. Patenkinta jais publika dukart užpildė salę. Po jų išvykimo vyko keli vaidinimai, bet nė vienas nesužavėjo. Paskutinė Opera „Milton“ su Spontinio muzika buvo atlikta taip niekingai, kad užmigdė Publiką. Geras yra dalykas saldus miegas, bet sunkiais laikais nesinori jo pirkti, juolab kad už kelis grašius galima jo gauti pas vaistininkus, kurie šiaip jau nebūna pigūs. Jei ir toliau taip veiks teatras, be abejonės prapuls. Viena vertus, tokiam miestui, koks yra Vilnius, reikia teatro. Nevadinim teatro papročių mokykla, kaip jį pavadino praėjusio amžiaus filosofas, bet sutinkame su tuo, kad geriau jau yra, kai jaunimas randa pramogą scenoje, nei biliarde ar vakarėliuose. Šalia šios priežasties yra dar kita, kuri verčia mus norėti, kad teatro neuždarytų. Daugelio labdaringų įstaigų išlaikymas yra glaudžiai

susijęs su teatru. Atmetus šališką dvasią, tai yra ta vienintelė priežastis, dėl kurios šių įstaigų vadovai kuo stropiau stengiasi pagerinti teatrą. Todėl mums atrodo, kad p. Frankienė, vienodai naudingai tiek labdaros institutui, tiek teatrui, įsipareigojo vaidinti kitą sekmadienį bei spalio mėnesį Operoje „Angelina“, pagal tokį susitarimą. Ložių kaina bus pakelta dviem rubliais; kaina parteryje – vienu aukštinu, o kaina galerijoje – puse auksino. Pajamos iš šio nežymaus kainų pakėlimo plauks į trečią Labdarybės draugijos skyrių, likusi dalis liks teatro vadybai, kad padengtų šio spektaklio išlaidas.²

Ši teatro gyvenimo apžvalga mini tik „migruojančius“ menininkus: aktorės, kurios pasiekusios karjeros aukštumų, autorių gailėsčiui, apleido Vilniaus sceną, gastroliuojančius prancūzų šokėjus iš Paryžiaus bei vieną žymiausių užsieniečių, įsikūrusių Vilniuje, – universiteto profesoriaus Jozefho Franko žmoną Kristiną (Christine Gerhardt) (jaunystėje garsiausią dainininkę mėgėją Vienoje). Giria ją už poelgį, kuris Vilniuje, kur didžioji dalis Labdarybės draugijos narių buvo bajorai, o labdarybė pripažinta kilmingų damų veikla, traktuotas ne tik kaip kilnus, bet ir „aristokratiškas“. Tokiu būdu ji siekė padidinti savo vyro vadovaujamo Labdarybės draugijos skyriaus, skirto aprūpinti neturtingus Vilniaus gyventojus vaistais, pajamas. Galima suprasti, kad likusi trupės dalis neverta dėmesio ir lėšų, teatro beveik nėra.

Tiek teigiamai, tiek neigiamai atsiliepdamas apie menininkų produkciją straipsnio autorius remiasi publikos elgesiu: patenkinta publika dukart užpildė salę, niekingas atlikimas publiką užmigdė. Atmetama populiaris švietimo epochos maksima, kad teatras galėtų ar turėtų būti moralės tobulinimo įstaiga, turbūt įžeidžiant tipiską to meto recenzentą, žvelgiantį į aktorių trupę per pasaulį mačiusios, geriau nei vietiniai aktoriai išsilavinusios ir daugiausia bajoriškos publikos akinius; teatro teikiamose pramogose autorius mato tik

mažesnę blogį nei kitose miesto pramogose. Svarbiausia teatro užduotimi mano esant labdaringų renginių organizavimą. Autorius, be abejonės, perdeda: peržvelgus Vilniaus Labdarybės draugijos ataskaitas, negalima sutikti, kad pajamos iš labdaringų teatro ar kitų kultūrinių renginių sudarė svarią draugijos pajamų dalį. Šių renginių sureikšminimas spaudoje buvo labiau menininkų (bei skaitančios publikos) „auklėjimo“ pagal aristokratinio krašto patriotizmo idealą priemonė; tuo tarpu patiems menininkams šalia noro padėti vargstantiems – puiki reklama.

Labdaringų gestų buvo laukiama ne tik iš vietinių, bet ir iš gastrolėms atvykstančių aktorių. Vienas iš aktyviausių Labdarybės draugijos narių – profesorius Frankas – savo atsiminimuose išreiškė pasipiktinimą, kad kilmingos Vilniaus damos prašė labdaringų aukų iš dainininkės, nespėjusios Vilniuje nė užsidirbti³. Vilniaus laikraščiuose, kalbant apie labdarybę, saiko ir takto nebuvo, atvirkščiai, – keliaujančios Europos masto garsenybės neretai susilaukdavo paminėjimo šalia labdaringo koncerto ar spektaklio anonso. Tame pačiame *Lietuvos kurjerio* numeryje rašoma:

Užvakar vietinė publika su pasitenkinimu klausėsi p. Ferlandis koncerto ir dviejų scenų iš itališkų Operų, kurias itališkai dainavo ponina Ferlandis su ponu Kažyńskiū. Žinovai negailėjo plojimų tobuliems artistams, ypatingai pati p. Ferlandis, imperatorės teatro Paryžiuje dainininkė, savo iš tikrųjų retu kontraalto balsu susilaukė visuotinių pagyrimų. Šie užsienio artistai, keliaujantys į Rusijos valstybės sostinę, surengs kelis koncertus Rygoje, tuo tarpu prieš išvykdami žada surengti pasirodymą Labdarybės draugijos labui.⁴

Šiame pranešime įdomu dar tai, kad žiūrovai, plojimais įvertinę tobulą atlikimo kokybę, apibūdinami kaip „žinovai“. Dažnai toks pranešimo būdas leido suprasti, kad Vilniaus publika – pasaulio matę ir išsilavinę meno žinovai. Tuo tarpu, kai Vilniaus

teatro dainininkas ir trupės vadovas Motiejus Kažynskis, buvo pagirtas kaip aktorius, galintis koncertuoti kartu su pasaulinėmis žvaigždėmis originalo kalba, iš Vienos kilusi Vilniaus publikos numylėtinė Kristina Frankienė nusipelnė ypatingo publikos pripažinimo dainuodama lenkų kalba. Ankstesniame *Lietuvos kurjerio* straipsnyje apie ponios Frankienės ruošiamą *Angeliną* pranešama:

Dieną užbaigė viešajame teatre Opera „Angelina“, lenkų kalba vaidinta trečiojo Labdarybės draugijos skyriaus labui, kurioje p. Frankienė, patraukdama prisirišimu prie krašto ir jautrumu nelaimingiems, ir nugalėdama visus jai svetimos kalbos sunkumus, su didžiausiu atsidavimu ir susilaukdama žiūrovų plojimų, vaidino pirmą „Angelinos“ rolę. Už tobulą šios Operos pritaikymą lenkų kalbai, Publika turi dėkoti p. pulk. Merliniui. Reikėjo, kad pilname aukštyje atsiskleistų p. Frankienės talentas, kurį ji jau tiek kartų pademonstravo Publikai, kad išraiškingai, ir visiškai tinkamu tarimu sugebėtų išreikšti kalbą ir jos niuansus, visu tuo stebindama klausytojus ir tuo būdu nugalėdama sunkumus akivaizdžiai parodė, kad sugeba viską. Neminėsim muzikinio talento aukščio; apie jį Publika žino jau seniai, ir vien tik p. Frankienės balso bei metodo paminėjimas sukelia pačius širdingiausius jausmus.⁵

Frankų kosmopolitizmas (orientacija Vienos ir kitų Europos sostinių kultūriniame gyvenime), atsvertas rūpinimusi vietinės labdaros reikalais ir noru išmokti vietinio visuomenės elito kalbą, atitiko aristokratų publikos (ar jos perspektyvą perimančio laikraščio korespondento) lūkesčius. Frankų pora nebuvo profesionalūs menininkai, tik aistringi pripažinti muzikos mylėtojai ir atlikėjai mėgėjai, Vienoje bičiuliavęsi su Beethovenu ir Haydnu. Jų pasirodymas scenoje atitiko ir kai kurių Vilniaus aristokratų elgesį – mėgėjiškus pasirodymus, skirtus labdaringiems tikslams. Tuo tarpu jiems straipsnyje priskiriamas ne tik režisierių, bet ir profesionalių aktorių mokytojų vaidmuo:

*Viso spektaklio režisūra, darbščių p. Frankų pastangų dėka daro garbę tiek apmokantiems, tiek besimokantiems. Aktoriai, kuriems reiškiamas šis komplimentas, yra p. Wojciulewiczówna, Bogusławska, Rogowski, Heintzcelis, Palczewskis ir Kuczyński.*⁶

Nenoriu abejoti Frankų talentu ar išsilavinimu; nėra taip pat ir būdų pasverti tuometinių recenzentų objektyvumą, vertinant profesionalių Vilniaus aktorių talentą bei atlikimo kokybę. Čia galima tik pažymėti, kad Vilniaus aktoriai tuometiniuose pranešimuose „išaugdavo“ iki recenzento verto pagyrimo dažniausiai koncertuodami greta labdaringų mėgėjų iš Vilniaus visuomenės elito gretų. Toliau reportaže už tai, kad nesavanaudiškai užleido teatrą, giriamas ir tuometinė Naujojo teatro rotušėje vadovė Moravska.

Pirmųjų keturių dešimtmečių Vilniaus spaudos atsiliepimams apie vietinę sceną būdingas stiprus provincializmo jausmas, pasireiškiantis apgailėstaviu dėl nuolatinio talentingų artistų praradimo, nostalgiskais atsiminimais apie kadaise Vilniuje pastatytus aukštosios kultūros veikalus ir nuo to laiko smunkantį Vilniaus scenos lygį. Taip pat laikraščiuose buvo teigiama, kad Vilniaus publika trokšta „aukštosios kultūros“, tai yra Europoje madingų operų. Viltys buvo dedamos į vietinius mėgėjus iš visuomenės elito ar gastroliuojančias žvaigždes. Vienoje iš Vilniuje pastatytų operų recenzijų išryškėja visi minėti aspektai. Ji baigiama prašymu, kad „tikrasis žinovas“, vardu nepaminėtas prof. Frankas, dažniau rūpintųsi vietine scena:

Anksčiau Vilniaus teatras turėjo daug tobulėsnę Operą, betgi praradęs p. Bogusławską, p. Wojciulewiczówną, p. Aszpergerową ir daugelį kitų, atsidūrė tame stovyje, kokiame yra dabar, kuomet vienintelė p. Skibińska (padedant silpnam p. Hrehorowiczównos balsui) liko iškilesne smunkančios Operos parama. Pernykštės teatro revoliucijos ir reformos teikė viltį, kad ateis geresni laikai, bet pakol kas vien tik p. Zaleskis pastiprino vietinę Operą:

*dargi orkestro reikalai nėra padoriai sutvarkyti, neturi tvirtos sutarties su teatro vadovu, ir dažnai tampa nevykusio šio žanro veikalo pastatymo priežastimi. Jeigu tik tikrasis žinovas (kuris mums anksčiau „Pasaulio sutvėrimą“, „Džuljetą ir Romeo“, prieš porą savaitių „Joną Paryžietį“ taip rūpestingai pastatė) teiktųsi dažniau rūpintis Vilniaus scena; dainininkų ir dainininkių trūkumą mažiau justumėm; ir būtų kompensuoti tie ir panašūs trūkumai.*⁷

Į panašius viešai ir privačiai išsakytus skundus reagavo ir teatro vadovybė, stengdamasi konkuruoti su labdaringų mėgėjų spektakliais. Dar 1808 m. teatro direktorius Maciejus Każyński *Lietuvos kurjeryje* pateikė ruošiamos operos anonsą, iš kurio lengva suprasti, į kokią publiką kreipiasi ir kaip stengiasi patenkinti jos poreikius:

*Daugelis Scenos mylėtojų, gyvenančių arti miesto, pageidauja laiku sužinoti apie naujų reikšmingų spektaklių, ypač Operų anonusus; dažnai šiuo klausimu kreipiasi į Direktorių, o ypač dabar gauti laiškeliai iš lenkiškų dvarų, klausiančių apie artėjančią Operą, verčia jį kuo uoliau išpildyti jų valią, ką laiko savo šventa pareiga, ir jis praneša, kad Sekmadienį, gegužės 31 dieną, bus vaidinama didelė nauja Opera, kurios jau seniai geidžia žiūrovai, matę ją Varšuvoje, ir kuri vadinasi „Dvi siaubingos dienos“, arba „Paryžiaus vandens nešiotojas“. Direktorius su visa trupe jau keletą mėnesių deda didžiausias pastangas ir labai reikšmingas lėšas, kad ją tinkamai pastatytų. Su pasitenkinimu turi garbę pranešti, kad palengvėjus korespondencijai su Varšuva, lengviau dabar įsigys gražiausių p. Bogusławskio Operų ir kitų kūrinių, apie kuriuos pranešti bus jo pareiga ir laimė.*⁸

Korespondencijos su buvusiu Vilniaus teatro direktoriumi ir tuometiniu Varšuvos tautinio teatro direktoriumi deja neužteko. Spaudoje profesionalios Vilniaus teatro trupės spektakliai entuziastingai buvo giriami tuomet, kai į vietinę sceną gastroliuoti atvykdavo pats Wojciechas Bogusławskis,

buvęs Vilniaus teatro aktorius Ignacas We-rowskis, ar kita Varšuvos dramos teatro žvaigždė Józefa Ledóchowska. Ypač tada, kai šie aktoriai atvykdavo paremti labdaringus teatro trupės spektaklius – Bogusławskis padėdavo rinkti lėšas Napoleono karų invalidams, Ledóchowska – Labdarybės draugijai:

Vasario 27 dieną, Labdarybės draugijos vargšų prieglaudos namų labui buvo vaidinama Horacijaus Tragedija, versta Osińskiego. Atrodė, kad p. Ledóchowska, kurią reikia priskirti prie iškiliausių tragiškų rolių aktorių, giliausiai buvo persiėmusi pagirtina pastanga pašvesti savo talentą tam, kad paremtų kenčiančių žmoniją, ir kilniu puikiu jausmu; visa tai dėka to spektaklio tikslo subūrė tą dieną teatre tiek daug žiūrovų. Jeigu kiekvieno eilinio spektaklio metu teisėtai ir pelnytai būdavo plovama p. Ledóchowskai, nepalyginamai teisėčiau buvo jai rodomi visuotinio garbinimo ir pasitenkinimo ženklai Kamilės vaidmenyje; buvo galima lengvai pastebėti, kad nekreipdama dėmesio į silpną sveikatą, negailėjo jėgų ir pastangų, kad savo puikų talentą pilnai išskleistų tam tikslui ir pakerėtų visus dalyvius. Publika jau teatre išreiškė pagarbą Kamilei paskutinio akto pabaigoje; Labdarybės draugija reiškia nuoširdžią padėką Poniai Ledóchowskai už vaidinimą spektaklyje, pajamos iš kurio reikšmingai pastiprins vargšų kasą.⁹

Šis spektaklio aprašymas tarsi patvirtino anksčiau cituotuose teatro reportažuose išreikštą įsitikinimą, kad dauguma Vilniaus publikos labiausiai vertino labdaringą teatro veiklą. Pradžioje aktorė skaitytojams pristatoma kaip iškiliausias talentas, paskui – kaip nuoširdžiai labdaringa dama. Leidžiama suprasti, kad labdaringa jos veikla, pastiprinta asmeninio pasiaukojimo, kovojant su negalia, yra labiau verta pagarbos nei išimtinis talentas. Tai vienas iš daugelio pavyzdžių, kaip tuometiniuose laikraščiuose diskursyviai sutaurinami, „nobilizuojami“ iškilūs menininkai, reiškiant jiems panašią pagarbą kaip ir labdaros mėgėjams iš aristokratų ar

universitetinio elito gretų. Gastroliuojanti žvaigždė iš Varšuvos laikraščių reportažuose „perimdavo“ ir kitą labdaros mėgėjų vaidmenį – tapdavo vietinių aktorių „mokytojais“ ir iš dalies spektaklio kokybės garantais:

Antrą, tai yra praėjusį sekmadienį, matėme Tragediją, pastatytą vietiniame teatre po p. Bogusławskio atvykimo. Jeigu „Piligrimo santuoka“ neatitiko Publikos lūkesčių, ir susilaukė kandžių bet teisėtų pastabų iš piliečių Parteryje; „Junijus“ buvo priimtas gana gerai. Publika, susirinkdama tą dieną negausiai parodė (ką apie ją jau seniai kai kurie drįsta tvirtinti), kad labiau juoktis, o ne verkti yra linkusi... [...] Gali būti, kad didesnis polinkis juoktis nei verkti nepatraukia gausios publikos į Tragedijos vaidinimą; bet nemenkesnė to apsileidimo priežastis yra ta, kad vietiniame teatre jau seniai jokia Tragedija nebuvo padoriai pastatyta. Ši dramos rūšis, vaizduojanti iki aukščiausio laipsnio išaukštintus žmoniškų jausmus ir aistras, reikalauja didesnio išsilavinimo iš Aktorių, geresnio žmoniškos širdies pažinimo, na ir galbūt aukštesnių sugebėjimų: nors ir turime keletą aktorių su gabumais Tragedijai, bet ir tie, negalėdami be perstojo matyti gerų pavyzdžių, patys sau palikti, ir dargi nematydami publikos užsidegimo, dažnai vaidina su klaidomis ir atsainiai. Visa tai savo pobūvio metu sugeba pašalinti p. Bogusławskis, ir Publika labai to prašo. Tokio aplaidumo nebuvo itin matyti praėjusiame vaidinime, nes p. Fiszeris ir Niedzielskis pagyvino vaidinimą dideliu užmoju ir užsidegimu. Tikslėsnį p. Anczyco gabumų Tragedijai įvertinimą atidėsime vėlesniam laikui, dabar užteks tik tiek pasakyti, kad šis aktorius, stropiai besimokantis roles, daugiau žada komedijoje (išskyrus tik pernelg perdėtą komizmą, kurį matėme Harpagono vaidmenyje), Tulijaus rolėje parodė kažin kokią nekilnumą gestuose, judesiuose ir pačioje deklamacijoje, kuri buvo monotoniška ir dvelkė provincializmu.¹⁰

Šis ir panašūs atsiliepimai laikraščiuose apie gastroliuojančių žvaigždžių iš Varšuvos

įtaką vietiniams aktoriams, priešingai nei labdaringų spektaklių aprašymai, sulaukdamo kritiškų recenzentų pastabų. Bet šalia savo „mokytojų“ tokie aktoriai kaip Fiszeris ir Niedzielskis ne tik gavo retą progą būti pastebėti recenzento, bet susilaukė geranoriško įvertinimo ir kiek „paaugo“ viešuomenės akyse. Taip pat čia galima atkreipti dėmesį, kaip recenzentai diferencijuoja scenos meno žanrus: tuo metu, kai *opera* ir *tragedija* – aukštosios kultūros žanrai – rašomi didžiąja raide, *komedija* rašoma mažąja. Komedijose vaidinantys aktoriai, kaip matysime ir Brne, sunkiau įtikdavo taip nusiteikusiems recenzentams.

Pastarasis reportažas atskleidžia svarbią teatro ir, apskritai, kultūros renginių aptarimo spaudoje problemą. Aprašydamas, jo įsitikimu, didelės vertės spektaklį, autorius leidžia sau kritikuoti Vilniaus teatro publiką, kad nelanko taip gausiai „aukštosios kultūros“ renginių, kaip būtų galima laukti, priimant už gryną pinigą ankstesnius publikos aprašymus: aukštosios kultūros ištroškusi, Varšuvoje ir kitose Europos sostinėse matytų kūrinių išsiilgusi ir kur kas geriau nei vietiniai aktoriai išsilavinusi ankstesnių pranešimų „publika“ nors ir buvo įtakinga, bet tik maža jos dalis. Recenzentui teko praryti karčią konfrontacijos su tikrove piliulę, mat ankstesniame numeryje išpeikė teatro vadovą už menkavertės komedijos *Piligrimo santuoka* pastatymą, atsisakė komentuoti Bogusławskio vaidinimą joje, nes vertinti šį didų aktorių tokiaime vaidmenyje būtų jo įžeidimas, ir grasino trupei, kad „raudonos afišos nepatrauks visų žiūrovų“¹¹. Dabar, nors ir leisdamas sau dar vieną kandžią pastabą, kad išpeiktoji komedija nepatenkino nė parterio, turėjo pripažinti, jog žiūrovų dėmesį sunkiau pritraukti profesionalaus teatro pastatytais „rimtais“ spektakliais... Buvo lengviau priimti anksčiau laikraščiuose atmetamą mintį, kad profesionalus teatras privalo, jei ne lavinti publikos skonį, tai bent pripratinti ją prie aukšto lygio kūrinių.

Vilniaus teatras nebuvo labai populiarus, o šiam iširus 1821 ir 1836 m. jį pakeitė vokiečių trupės, galėjusios parodyti taip geidžiamas operas. Ši patirtis leido recenzentams atviresniau pripažinti, kad Vilniaus publikai reikia vietinės, suprantamos ir patrauklios produkcijos, ir kad recenzentų lūkesčius teatro atžvilgiu reikia koreguoti atsižvelgiant į realias galimybes. Grupės iš Klaipėdos operos primadona Brunes, vienos teatro apžvalgos autoriaus tvirtinimu, iš pradžių sutraukdavo daug žiūrovų, bet „nedaug kam žinoma kalba neilgai tegalėjo surinkti publiką“¹² ir trupė turėjo iškeliauti ieškoti sėkmės kitur. Naujas lenkiškos grupės vadovas:

[...] p. Kasperas Kamiński, veikęs Minske, Gardine ir kituose lietuviškuose miestuose, atvyko į Vilnių su maža, nedaug talentų teturintčia trupe; prie jos prisijungė Vilniuje likę aktoriai, ir Publika su džiaugsmu skubėjo klausytis kiekvienam mieliausios gimtosios kalbos skambesio. Reikia pripažinti, kad p. Kamiński sugebėjo kiek tik galėdamas atsilyginti už jam parodytas Publikos simpatijas, parengdamas spektaklius gana puošniai ir, atsižvelgiant į aktorių sugebėjimus, stropiai. Nepaisant vasaros meto, kuomet mažiausiai būna žmonių, remiančių pramogas, parėmė Publika gerus direktoriaus norus ir paneigė taip neteisingus kaltinimus, kad ji nemėgsta teatro.¹³

Naujamajai vietinės Vilniaus trupei spindesio, to paties apžvalgininko nuomone, suteikė gastroliaujantys Varšuvos aktoriai. Ponia Ledóchowska čia ir vėl pristatoma kaip Europos reikšmės aktorė. Werowskis patiko dėl vietinės kilmės, kaip įžymus žemietis Varšuvoje. Girdamas Werowskį autorius simpatingai užsimena apie nelengvą aktoriaus profesinį kelią:

Tokiu būdu Vilniuje atgimusi lenkiška scena pasiekė tikrai puikaus lygio tuomet, kai iš Varšuvos atvyko p. Ledóchowska ir Werowskis; pirmosios pavyzdingo talento šlovė yra tiek žinoma, tiek susilaukė pagyrimų iš kraštiečių ir svetimšalių, taip stropiai kaskart naujus

užsitarnauja vainikus, kad nėra ką daugiau apie ją pasakyti, ko Publika dar negirdėjo. Antras yra tuo mielesnis, kad yra mūsų žemietis, mūsų mieste pradėjęs sunkų aktorius profesijos kelią, nenugalimomis pastangomis ir pastoviu darbu užsitarnavęs pastovius Varšuvos Publikos pagyrimus ir palankumą. Jo atvykimo dėka įdomiau tapo stebėti mūsų sceną.¹⁴

Recenzentas iš Varšuvos aktorių prašo imtis vietinės trupės mokytojų vaidmens:

Norėtusi, kad p. Ledóchowska ir Werowskis išklausytų Publikos norą ir liktų pas mus ilgesniam laikui, ypatingai žiemai; per tą laiką ir mūsų aktoriai, semdamiesi gerų pavyzdžių, atneštų tikro pasimėgavimo Publikai, kuri trokšta matyti pažangą, tinkamą plintančiam švietimui ir tikram skoniui.¹⁵

Antroji vokiška trupė, bandydama įsikurti Vilniuje 1836 m., galėjo dar pasikliauti vilniečių dalies svajone matyti naujausias operas, bet turėjo ypatingai stengtis patikti, kad nusipelnytų tokio pozityvaus atsiliepimo, kaip straipsnyje „Vokiečių teatras Vilniuje“ almanache *Vaizdai ir svarstymai apie mokslą*. Šis teatro apžvalgininkas, kaip ir daugelis jo pirmtakų, savo straipsnį pradėjo nostalgikais prisiminimais apie kadaise aukštą Vilniaus scenos meno lygį, bet dabar retrospektyviai šlovino ne mėgėjus ar gastroliuojančias žvaigždes, bet profesionalų Vilniaus teatrą Bogusławskio, Morawskos ir Każyńskio laikais. XVIII a. pab. – XIX a. pirmais dešimtmečiais klestėjusio Vilniaus teatro nuopelnus aprašo taip:

To dramos menui sėkmingos epochos metu Vilniaus teatras išauklėjo ir išlavino keletą artistų, iki šiol tebeprisiklausančių pačioms iškiliausiomis Varšuvos scenos puošmenoms, supažindino publiką su garsiausių Europos autorių kūriniais; įskiepijo, išplatino, ir pažadino visuotinį norą mėgautis teatro spektakliais, tokiu mastu, kad daugelyje gubernijos miestų įsisteigė pastovūs teatrai. Publika tuo tarpu taip pamėgo šią civilizuotą pramogą,

kad mėgėjiški vaidinimai nebebuvo kokia ypatinga retenybė net nuo Vilniaus atokiose vietose, pavyzdžiui Baltarusijoje.¹⁶

Šio straipsnio autorius jau nedvejojo pripažinti teatrui publikos lavintojo rolę. Dargi mėgėjiški spektakliai, anot jo pasakojimo apie teatro pomėgio plitimo Lietuvoje istoriją, išpopuliarėjo profesionalaus teatro dėka; neužsimenama apie mėgėjus iš visuomenės grietinėlės, lavinančius profesionalius aktorius. Toliau autorius apibūdina Vilniaus publiką, esant dosnią teatrui ir kitų reginių rengėjams, ir jokių būdu jos nekaltina dėl vėlesnio teatro nuopuolio. Kita vertus, teigė, kad vietinė publika yra gana neišranki, kartais mėtanti pinigus ir gero žodžio nevertiems reginiams¹⁷. Recenzentai emancipavo ir į publikos mokytojų rolę pakėlė ne tik profesionalius menininkus, bet, visų pirma, patys save, ekspertus aukštojoje Europos kultūroje.

Ne itin per porą dešimtmečių pasikeitė Vilniaus scenos provincialumo pripažinimas – į Varšuvą ir kitas didžiąsias sostines iškeliaujantys talentai prisimenami kartais su gailesčiu, didžiuojantis, bet ir kaip savaimė suprantamas reiškinys. Ir toliau tikima, kad publikos lavinimo turiniu turi būti Europos didžiausių meistrų kūrinių, visų pirma, operų pristatymas. Kad aktorius patenkintų vietinės publikos poreikius, kaip ir anksčiau užteko gero išsilavinimo Europos teatro srityje ir kalbos mokėjimo. Taip simpatijas pelnė būsimas vokiečių aktorių trupės vadovas ir būsimas Vilniaus teatro direktorius p. Wilhelmas Schmidkoffas:

Jis jau prieš kurį laiką imdavosi kartais vaidinti vietinių mūsų aktorių trupėje, kartais visą rolę pilnai išstatytuose muzikinės dramos kūrinuose, kartais pavienes scenas iš reikšmingiausių europietiškų operų, nugalėdamas, dažniausiai net stebinančiai sėkmingai, svetimoms jam lenku kalbos sunkumus. Matydamas apverktiną Vilniaus teatro nuosmukį, daug kartų pateikė pasiūlymus, kaip ją pakelti,

įvedant čia operą ir patikint ją energingam vadovui; to jam nepavyko įgyvendinti su vietiniais menininkais.¹⁸

Panašiai kaip Kristina Frankienė, šįkart aktorius profesionalas susilaukia simpatijos mokymasis ir vaidindamas europietiškos aukštosios kultūros veikalus vietine kalba. Schmidkoffo angažavimasis, kad sukurtų pastoviai veikiančią operos teatrą, aiškinamas apgailestavimu dėl Vilniaus teatro būklės, tai yra bajoriškam krašto patriotizmo diskursui mielu nesavanaudišku rūpinimusi vietine civilizacija. Kuomet vietinėms pajėgoms nepasisekė prikelti vietinio teatro, suorganizavo vokiečių teatro trupę. Nuo 1836 m. lapkričio iki kitų metų pavasario pabaigos pristatymui parengė 20 scenos veikalų ir suvaidino 60 spektaklių. Schmidkoffas taikliai atspėjo, kuo pelnys įtakingos publikos palankumą. Vilniaus publikai pasiūlė naujas, didžiosiose scenose ypatingo populiarumo susilaukusias Aubero, Boieldieu, Héroldo, Bellinio, Weberio, Donizettio ir kt. Europos kompozitorių operas, tai yra žanrą, kuris atitiko „aukštosios kultūros“ sampratą. Norėdamas pabrėžti Schmidkoffo trupės sėkmę, straipsnio autorius aprašo publikos reakciją:

Iš 20 paminėtų veikalų, kiekviena buvo priimta pačiu geriausiu įmanomu būdu, didžiausią malonumą suteikė Publikai. Gausiausiu susirinkimu buvo pagerbtos, visuotiniais plojimais atlygintos: „Fenella“, „Baltoji dama“, „Dailininkas ir spydininkas“, „Zampa“, „Oberonas“, „Norma“, „Bronzinis arklys“. Šalia nepaneigiamos tų operų vertės, nemažiau Publikos plojimų ir pasitenkinimo nusipelnė iškilesnių vokiečių artisčių ir artistų talentas ir pastangos [...].

Vienu žodžiu galima pasakyti, kad p. Schmidkoffas pakankamai atsidėjo vietinei publikai už nuoširdų svetingumą, parodytą jo atvestai vokiečių aktorių trupei jau per trumpą laikotarpį, mat per septynis mėnesius sugebėjo sutvarkyti materialiai griuvėsiuose ir dulkėse dūlančią mūsų sceną. Kruopščiai

pastatydamas naujas operas, supažindino vietinę Publiką su daugeliu šio žanro kūrinių, kurie pas mus buvo žinomi nebent iš pavadinimo. Gerai apgalvotos organizacijos, skoningų dekoracijų, švarių ir tinkamų kostiumų, kūriniams tinkamai parinktų šokių pagalba įrodė, kad su mažais ištekliais galima daug pasiekti, kuomet tikrus sugebėjimus ir išsilavinimą savo darbo srityje lydi geri norai ir nenugalimos pastangos.¹⁹

Apie publiką čia kalbama kaip apie geranorių kolektyvinį mecenatą, kuriam aktoriai privalėjo įtikti už parodytą svetingumą, bet jai priskiriamas mokinio, o teatro trupei – lavintojo vaidmuo. Besisvečiuojančios aktorių trupės nuopelnu laikoma tai, kad supažindino provincijos publiką su modernia europietiška aukštąja kultūra, ir tai, kad įrodė sėkmingo operos teatro, išsitenkančio su Vilniaus materialiais ištekliais, galimybę. Šia pastaba autorius, be abejonės, reagavo į ilgamečius debatus Vilniaus spaudoje, ar teatras yra varganas todėl, kad jo vadovai ir trupė nepakankamai stengiasi, ar todėl, kad Vilniaus publika nepakankamai teatrą lanko ir finansuoja. Toliau autorius išreiškia viltį, kad svetimšalė trupė pamokys ir vietinius teatro artistus: „Reikia tikėtis, kad puikus tas pavyzdys pažadins kilnų norą varžytis mūsų vietinių aktorių tarpe ir grąžins Vilniaus scenai tokį puikumo lygį, nuo kurio ji iki šiol leidosi vis žemiau ir žemiau.“²⁰ Ir šis ypatingai geranoriškas vokiečių trupei recenzentas visgi išreiškė tikėjimą, kad vietinė Vilniaus trupė atgims.

4–5-ajame dešimtmetyje jauni intelektualai, dažniausiai Vilniaus universiteto absolventai ir literatūrinės bei mokslinės Vilniaus spaudos korespondentai, ypatingai Józefas Ignacas Kraszewskis su savo bendradarbiais *Athenaeume*, daug pasidarbavo pasiepdami „provincinės“ bajorijos prietarus, kad menininko profesija netinka kilmingiems jaunuo-liams. Ragino puoselėti ir remti vietinius talentus, kartais vaizdavo menininkui iškylančią

būtinybę apeisti menui abejingą gimtąją kraštą kaip liūdną likimą. Kliše tapo menininkų biografijose įrodinėti, kad tikrasis kilnumas pasireiškia ne kilme, bet estetiškai išlavinta siela ir labdaringa, meilės ir pasiaukojimo artimui kupina širdimi.

Pasikeitė ir oficialiojo Vilniaus kurjerio recenzentų tonas. Vis drąsiau už vietinio teatro nepuoselėjimą kaltinama publika, ši užduotis pristatoma kaip jos pareiga; tuo tarpu vietiniai aktoriai ginami nuo arogantiškų „Europos scenų žinovų“ prikaišiojimų. Toliau cituojamame straipsnyje stengiasi įrodyti, kad lyginti Vilniaus sceną su didžiųjų sostinių scenomis yra neprotinga ir neproduktyvu, raginta puoselėti savo vietinius talentus vietoj to, kad lauktų žvaigždžių iš didžiųjų scenų:

*Negalima paneigti įgimto kai kurių mūsų trupės narių talento. Tikrai niekas nepaneigs Surowicziaus įgimto aktoriaus talento, sugėbėjimo įsijausti į veikalo turinį ir išsamiai atlikti vaidmenis. Kiekvienas taip pat teisingai įvertins p. Szmidkoffą kaip teatro vadovą ir aktorių. Reikia, kad Publika gyviau dalyvautų teatre. [...] Dažnai galima išgirsti tarp žiūrovų visokių prikaišiojimų, po kurių paprastai leidžiamasi lyginti vietinę sceną su žinomomis kitomis Europos scenomis. Tokie palyginimai dažniausiai nenaudingi mūsų teatrui. Ar trupė privalo savo pačios milžiniškomis lėšomis atvilioti geresnius aktorius ir išstobulinti materialiąją teatro pusę? Pagaliau, jei ir privalėtų, nėra abejonių, kad be Publikos prisidėjimo to nepajęgs. Todėl patartumėme, kad būtų stengiamasi palaikyti mūsų teatrą ir padėti jam formuotis tiek moraliai, tiek ir materialiai. Tik tuo būdu atsiskleis mums scenos pasaulis, estetinio malonumo pasaulis, kas būtų labai geistina ir naudinga. Tuo tarpu reikia labiau atsižvelgiančiomis ir viskuo besidžiaugiančiomis akimis sekti mūsų sceną.*²¹

Autorius rašo apie Schmidkoffą kaip „mūsų“ trupės narį. Ilgus metus dirbantis ir kalbą mokantis aktorius taip pat jau regimas

kaip vietinis, savas. Toliau autorius pateikia save kaip gerą pavyzdį, kartu demonstruodamas, kad nėra koks provincialas, bet nemenkesnis Europos teatro žinovas kaip ir arogantiškieji Vilniaus scenos kritikai:

*Turėjau galimybę matyti daugybę Europoje klestinčių teatrų. Tris mėnesius lankiausi Milano Teatro della scala tuo metu, kai genialus jaunuolis Bellini, kurio taip per anksti neteko muzikos pasaulis, pasiekė aukščiausią savo šlovės laipsnį, ir mėgėjams teikė tikrus furorus; nepaisant to, prieš tris metus su malonumu klausiausi vietinėje scenoje atliekamo Mozarto, Rossinio, Weberio, Bellinio, Aubero, Meyerbero, Donizetto ir kt.*²¹

Amžiaus vidurio laikraščių diskursas apie scenos meną gali būti apibūdintas kaip stipriai demokratizuota ir nacionalizuota ankstesnio bajoriško krašto patriotizmo variacija. Svarbiomis scenos menininko reprezentacijos strategijomis liko labdaringi spektakliai ir koncertai. Šią tendenciją savo kilniaširdišku mu, reputacija užsienyje (Varšuvoje bei Rusijos imperijos miestuose), recenzijų sklaida didžiųjų sostinių laikraščiuose dar labiau sustiprino legenda tapęs Stanislovas Moniuška (Stanisław Moniuszko). Iškilio vietinio menininko, vietinės kultūros židinio sargo, vietinės publikos lavintojo, vietinio kolorito reiškėjo, tiesiog pasididžiavimą keliančio talentingo žemiečio, vietinės publikos numylėtinio reikšmė. Tokį kalbėjimo apie meną būdą puikiai pademonstruotų reportažas apie iš Varšuvos kilusio pasaulinio garso smuikininko virtuozo Apolinaro Kątskio koncertą:

O ką bepasakyti apie bendrą gausios Publikos įspūdį iš koncerto? Tas puikus salės papuošimas, tos margaspalvės minios, du sujungti orkestrai, diriguojami tokio Maestro, kaip mūsų numylėtinis St. Moniuszko, pagaliau didingas ir pakilus, po to pašėlęs ir išdykęs grojimas, kuris kartais nejučiomis pakišdavo mintį, jei ne čia yra muzikinio tobulumo riba? – tas vieno iš iškiliausių šiuolaikinių harmonijos meistrų griežimas, kas gi stebėsis,

kad mus pagrobė, išplėšė iš įprastos gyvenimo monotonijos, kad ilgam paliko neišdildomą įspūdį. Ir gali būti, kad prie to prisidėjo pasididžiavimas tuo, kas sava. Puikusiai, visų giriamas Kątskis – mūsų brolio slavas, koncerto dalyviai – Moniuszko, mūsų žemės pranašas, panelė Róža Trachtenberg, mūsų miesto vaikas; pagaliau Ludwikas Nowickis, kuris jam akompanavo fortepijonu, kuris ir įnoringoje sostinėje atkreipė į save dėmesį ir... buvo pagirtas, o atidžiai sekamas Maestro daro matomą pažangą, taip pat Vilniaus vaikas, nusipelnisio mūsų orkestro muzikanto sūnus, kuriam galingas Kątskio talentas ir didybė galbūt pirmąkart atvėrė akis ir parodė, kokio tobulumo gali pasiekti menininkas savo darbu ir pilnu atsidavimu menui!²²

Vilniečio Nowickio karjerą reportažo autorius glaustai aprašo užsimindamas pasisėkimą „įnoringoje sostinėje“ – čia turimi galvoje atsiliepimai St. Peterburgo spaudoje apie Nowickį lydintį Apolinarą Kątskį jo turnė po Rusijos sostinę ir pastebint, kad mokosi iš savo didžiojo maestro²³. Bet dabar jau jis, kaip ir kiti Vilniaus muzikantai, pristatomas kaip pasididžiavimo objektas, nebelieka vietinės provincialios scenos menkumą pabrėžiančių pastabų. Ieškoma jungčių, panašumų, o ne skirtumų tarp kartu koncertuojančių nusipelnusių muzikantų ir karjerą pradedančių muzikantų. Čia ta svarbiausia jungtimi tampa patriotiniai jausmai. Kątskį „mūsų broliu slavu“ autorius pavadina atsižvelgdamas į Rusijos cenzūrą, kuri netoleruotų Lenkijos ir Lietuvos buvusios vienybės priminimo, tuo tarpu „mūsų žemės pranašo“, „Vilniaus miesto vaikų“ epitetai susieja į savųjų ratą skirtingos socialinės ir etninės kilmės atlikėjus.

Prieš pereinant prie moraviškos straipsnio dalies, svarbu atkreipti dėmesį į recenziją apie iš Brno kilusių muzikantų gastroles Vilniuje. Recenzentas išreiškė apgailestavimą, kad publika silpnai lankė seserų Neruda koncertą Vilniuje, kad pirmą kartą mieste apsilankančių muzikantų pavardžių Vilniaus publika

nežino ir savo priekaištą papildė išsamiais atsiliepimais Varšuvos, Rygos ir St. Peterburgo spaudoje. Kas girdėjo Nerudos grojimą ir „buvo visuotinio publikos entuziazmo liudininku, įsitikino, kad laikraščiai nė kiek neperdeda“. Smuiko virtuoze, „burtininkę“ Wilheliminą Nerudą recenzentas išgyrė už tiesiog neįtikėtiną laisvumą ir lengvumą, atliekant sudėtingiausias kūrinio dalis. Toliau pereina prie aprašymo, ką įvertino negausi, bet su nuoširdžiu entuziazmu muzikantes sutikusi publika:

Paskutinį kūrinį „Moraviškos dainos“ Publika prašė pakartoti. Šis kūrinys, kaip ir priešpaskutinis: „Berceuse“ padarė klausytojams gily įspūdį. Ir nėra ko stebėtis, abiejuose girdime giminaičių slavų melodijas. „Berceuse“ (pačios Wilmos Nerudos sukurta) – tai gaili išpažintis, harmoningas pasakojimas apie slavų gyvenimą, tai aukštai pas Kūrėją kylanti malda... O „Dainose“, kiek ten mūsų tautinių motyvų! Besiklausydamas žmogus nejučiomis užsimiršta, amžiai, įvykiai, vietos, viskas išnyksta; jaučiam brolius Moravus ir kartu pergyvename jų dainas.²⁴

Romantizmo laikais išauklėta Vilniaus publika ir svetimšaliuose ieškojo „savų“, giminių elementų; charizmatiškų virtuozų koncertų aprašymuose ryškus tipiškas publikos įsijautimas ir susiliejimas su tautinėmis, liaudiškomis, žmogiškomis temomis.

Brno: artimos Vienos šešėlyje

Kur kas arčiau nuo didžiosios sostinės įsikūręs Brno jautė provincinės sostinės privatumus ir trūkumus dar stipriau nei Vilnius. Kaip ir Vilniuje, vietinio profesionalaus teatro reputaciją stipriai gožė labdaringi, „ypatingos meninės vertės“ aristokratų mėgėjų spektakliai bei nuo ketvirto dešimtmečio grafo Michaelio von Bukuwky suburtų muzikantų mėgėjų koncertai ir, žinoma, prestižinių Vienos teatrų ir kitų gastroliuojančių garsenybių pasirodymai.

Sporadiški spektaklių ir koncertų anonsai laikraščiuose, neretai pateikti pačių gastro- lėms atvykstančių svečių, puikiai iliustruoja, kuo buvo viliojama vietinė publika ir kaip stipriai ji orientavosi į Vienos dvaro ir publi- kos skonį:

*Muzikos mėgėjas praneša kilniems Brno meno žinovams, kad p. J. F. A. Jansen, **tas gar- siausiai žinomas muzikos artistas iš Vienos** atvyks pas mus ir sausio 4. surengs muzikinę akademiją.*²⁵

Ponas Ignazas Schusteris, kurio puikų ko- miko talentą **Vienos kongreso metu patys aukštieji ir aukščiausieji monarchai įverti- no** labiausiai pamaloninančiais pripažinimo ir palankumo įrodymais, [...].²⁶

„Daktaro Fausto apsiaustas“ [...] Kadangi ši opera po pirmo pastatymo praėjusiais me- tais **Vienoje 18 kartų buvo iš eilės vaidinama ir nuo to laiko 54 kartus su vienbalsiais plo- jimais buvo priimta**, pasirašęs tikisi, kad ir vietinė gerbiama publika bus patenkinta pra- moga. Ignazas Schusteris, **I. K.** (čia ir toliau imperatoriškos, karališkos – aut. past.) **dvaro kapelos dainininkas** ir Leopoldstadto teatro narys.²⁷

Panelė Löwe, **I. K. dvaro dramos aktorė**, visuotinai aukštai gerbiama menininkė už retą aktorės talentą ir ypatingą vaidinimo graciją bei skoningą eleganciją **tapusi Vienos publikos numylėtine**, įdomių gastrolių metu liepos mėnesį atvyks į vietinį teatrą.²⁸

Į Vienos „aukštosios kultūros“ supratimą bei į jos žymiausių kompozitorių kūrinius orientavosi ir labdaringų Brno muzikos mė- gėjų produkcija. Iš 1847 m. mėgėjų ruošia- mo Mendelsohn-Bartholy'o *Povilo* atlikimo anonso galima matyti, kad savo labdaringo renginio publiką stengtasi pritraukti apelia- cijomis į kūrinio pasisėkimą Vienoje; solo partijai buvo pakviesta paties prestižiškiausio Vienos teatro primadona:

Pranešdami publikai apie šio meistriško kūrinio, kuris neseniai Vienoje buvo atliktas su didžiausiu pasisėkimu, rengimą koncertui,

*pastebėsime, kad reikia laukti ypatingo ma- lonumo, todėl kad vadovavimas atlikimui ir organizacija yra patikėta vyrams, kurie yra žinomi savo giliu muzikiniu išsilavinimu ir energija, ir kad gerbiama **I. K.** (čia ir toliau imperatoriškos, karališkos – aut. past.) **dvaro operos teatro primadona, atsižvelgdama į labdaringą tikslą**, kurį parems „Povilo“ atliki- mas, atidėjo savo išvykimą iš Brno ir dainuos pirmą soprano partiją. Vietinės vyrų daini- ninkų draugijos nariai taip pat reikšmingai ir uoliai parems tiek labdaringą užmojų, tiek ir didingo ir garsaus muzikos kūrinio atlikimą.“²⁹*

Tokiems pranešimams apie labdaringus renginius būdinga, kad dalyviai apibūdina- mi taip, jog miesto kultūriniame gyvenime besiorientuojantis skaitytojas suprastų, apie kurį labdarį kalbama, bet pavardės nemini- mos: šiuo atveju Brne gastroliuojanti „dvaro operos primadona“ ar Vilniuje „tikrasis žino- vas“. Tame galima įžvelgti labdariui derančių krikščioniško kuklumo, orientacijos į sąži- nės balsą, o ne į pasaulio pripažinimą žen- klų. Apibūdinimai, kurie formuluojami kaip komplimentai, kuria anonsojamo ar recen- zuojamo įvykio ypatingos kokybės išpūdį.

Neretai anonimai mėgėjai pasirodo kartu su pavardėmis minimais profesionalais. Taip sudaromas hierarchijos išpūdis: labdaringi mėgėjai, kuriems pasaulio pripažinimo ne- reikia, ir profesionalai, kurie nuo pasaulio pripažinimo priklauso, bet kurie to pripaži- nimo pelnosi pačiu kilniausiu būdu, pasirodo su rinktine kompanija. Haydno *Keturių metų laikų* atlikimo recenzijoje neminint pavardės leidžiama suprasti, kad šį koncertą paruošė pats grafas von Bukuwky, nes primenama jo parengta kita Haydno oratorija ir kamerinės muzikos koncertai:

Tai, kad buvo paruoštas šis koncertas, kaip ir „Pasaulio sukūrimas“ per Kalėdų šventes, buvo įmanoma vien tik vieno didžiai gerbia- mo muzikos draugo negestancio užsidegimo, dalyko supratimo, visuotinio pamėgtumo ir asmeninio pasiaukojančio darbo dėka; ir už

tai jam reikia dėkoti, kaip ir už tai, kad tiek nusipelnė pakeldamas Brno muzikinio gyvenimo lygį, parengdamas advento ir pasninko metu tokius malonius kvartetų vakarus; aplink jį noriai susibūrė visos mieste esančios, bet deja išsisklaidžiusios muzikos pajėgos tarsi apie kristalo centrą; tai Brne vienbalsiai pripažįstama. Kaip aukštai buvo įvertintas šis nuopelnas iš publikos pusės, rodo, kad nepaisant palyginti aukštų bilietų kainų, buvo užpildyta visa Redutų salė.³⁰

Šitaip leista suprasti, kad kilmingasis, visiems žinomas anoniminis organizatorius, yra ne tik muzikantų, bet ir publikos traukos centras. Recenzentas pereina prie koncerto dalyvių aprašymo, paminėdamas ir kitą socialinio prestižo ženklą: „Mielas damų choras iš pačių prestižiškiausių šeimų, didžia dalimi vietinių dainavimo mokytojų ponios Kron, pono Dundaleko ir pono Dworžako mokinių, tarsi vainikas apjuosė koncertuojančius.“ Taip pavardėmis paminimi profesionalūs muzikantai – madingi muzikos mokytojai mieste. Šalia komplimentais išgirtos mėgėjos, kitų paminėtų koncerto puošmenų prisimenami ir du iš Vienos atvykę dvaro operos dainininkai:

Kuomet išreiškiame visiems koncertavusiems užtarnautą pagyrimą, laikome savo pareiga pažymėti solo partijas, iš kurių „Hanne“ atliko ta pati didžiai gerbiama puiki dainavimo mėgėja, kuri dainavo taip pat ir „Pasaulio sukūrimė“, „Simoną“ ir „Luką“ – I. K. dvaro operos dainininkai p. Staudiglis ir p. Krausas.³¹

Toliau labai puikioje šviesoje paminimi ir kiti menininkai, tarp jų muzikinės kultūros čekų kalba puoselėtojas Pavelas Křížkovskýs; tuo tarpu teatro direktorius Balvanskys publikos akyse galėjo „paaugti“ už išgirtą labdarumą ir paslaugas klasikinės muzikos mėgėjams

Negalime nepažymėti, kad prie šios nuostabios sėkmės reikšmingai prisidėjo pasiaukojantis p. dirigento Krischkowskio darbas;

jo atsidavimas ir uolios studijos, taip pat ir jo dėmesingumas diriguojant su pagyrimu buvo pripažintas iš visų pusių, ir todėl yra labai geistina, kad jis ir toliau dalyvautų ruošiant tokius koncertus. Pagaliau visų klasikinės muzikos mėgėjų dėkingumo nusipelno mūsų teatro direktorius ponas Balvanskys, už tai, kad noriai ir su ne be asmeninių aukų šiai muzikos šventei perleido teatro orkestrą, daugkart padėjo savo parama, ir už tai, kad koncerto vakarą teatras liko uždarytas.³²

Iš profesionalių scenos menininkų bene labiausiai Brne savo labdaringumu garsėjo Heinrichas Wilhelmas Ernstas, apie kurį spauda neatsiliepdavo kitaip nei kaip apie „garsųjį kilnųjį tėvynainį / brnietį“. Vos grįžus trumpam į gimtąjį miestą, pasirodė spaudoje jo reputaciją kuriančių pranešimų:

Ypatingai garsus smuikininkas virtuozas Heinrichas Ernsas, prieš keletą dienų po dvylikos metų grįžęs į savo gimtąjį miestą Brno, ta proga I. K. Mor. Sil. (čia ir kitur Moravijos ir Silezijos – aut. past.) krašto prezidiumui įteikė reikšmingą 400 fl. (čia ir kitur florinas arba auksinas – aut. past.) sumą, skirtą paremti vietiniams vargšams ir perduotą viešoms labdarybės institucijoms. Krašto prezidiumas išpildo malonią pareigą, viešai, visuotiniam pripažinimui pateikti žinią apie šį filantropinį minėto menininko tėvynainio poelgį, kuriuo jis tokiu kilniu ir girtinu būdu parodė savo prisirišimą prie gimtinės ir pridurti nuširdžiausius dosniai apdovanotų paremtųjų dėkojimus.³³

Pirmi Ernsto koncertai bemat susilaukė ypatingo dėmesio laikraščiuose. Literatūriniam savaitraštyje *Moravija* atsirado jam vietos ne tik „mažojų laikraščio“ paskutiniame puslapyje, kur paprastai būdavo spausdinami koncertų anonsai ir recenzijos, bet įžanginių straipsnių ir feljetonų dalyje. Ernstui skirtame „Menininko siluete“ Rudolfas Hirschas rašė:

Taigi galėjome jį dabar pamatyti, aukštą, liekną, vaiduokliška išblyškusį vyrą su

juodais kaip naktis plaukais, paslaptinomis, degančiomis akimis ir kultivuota, bet visgi kuklia laikysena, tą daug kartų šlovintą Moravijos sūnų – ir pagaliau galėjome taip pat išgirsti jo tonus, kurie iš jo smuiko stygų byra tarsi ašaros, ir jautėme, kaip jų skambesys įsi-smelkia į įkaitintas širdis, sulydančias mūsų jausmus; taigi mes jį girdėjome, šį maestro, kuriam nėra lygių, kuris prieš tuziną metų kaip nepastebimas smulkus berniokas paliko gimtąjį kraštą, kad tolimose šalyse išaugtų, iš-siskleistų, subręstų... [...]

Mes dar nežinojom, kas yra griežimas smuiku; kai girdėjau Ole Bullį, Beriotą, Lipinskį, Mayfederį ir kt., klausiau savęs dažnai ir primygtinai; kur yra grojimo šiuo instrumentu ribos, ir klausimas liko neatsakytas; betgi kai išgirdau mūsų Ernstą, mano drąsiausios poetinės nuojautos apie smuikininko idealą susprogo kaip tušti muilo burbulai. „Iki čia ir ne toliau!“ Du pasauliniai miestai tai tvirtino – ir visi patvirtino šio teiginio teisingumą be mažiausio falšo. Ernstas yra čia gimęs brnietis, moravas! Kas gi čia neprapultų karščiausiam entuziazmui; tikrai, reikia širdyje neturėti jokio jausmo tam, ką vadiname tėvyne, arba mūsų siela visa ko išaukštinto ir didingo atžvilgiu būti taip užgesusi, kaip dul-kės ir pelenai.³⁴

Antroji pastraipa apie charizmatiškojo virtuozo talentą primena vilnietišką reportažą apie Apolinarą Kąntskį: tas pats pojūtis, kad šis smuikininkas pasiekė savo instrumento galimybių ribas, taip pat ir tas pats noras suvienyti publiką, žadinant patriotinius jausmus. Atrodytų, kad ir šie, tarsi iš širdies gilumos rašyti, kartais netgi intymūs išpūdziai iš virtuozų koncertų buvo tarsi kokia klišė, tuos pačius laikraščius skaitančios Europos kultūros produktas... „Mažajame laikraštyje“ skaitome apie publikos entuziazmą, suliejantį klausytojus į galingą upę:

Į antrą koncertą kovo 1. d. suplaukė tokia gausi publika, kokios neturėjo nė pats Lisztas. [...] Šią popietę Ernstas griežė iš pradžių

„Elegiją“, „Variacijas Bellinio tema“, po to „Andante spianato“ ir pagaliau vėl „Carnaval de Venice“. Entuziazmas buvo beribis, ir ką aiškiai pastebėjau, kad ta įkvėpimo ugnis buvo tokia gryna, griausminga, visuotinė ir taip užvaldžiusi visą publiką, kad ją galima buvo palyginti nebent tik su upe, ištekančia iš mažiausiai pusantro tūkstančio šaltinių.³⁵

Ernstui pabaigus pirmąsias gastroles gimtajame mieste, jo kūrybiniai pasiekimai, labdaringa veikla ir toliau liko laikraščių akiratyje. Apie gastrolių pradžią Vengrijos sostinėje Moravia informavo cituodama Pešto laikraščio pranešimą:

Ponas Ernstas surengė gegužės 19. d. savo pirmąjį koncertą. „Užtenka tik pasakyti“, rašoma „Pesther Tageblatt“, kad šio menininko žmoniškumas užtikrino jam aukščiausią garbę, nes jis visas savo pirmo koncerto pajamas, 500 fl. Sumą, paaukojo ant artimo meilės altoriaus, paskirdamas juos padegėliams Baya mieste.³⁶

Vietiniai korespondentai sekė ir Ernsto kūrybinį kelią, vis iš naujo rasdami argumentų, kuo jų genialusis tėvynainis išsiskiria muzikos pasaulyje:

Turėjau galimybę Vienoje būti šio muzikos kūrinio repeticijoje, kurioje jis buvo triskart pakartotas; ir nors labai jis man iškart patiko, mano susižavėjimas augo su kiekvienu tolesniu pakartojimu, ir kai repeticija baigėsi, likau stovėti vietoje, nesuvokdamas, ar tai, ką girdėjau, buvo sapnas, ar tikrovė.

Nesu iš tų, kurie ieško paralelių, ar Bieutempsas, Moliueas, ar Ernstas, ar kuris kitas didysis menininkas, visi jie yra meno herojai, kiekvienas iš jų yra Atlasas, kuris savo paties pasaulį neša ant savo pečių, ir kas pasvers svarais ar lotais, ar sunkesnę našą turi vienas, ar kitas? Bet joks kitas koncertinis kūrinys manęs nesužadino taip, kaip šis. F. M.³⁷

Į Brno koncertuoti Ernstas atvykdavo remti kokį labdaringą tikslą. Ypatingai dažnai pajamas skirdavo draugijai, besirūpinančiai buvusiais kalininiais. Išsekus poetiniam

entuziazmui, kurį kėlė šis virtuozas, aprašymų srautui, koncertų recenzijos susitelkė ties jo filantropiškais užmojais ir nuopelnais:

Didžiajame koncerte sausio 17. d., kurį rengiant iš Vienos į Brno atvyko visų šlovinamas Ernstas, tesėdamas savo ankstesnį kilnų pažadą, kad, kaip skelbė anonsas, „savo aukštu meistriškumu paremtų Draugijos tikslus, paguostų nelaiminguosius, ir suklydusiems padėtų rasti darbą, tvarką ir padorumą“ – šis geraširdis genialus menininkas patvirtino savo pilnai pagrįstą reputaciją [...]

Koncertas, nepaisant pakeltų bilietų kainų, buvo labai lankomas; visos vietos buvo užimtos. Publika buvo labai dėmesinga, menininką ypatingai atlygino, audringai iššaukdavo jį po kiekvieno kūrinio ir gale keletą kartų. Plojimai nenustojė, kai Ernstas atliko dar keletą fragmentų iš „Karnavalo“.

Koncerto pajamos labai žymios; būtent 375 fl. 2 kr. (kroiceriai – aut. past.), kurie buvo pervesti Moravijos Silezijos draugijai, asmenims, paleistiems iš kalinimo įstaigų remti.³⁸

Panašaus turinio žinutės (ir labdaringi koncertai) suteikdavo progą kalbėti apie pinigus. Ar atsiskaitant prieš publiką bei dalyvius kolektyvinio labdaringo renginio metu, ar tiesiog pagiriant gerą menininko širdį, kaip šiuo atveju, derėjo paminėti paaukotą sumą. Nemenkinant labdaringų menininkų nuopelnų žmonijai, vis dėlto reikia pastebėti, kad tokiu būdu buvo keliama individuali ir kolektyvinė profesionalaus menininko reputacija, tai yra, reputacija žmogaus, sugebančio užsidirbti reikšmingą pinigų sumą.

Ernstas neįsikūrė gimtajame mieste, niekas iš jo to nė nesitikėjo, tačiau kaip ir vilnietiškos kilmės žvaigždės Varšuvoje, noriai padėdavo kiek mažiau žinomiems Brno menininkams pastiprinti savo realią ir laikraštinę „karjerą“, bendradarbiaudamas kaip kompozitorius ar kaip koncertuotojas. Iš netolimo Pernštejno kilęs Emilis Titlas reputaciją Vienoje – savo naujoje darbo vietoje – pelnė taip pat labdaringame koncerte dirigudamas

Ernsto ir savo kūrinį. Tuoj pat apie tai pranešė ir Brno laikraščiai, primindami Titlo nuopelnus gimtajame mieste bei žadėdami informuoti daugiau:

Viena, balandžio 11. d. (iš privačios korespondencijos). Vakar vyko didelė muzikinė akademija didžiojoje Redutų salėje, suaugusiųjų akulų labui. Salė buvo perpildyta. Buvo ten visa imperatoriaus šeima, visi princai. Mane sudomino programoje pažadėta Titlo ir Ernsto kompozicija „Naktinis peizažas“. Prieš prasidedant „Peizažui“ pasirodė Titlas, kad pats diriguotų savo kūrinį. Pora rankų, bet tikrai tik trejetas ar ketvertas, paplojo jam pasirodžius, mat jis čia dar mažai žinomas. (Užvakar jis pirmą kartą dirigavo Josefstadte.) Pradėjo groti „Peizažą“, visi buvo įsitempę; atlikimas buvo puikus ir visus susirinkusius užpildė džiaugsmingu susižavėjimu. Vos baigus groti, kilo plojimų audra, aukščiausiojo dvaro akivaizdoje retas reiškinys, „bravo“ ir atlikėjus iššaukiantys šūksniai; Titlas turėjo grįžti į sceną tris kartus. Bet ir po to nebuvo paliktas ramybėje; dar kartą turėjo grįžti, kad pakartotų savo nuostabų kūrinį. Titlas taip nusipelnė publikos palankumo ir gali čia pasiekti didelės šlovės.

Mūsų kraštiečiai, p. Emilis Titlas (gimęs Pernteino pilyje) savo genialiomis kompozicijomis tapo gana žinomas jau Prahoje, iš kur atvyko į Vieną užimti Josefstadto teatro orkestro kapelmeisterio vietos. Jo opera „Pilies ponias“ – pagal mūsų tėvynainio istoriko, p. archyvaro Bocheko libretą – kuri 1831 m. buvo vaidinama Brno karališkame miesto teatre, ir kurią sukomponavo būdamas 18 metų, pademonstravo didelių gabumus. Netrukus galėsime „Moravijos“ skaitytojams pateikti jo biografijos šlicą. (Redaktorius)³⁹

Kitas pranešimas Moravijoje apie Ernsto koncertą leido pamatyti „rinktinių menininkų“ kompanijoje ne tik Dvaro operos dainininką, kuriam kompozitoriai skyrė savo kūrinius, jau nusipelnusias vietinės scenos solistes (Michalesi, Fliess-Ehnes), bet ir Kūchlerį, baritonistą, debiutavusį Brno teatre prieš 12 dienų (gegužės 9.)⁴⁰.

H. W. Ernsto koncertas gegužės 21. d. buvo vertas ypatingo dėmesio ir dėl kartu pasirodžiusių rinktinių menininkų. I. K. Dvaro operos dainininkas p. Wolfas su gražia išraiška dainavo Ferdinando C. Fuchso jam specialiai sukomponuotą dainą: „Jūreivio pasveikinimas“; Panelė Michalesi sudainavo romansą iš „Don Sebastiano“ tikrai bravūriškai; Ponia Fließ-Ehnes pradžiuogino klausytojus klasikine Bethoveno „Adelaide“. Šie trys bendra-koncertuotojai buvo už savo pastangas atlyginti publikos plojimais ir iššaukimu. P. Kūchleris apsiėmė akomponuoti fortepijonu vokaliniais kūriniams ir Elegijai. Iš orkestro kūrinių girdėjome uvertiūrą iš „Prometėjaus“, dirigavo p. Zwonetzekas.⁴¹

Šis koncertas, taip pat ir pagyrimas už „ypatingai stropiai“ atliktą seržanto rolę, Donizetti'o operoje „Meilės eliksyras“ miesto teatre, kurioje vaidino taip pat šalia garsenybės Volfo⁴², be abejo, Kūchleriui pravertė kuriant savo reputaciją mieste.

Reikėtų pabrėžti, kad buvo dar keletas būdų į svetimą miestą atvykusiems debiutantams greičiau susilaukti recenzentų dėmesio. Brne, kur dominavo vokiečių (kalbos prasme) kultūra, iš Habsburgų imperijos ar kitų vokiškų žemių kilę menininkai neturėdavo mokytis jiems nežinomos kalbos, kad įtikytų didžiąjai publikos daliai, kaip Vilniuje. Tačiau dalyvavimas miesto patriotiniuose renginiuose, tokiuose kaip, pavyzdžiui, imperatoriaus gimimo dienos paminėjimas miesto teatre, galėjo šviežiams debiutantams vietinėje scenoje padėti sublizgėti prašmatniame renginyje ir gausiai susirinkusios rinktinės miesto publikos akivaizdoje:

Mūsų maloningiausiojo imperatoriaus gimimo dienos išvakarėse, balandžio 20. d. mūsų teatro erdvės užsipildė taip, kaip retai bebūna. Šventiškai apšviesta scena, uniformų blizgesys, prašmatnūs damų apdarai pabrėžė valandos šventiškumą. Kuomet aktorių personalas, įžengdamas į sceną pradėjo giedoti himną „Dieve saugok“ ir t. t., visas susirinkimas

prisijungė su džiaugsmu ir įkvėpimu, ir sveikinimo šauksmai plito per visus aukštus. Himną reikėjo pakartoti.

Panelė Löwe padeklamavo Schillerio bala-dę „Grafas von Habsburgas“ su rafinuota dikcija ir išraiška.

Ponas Weberis, su kurio gražiu tenoru neseniai susipažinome scenoje iš „Belizaro“, su pasisekimu sudainavo mūsų vokiečių muzikos lyriko Schuberto „Serenadą“. P. Weberis pasižymi ženkliais gabumais ir mes tikimės, kad jo darbštumas prilygs jam patikėtai pozicijai ir jis, studijuodamas bei tobulindamas mimikos meną, pasieks gražios brandos, bei atlikdamas mažesnes roles sustiprės iki gebėjimo imtis didžiųjų.

Komedija „Abu aktoriai“, pjesė iš Lekaino gyvenimo, patiko dėl jos pagirtino atlikimo. **P. Dornauto („Lekainas“) asmenyje mūsų scena įgijo gabų narį.**⁴³

Galima tik spėti, kad šį prestižinį renginį teatro direktorius išnaudojo naujiems trupės nariams pristatyti ir reklamai. Löwe ir Weberis po poros savačių susilaukė dėmesio dalyvaudami kitame krašto patriotizmo ideologijai mielame renginyje. Brno teatre pradėti vaidinti spektakliai liaudžiai buvo laikomi civilizacijos platinimo priemone, o aktoriai, mokantys arba besistengiantys išmokti rolę čekiškai, susilaukdavo „parterioje susirinkusios publikos“ plojimų bei palankių atsiliepimų laikraščiuose:

Antrajame „Nalezenec“ (ček. Rastinukas – aut. past.) spektaklyje praėjusį sekmadienį mažą rolę vaidino panelė Löwe, kuri, jei neklystame, anksčiau Pešte yra vaidinusi vengriškas roles, ir už savo norą prisidėti buvo atlyginta plojimais. Panelė Roscher ir panelė Spechtmeier, taip pat ponai Sinetti, Ruberis, Kamža ir Rosa buvo ir šį kartą su pasitenkinimu priimti, o jų girtinos pastangos visuotinai pripažintos. Prieš komediją p. Dworzakas dainavo uvertiūrą iš operos: „Norma“ ir buvo, taip pat kaip ir p. Weberis, kuris pabaigoje sudainavo gražią dainą „Kde domow můg“ (ček.

„Kur mano namai“, daina iš pjesės „Fidlovačka“ (1834), greitai išpopuliarėjusi. Dabartinis Čekijos himnas – aut. past.), iššauktas šįkart gausiai parteryje susirinkusios publikos.⁴⁴

Taigi, gastroliuojant didžiosios sostinės įžymybėms, vietinės trupės nariai gaudavo progą pakliūti į laikraščių puslapius – „Mažojo laikraščio“, „Kronikos“ ar „Įvairenybių“ rubriką. Jau nuo amžiaus pradžios sumanūs Brno miesto teatro direktoriai kvietė garsenybes iš Vienos ar kitų Europos miestų ne tik dėl materialinės naudos (bilietai būdavo parduodami padidintomis kainomis), bet ir teatro reklamos tikslais. Net ir tuo atveju, kai gastroliuojanti operos garsenybė galėtų išsiversti be vietinės trupės, prieš pasirodymą būdavo vaidinami mažesni vietinės trupės spektakliai. Skirtingai nei per labdaringus vaidinimus recenzijose apie šiuos spektaklius būdavo kritiškų pastabų. Bet visgi po pirmųjų pastraipų, skirtų ypatingiems gastroliuojančios garsenybės sugebėjimams aprašyti, atsirasdavo vietos ir pagyrimui tų, kurie stengėsi šalia jos. Šiuo požiūriu tipiškas yra Stöckel-Heinefetter, I. K. Dvaro operos dainininkės gastrolių Brno scenoje aprašymas:

Mūsų mielos viešnios „Normos“ rolės supratime ir pristatyme, kaip matėme pr. mėn. 14. d. yra tiek originalumo ir didingumo, kad kelete eilučių, kurias mums leidžia šio laikraščio rėmai, galime tik trumpai išsakyti visuotinio susižavėjimo įspūdį. [...] Jos dainavimo būdas, kilnus ir paprastas, atmeta bet kokias išdailintas rafinuotas puošmenas, kuriomis šiuolaikinės dainininkės stengiasi papirkti mūsų ausis. Jei tik ponia Stöckel-Heinefetter teiktųsi ilgiau pabūti mūsų tarpe, ir apdovanojų mus, leisdama visapusiškai susipažinti su jos originaliu talentu! Baigiant dar pora žodžių apie kartu vaidinusių vietinį operos personalą. Ponas Erlas užtikrintai ir rūpestingai valdė savo balsą kiek giliai pastatytoje Severo partijoje. Panelę Marlow „Adalgisos“ vaidmenyje publika įvertino atsižvelgdama į jauną dainininkės amžių ir palaikė ją vykdant

užduotį, kuri buvo tikrai sunki dar mažai patyrusiai ir išbandžusiai dainininkei. P. Dworzakas „Orovisto“ rolėje daug prisidėjo prie pajamais atlyginto operos atlikimo sėkmės.⁴⁵

Brno spaudos profesionalių renginių aprašyme mažai rastumėme didžiosios sostinės aktorių – provincinės trupės mokytojų – klišės atspaudų, taip būdingų vilnietiškomis recenzijoms. Priežastis akivaizdi, esant didesnėms ir greitesnėms komunikacijos galimybėms tarp Brno ir Vienos, būtų absurdiška Brno menininkams prikaišioti gerų aktorių pavyzdžių trūkumą. Nuo 1839 m., kuomet Brno su Viena sujungė geležinkelio linija, gastroliuojantys Vienos aktoriai nustojo būti retenybe ir prarado savo buvusį prestižą. Kaip šmaikštaudamas pastebi recenzentas, aprašydamas vieno dvaro dramos aktoriaus gastroles vietiniame teatre, šie svečiai nebetaukia nei dėmesio, nei pinigų:

[...] Kaip gražu būdavo dar prieš dvidešimt trisdešimt metų provincijos mieste, kai būdavo laukiama atvykstant Dvaro dramos aktoriaus! Vos tik ant gatvių kampų išlipdydavo viliojančias afišas, keliančias direktoriui pasididžiavimą ir žadančias gausių įplaukų, susirinkdavo pulkai smalsuolių ir entuziastingų meno mylėtojų, kad didžiai gerbiamą svečių ir jo vaidinimą dar prieš vakarui prasidedant išsamiai aptartų viešose vietose; teatro suoluose galima buvo pamatyti uolius meno mėgėjus su scenarijumi in usum delphini⁴⁶ rankose; žmonės, kurie ištisus metus vengė Thalijos šventovės, pirkosi bilietus, nes vaidino Dvaro aktorius; kiekvienas vaidinimas buvo šventė, kuri su pieta būdavo išgyvenama, svetimšalis svečias būdavo garbinamas kaip iš aukštesnių sričių atvykęs, nes tai buvo Dvaro aktorius! Kaip viskas pasikeitė! Anksčiau toks mimas vaidindavo už pakeltas kainas, dabar šis malonumas rezervuotas tik italų dainininkėms, šokėjoms, liliputams ir taip vadinamiems „profesoriams iš pareigos“; dvaro aktoriai turi pasitenkinti abonemento kainomis.⁴⁷

Nors akivaizdu, kad atsiminimai iš jaunystės ar vaikystės „provincijos mieste“

autoriui atrodo komiški, paskutinis sakiny s rezonuoja su dažnais kultūros apžvalgininkų skundais, kad Brno publika vaikosi sensacijų, lengvų scenos pramogų, tokių kaip farsai ar vodeviliai, tuo tarpu „aukštosios kultūros“ renginiai nesurenka publikos.

Šioje (to meto miestų spaudai įprastoje) „aukštąją kultūrą“ propaguojančių recenzentų kovoje su plačiosios publikos skoniu, farsus ir vodevilius mėgstančias mases taip pat parėmė gastroliuojančios žvaigždės iš Vienos.

Vienos Liaudies teatro (Volkstheater) aktoriaus, dainininko ir dramaturgo Johanno Nestroy muzikinės pjesės Brno, kaip ir, beje, kitų Europos miestų laikraščiuose, turėjo prastą reputaciją dėl lėkšto ir stereotipinio humoro. Aukštosios kultūros monopolį saugantys redaktoriai negailėjo rūgščių moralizuojančių pastabų populiariam teatro repertuarui. Recenzijų tonas visgi pasikeisdavo, kai Brno scenoje pasirodydavo garsusis Nestroy:

Gastroliuojančio p. Nestroy vaidinimas p. Von Ledigo rolėje jo paties farse „Neįtikėtina“ surinko liepos 21. labai gausią publiką, kuri ypatingai šiltai pasveikino numylėtą komiką, didžiai dėmesingai stebėjo jo taiklų pralinksminantį vaidinimą. Ir pabaigoje p. Nestroy buvo audringai iššauktas ir išreiškė viltį, kad galės grįžti į vietinę sceną daugeliui gastrolių; visuomet bus labiausiai laukiamas. Ypatingai drastiškai moka p. Nestroy deklamuoti savo kupletus; garsusis „Quodlibet“ trečiajame akte, parodyjutoje Edgaro mirties scenoje iš „Lucijos“, sukėlė griausmingą juoką.⁴⁸

Labdarybės renginiams kviečiami, patys juos reguliariai rengiantys populiarius Vienos miesto teatrų aktoriai sumaišė „aukštosios kultūros“ propaguotojų kortas dargi tuo, kad labdaringų renginių aprašymuose kritika nuo seno buvo nepriimtina. *Theater and der Wien* direktorius Carlas ir panelė Brünnig, vodevilių žvaigždės, periodiškai atvykdavo vaidinti Brno scenoje labdaringais tikslais ir sėkmingiau nei bet kurie rimtosios muzikos atlikėjai sugėbėdavo pripildyti sales:

Artėjantį pirmadienį labdarybė švęs gražią šventę. P. direktorius Carlas ir panelė Brünnig nuoširdžiausiai laukiami svečiai, koncertuos vargšų labui. Kiek girdėjome, visi bilietai jau seniai išgraibstyti. Ir antrasis parteris buvo pertvarkytas į rezervuojamas vietas, bet nepaisant to, norintiems jau vietų nėra.⁴⁹

Aprašant labdaringus spektaklius buvo priimtina tik girti, taip vodeviliai pamažu tapo „priimtina“ ir netgi „nepaprastus meno malonumus teikiančia“ meno forma⁵⁰ vietos komikams. Kita vertus, tokie svečiai galėjo taip užkelti kartelę, kad ją įveikti, stebint žanrui priešiška nusiteikusiame recenzentui, buvo sunki užduotis. Per savo debiutą išgirtam už „reikšmingo talento pademonstravimą“ naujai angažuotam komikui Tomaselli⁵¹ netrukus teko perskaityti ypatingai nemalonų atsiliepimą apie savo vaidinimą Nestroyaus *Užgavėnių naktį*. Kritika buvo dar skaudesnė, nes aprašyta publikos reakcija į kartu vaidinusį komiką Scholzą iš Vienos buvo labai pamaloninanti:

Ponas Scholzas gastroliavo antrą kartą trečiadienį Tattelhuberio vaidmenyje „Užgavėnių naktį“ ir pralinksmino publiką, kuri susirinko, šio sezono mastais, ypatingai gausiai, taip, kad ji po kiekvienos scenos, norėdusi pasakyti, po kiekvieno žodžio prapliupdavo plojimais.

Ponas Tomaselli (Lorenzas) turėjo šįkart išlaikyti išbandymą ugnimi, kadangi šioje rolėje matyti p. Nestroy ir p. Zöllneris aukštai užkėlė kartelę. Tomasellis išlaikė bandymą toli gražu ne savo naudai, nes buvo sunku jo vaidinime rasti komišką ar bent geresnę elementą. P. Tomaselli turi gražų, skambų balsą, bet mes reikalaujam iš jo komiško dainavimo, kurį, regis, iki šiol ne itin kultivavo.⁵²

Straipsnį apie keliaujančius menininkus Brno scenoje baigsiu reportažu apie seserų Neruda koncertines keliones ir jų sutikimu gimtajame mieste. Apie nuostabų vaiką Wilhelmą žinojo kai kurie įtakingi muzikos mėgėjai, tad ir Brno spauda iš tolo referavo apie jos keliones. Apie tą, kurios metu aplankė Vilnių, rašoma:

[...] Iš laiškų žinome, kad, lydimą tėvo ir sesers Amalijos, keliauja į Peterburgą, kad koncertuotų šioje šiaurės sostinėje. Jaunosios menininkės kelionė yra triumfo žygis; po to, kai Karaliaučiuje su didžiausiu pasisekimu koncertavo dvylika kartų, su retu svetingumu atsivėrė jai hermetiškai uždarytos Rusijos imperijos sienos; ji turėjo su savimi rusiškus kelionės dokumentus ir svarias rekomendacijas. Be sustojimo keliavo į Jelgavą, ir ten surengė keletą gausiai lankomų koncertų. Tą patį ketina daryti Rygoje; svarbiausia, kad menininkė visur ypatingai draugiškai ir dėmesingai priimama. Už koncertus abiejose miestuose teatrų direktoriai garantavo jai reikšmingą sumą pinigų sidabriniais rubliais. Peterburge muzikantė planuoja praleisti ilgesnį laiką, kad grįžtų per Varšuvą ir Lvovą arba ankstesne trasa.⁵³

Amžiaus viduryje spaudos skonis taip sumiesčionėjo, kad nebuvo drovimasi užsiminti ir apie didelį uždarbį – sėkmės ženklą – be labdaringo renginio konteksto. Po tokio „triumfo žygio“ į šiaurę aprašymo Neruda galėjo grįžti į gimtąjį miestą kaip garsenybė. Jos pirmojo koncerto Brne recenzijoje rašoma, kad pačios Wilhelminos talentas ir sugebėjimas pakerėti publiką yra svarbesni nei gastrolių kiekis ar įžymybių nuomonės:

Daug metų praplaukė nuo to laiko, kai seserys Amalie ir Wilhelmine Neruda pradėjo savo menines keliones. Meną mylinčios brnietės damos paraginti, iškeliavo jų tėvai į Vieną, kad galėtų pilnai išlavinti tikrai neeilinį mažosios Wilhelminos muzikinį talentą, kurios skrydžiui Brne jau negalėjo surasti vedlio. Nuo to laiko tas mielas vaikas tapo meistre pilna to žodžio prasme, kurią galima be abejonių gretinti šalia iškiliausių gyvųjų smuiko virtuozų; su seserimi Amalie, puikia pianiste, ir su broliu Victoru, kuris išsilavinęs į gabų violončelistą, aplankė pirmus Vokietijos, Belgijos, Olandijos, Anglijos, Prūsijos, Rusijos ir Austrijos miestus; seserų ir brolio trio grojo šių kraštų monarchų ir jų prašmatnių dvariškių

akivaizdoje, gavo pačius garbingiausius svarbiausių meno įžymybių pripažinimo įrodymus. Svarbiau nei visa tai, kur Wilhelmine suvirpino savo burtų stygą, svarbiausia, kur paleido tekėti savo kaip kristalas tyrų, grynų, žavingų melodijų upelį, pasitiko ją nesibaiigianti entuziastingų plojimų audra; užsienyje ji tapo pirmo rango garsenybe, ir dabar neturėtų baimintis palyginimo su Maria Milanollo, panašios sielos menininke.⁵⁴

Toliau sužinome apie Wilhelminos susitikimą su gimtojo miesto publika:

Po daugiamečių klajonių, birželio 9. d. pasirodė ji Redutų salėje prieš gimtojo miesto publiką, kad atsiskaitytų apie savo studijas, savo pastangas. [...]

Publika priėmė seseris, visų pirma Wilhelminą, taip, kaip tinka tokio aukšto lygio menininkei. Tikimės, kad kitas koncertas suteiks galimybę meno srityje išsilavinusiai publikai įrodyti, kad pilnai pripažinti vietinius talentus laiko savo pareiga.

Kažin, ar pastaroji pastaba apie kitą koncertą ir publikos pareigą remti vietinius talentus nereiškia, jog Brne, kaip ir Vilniuje, publika į pirmąjį Nerudos koncertą nesusi-rinko itin gausiai... Persotinus publiką virtuozų ir genialių kompozitorių produkcija, diferencijavusis kultūros renginių pasiūlai pagal publikos skonį ir poreikius, dabar jau „aukštosios kultūros“ meistrams atėjo sunkūs laikai.

Išvados

Brno ir Vilniaus spaudos atsiliepimai apie menininkus keliautojus, užsieniečius ir emigrantus teatro ir koncertinėje scenoje turi nemažai bendrų bruožų. Vieną jų galima identifikuoti kaip bajorišką krašto patriotizmo diskursą, kuris atliepė didžiuosius Europos sostinėse pripažinimo pasiekusius ir jose besiorientuojančius menininkus bei ragino „aukštąją kultūrą“ kaip civilizacijos ženklą platinti mažosiose scenose.

Šis diskursas vaizduoja aristokratus meno mėgėjus, pabrėždamas ypatingai aukštą jų meninės produkcijos lygį ir mene išlavintą dalyvių sielą. Tuo tarpu labdaringas tikslas ir, apskritai, labdarybė, kaip tradicinė aristokrato pareiga, pateikiama kaip savaime suprantamas dalykas. Menininkai mielai vaizduojami kaip geraširdės kilnios sielos būtybės, pabrėžiant jų labdaringus sumetimus ir nuopelnus. Labdaringi kultūros renginiai meninės produkcijos kokybės požiūriu nebuvo kritikuojami.

Pirmoje XIX a. pusėje menininkai stengėsi ir galėjo pelnyti spaudos dėmesį krašto patriotinio diskurso numatytomis sąlygomis: pasirodę scenoje greta gastroliuojančių garsenybių iš didžiųjų sostinių, dalyvaudami labdaringuose kultūros, patriotiniuose renginiuose, kartais (Brne) čekų kalba šviesdami liaudį jiems skirtuose teatro vaidinimuose. Tų pačių strategijų laikėsi ir gastroliuojantys užsieniečiai, norintys pelnyti vietinės publikos simpatiją. Aukščiausia aspiracija buvo pasiekti pripažinimo didžiosiose Europos sostinėse.

Brno ir Vilniaus spauda stengėsi kalbėti elitinės publikos vardu, propaguoti „aukštąją kultūrą“ kaip vienintelę pageidaujamą ir kurti visos publikos, reikalaujančios iš savo menininkų „aukštosios kultūros“, iliuziją. Abiejų miestų spauda turėjo pagaliau pripažinti, kad būtent „aukštosios kultūros“ renginiai ne visada sulaukia gausios publikos susidomėjimo.

Amžiaus viduriui artėjant, profesionaliems menininkams patikima užduotis lavinti publikos skonį. Taip pat vis dažniau kalbama, kad iš kultūrinių renginių laukiama estetinio malonumo.

Abiejuose miestuose buvo jaučiamas stiprus skonio diktatas iš artimų didžiųjų sostinių: Varšuvos ir Vienos; su tuo susijęs hierarchiškai vaizduojamas santykis tarp gastroliuojančių ir vietinių menininkų. Vilniaus profesionalių menininkų provincialumas spaudoje buvo

pabrėžiamas kur kas stipriau. Brno menininkai turėjo atlaikyti gausenę kolegų iš artimos Vienos konkurenciją.

Pastarasis bruožas ėmė tirpti amžiaus vidury, kai sustiprėjo vietos patriotizmo jausmas bei jo vertybės: meno kalba išreikšti vietos specifiką, puoselėti vietinę kultūrą ir remti ją kuriančius asmenis. Charizmatiškų virtuozų koncertų aprašymai greta hierarchijos konstravimo tarp pasaulyje pripažintų ir nusipelnusių bei vietinės reikšmės ir pradedančių menininkų kūrė skirtumus tarp individų naikinančios vienybės jausmą.

Labdara ir kosmopolitinės orientacijos elementai padėjo iškilti menininkams ir liko menininko reprezentacijos dalimi iki šiol.

Nuorodos

- ¹ Aleksandravičius Egidijus. Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai, Vilnius, 1989, p. 18–65; Hroch Miroslav. Social preconditions of National Revival in Europe – A Comparative Analysis, Cambridge university press, 1985, p. 44–61; Hroch Miroslav. Na prahu národní existence: touha a skutečnost, Praha, 1999.
- ² *Kuryer litewski*, Wilno, 1811, nr. 77.
- ³ Frankas Jozefas. Atsiminimai apie Vilnių (vert. Dručkutė Genovaitė), Vilnius, 2001, p. 535.
- ⁴ *Kuryer litewski*, Wilno, 1811, nr. 77.
- ⁵ *Kuryer litewski*, Wilno, 1811, nr. 40.
- ⁶ *Ten pat.*
- ⁷ Dodatek do Gazety *Kuryera Litewskiego*, Wilno, 1817, nr. 44.
- ⁸ *Kuryer Litewski*, Wilno, 1808, nr. 43.
- ⁹ *Kuryer Litewski*, Wilno, 1819, nr. 51.
- ¹⁰ Dodatek do Gazety *Kuryera Litewskiego*, Wilno, 1817, nr. 43.
- ¹¹ Dodatek do Gazety *Kuryera Litewskiego*, Wilno, 1817, nr. 42.
- ¹² Dodatek do gazety *Kuryera Litewskiego*, Wilno, 1821, nr. 87.
- ¹³ *Ten pat.*
- ¹⁴ *Ten pat.*
- ¹⁵ *Ten pat.*

- ¹⁶ "Teatr Niemiecki w Wilnie" // Wizerunki i roztrząsania naukowe T. 17. Wilno, 1837, S. 113–114.
- ¹⁷ *Ten pat*, S. 114.
- ¹⁸ *Ten pat*, S. 115.
- ¹⁹ *Ten pat*, S. 117–119.
- ²⁰ *Ten pat*, S. 120.
- ²¹ *Kuryer Wileński*, Wilno, 1842, nr. 10.
- ²² "Apolinár Kątski" // *Kuryer wileński*, Wilno, 1856, nr. 45.
- ²³ Bakutytė Vida. „Vilnietis pianistas, kompozitorius, pedagogas Ludwikas Nowickis (1830–1866)“ // *Menotyra*, Vilnius, 2012, T. 19, nr. 3, p. 186.
- ²⁴ "Wilma Neruda" (nadesłano) // *Kuryer Wileński*, Wilno, 1856, nr. 81.
- ²⁵ *Brünner politische Zeitung*, Brünn, 1815, nr. 2, S. 8.
- ²⁶ *Mährisch-ständische Brünner Zeitung*, Brünn, 1818, nr. 222, S. 888.
- ²⁷ *Mährisch-ständische Brünner Zeitung*, Brünn, 1818, nr. 230, S. 920.
- ²⁸ *Mährisch-ständische Brünner Zeitung*, Brünn, 1820, nr. 175, S. 712.
- ²⁹ *Moravia, Brünn*, 1847, nr. 27, S. 107.
- ³⁰ *Brünner Zeitung*, Brünn, 1853, nr. 75, S. 499.
- ³¹ *Ten pat*.
- ³² *Ten pat*.
- ³³ *Mährisch-ständische Brünner Zeitung*, Brünn, 1840, nr. 48, S. 199, *Žinių pakartojimas* ir *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 15, S. 59.
- ³⁴ Hirsch Rudolf. "H. W. Ernst. Künstler-silhouette" // *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 19, S. 75.
- ³⁵ *Ten pat*, S. 76.
- ³⁶ *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 46, S. 184.
- ³⁷ *Moravia, Brünn*, 1846, nr. 48, S. 191–192.
- ³⁸ *Moravia, Brünn*, 1846, nr. 9, S. 35–6.
- ³⁹ *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 31, S. 124.
- ⁴⁰ *Moravia, Brünn*, 1845, nr. 58, S. 231.
- ⁴¹ *Moravia, Brünn*, 1845, nr. 62, S. 247.
- ⁴² *Ten pat*, S. 247.
- ⁴³ *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 33, S. 132.
- ⁴⁴ *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 37, S. 148.
- ⁴⁵ *Moravia, Brünn*, 1841, nr. 5, S. 20.
- ⁴⁶ Vaikams suredaguota antikinių klasikų serija.
- ⁴⁷ *Brünner Zeitung*, Brünn, 1855, nr. 181, S. 1206.
- ⁴⁸ *Moravia, Brünn*, 1845, nr. 85, S. 339.
- ⁴⁹ *Moravia, Brünn*, 1845, nr. 49, S. 195.
- ⁵⁰ Beresnevičiūtė-Nosálová Halina. „Prezentace styků brněnských a vídeňských kulturních elit v brněnském tisku první poloviny 19. st. / Fasora Lukáš, Hanuš Jiří, Malíř Jiří (eds.): Brno Vídní, Vídeň Brnu. Zemské metropole a centrum říše v 19. století, Brno, 2008, S. 375–377.
- ⁵¹ *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 35, S. 140.
- ⁵² *Moravia, Brünn*, 1840, nr. 46, S. 184.
- ⁵³ *Brünner Zeitung*, Brünn, 1850, nr. 60, S. 216.
- ⁵⁴ "Concert der Geschwister Neruda" // *Brünner Zeitung*, Brünn, 1850, nr. 133, S. 722.

Halina BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ

A TRAVELER, FOREIGNER AND EMIGRANT: THE MIGRATION AND SOCIAL CAREER OF ARTISTS IN NINETEENTH-CENTURY VILNIUS BRNO PERIODICAL PRESS

The article analyzes the reports on cultural events in nineteenth-century Vilnius and Brno press and focuses on the aspect of traveling and migration of musicians and actors as the means of their individual and collective social career. It follows how the cosmopolitan career aspirations and the local / land patriotism of the artists used to be represented, how the reports used to construct discursively the

relations between an artist on one hand and the local public, guest stars or local actors / artists on the other. The article also identified the discursive strategies, which aimed to promote an artist's career and pointed to the variations and changes of the discursive presentations of a successful artistic career.

Despite the obvious differences between the social structure and political situation of

the Lithuanian and Moravian capital towns, the dominant discourse, in which the prominent artists used to be presented in the press of the two towns, was very similar. It may be characterized as an aristocratic land patriotic discourse. Since the beginning of the century this discourse favored the cultural production of amateurs from elite circles and guest stars from European metropolises at expense of local artists. It required cosmopolitan orientation in the culture of great European metropolises and participation in cultural events with charitable goals. Even though

these two elements remained very helpful for building the reputation of individual artists throughout the century, ever greater emphasis was given to the local public's duty to support local cultural milieu as well as to the value of the artist as the carrier of local / national cultural values. The presentations of the fashionable concerts of charismatic violin *virtuosi* furthermore tended to hinder the hierarchical differences between the beginners and the stars and used the descriptions of general enthusiasm for the promotion of the careers of local artists.

Rasa ŽUKIENĖ

O vis dėlto juokėmės: gyvenimas pagal DP spaudos karikatūras

Straipsnis parengtas vykdant projektą „Lietuva karuose: kultūra, tapatybės, egzilis“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-058), finansuojamą pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programą, pagal priemonę VP1-3.1-ŠMM-07-K „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai“ (visuotinė dotacija).

Karikatūra – humoristinis arba satyrinis grafikos kūrinys, išjuokiantis neigiamus gyvenimo reiškinius ir žmogaus ydas. Kaip atskiras žanras ji pradėjo formuotis Reformacijos laikais; svarbų vaidmenį vaidino Prancūzijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose karų ir revoliucijų periodais. Šiandien karikatūra tebėra galingas žinios nešėjas – ji ne tik pristato nuomones, bet ir perteikia poziciją, provokuoja diskusijoms ir permainoms. Kartais jų rezonansas būna toks stiprus, kad sukelia net tarptautinius nesutarimus. Taip 2006 m. įvyko su vienu Danijos laikraščiu, išspausdinusiu Mahometo piešinį. Humoristiniai piešiniai ir karikatūros tebevaidina svarbų vaidmenį žmonijos politiniame ir socialiniame gyvenime.

Tyrimo objektas. Humoro apraiškų esama lietuvių diasporos literatūrinėje kūryboje,

teatro spektakliuose, spaudos iliustracijose. Šiame straipsnyje nagrinėjamos lietuvių dailininkų karikatūros, sukurtos Vokietijoje, perkeltųjų asmenų stovyklose, 1944–1948 metais. Šis tekstas – tai pirmasis bandymas įdėmiau pažvelgti į lietuvių diasporinėje spaudoje skelbtas karikatūras. Lietuvių egzilio studijose į humoristinius piešinius ir karikatūras, mano žiniomis, dar nebuvo pažvelgta kaip į naudingą informacijos apie kasdienybę šaltinį. Humoristinių piešinių tema beveik visiškai netyrinėta¹, todėl reikėtų paminėti prielaidas, įgalinusias šį tyrimą atlikti. Pirmoji prielaida yra faktinė. 1944–1948 m. laikotarpiu Vokietijos išvietintųjų asmenų stovyklose leista daugiau kaip dvidešimties pavadinimų humoristinių leidinių². Broniaus Kviklio fonde išlikęs gana gausus ir istorikų beveik netyrinėtas humoristinių žurnalų rinkinys, savininko susiūtas į vieną tomą ir pavadintas „Tremties humoru“. Antroji prielaida tyrinėti išeivių karikatūras – metodologinė, susijusi su metodologine slinktimi humanitarinių mokslų srityje, menotyros moksle. Būtent šios mokslo srities metodologinės prielagos yra svarbiausios tyrinėjant karikatūras, nes karikatūros yra vaizduojamosios dailės kūriniai (piešiniai, grafika), sukurti profesionalių dailininkų.

Metodologinė prieiga ir problemos ištirtumas. Žvelgiant iš šių dienų *Vizualiosios kultūros studijų* (angl. *Visual studies*), apimančių humanitarinius ir socialinius mokslus, perspektyvos, karikatūra gali būti analizuojama kaip vaizdinis dokumentas, atskleidžiantis visuomenės būvį ir problemas. Karikatūrų tyrėjai vieningai pripažįsta, kad sumanių vaizdų ir žodžių deriniu karikatūristai apdoroja viešąją nuomonę *už* ar *prieš*, atskleisdami tiesas apie visuomenę ir sistemą³.

Roger A. Fischer JAV politinės karikatūros studijoje atskleidė kai kuriais istoriniais periodais vyravusius rasinius ir etninius Amerikos visuomenės prietarus⁴. Roger A. Fischer pastebėjo, kad karikatūrose išryškėja jautrios ir sunkiau ištiriamos temos. Bet jo studijoje pripažįstama ir neigiama karikatūros žanro įtaka visuomenei, nes dailininkai neretai įamžindavo žeminančius etninius stereotipus, šmeižė sąžiningus politikus ir supaprastindavo sudėtingus klausimus⁵.

Vakarų šalyse karikatūros žanro piešinių mokslinės studijos yra paplitusios. Lietuvoje mokslinių karikatūros kaip dailės žanro studijų dar nėra. Lietuvoje kartais rengiamos karikatūrų parodos. Nepriklausomoje Lietuvoje ir prieškarium, ir sovietmečiu būta humoro žurnalų: bendradarbiaudavo žymūs dailininkai, karikatūros buvo jų pragyvenimo šaltinis. Sovietmečio karikatūra, persunkta ideologijos, buvo perdėm propagandinė, vienpusiška, todėl įdomi tik tiems istorikams ir dailėtyrininkams, kurie tyrinėja propagandą ir ideologiją. Antroji menko domėjimosi karikatūra priežastis yra ta, kad klasikinė, tradicinė dailėtyra iš inercijos artefaktus vertindavo estetinės kokybės požiūriu, jos „trūkumas“ – karikatūristų, kaip ir daugelio tapytojų, skulptorių, grafikų, kūrinių leisdavo nugrūsti į periferinius muziejų, galerijų, bibliotekų fondus. Tik XX a. paskutiniajame dešimtmetyje, humanitariniuose ir socialiniuose moksluose susiformavus vizualumo tyrimams (vizualiosios kultūros studijoms),

atkreiptas dėmesys į dailininkų kurtus įvairių rūšių vaizdus: į plakatus, prekių etiketes, blankus, reklamas, pašto ženklus, taip pat ir karikatūras. Pakoregavus žiūrėjimo kampą, dailėtyrai susipynus su vizualiosios kultūros tyrimais, atsivėrė vaizdų prasmės ir jų funkcionavimo visuomenėje klausimas. Pagrindinė moksline problema tapo vaizdo paskirtis ir prasmės raiška sociokultūrinių santykių tinkle⁶.

Tokių naujesnių metodologinių įžvalgų šviesoje šio pranešimo objektu pasirinkau dvejopus „nekilnius“ vaizdus, kuriuose esama lietuvių išeivių humoro apraiškų – tai spaudos karikatūros ir buitinė fotografija, fiksuojanti kasdienybę. Tai tokie artefaktai, kurie tradicinėje menotyroje ilgai laikyti antraeiliais, nevertais dėmesio, nes jie tarsi nepakankamai meistriški, nelabai estetiški, tarsi ir negiliaminčiai. Bet žvelgiant iš vizualiosios kultūros studijų perspektyvos, juos verta nagrinėti kaip reiškinius, procesus, tikrovę ir kasdienybės istoriją atskleidžiančius dar vienu kampu, žvelgiant ironiškai, šaržuojant situaciją.

Straipsnio problematika. Žiūrėdama į karikatūras, bandžiau atsakyti į klausimus, kokios yra DP juokavimo temos, kokios perkeltųjų asmenų gyvenimo sferos yra paliečiamos su humoru, kas yra išeiviško humoro objektas – savi ar svetimi, koks dipuko ar dipukės paveikslas atsiveria humoristiniuose vaizduose, kas vyrauja, iš kokių dalykų ar žmonių juokiamasi, kas tie dailininkai, sugebėję kurti linksmus dalykus, pagaliau, apie ką ir kaip panašiu laiku, 6 dešimtmetyje, juokavo lietuviai Vokietijoje, Amerikoje ir sovietinėje Lietuvoje.

Karikatūros tyrimas. Vokietijos DP stovyklų spaudos karikatūros yra vienas iš šaltinių, galinčių vaizdžiai papasakoti apie lagerių kasdienybę, dipukų požiūrius į save ir į kitus. Visa tai dažniausiai neatsispindi akademinėje dailės, literatūros, sporto istorijoje. Kol kas dar tarsi nepastebėta, kad iš pažiūros kuklūs piešinukai, karikatūros yra vertingas

informacijos apie išvietintųjų asmenų problemas šaltinis, atskleidžiantis ne tik patį faktą, bet ir bylojantis apie žmogaus ar bendruomenės požiūrį, jo ar jų siekius ir troškimus. Iš Lietuvos atsinešę jau susiformavusią humoro – rašytinio ir pieštinio – tradiciją, Vokietijos perkeltųjų asmenų stovyklose susibūrę rašytojai, dailininkai, teatralai gana sėkmingai bandė juoktis net ir tada, kai iš tiesų buvo rimtas pagrindas liūdesiui. Ko gero, mums vis dar atrodo natūraliau į išvietinimo problemą ir DP istoriją žvelgti susirūpinusio ir užjaučiančio žmogaus akimis. Šio etapo tyrinėtojai dažniausiai rašo apie pabėgėliams priešišką aplinką, skurdą, perkrautus barakus, lagerių izoliuotumą, tautinę nesantaiką⁷. Bet vartant išeivijos spaudą, žiūrint fotografijas, skaitant atsiminimus ir laiškus, visiškai akivaizdu, kad anų laikų žmonės vargo, bet buvo ne tik liūdni, alkani ar sutrikę, bet ir linksminosi, svajojo, šventė, kūrė planus savo geresnei ateičiai. Ypač daug linksmumo apraiškų radau buitinėse fotografijose, kuriose užfiksuotos pabėgėlių kasdienybės akimirkos, taip pat periodinėje spaudoje, humoro žurnalų iliustracijose.

„Sveiki sulaukę Pirmo balandžio, be arielkėlės ir be skilandžio“⁸, – rašė nežinomas poetas humoristiniame žurnale *Dievo paukštelis*. Gana dažnai greta linksmų piešinėlių ir karikatūrų humoristiniuose žurnaluose buvo talpinami kandūs tekstukai, eilėraščiai. Humoro žurnalai liudija, kad lietuviams netrūko eiliavimo gebėjimų linksma forma bandant sušvelninti gana šiurkščią išeivišką realybę. Humoristinėje spaudoje esama nemažai „suaktualintų“ liaudies dainų, perrašytų patarlių. Tie trumpi tekstukai, panašiai kaip piešiniai, ryškiai ir linksmai atspindi anų sunkių dienų aktualijas⁹.

Kaip minėta, prieškariniu Nepriklausomoje Lietuvoje jau buvo susiformavusi tam tikra satyrų rašymo, humoristinės spaudos leidimo ir karikatūrų kūrimo tradicija.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą Lietuvoje klestėjo portretinė, politinė, socialinė karikatūra. Kas nežino Juozapo Olinaro Penčylos šaržų, Adomo Varno, Petro Klapoko, Jono Martinaičio karikatūrų? Laikinojoje sostinėje Kaune buvo leidžiami humoro žurnalai *Spaktyva* (1924–1934), *Aitvaras*, *Kuntaplis* (1933–1940)¹⁰. Pastarasis buvo šiek tiek kairuoliško veido, telkė žymiausias humoristų bei dailininkų-karikatūristų pajėgas ir išsilaikė ilgiausiai (1933–1940). Apskritai karikatūras mėgo spausdinti ir kiti prieškarinės Lietuvos laikraščiai bei žurnalai. Karikatūra buvo ryški aktualijų, skirtingų nuomonių iliustruotoja, kur aktualizuojamos bendravimo, žmonių santykių problemos. Aštresnę, politiškai angažuotą poziciją skleidė pogrindyje leistas kairuoliško humoro žurnalas *Šluota* (nuo 1934). Atėjus sovietams šis žurnalas suklestėjo, tapo politiniu okupacinės valdžios įrankiu. Apie dešimt lietuvių dailininkų jame nuolat bendradarbiavo¹¹. Dauguma jų, išskyrus 1944 m. iš Lietuvos pasitraukusį Viktorą Vizgirdą, pasiliko sovietinėje Lietuvoje ir 1956 m. įsiliejo į atkurtos sovietinės *Šluotos* kolektyvą.

Pats pirmasis lietuvių humoristinis leidinys išeivijoje – *Špilkos* – pasirodė 1945 m. lapkričio mėnesį. Dabar sunku pasakyti, kokioje vietovėje jis išleistas, nes spaudinyje nepažymėta. *Špilkos* – tai keli atskiri spausdinimo mašinėlė išspausdinti lapai su humoristiniais tekstais. 1945 m. pab., gruodžio 31 d., šiaurės Vokietijos lagerių gyventojai gavo humoristinį *Menkės balsas*, tokį pat neišvaizdų, neilustruotą kaip ir *Špilkos* rotoprintinį leidinuką. 1946 m. *Menkės balsas* pasirodė dar tris kartus.

Lietuviškų humoristinių leidinių gausa Vokietijoje išsiskiria 1946 m. Tikėtina, kad, nežiūrint lagerių skurdo ir nežinios, po sąjungininkų pergalės prieš fašistinę Vokietiją karo pabėgėliai pasijuto šiek tiek saugesni, o pagerėjusi nuotaika prasiveržė pastangomis turėti humoro leidinius. 1946 m. pasirodė

trylikos pavadinimų satyriniai spaudiniai įvairiose išvietintųjų asmenų stovyklose: Niurtingene, Flensburge, Hanau, Memmingene, Kemptene, Cellėje, Hafkruge, Dillingene. Vieni jų buvo vienkartiniai, leidžiami balandžio 1-osios proga¹², kiti ėjo 2–3 metus, iki 1949 m., kol emigracijos procesai užslopinė bet kokią DP kultūrinę veiklą Vokietijoje.

Humoristiniai spaudiniai atrodė kontrastingai. Vienus sudarė tik keli paskiri puslapiai (1–3 psl.), atspausdinti mašinėle. Jie būdavo arba visai be iliustracijų, arba iliustruoti itin mėgėjiškais ir sentimentaliais piešiniais, atliktais spalvotais pieštukais¹³. Kiti buvo spausdinti spaustuose, grubiam gelsvame popieriuje, su štrichinėmis ir taškinėmis iliustracijomis. Palyginus geru dizainu ir poligrafine kokybe išsiskyrė žurnalai *Dypukas* ir *Dievo paukštelis*. Juose jaučiama Lietuvos prieškario spaudinių grafinės kultūros tradicija. Šiuose žurnaluose dirbo dailininkai Mykolas Paškevičius, Ona Dokalskaitė-Paškevičienė, Povilas Osmolskis, Vytautas Kasiulis,

Borisas Borjeras (tikroji pavardė – Jermolajevs) ir kiti, galbūt neprofesionalūs dailininkai, kurių pavardžių sužinoti jau nebeįmanoma, nes kūriniai nepasirašyti.

Mykolas Paškevičius (Mikola Paškevič) yra baltarusių kilmės dailininkas, karo metu pabėgęs į Lietuvą, vėliau kartu su lietuviais apsigyvenęs perkeltųjų asmenų stovyklose. Jis pasižymėjo išskirtiniu profesionalumu, turėjo piešėjo talentą. Jo ranka nupiešti patys įspūdingiausi žurnalo *Dypukas* piešiniai (žr. 1 iliustr.).

Dailininkas Povilas Osmolskis – Kauno meno mokyklos auklėtinis. Lietuvoje dirbo tataruose, scenografijos srityje. Vokietijoje jis buvo aktyviausias karikatūrų piešėjas, darbavęsis žurnale *Dievo paukštelis*.

Vytautas Kasiulis, atsidūręs Vokietijoje, stengėsi reikštis kaip profesionalus dailininkas, rengė savo tapybos parodas ir stengėsi įsilieti į Vakarų meninį gyvenimą. Akivaizdu, kad karikatūra jam buvo tik antraplanis užsiėmimas. Vytauto Kasiulio karikatūrų

APIE TOKĮ GYVENIMĄ SVAJOJO DYPUKAS
VOKIEČIAMS KARĄ PRALAIMĖJUS...

1. Paškevičius Mykolas „Apie tokį gyvenimą svajojo dypukas vokiečiams karą pralaimėjus“. Karikatūra žurnale *Dypukas*, 1946, nr. 1.

lietuvių humoro leidiniuose mažai arba, gali būti, kad šios rūšies piešinių dailininkas nepasirašydavo.

Borisas Borjeras (pasirašinėdavo trumpiniu Bor-Jer) Kauno meno mokykloje mokėsi pas Justiną Vienožinskį, Mstislavą Dobužinskį. Kaip šaržų dailininkas ir karikatūristas pradėjo reikštis 1939 metais. Savo humoristinius piešinius spausdino *Kuntaplyje*, *Dienoje*, *Sekmadienyje* ir kituose laikraščiuose. Pasitraukęs į Vokietiją, bendradarbiavo lietuvių humoristinėje spaudoje.

Nuo dailininkų, dizainerių ir iliustruotojų profesionalumo labai priklauso spaudinio kokybė ir įdomumas, nes dailininkas kuria vaizdinį produkcijos pavidalą. Pats profesionaliausias satyros žurnalas yra *Dievo paukštelis*. Jis buvo sumanytas leidėjo Juozo Sodaičio. Redagavo rašytojas, dailininkas Pulgis Andriušis ir Albinas Valentinas, bendradarbiavo žurnalistas Algirdas Gustaitis, dailininkas Povilas Osmolskis. Pirmasis numeris pasirodė 1946 m. balandžio 1-ąją Niurtingene. Žurnalas reguliariai ėjo 1946–1947 m., o 1948 ir 1949 m. pasirodė dar po vieną numerį (leidykla „Mintis“). Kaip teigia Remigijus Misiūnas, Juozas Sodaitis, apsigyvenęs JAV, žurnalą bandė gaivinti¹⁴. 1955 m. Amerikoje buvo išleistas vienas *Dievo paukštelio* numeris, gerokai prastesnės meninės kokybės negu jo pirmtakai vokiškuoju periodu. Tačiau pats žurnalo atgaivinimo naujoje vietoje faktas yra gana reikšmingas. Taip atsiranda galimybė palyginti Vokietijos ir JAV etapų *Dievo paukštelio* žurnalus ir atsakyti į klausimą, kaip ir kodėl keičiasi lietuvių humoras?

Dievo paukštelyje su humoru buvo liečiamos ir politinės, ir socialinės temos. Visiškai nėra su konkrečiais asmenimis susijusių, juos išjuokiančių piešinių. Karikatūrų temas galima suskirstyti į dvi stambias grupes:

1. Pradinis etapas. 1945–1946 m. dailininkai dažniausiai linksmai žvelgdavo į varganą pabėgėlio buitį, maisto ir rūbų trūkumą, tarsi bandydami save ir kitus paguosti. Esama

politinės tematikos piešinių, bylojančių apie grąžinimo į Lietuvą grėsmę. Ši tematika dingsta vėlesniųjų metų dipukų spaudoje. Nuolat dailininkų akiratyje yra UNRA¹⁵, vaizduojama kaip geradarė, kaip saulutė, močiutė ir t. t. Ši tarptautinė organizacija dažniausiai piešinama kaip teigiamas karikatūrų objektas.

2. Vėlesnis etapas. 1946–1947 m. žurnaluose vyrauja kitos aktualijos: emigracijos problemos, *skreningai*, atsiranda išvaizduojami kitų šalių (dažniausiai Amerikos) vaizdai. Politinių karikatūrų šiuo laikotarpiu apskritai nedaug ir tai suprantama: visi leidiniai prieš spausdinimą buvo tikrinami ir cenzūruojami karinės valdžios. Beteisiam karo pabėgėliams, kokie ir buvo lietuviai pokario Vokietijoje, žaisti su politika būtų buvę pavojinga. Vokiečių spauستuvės taip pat neturėjo teisės be leidimo spausdinti¹⁶. Todėl humoro temų spektrą ir vaizdų prasmes reikėtų vertinti atsižvelgiant į aktylos priežiūros faktą.

Būta ir karikatūristams draudžiamų liesti temų: sąjungininkų laimėtojų elgesys, sovietų karininkų vykdoma repatriacinė agitacija, 1948 m. valiutos reforma, spekuliacijos juodojoje rinkoje, mainikavimas daiktais. Mažai piešinių kultūros ir dorovės temomis. Jei prieškarui žmonių bendravimo ydos, moterų ir vyrų santykiai, flirtas buvo itin populiarios linksmųjų piešinių ir karikatūrų temos, tai pokario sąlygomis, gyvenant pabėgėlių stovyklose, subtilesnieji žmonių bendravimo klausimai tarsi nuėjo į tolimą planą, karikatūrose tokių vaizdų neaptinkama.

Pats svarbiausias klausimas žmogui, praradusiam namus, – išlikimo klausimas. Pabėgėlių stovyklose jis aštriai sukosi ne tik neaiškos tremtinio ateities puse, bet ir kasdieninio išgyvenimo aspektais. Karikatūrose atsispindėjo pabėgėlių nuolat jaučiamas išgyvenimui būtiniausių dalykų trūkumas. Maisto tema buvo nevieno literatūros kūrinio, daugelio pieštinių karikatūrų objektas. Rašytojas Pulgis Andriušis feljetone *Trys*

VAIZBŪNO ŽEMĖLAPIS

Publikavimai: 1. anglų žemė, anglų zona, cigaretes – amerikiečių, pabėgėlių – prancūzų, o rašė – ?

2. Osmolskis Povilas „Maisto zonų“ žemėlapis. Karikatūra žurnale *Dievo paukštėlis*, 1946, nr. 1.

zonos šmaikščiai apibūdino sąjungininkų valdomas Vokietijos dalis pagal maisto ypatumus, o *Dievo paukštelyje* pateikia „maisto žemėlapi“ (žr. 2 iliustr.). Vaizdas stebėtinai atitinka feljtonisto Pulgio Andriušio žodinių maisto problematikos komentarą jo rinkinyje *Ir vis dėl to juokimės* (1946). Pulgis Andriušis rašė: „Anglų zonoje lietuvių politinė padėtis tokia gera, kad yra silkų ir ungurių, o todėl žmonėms po gurkliu neauga gurgulas (*struma medicalis*). Prancūzų zonoje – *trinken niks fyl, suvažiavimen fyl, spekulanten fyl, essen niks fyl.*“¹⁷ Šis vaizdo ir teksto sugretinimas liudija, kad rašytojas Pulgis Andriušis buvo ne tik formalioju žurnalo *Dievo paukštėlis* redaktoriumi, bet ir pagrindiniu idėjiniu vadovu. Pasak Pulgio Andriušio, amerikiečių zonoje maistas konservuotas, todėl esą „nenuostabu, kad tautiečiai biškį prisibijo, kad ir patys nepavirstų konservais, o jau tada nė paties Brazdžionio šaukimas neišvilios iš skardinės dėžutės“¹⁸. Šis P. Andriušio „minties perlas“, matyt, atvaizduotas ir nežinomo dailininko karikatūroje *Muziejus 2546 metais* (žr. 3 iliustr.). Akivaizdu, kad vyriausiojo redaktoriaus, visai neblogo feljtonisto idėjos buvo panaudojamos ir dailininkų.

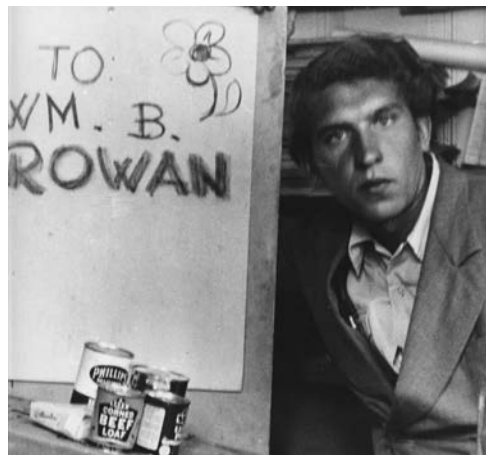
2546 METAIS MUZIEJUJE

Laikytojas: – Tikriausiai, tai yra užkonservuotas lietuvis iš UNRRR'os konservų gamybos...

3. Osmolskis Povilas „2546 metai muziejuje“. Karikatūra žurnale *Dievo paukštėlis*, 1946, nr. 1.

Maisto ir kitų būtinų daiktų trūkumo problemą šiek tiek palengvindavo amerikiečių šalpa, vadinamieji „care pakietėliai“. Žmonės buvo dėkingi už dovanas. Fotografijoje užfiksuotas padėkos išreiškimas nežinomam žmogui. Freiburgo dailės ir amatų mokyklos studentas Vitolis Švažas nufotografuotas prie gauto iš JAV siuntinio. Greta jo popieriaus lape nupiešta gėlė – padėkos sušelpusiam amerikiečiui ženklas (žr. 4 iliustr.).

4. Freiburgo dailės ir amatų mokyklos studentas Vitolis Švažas dėkoja amerikiečiams už siuntinį. Apie 1947. Fotografija iš Čikagos Lituanistikos ir studijų tyrimo centro archyvo. Autorius nežinomas.

Šalpos paketėliai ir amerikieetiški konservai buvo mėgiamas karikatūristų objektas. Pulgis Andriušis savo garsiam feljetone *Siuntinėlis iš Amerikos* spalvingai aprašė dipuko Petruokos sapną apie gautą siuntinį, o iliustracijoje nupiešė tekstą tiksliai atkartojantį vaizdą: „Visas aprašytas, antspaudom apmuštas, it kraitinė skrynja apkaustytas, šilkinėm virvėm apraizgytas pakietas pagaliau stovi ant mano stalo, sukalto iš dėžių, stovi lyg sakramentas ant altoriaus.“¹⁹ Iliustruodamas savo feljetoną, Pulgis Andriušis dar ryškiau šaržuoja situaciją. Lapo viršuje vaizduodamas angelų choras, iš laimės apsvaigusius vyrą ir žmoną Petruokas, o apačioje – jau bemaž protą pametusį Petruoką su „Camel“ cigaru, keliantį triukšmą valdžios įstaigose, esą: „Kas jūs prieš mane? Ubagai, atlapakepuriai.“²⁰ Kaip matyti skaitant tekstą, kaimynai visai neprieštaravo jo įžūlumui, sakydami, kad Petruokai jau viskas galima, nes jis „gavo siuntinį iš Sinsinačio“²¹. Toje pačioje iliustracijoje detalios nupiešti produktai, kokius siųsdavo amerikiečiai: cukraus kubeliai, kavos pupelės, „Camel“ cigarečių pakeliai, šokoladas. Pulgio Andriušio tekste jų išvardyta dar daugiau: dantų pasta, sagos, siūlai ir visi kiti būtiniausi dalykai.

Labai dažnas karikatūrų motyvas yra konservų dėžutės. Karikatūrose jos vaizduojamos skirtinguose kontekstuose, vienur reiškia gėrį, kitur – tokia maisto rūšimi akivaizdžiai bjaurimasi. Lietuvio pabėgėlio akyse konservų dėžėlės buvo tapę tarsi koku UNRA organizacijos ir, apskritai, Jungtinių Amerikos valstijų simboliu. Pirmojo *Dievo paukštelio* numerio viršelyje nupiešta UNRA vaizduojama kaip saulė, išspinduliuojanti visą dipukų gėrį: konservų skardines, cigaretes, kortas ir netgi kažin kaip daranti įtaką širdies reikalams (žr. 5 iliustr.).

To paties žurnalo paskutiniame viršelyje išspausdintas Pulgio Andriušio piešinys, pašiepiantis nepasotinamus „vargšų DP“ poreikius. Dipukas rymo prie konservais nukrauto stalo, skundžiasi kalorijų trūkumu, kompensuodamas jas stipriaisiais gėrimais, ir svajoja apie kepsnius.

5. Humoro žurnalo *Dievo paukštelis* viršelis. Dailininkas Povilas Osmolskis. 1946, nr. 1.

UNRA ir konservų ikonografija kartodavosi dažnai. Daugiau kaip po metų išėjusio numerio viršelyje UNRA žmogus iš skardinių maitina paukščius – nepasotinamuosius „dievo paukštelius“ – karo pabėgėlius (žr. 6 iliustr.).

6. Humoro žurnalo *Dievo paukštelis* viršelis. Dailininkas Povilas Osmolskis. 1947, nr. 4.

Trys tarptautinės šalpos organizacijos – UNRA, IRO ir BALF nuolat buvo tiek pabėgėlių kalbų, eilėraščių, humoristinių piešinių centrine ašimi. Nuo šių organizacijų globos stipriai priklausė išeivių materialioji padėtis, todėl šios organizacijos karikatūrose vaizduojamos labai pagarbiai. Dėpukai buvo sudarę linksmą išeiviško gyvenimo terminų žodyną, spausdintą žurnale *Dievo paukštelis*. Jame šių organizacijų pavadinimų trumpiniai buvo išversti linksmai ir išradingai: „UNRA – tai užuovėja nuo rudojo ir raudonojo maro“, „BALF – tai batai, apsiaustai, lopytos *fufaikės* ir apatiniai sijonėliai“. Dailininkas Mykolas Paškevičius dar 1946 m. žurnale *Dypukas* yra nupiešęs išpūdingą UNRA pyragą, kurį dalijasi pabėgėliai. *Dievo paukštelio* 1947 m. penktojo numerio viršelyje dailininkas Povilas Osmolskis bandė atspindėti laikotarpio aktualiją – UNRA veiklos pabaigą. Matyt, tuo metu pabėgėliams atrodė, kad gyvybiškai svarbi šios organizacijos pagalba nutrūks, todėl dailininkas pavaizdavo žmogų, suklupusį prie UNRA kapo (žr. 7 iliustr.).

YRA IRO – GERAL KAD NESUIRO!

DIEVO
Paukštelis

1947

POŠIMTSPYKINGENAS

№ 5

7. Humoro žurnalo *Dievo paukštelis* viršelis, 1947, nr. 5.

Karikatūra ne linksma, bet šiurpoka. Iš tiesų rūpinimasi pabėgėliais po UNRA perėmė kita šalpos organizacija – IRO. 1947 m. pavasario aktualija – UNRA uždarymas piešinyje pavaizduota perdėm tragiškai. Tai parodo, kad šalpos organizacijų pagalba buvo labai reikšminga, bijomasi jos netekti.

Šalpos organizacijų dovanos pabėgėliams iš tiesų buvo svarbus dalykas. Tai viename 1947 m. interviu patvirtina dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas. Jis džiaugėsi, kad iš BALF atėjo kostiuminės vilnos rietimas ir kad kiekvienas Freiburgo dailės ir amatų mokyklos dėstytojas gavo jos po tris metrus. „Pasisiūdinę kostiumus, galėsią išsiversti ilgesnį laiką“²², – kalbėjo Freiburgo dailės ir amatų mokyklos direktorius. Freiburgiečių atmintin įsirėžė Petro Kiaulėno suorganizuota amerikietišų lašinių statinė (taip pat gauta per BALF) ir vieną kartą per savaitę dalintas baltasis vynas²³. Džiaugdamiesi, kad nepamiršti nei tautiečių Amerikoje, nei prancūzų valdžios, menininkai organizuodavo pobūvius ir karnavalus. Pavyzdžiui, Freiburge buvo rengiami triukšmingi ir linksmi „Kultūriniai penktadieniai“. Dailininko Adolfo Valeškos bute rinkdavosi dauguma lietuvių menininkų. Pasirodo, ir sunkiomis išeivystės sąlygomis visiškai nenyko, bet net plėtojosi kolektyvinio linksminimosi tradicija. Nebuvo pamiršti prieškariniai Kauno karnavalai. Palyginus su jų fotografijomis matosi, kad prieškariniame Kaune besilinksminantieji menininkai mėgo persirenginėti pasakų personažais, arlekinais ir rytiečiais, o išeiviškam karnavale, kaip matyti vienoje „Kultūrinio penktadienio“ fotografijoje, sukasi žymiai aktualesni personažai, politikos veikėjai (žr. 8 iliustr.).

Pabėgėlių stovyklų valdyme aktyviai dalyvavo ne tik sąjungininkai užsieniečiai, bet ir patys pabėgėliai. Stovyklų gyventojai demokratiškai iš lietuvių tarpo rinkdavo DP komitetus ir stovyklų administratorius. Kaip liudija karikatūros, griežtesnieji administratoriai

8. „Kultūrinis penktadienis“ pas dailininką Adolfą Valešką. Apie 1948 m. I eilėje sėdi: Juozas Bakis, B. Grėblys-Grėbliūnas, Henrikas Nagys, nežin. asmuo. II eilėje sėdi: Bronė Jameikienė, Sandra Čipkienė, Marius Katiliškis, Teisutis Zikaras. III eilėje stovi: Adolfas Valeška, Alė Bernatavičiūtė, Česlovas Janušas, Jurgis Daugvila, Runovas-Bešatskis, Juozas Akstinas, nežin. asmuo. Nuotrauka iš Čikagos Lituaništos tyrimų ir studijų centro archyvo.

susilaukdavo iš saviškių kritikos ir įvairiausių pašaipų. Vienoje situaciją ryškiai utriruojančioje karikatūroje lagerio administratorius vaizduojamas kaip kaceto valdytojas, o situacija taip stipriai šaržuota, tarsi pabėgėlių stovykla prilygtų naikinimo lageriui. Taip išreiškta tautiečių kritika griežtam administratoriui.

Nuolatinei nepasitenkinimo valdžia problemai skirta *Dievo paukštelio* pagrindinio iliustruoto Povilo Osmolskio karikatūra *Pekliškoji komedija* (žr. 9 iliustr.). Pašiepiamas narsus vietinis „veikėjas“, stovyklos gyventojas, susiruošęs versti valdžią. Dailininkas rašęs, kad „iš viso to vargo tik velniui bus darbo“, nes „veikėjai“ tik gadina tautiečių reikalus. Tai apskritai retai lietuvių karikatūrose pasitaikantis itin didaktiškas piešinys. Ši karikatūra yra pavyzdys, kaip karikatūristai gali veikti, formuoti viešąją nuomonę už ar prieš. Vos ne visomis pragaro bausmėmis

— PEKLIŠKOJI KOMEDIJA —

9. Osmolskis Povilas „Pekliškoji komedija“. Karikatūra žurnale *Dievo paukštelis*, 1946, nr. 1.

karikatūrose grasinama už bendrų, visuotinių DP gyvenimo lageriuose taisyklių pažeidimus. Karikatūros *Peklos garsas* trečiajame paveikslėlyje kaip atskira peklos verta bausmė išskirta karo pabėgėlių, dipukų repatrijavimas iš prancūzų zonos (žr. 10 iliustr.). Laisvo judėjimo klausimas buvo labai aktualus plagerių gyventojams. Norint išvykti nuolat reikėjo prašyti leidimų. Vienas visai nelinksmas piešinys atspindi šią problemą. 1947 m. *Dievo paukštelio* viršelyje dailininkas Povilas Osmolskis vaizduoja dipukų porą, už nepaklusimą įsakymams UNRA atstovo išvejamą iš JAV valdomos zonos.

Kaip rašo išvietinimo pokarinėje Vokietijoje tyrinėtojas amerikietis Markas Vymanas, sąjungininkų valdžia apskritai norėjo visus kuo greičiau išsiųsti kur nors iš Vokietijos teritorijos²⁴, nes suniokota Vokietija negalėjo pakelti tokio didelio atvykėlių

„PEKLOS GARSAS“ arba Broma atvėrta ing. Wiesemannų par apdauojimus smūnus poklės-kųjų koravojimų, išduotų dangišky žainierų dlelel viasų dūselių židmų DP, katrie už darbus nedoringus, žiales piktybių jį marnastis svetiuskas austraisiai žūrijam jį koravojam tūras būti: 1. Už vaibūnyatę akmenukais, 2. Už komiteto nuvertimą, 3. Už „repatrijavimą“ iš prancūzų zonos, 4. Už vartojimą „smurčių gerimą“, 5. Už politiką, 6. Už prisirašymą trijose atovyklose

10. Osmolskis Povilas „Peklos garsas“. Karikatūra žurnale *Dievo paukštelis*, 1947, nr. 2.

kiekio. Lietuviams, kaip ir latviams, estams, ukrainiečiams ar žydams, jų gyvenimo perspektyvos klausimas buvo pats svarbiausias. Nenuostabu, kad ir humoro sferoje emigracijos, *afidevityų, skryningų* tema kartojasi labai dažnai.

Koks tas sparnus pasiruošęs pakelti dipukas? Karikatūristai (ypač daug šiomis temomis rašė ir piešė Pulgis Andriušis) perteikė ištisą dėl išvykimo į svečias šalis vargstančio dipuko istoriją: abejones ir nesusigaudymą, į kur geriausia važiuoti ir kas laukia naujoje vietoje, džiaugsmą, gavus *afidevity*, nes juk kartu su išvykimu, pagaliau, ateis galas žeminantiems tikrinimams, visokiems *arbeitsamtams*, anglies kasykloms ir bado kankinystei su 500 kalorijų. Karikatūrose aiškiai matyti, kad, nesant kitos išeities, Europa buvo paliekama su neslepia džiaugsmu.

Pulgis Andriušis daugiafigūriuose piešiniuose *Laikyk, jau veža* ir *Važiuojam* sugebėjo išpasakoti kone visas opiausias DP problemas viename lape (žr. 11 ir 12 iliustr.). Jo piešiniuose atspindi išvietintuosius asmenis kankinusi nežinia ir įsivaizduoti pavojai, žeminantys sveikatos tikrinimai, netgi dokumentų tvarkymas Amerikos konsulatuose, pabėgėlių lagerio Vokietijoje ir Amerikos miestų vaizdai. Pagaliau, vienoje šio autoriaus karikatūroje galima matyti, kaip dailininkas įsivaizduoja dipukų šeimą po dešimties metų Amerikos krante. Karikatūristo akimis, išvykimas iš Vokietijos – tai istorija su laiminga pabaiga. Piešinyje žmogus vaizduojamas sutrikęs nuo priverstinių, orumą žeidžiančių procedūrų, kartais nesusigaudantis, sutrikęs, bet nuolat svajojantis ir besiviliantis geresnių dienų.

Iš to, kas pasakyta, yra aišku, kad DP spaudoje vyravo socialinė karikatūra. Politinių karikatūrų būta nedaug. Ankstyva politinė karikatūra pasirodė 1946 m. humoristiniame lietuvių leidinyje *Pro plyšį*. Dailininkas mėgėjas su kandžiu jumoru, apeliuodamas į 1940 m. vykusius lietuvių

11. Andriušis Pulgis „Laikykit, jau vežą“. Karikatūra žurnale *Dievo paukštelis*, 1947, nr. 4.

12. Andriušis Pulgis „Važiuojam“. Karikatūra žurnale *Dievo paukštelis*, 1947, nr. 3.

trėmimus Sibiran, perteikė Vokietijoje atsidūrusiems karo pabėgėliams skaudžią ir aktualią temą – grąžinimą į Sovietų sąjungą (žr. 13 iliustr.). Lietuvių politinės karikatūros išsiskiria ryškiu atvirumu ir angažuotumu. Jos rodo, kad karo pabėgėliai Vokietijoje suvokė savo tragedijos priežastis, galimas pasekmes ir tiesioginius kaltininkus. Humoristiniuose piešiniuose visas dailininkų satyros karštis nukreiptas prieš du pagrindinius Antrojo pasaulinio karo kaltininkus – Staliną ir Hitlerį. Savaime aišku, kad Stalino portretui netrūksta gąsdinančių bruožų (žr. 14 iliustr.).

O koks pačių lietuvių įvaizdis humoristų akyse? Mykolo Paškevičiaus, Povilo Osmolskio piešiniuose pabėgėliai lietuviai – maži, susitraukę, Stalino saulės apakinti ir nuo jos bėgantys žmonės.

Taip pat ir lietuvių įvaizdis nesulyginamas su tuo, koks jis buvo prieškarui. Kaune leistoje *Spaktyvoje* moteris vaizduota kaip madinga gražuolė. Pokario išeivių spaudoje dailininkas Povilas Osmolskis ją pavaizdavo kaip mažą

13. Karikatūra pabėgėlių grąžinimo į Sovietų sąjungą tema. Humoristinis leidinys *Pro plyšį*, 1946.

14. Osmolskis Povilas „Dypuko sapnas“. Karikatūros publikavimo metai ir vieta nežinoma.

Lietuva tarp dviejų laisvintojų

15. Osmolskis Povilas „Lietuva tarp dviejų laisvintojų“. Karikatūros publikavimo metai ir vieta nežinoma.

16. Andriušis Pulgis. Iliustracija feljetonų rinkiniui *Siuntinėlis iš Amerikos*, 1946.

skriaudžiamą mergaitę, tąsomą už kasą (žr. 15 iliustr.). P. Andriušio Vokietijos laikotarpio piešiniuose tesuktiksim piktą namų šeiminingę (žr. 16 iliustr.). Tai siauresnis vaizdų spektras negu tas, kuris buvo plėtotas prieškarinėje Spaktyvoje.

Kaip minėta teksto pradžioje, 1955 m. humoro žurnalas *Dievo paukštėlis* buvo atgaivintas Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ten apsigyvenusieji lietuviai Australijoje atsidūrusiam Pulgiui Andriušui rašė, kad ir JAV lietuviai juokiasi daug, bet kitaip ir iš kitų dalykų²⁵. Amerikoje išleisto *Dievo paukštelio* viršelyje ironiškai vaizduojamas jau praturtėjusio lietuvių gyvenimas – doleriai ant medžių, viskis ant stalo ir šuo neįleidžiantis prie namo pasirodžiusių aukų rinkėjų (žr. 17 iliustr.). Netikėta ir nauja, kad ši karikatūra taiko į konkretų asmenį – ant namo durų nupiešta lentelė su gyventojų pavarde – *Al[giernon] Shimkus*. Padvelkia tautiečių atsiskyrimo, susiskaidymo šaltuku. Žurnalisto Kęstučio Jono Čerkeliūno pastebėjimu, Amerikoje juokiamasi grubiau, dažniausiai naudojamas komikso žanras, leidžiantis papasakoti ne įvykį, bet ištisą istoriją. Tame pačiame amerikietiškojo *Dievo paukštelio* numeryje užtinkame ir naujos stilistikos, visai kito pobūdžio negu būta lig šiol, karikatūrą. Ją galima laikyti lietuvišku komiksu, nes papasakota žmogaus virsmo iš europiečio į amerikietį istorija (žr. 18 iliustr.). Vientiso istorijos papasakojimo, koks būdingas komikso

17. Humoro žurnalo *Dievo paukštėlis* viršelis, 1955, nr. 1. Iliustracijos autorius nežinomas.

žanrui, dar nėra. Puslapis su trumpu eiliuotu tekstu ir komiksiniu pasakojimu perteikia realybės faktą – iš tiesų su didžiąja emigravimo iš Vokietijos į JAV banga juk viena buvo prarasta, kita – atrasta. Nežinomas šio lietuviško komikso autorius vaizdais pasakoja, kaip birutes keičia erikos, o išgyventą nežinią ir suirutę – Amerikos privalumai.

Beje, žodžio meistrai taip pat neatsiliko nuo piešėjų. Jie taip pat stengėsi būti aktualūs, dėl to ne visada vykusias, bet užtat naujoviškas eiles ir mįsles. Suvalgusio ir sutrikusio dipuko

VIENĄ PRARADAU - KITĄ SURADU

18. „Vieną praradau – kitą suradau“. Nežinomo autoriaus karikatūra žurnale *Dievo paukštėlis*, 1955, nr. 1.

19. Striebel John. Komiksas lietuviška tematika JAV komiksų žurnale *Dixie Dugan*, apie 1949.

20. Striebel John. Komiksas lietuviška tematika JAV komiksų žurnale *Dixie Dugan*, apie 1949.

21. Striebel John. Komiksas lietuviška tematika JAV komiksų žurnale *Dixie Dugan*, apie 1949.

įvaizdis iš amerikietiškojo *Dievo paukštelio* puslapių buvo trinamas sparčiai. Galvosūkių skyrelyje, pavadintame „Kuo skiriasi...“, randame gudrių atsakymų, pranešančių apie naują erą: „Kuo skiriasi gegutė nuo dypuko? Gegutė kukuoja, dypukas vargelį rypuoja“²⁶. „Kuo skiriasi senas ateivis nuo naujo? Senas – lietuviškas, naujas – amerikoniškas“²⁷.

Svetimuose kraštuose įsikūrusių lietuvių gyvenime atsirasdavo naujų problemų. Viena iš aktualesnių – susikalbėjimas angliškai – pateko JAV komiksų garsaus dailininko Johno Striebelio (Stephen Wait slapyvardis) akiratin. Žurnale *Dixie Dugan*²⁸ jis komiksų forma pasakoja istoriją apie lietuvių namo savininko,

perėmusio amerikietišką gyvenimo būdą, ir potencialių nuomininkų poros pirmą susitikimą (žr. 19, 20 ir 21 iliustr.). Žiūrint į šį „suamerikonėjusį“ lietuvių ir kitus lietuvių vyro pavaizdavimus piešiniuose, matoma didžiulė tipažo kaita. Ji palaipsniui atspindi ne tik Amerikos žemėje pakitusią išvietintojo žmogaus asmeninę jauseną, bet ir kitokį – laisvesio, agresyvesnio, pasitikinčio savimi buvusio dipuko įvaizdį net svetimųjų akyse.

Dipuko įvaizdžio kaita piešiniuose ir kariakatūrose labai ryški. Be to, dipukas vyras yra žymiai ryškesnis personažas už dipukę moterį. Pagal piešinius galima nustatyti tokią dipuko vyro įvaizdžio 1946–1949 m. kaitą: nuskurdęs,

bet linksmas vaikinys (žr. 22 iliustr.), sutrikęs, išsigandęs Stalino, bėgantis (žr. 23 iliustr.), įtarinėjamas nusikaltimais (žr. 24 iliustr.), taikus geruolis, panašus į angelą (žr. 25 iliustr.), ir, pagaliau, H. Striebelio komikse – prasigyvenęs, agresyvokas tipas, ginantis savo namus ir savo teises.

KEMPTENAS, 1946-VIII-10

22. „Dipuko tipažas: nuskurdęs, bet linksmas vaikinys“. Humoristinio žurnalo *Dypukas* viršelis. Dailininkas Mykolas Paškevičius, 1946, nr. 1.

Kaip pavaizdavo Johnas Striebelis, Amerikoje lietuvis jau kitoks – kalba anglų ir lietuvių kalbų mišiniu, stiprus ir piktokas. Žinoma, tai jokių būdu nėra išbaigtas dipuko paveikslas. Jis kito kartu su gyvenimu. Amerikos lietuvių įvaizdis saviškių ir svetimšalių dailininkų piešiniuose jau būtų atskiro straipsnio tema.

Mykolas Paškevičius. Viršelis žurnalo „Dypukas“, 1946, nr. 1.

23. „Dipuko tipažas: sutrikęs, išsigandęs Stalino, bėgantis“. Humoristinio žurnalo *Dypukas* iliustracija. Dailininkas Mykolas Paškevičius, 1946, nr. 1.

24. „Dipuko tipažas: įtariamasis nusikaltimais“. Dailininkas Povilas Osmolskis. Karikatūros publikavimo metai ir vieta nežinomi.

25. „Dipuko tipažas: taikus geruolis, panašus į angelą“. Dailininkas Povilas Osmolskis. Karikatūros publikavimo metai ir vieta nežinomi.

26. Karikatūra, pašiepianti generolą Povilą Plechavičių JAV. Sovietinis humoro žurnalas *Šluota*, 1957, nr. 2.

XX a. šeštajame dešimtmetyje, išeiviams jau įsikūrus įvairiose pasaulio vietose, jų klausimas sovietų Lietuvoje nebuvo pamirštas. Vos atkūrus žurnalą *Šluota*, išeiviai tampa viena iš svarbių temų, jie patenka sovietinių humoristų akiratin. Išeivijos problema Sovietų sąjungoje įvardijama kaip „kapitalistų, supuvusios buržuazijos“ klausimas, XX a. šeštajame dešimtmetyje vos atsikūrusios sovietinės *Šluotos* arkliukas. *Šluotos* „juokavimas“ buvo piktas, ideologiškai konfrontuojantis ir su kapitalizmu, ir su kiekvienu žmogumi atskirai. 1956 m. *Šluota* vis dar nebuvo užmiršusi generolo Povilo Plechavičiaus ir konkretų, sovietams nepatinkantį asmenį, drauge su juo ir amerikietį, vaizdavo nepagarbiai ir įžeidžiančiai (žr. 26 iliustr.).

Apibendrinimas. Bendrame nežinios, skurdo, liūdesio, nesaugumo, patirtų psichologinių karo traumų kontekste dailininkams ir rašytojams skleisti juoką, priversti skaitytojus ar žiūrovus nusišypsoti nebuvo paprasta. Todėl išeivių žurnaluose humoras nėra lengvas ir nerūpestingas pajuokavimas. Satyriniai vaizdai groteskiška forma ryškino išvietintųjų asmenų gyvenimo Vokietijos lageriuose liūdnąją pusę. Tremties humoras, besirūpinant visomis žmogaus problemomis, yra moralizuojantis, žadinantis tautiečių sąžinę, bandantis miklinti jų protus ir taisyti kai kurias elgesio manieras, nes tremties humoro adresatas – visi bendros

bėdos karo ištikti tautiečiai. Buvo siekiama ne tik ironizuoti, šiek tiek pasišaipyti, bet ir reikiama linkme pakreipti visuomenės nuomonę. Nors dauguma paliestų temų buvo socialinės (buitis, šalpa, darbas, emigracija), bet karikatūros „pranešimas“ (žinutė) beveik visada turėjo politinį atspalvį. Išreiškiama ne vieno asmens, karikatūristo, bet ir didžiulės asmenų grupės – lagerio gyventojų – vienos tautos atstovų pozicija. Pasitelkus meninę priemonę – karikatūrą, išsakoma ne tik leidinio, bet ir tautos politinė, socialinė pozicija, humoro forma netiesiogiai deklaruojami patys svarbiausi to meto klausimai.

Karikatūros žanras, apskritai, nevienareikšmis. Satyra, groteskas, karikatūra visada minta nedideliu nukrypimu nuo normos, tam tikru „defektu“. Maža to, karikatūra vaizduojamo reiškinių „defektą“ utriruoja. Sukuriama groteskiška situacija, o vaizduojamas žmogus yra tarsi jos įkaitas – ir juokingas, ir nevykėlis. Lietuviai DP karikatūrose atrodo silpnoki (ne charakteriu, ne asmenybe) – masės atstovai bejėgiai prieš viršininkus. Žmonės situacijos aukomis regimi labiau, negu tokie buvo iš tikrųjų. Juk visuomeninės, politinės, kultūrinės veiklos faktai liudija stiprios, vieningos, veržlios tautos bruožus. Pagaliau, su šypseną pažvelgti į negatyvius dalykus ir juoktis sunkiausiu laiku – taip pat stiprių asmenybių bruožas.

Nuorodos

- ¹ Lietuvos istoriografijoje esama vieno išskirtinio leidinio – tai Jaroslavo Šiliečio (tikroji pavardė Jaroslavas Rimkus) piešiniai, vaizduojantys vokiečių okupacijos periodo įvykius Lietuvoje. Žr. Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 m. paveikslėliuose ir trumpuose aprašymuose. Surengė ir išleido J. Šilietis. Šiauliai: Saulės delta, 1999. Šiame leidinyje esama ir rimtų, ir humoristinių piešinių, pasakojančių apie vokiečių armijos piktadarybes ir Lietuvos žmonių vargus karo metu. Šio albumo įvadas, parašytas menotyrininko Vytenio Rimkaus, yra per daug lakoniškas, kad jį būtų galima laikyti lietuvių humoristinio piešinio studija.
- ² 1944–1948 m. Vokietijoje išvietintųjų asmenų stovyklose leisti humoristiniai leidiniai: *Aitvaras*, *Akėčios*, *Balandis*, *Balandžio pirmosios ožys*, *Bizūnas*, *Dypukas*, *Kuisys*, *Karajedas* (...), *Dievo paukštelis*, *Klumpė*, *Kuntaplis*, *Išvietintoji kultuvė*, *Margutis*, *Piela*, *Pro plyšį Menkės balsas*, *Neatplėštas siuntinėlis*, *Špilkos*, *Svirplys*, *Šaipokas*, *Valio*, *Vapsva*.
- ³ Hess Stehen, Northop Sandy. *American Political Cartoons: The Evolution of a National Identity, 1754–2010*, 2010.
- ⁴ Fischer Roger. *Them Damned Pictures: Explorations in American Political Cartoon Art*, 1995.
- ⁵ Hess Stehen, Northop Sandy. *American Political Cartoons: The Evolution of a National Identity, 1754–2010*, 2010.
- ⁶ Mulevičiūtė J. *Besotis žvilgsnis*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 13.
- ⁷ Wyman m. *DPs: Europe's Displaced Persons, 1945–1951*. Ithaka and London: Cornell University Press, 1998.
- ⁸ *Dievo paukštelis*, 1946, nr. 1, p. 2.
- ⁹ „Yra IRO, gerai, kad nesuiri“, cit. iš žurnalo *Dievo paukštelis*, 1947, nr. 5. „Linksmas dienas mums nušvito, nebeatom vienas kito“, cit. iš žurnalo *Dievo paukštelis*, 1947, nr. 6.
- ¹⁰ Ilgiausiai išsilaikęs humoristinis periodinis leidinys sutelkė žymiausias humoristų bei dailininkų-karikatūristų pajėgas. Daug į *Kuntaplį* rašė leidinio redaktoriai Blazas H. (slapyv. Dautartas H.) bei Tilvytis Teofilis (slapyv. Boks Jul., Alatantas, Dulkė, Vargo Dulkė, Bijūnas Juoz., Kelio Akmenėlis, Kautietis Tomas ir kt.), feljetonistė Janušytė Liūnė (pasirašinėjusi savo pavarde ir slapyvarde Pasikarkytė Eikytė, Gagris, Marsas bei kt.). *Kuntaplis* pasižymėjo aukšto meninio lygio šaržais ir karikatūromis, kurias kūrė Ginsburgas Maksas, Martinaitis Jonas, Borjeras Borisas (Jermolajėvas), Žukas Stepas, Kulakauskas Telesforas, Žilinskas Zigmąs.
- ¹¹ Jankevičiūtė Giedrė. *Po raudonąja žvaigžde*. Kaunas: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 122.
- ¹² *Balandžio pirmosios ožys*, 1946 bal. 1 d., Hana; *Išvietintoji kultuvė*, 1946 bal. 1 d.; *Neatplėštas siuntinėlis*, 1946 bal. 1 d., Kemptenas; *Šaipokas*, 1946 bal. 1 d., leidimo vieta nežinoma; *Kuisys*, 1947 bal. 1 d., leidimo vieta nežinoma.
- ¹³ Tokio leidinio pavyzdys – žurnalas *Tėviškės aidas*, leistas Norvegijoje.
- ¹⁴ Misiūnas Remigijus. *Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba 1945–1952*. Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 390.
- ¹⁵ Jungtinių tautų paramos ir atkūrimo administracija – UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*).
- ¹⁶ Misiūnas Remigijus. *Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba 1945–1952*. Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 20.
- ¹⁷ Vokiečių kalba pateikta iškraipyta, matyt, taip kalbėjo jos nemokantieji. Vertimas: „Gėrimų nedaug, suvažiavimų daug, spekuliantų daug, valgio nedaug“. Žr. Andriušis Pulgis. *Ir vis dėlto juokimės*. Vilnius: Bonus animus, 2013, p. 40–41.
- ¹⁸ Andriušis Pulgis. *Ir vis dėlto juokimės*. Vilnius: Bonus animus, 2013, p. 41.
- ¹⁹ *Ten pat*, p. 84.
- ²⁰ *Ten pat*, p. 84.
- ²¹ *Ten pat*, p. 84.
- ²² Jogaudas A. École des Arts et Métiers. Pasi­kalbėjimai su Taikomosios dailės mokyklos direktoriumi prof. V. Jonynu // *Tėviškės gar­sas*, 1947 lapkr. 6 d.
- ²³ Žukienė R. *Akistatos: dailininkas V. K. Jony­nas pasaulio meno keliuose*. Vilnius: Lietu­vos dailės muziejus, 2007, p. 87.
- ²⁴ Wyman Mark. *DPs: Europe's Displaced Per­sons, 1945–1951*. Ithaka and London: Cornell University Press, 1998, p. 157.

²⁵ Misiūnas Remigijus. *Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba 1945–1952*. Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 31.

²⁶ *Dievo paukštelis*, 1955, nr. 1, p. 8.

²⁷ *Dievo paukštelis*, 1955, nr. 1, p. 8.

²⁸ Garsus komiksų žurnalas, ėjęs JAV 1929–1966 m. Nespaltvotus piešinius H. J. Stibel dažniausiai piešdavo 5 deš.

Rasa ŽUKIENĖ

BUT WE DID HAVE SOME LAUGHS TOO: THE DEPICTION OF EVERY-DAY LIFE IN GERMAN DP CAMP CARTOONS

Perusing diaspora newspapers and looking through archival photographs makes it clear that war refugees in Germany, even though their life was hard, sometimes had fun, harbored dreams, and created plans for the future. This jocularity is especially evident in articles, cartoons, and lifestyle photographs found in the Lithuanian refugee press devoted to humor.

This article is the first in Lithuanian exile research history to focus on humorous Lithuanian drawings and cartoons created in Germany and the United States. In the period from 1946 to 1948 Lithuanians in Germany published about twenty humor-oriented titles, among which the magazines *Dypukas* and *Dievo paukštelis* stood because of the rather high artistic quality of their drawings and polygraphy. The authors of the cartoons included Povilas Osmolskis, Mykolas Paškevičius, Vytautas Kasiulis, and Pulgis Andriušis. The latter was both a visual artist and a writer, the guiding spirit of exile humor. That's why the first part of this article's title corresponds to that of Andriušis's essay collection from 1946 titled: *Let's have some laughs: feuilletons from DP life*.

This article analyzes cartoons from a perspective of visual culture studies. In traditional histories of visual art drawing cartoons was held to be a secondary activity not worth much attention because these artifacts allegedly lacked masterfulness and aesthetic qualities. But from a perspective of visual culture studies it is worth analyzing these pictures as illustrating, and testifying to, phenomena

and processes that reveal reality and the history of daily life from a somewhat different angle, as if crying and laughing at the same time. Making allowances for this angle of sight, the question of the meaning of these images and their functioning in exile society became pressing. The cartoon revealed itself as a useful pictorial document giving witness to displaced persons' feelings and problems.

What spheres of their lives are touched upon in the cartoons? What persons and types are the butts of the exiles' humor: one's own people or strangers? What picture do DP men and women present in the humorous images of them? Who are the graphic artists who were able to create funny things? Finally, what were Lithuanians in Germany, the United States, and Soviet-occupied Lithuania able to be funny about (and how?) in a similar period, roughly the early 1950s? These are questions which the article seeks to answer.

The humor of the exiles was neither light nor carelessly funny. It disclosed many problems the displaced persons faced. Although the majority of the themes were social (daily life, charity, employment, emigration), the message of the cartoons almost always had a political tinge. They expressed the position not just of one person (the artist) but of a large group of people: the inhabitants of the DP camp, representatives of one nation. Through the art form of a cartoon, the political and social viewpoint of an entire people was revealed, and the most important issues were stated in humorous garb. Thus the cartoons convey part of DP history.

David LUDVIGSEN

Lithuanian Citizens In Norway During Ww2: Who Were They And What Happened To Them?

Many international ties have in recent years been established between Norway and Lithuania, through for instance business, migrant workers and various international programs. It is however a little known fact that there also were ties between these two countries during the Second World War. Some years ago, while reading a book about soviet prisoners of war, I came across a piece of information that sparked my interest. In the spring of 1945, a Lithuanian diplomat named Vladas Žilinskas was said to have contacted the Norwegian embassy in Stockholm claiming that about one thousand of his countrymen were being held as prisoners by the German occupants in Norway. He was concerned about what would happen to them after the war and emphasized that the vast majority of them were forced labourers working for Organisation Todt¹. I decided to investigate this information, and it turns out that Mr. Žilinskas was largely right in his claims.

After the German defeat in World War 2 on 8. May 1945, allied forces started to arrive in Norway to disarm the German soldiers and organize their surrender. These forces were modest in numbers in the beginning, counting only about 30 000 troops in total², and

faced the huge task of demobilizing a military force of over 300 000. In addition, they would have to organize the liberation of over 100 000 prisoners of war and forced labourers held in camps throughout Norway. This large concentration of prisoners came as a bit of a surprise to the allies. While planning the operation in Norway they had information that many people were held in captivity in the country, but it soon became clear that the actual number of prisoners far exceeded what anyone had expected to find³. The allies were particularly surprised at the large numbers of Russians and Eastern Europeans among the prisoners, and at the fact that there were large numbers of foreigners serving either in or under the Wehrmacht. The latter group is said to have counted over 37 000 people, belonging to no less than 40 different nationalities. Among them, it turns out there were a number of Lithuanians.

So far, I have found 843 people that were considered to be of Lithuanian nationality by the allied authorities in 1945. These included people from the Memel region, which was annexed by Lithuania in 1923. People living in this region were considered Lithuanian citizens until Germany reclaimed the area

in 1939⁴, and were eventually also treated as Lithuanian citizens by allied authorities if they claimed to be of Lithuanian nationality. The total number of Lithuanians that were sent to Norway during the years of war is most likely somewhat higher, but based on the sources I have examined so far it has only been possible to identify these 843.

Why were the Lithuanians in Norway?

Hitler had personally decided that Germany had to occupy Norway, and his plans for this territory were both complex and extended far into the future. He envisioned large-scale German investments in permanent facilities within a number of sectors, all of which would be of future use for the German empire. Norwegian waterfalls were to be harnessed and deliver inexpensive electricity to German industry. Electrochemical industry were to be established to deliver large quantities of aluminium to the Luftwaffe⁵. Several large airfields were to be constructed, and the railway system was to be extended all the way to the soviet border. Autobahns were also planned, linking Trondheim and Oslo⁶, and a number of naval installations were planned along the coast. Trondheim was intended as an important support point for the navy, with a dry dock capable of servicing even the largest ships, and the erection of a separate city devoted to catering for the needs of the sailors⁷. All of this was intended to make Norway an integrated part of „The New Europe“, and was part of Germany’s preparations for the post war years when it would have to consolidate its dominance⁸.

There were in other words no lack of German ambitions in occupied Norway. It would however turn out that they once again were undertaking great aims with limited means⁹. The first obstacle encountered was shortage

of workers. Even though the Germans offered good salaries by Norwegian standards, it soon became clear that their many construction projects would take a long time to complete if they were to rely solely on the Norwegian work force. The situation could be helped by bringing workers from Germany, but one would still be nowhere near meeting the deadlines determined for the many projects. In this situation, a decision was made to send prisoners of war and forced labourers from other occupied territories to Norway. Such workers could be found in abundance after the German offensive against the Soviet Union in 1941, and the supply of them was steady as long as Germany was successful on the Eastern Front. The access to prisoners of war would however be greatly reduced towards the end of the war as Germany gradually moved towards defeat¹⁰. In this stage the German activity in Norway also somewhat changed character. The larger long-term projects were no longer as relevant, and such things as fish exports and the construction of defences against possible allied invasion became more important¹¹. Work on the larger projects did however continue throughout the war, and unfree workers were still being transported to Norway up until the final stages of the war.

How did the Lithuanians come under German command?

Although the majority of unfree workers in Norway were prisoners of war from the Red Army, it is unlikely that this was the case for any of the Lithuanians. Only a very limited number of Lithuanians ever served in the Red army, most of those who did avoided capture, and the majority of those that were taken prisoner were released shortly afterwards. That and the fact that mortality rates for soviet prisoners of war were staggering

makes it highly unlikely that any possible Lithuanian could have found his way to Norway as a soviet prisoner of war and survive until 1945. My study also gives no indication that this ever happened.

Most of the Lithuanians in Norway were either workers or soldiers, with ethnical Lithuanians dominating in the first category and Memellanders dominating the second. The majority of the Memellanders were enlisted as ordinary personnel in the German armed forces. German laws of conscription also applied to Germans living in the occupied areas, so there was no reason why also Germans in the Memel area could not be drafted after 1939. Their status as soldiers would have given the Memellanders freer conditions in Norway than what would have been the case for other Lithuanians, most of whom were serving as unfree workers in Organisation Todt. This assumption is supported by the fact that a number of Memellanders married Norwegian women during their stay in Norway, while no such marriages are recorded for the other Lithuanians. Some Memellanders claim to have been enlisted in the German forces by force and under threat of execution¹², and that they were cut off from possessing any higher military rank unless they were members of the Nazi party¹³. Most of them were however regular German forces, and were recruited into German service in different ways than the other Lithuanian citizens.

The majority of the Lithuanians served in Organisation Todt, and were most likely recruited by force. This is at least commonly claimed when they were being questioned by allied authorities. There are some cases of individuals that seem to have volunteered, but these are clearly exceptions. A large number of Lithuanians claimed to have been organised in so called „Bau Bataillone“, which mostly performed construction work for the German forces. Only one of these battalions is mentioned in existing literature, but the high number of

Lithuanian civilians in Norway suggests that there might have been more than one. The battalion that is mentioned remains unidentified, but is said to have counted around 160 workers¹⁴. The Germans established a number of such units in Lithuania and dispatched them to various areas under their control¹⁵. The personnel serving in them could be both volunteers and people recruited against their will, but the officers were usually Lithuanian volunteers from the ranks of the Defence battalions¹⁶. Workers enlisted in Organisation Todt were usually not organised into military units, but were considered as labour units performing tasks for the Wehrmacht¹⁷. As many as 15 000 Lithuanians are said to have been under command of Organisation Todt in the final stages of the war, and most of them were stationed in Western Europe¹⁸.

Several Lithuanian citizens found in Norway after the war were dressed in uniforms from the Luftwaffe. The Germans formed several support units for the Luftwaffe in Lithuania during the war, mostly for anti-aircraft and construction purposes. The biggest effort to provide personnel for the Luftwaffe came in the summer of 1944, when many Luftwaffe troops serving in the rear lines were sent to the front. These people had to be replaced, and as a consequence several thousand Lithuanians and people of other nationalities were called in as ground personnel for the air fields¹⁹. Some of them seem to have been sent to Norway; since several Lithuanians here claimed to be both anti-aircraft personnel and that they had arrived in the country in 1944. Furthermore, a Lithuanian unit serving under the Luftwaffe is known to have participated in building an airfield at Haslemoen²⁰, and there are even some claims that the remains of a Lithuanian defence battalion the Germans disbanded by force was sent to Norway to build an airfield²¹.

Whether this is the same unit or not remains undetermined, but it is a possibility.

Sources of information about this group

Many of the written sources regarding non-Germans in Norway during WW2 are lost, much due to the fact that German troops burned or in other ways destroyed many documents prior to capitulating²². It is also a fact that large numbers of foreign citizens were evacuated in a short period of time by a very limited number of troops, leaving little time for paperwork. Sources of information about these people are consequently scarce in Norwegian archives, although some traces can still be found. The most easily accessible source is the database over persons repatriated to soviet territory in 1945, which shows that at least 160 Lithuanians chose this option after voluntary repatriation became possible in 1945²³. The rest of them remained in the country for some time, and from this period we have a bit of information. Primarily from various registration cards that they filled out while being held in internment camps. Most of these cards remain intact and are kept in the Norwegian national archives, along with various correspondence relating to everyday life in the camps and documentation regarding the final extradition of the Lithuanians to Germany. From these documents, it has been possible to gather basic information about all Lithuanians that are registered as present in Norway in 1945, such as for instance names, place- and date of birth, profession, tasks performed in Norway, marital status and desired destination. In sum, this material offers a bit of insight into who these people were and how they found their way to Norway.

So who were they?

The majority of them were unmarried men between 21 and 30 years, although people as young as 16 or as old as 55 could be found. They seem to have arrived in Norway for

various reasons and at different stages in the war. Among them were both individuals that claim to have been in the country for a long time, and others that arrived quite recently. Many claim to have been recruited by force just prior to the soviet reoccupation of Lithuania in 1944. Their occupational backgrounds and the differences in age also seem to suggest that they arrived in many smaller groups, rather than as a result of one large recruitment campaign. The group contains people of all professions, from judges and doctors to monks and brewers. No professions or social groups seem to be over or under represented, with the exception of a large concentration of locksmiths. Only a handful of persons with military careers could be found, and the majority of them were from the Memel area. The most dominant group was farmers and farm workers. With the exception of a few women married to Memellanders and one infant, no women or children were found. This leads to the conclusion that the Germans neither used Lithuanian women and children as forced labour in Norway, nor deported entire families from Lithuania. Even though such actions were taken in other occupied eastern territories.

The most interesting thing about this group is perhaps not their backgrounds, but rather the fact that so many of them were opposed to going home. Less than half of them wanted to be repatriated, and the majority stated that they would like to resettle in North America. Other desired destinations are hardly even mentioned, with a small exception for a minority of less than 10 % who wanted to resettle in Germany. This opposition against going back was at the time commonly interpreted as related to fear. Norwegian authorities believed that the Lithuanians feared reprisals and life under communist rule in general, and soviet officials in turn believed that the Lithuanians had good reason for such fear. It was at least common for soviet officials to refer to those not wanting to

return as „war criminals“ or similar. If that was really the case, connection to the Wehrmacht should be the single most determining factor for whether or not a person wanted to return. An examination of the group resisting repatriation shows however that this was not the case. Age and family commitments are the most determining factors. Young men between 21 and 30 were most likely to seek emigration, while the younger and older men preferred repatriation. Regardless of whether they were connected to the Wehrmacht or not. Whether they were married or not was also of less importance, and in some age groups there were even more married men among the emigrants than there were single men. People with children in Lithuania on the other hand largely chose to go back. These circumstances strongly suggest that fear of going back was not the only reason for resisting repatriation. Pessimism and the chances of a better life must also have motivated many to seek emigration as an alternative.

Allegations of war crimes

In several modern works dealing with prisoners of war in Norway, one can find information based on eyewitness accounts that claim Lithuanians were overrepresented among the guards in the POW camps in Norway²⁴. An attentive reader of this field of history can easily put this information in connection with the strong opposition among many Lithuanians to return home after the war. The conditions in these camps were horrible and guards quite often made themselves guilty of what must be characterised as war crimes. The victims of these crimes were mostly Russians, and they were the new rulers in Lithuania after the war. A resentment among any possible Lithuanians responsible for war crimes would under such circumstances be understandable. I have on the other hand not been able to find any indication in the sources I have used that such actions

took place. None of the documents I have examined give any mention of Lithuanians serving as guards in the Norwegian camps for soviet prisoners of war. That does of course not eliminate the possibility that some of them had such functions, but it suggests that this happened to a far lesser extent than what has previously been assumed. We must also take into account that the two main groups regarded as Lithuanian citizens in Norway, Memellanders and ethnic Lithuanians, did not have equal opportunities to be assigned tasks such as guard duty in POW camps. Such service requires the personnel to be armed, and with few exceptions it was only the Memellanders that served as military personnel. The rest were organised as workers, and in relatively peaceful territories such as Norway it was not common for the Germans to equip their workers with weapons. These workers did on the other hand quite often work side by side with soviet POW's, and it cannot be ruled out that some of them performed guard duties on the work sites. It is also known from other occupied areas that Lithuanian units sometimes were equipped with arms, but with the exception of the Memellanders serving in the Wehrmacht I have found no mention of this in Norway. At the very least, this should lead to the conclusion that allegations of Lithuanians participating in war crimes in Norway are exaggerated. If such things were common, there would most likely have been specific accusations of such in the correspondence between Norwegian authorities and the soviet repatriation authorities. Such is not to be found, but there is on the other hand no shortage of general accusations from the soviets.

Disputes over repatriation

Representatives from soviet repatriation commission under the leadership of General P. F. Ratov arrived in Norway on May 31th 1945²⁵. The 52 year old Ratov had previously

led the soviet military commission in Britain, and during his stay there gained a reputation as being arrogant, controversial and difficult to deal with²⁶. In many ways he also lived up to this reputation while staying in Norway. Here, he and his commission were to work together with the British brigadier General R. Firebrace, who acted as liaison officer between the soviet military and the British ministry of defence. Together they were to lead a commission that was to determine whether prisoners of war and other displaced persons in Norway were to be considered soviet citizens or not²⁷. In cases where they disagreed, Firebrace would have the final word²⁸. Such disagreements were common in Norway, and the disputes over who were to be considered soviet or not turned out to be the most difficult part of the repatriation process from Norway²⁹.

The soviet part of the commission were under great pressure to ensure that all persons claimed by the Soviet Union were returned home³⁰, and from the start they took a very aggressive attitude towards their western counterparts³¹. The Soviet Union considered everyone originating from east of the so called Curzon-line as soviet citizens³², which in reality meant extending this definition to anyone whose homes were within the current borders of the Soviet Union. The western allies had on the other hand only recognized the soviet borders of 1939³³, and consequently had a more limited view on who were to be considered soviet citizens. These differences left room for disputes when it came to nationalities such as Lithuanians.

There were even cases of soviet representatives abducting people they wanted, but were unlikely to get their hands on through legal means. One of these abductions happened on July 6th 1945, when a man from the Vilnius area was dragged from the street and into a car by liberated soviet POW's³⁴. He was taken to a camp for soviet nationals, and was never

heard from again. Two days later, a train with 800 people left this camp bound for the Soviet Union and it is believed that the kidnapped Lithuanian was among them³⁵.

By July 26th 1945, all those who wanted to return to the Soviet Union had been repatriated from Norway. The only ones left were people from the disputed areas, including Lithuanians³⁶. Soviet representatives continued to demand their extradition, but were unable to take matters into their own hands since they only had limited access to the camps where these people were kept. Ratov protested against this situation in soviet press, claiming that the western allies were holding back soviet citizens under the false pretence that their citizenship was undetermined³⁷. He characterized this as an illegal action and accused western authorities of keeping soviet citizens isolated from the members of his commission and filling their heads with propaganda³⁸. This criticism has been portrayed as largely incorrect and unreasonable by Norwegian historians, but with regards to propaganda he did have a point. There are evidence of such activities going on in the camps, but Ratov and his men on the other hand also participated in this. During the phase when they still had access to the camps, they would convey messages such as „you have carried the heaviest burdens of the war“³⁹, „you have nothing to fear“⁴⁰ and „mountains of gold await you“⁴¹ to the inmates. Words that the soviet representatives must have known were less than true, but still they managed to convince a number of people to return voluntarily. With access to the camps now being limited, such opportunities for persuasion were greatly reduced. Still they managed to get their hands on more people. On July 27th, a soviet major accompanied by two Lithuanians gained illegal access to the Ranum internment camp and left with seven inmates of Baltic origin⁴². Although this incident is characterizes as a case of persuasion rather than an abduction, it was still

not according to the rules. When Ratov later was confronted with this fact, he described the Balts as being Lithuanians and „burning with desire to return to their homeland“⁴³. He further criticised the camp administrators for attempting with all possible means to rob his countrymen of the opportunity to return home to their families⁴⁴.

It was also common for the soviet representatives to make incorrect claims when demanding inmates extradited from the camps. One example is from August 20th 1945, when Ratov himself in a letter claims that there are two soviet citizens being held in the Bergan internment camp. They were allegedly imprisoned in a dark and damp basement because of their burning desire to return to the Soviet Union⁴⁵. Upon questioning, it turned out that these men were from the Vilnius area and that they had no desire to go back. Such incorrect claims and accusations of western propaganda continued until the repatriation commissions left Norway in December 1945.

By then most of the Lithuanians that resisted repatriation had already been transported to the British and American occupation zones in Germany⁴⁶. The official reason for this move was that it happened because of administrative concerns, but the real reason was that the western allies were worried that Norwegian authorities would succumb to soviet pressure when they pulled out of the country⁴⁷. After they left, Norwegian authorities themselves were left responsible for any foreign nationals left in the country. The only ones that stayed were therefore a smaller group of 1346 so called „unrepatriable“ people, consisting mostly of polish citizens⁴⁸. The Soviet Union was no longer demanding the extradition of Poles, since the new Polish government at this stage had sent their own representatives to Norway⁴⁹. There were however still some Lithuanians left in the country, and the Soviet Union had in no way

given up their attempts to get these people back. Now they tried a new tactic. A number of Norwegian citizens had fallen into soviet captivity while serving in the German SS, and a handful of them had survived the war. In 1947 soviet officials suggested to exchange nine of them against five Lithuanians still detained in Norway, claiming that these had to be considered soviet citizens⁵⁰. They emphasised that the Norwegian prisoners would not be handed over unless Norway complied and handed over the Lithuanians⁵¹. The Norwegian department of justice considered the matter, but an exchange never took place. The Norwegians remained in soviet captivity, and the Lithuanians remained in Norway. What later became of them is unclear.

Conclusion

We do not know much about what happened to the Lithuanians that were transported out of Norway either. Traces of them in Norwegian sources end at the point where they leave the country and information about their further fates can only be pursued in foreign archives. They do however fall into two categories – those who were sent to the Soviet Union and those who went to the DP camps in Germany. People belonging to the first category have been left little hope by Norwegian researchers. Up until recently, it was a common misconception that the majority of them were executed more or less upon arrival⁵². Others have claimed that they were all either killed or deported to camps in Siberia⁵³. More recent studies have on the other hand suggested that such scenarios were unlikely⁵⁴. Stalin's orders nr. 270 and nr. 227, which allowed such executions, were repealed by the Supreme Soviet of the Soviet Union on June 7th 1945, and a general amnesty was given for a variety of actions previously considered as crimes during the war. This amnesty included prisoners of war with

lower military rank and personnel serving as German police troops, with the exception of personnel belonging to the Vlasov army⁵⁵. The Russian historian Victor N. Zemskov has done research into the fate of people repatriated to the Soviet Union from western territories after the war, and claims that as many as 58 % simply were sent home⁵⁶. He does however not give any estimated number of how many people that were executed, despite the fact that there are known accounts of such executions taking place. It anyhow seems likely that a considerable number of the at least 160 Lithuanians that were repatriated to the Soviet Union eventually found their way back to Lithuania.

With the exception of the handful of people who seem to have been allowed to settle in Norway, the remaining Lithuanians were sent to areas controlled by the western allies in Germany. What happened to them there I have not yet been able to determine. We know that the majority of them wanted to resettle in North-America, but whether this was granted or not is unclear. Some authors⁵⁷ claim that a large number of people from Lithuania remained in West Germany as stateless refugees, but it is uncertain how many of these found their way there from Norway.

Further information about what happened to this diverse group of Lithuanians can probably be found in both German, Lithuanian and Russian archives. The most interesting source of information can however not be found in any one location. That is the eye witness accounts of the actual people, what they saw and experienced during and after the war. Some relatives of Lithuanians that were in Norway during the war have already contacted me after my study was published in Norway, and the stories they have to tell are fascinating. I hope to hear more such stories in the future.

- ¹ Steffenak Einar Kr. *Russerfangene: "Sovjetiske Krigsfanger i Norge og Deres Historie"*, Oslo: Humanist Forlag, 2008, p. 241.
- ² Hauge Jens Christian. *"Frigjøringen"*, Oslo: Gyldendal, 1995, p. 133.
- ³ Steffenak Einar Kr. *"Repatrieringen av de sovjetiske krigsfangene: (fra Norge i 1945): forspill og etterspill"*, Bergen: E. K. Steffenak, 1995, p. 35.
- ⁴ Gerutis Albertas. *"Lithuania 700 years"*, New York: Manyland Books, 1969, p. 249.
- ⁵ Skodvin Magne. *"Krig og Okkupasjon 1939–1945"*, Oslo: Samlaget, 1990, p. 107.
- ⁶ Milward Alan. *"The Fascist Economy in Norway"*, Oxford: Clarendon Press, 1972, p. 272.
- ⁷ Ibid., p. 88.
- ⁸ Skodvin, p. 107.
- ⁹ Ziemke Earl F. *"The German Northern Theater of operations 1940–1945"*, Washington D. C.: Department of the Army, 1960, p. 315.
- ¹⁰ Skodvin, p. 116.
- ¹¹ Soleim Marianne Neerland. *"Slavene fra Øst: Sovjetiske Krigsfanger i Norge 1941–1945"*, Oslo: IFS, 2005, p. 92.
- ¹² Police report from interview with a Memellander, June 3, 1947.
- ¹³ Letter from Memellander to the Norwegian department of social welfare, April 28, 1947.
- ¹⁴ Ulateig Egil. *"Hjem til Stalin: Skjebnen til 83 000 Russiske Krigsfanger i Norge 1945"*, Oslo: Cappelen, 1985, p. 95.
- ¹⁵ Dieckmann Christoph. *"Murders of Prisoners of War and Civilian Population in Lithuania: 1941–1944"*, Vilnius: Margi raštai, 2005, p. 350.
- ¹⁶ Gaidis H. L. *"A History of the Lithuanian Military Forces in World War II 1939–45"*, Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 1998, p. 161.
- ¹⁷ Abraham Ole Jacob. *"Forelebig Udö!": Sovjetiske Krigsfanger, Norske Partisaner og Russaren "Nils"*, Bergen: Kapabel, 2007, p. 43.
- ¹⁸ Gaidis, p. 172.
- ¹⁹ Ibid., p. 250.
- ²⁰ Krogh Jan. *"Et Nesten 60 år Gammelt Litauen-Minne Funnet i Våler"*, Litauen-Nytt, 2002, no 1/2:36. Ibid., p. 250.

- Krogh Jan. "Et Nesten 60 år Gammelt Litauen-Minne Funnet i Våler", *Litauen-Nytt*, 2002, no 1/2:36.
- ²¹ Gaidis, p. 251.
- ²² Soleim. "Slavene fra Øst", p. 32.
- ²³ Digitalarkivet, <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=krgfang1> (accessed nov. 9, 2014).
- ²⁴ Soleim. "Sovjetiske Krigsfanger i Norge 1941–1945: Antall, Organisering og Repatriering", Tromsø: Universitetet i Trømsø, 2004, p. 83.
- ²⁵ Hauge, p. 145.
- ²⁶ Bratbak Bjørn. "Polsk grinfange – norsk sjøkaptein: en beretning om polske Miekte og om andre polakker i Norge under og etter den andre verdenskrigen", Sandnes: Commentum Forlag, 2006, p. 85.
- ²⁷ Steffenak. "Repatrieringen av de Sovjetiske Krigsfangene", p. 147.
- ²⁸ Steffenak. "Russerfangene", p. 230.
- ²⁹ Soleim. *Slavene fra Øst*, p. 294.
- ³⁰ Ulateig, p. 86.
- ³¹ Steffenak. "Repatrieringen av de sovjetiske krigsfangene", p. 181.
- ³² Thorne Andrew. "General Thornes Rapport om Frigjøringen av Norge", Oslo: Forsvarsdepartementet, 1955, p. 52.
- ³³ Ulateig, p. 91.
- ³⁴ Steffenak. "Russerfangene", p. 236.
- ³⁵ Steffenak. "Repatrieringen", p. 187.
- ³⁶ Ulateig, p. 130.
- ³⁷ Soleim. "Sovjetiske krigsfanger", 2009, p. 292.
- ³⁸ Ibid.
- ³⁹ Sødal Harald. "Bare én Vendte Tilbake", Kristiansand: Fædrelandsvennen og Stiftelsen Arkivet, 2006, p. 69.
- ⁴⁰ Pasjkurov Ivan. "Tapte År: Tilegnet Alma", Oslo: Falken, 1990, p. 147.
- ⁴¹ Sødal, p. 69.
- ⁴² Ulateig, p. 90.
- ⁴³ Steffenak. "Russerfangene", p. 236.
- ⁴⁴ Steffenak. "Repatrieringen", p. 189.
- ⁴⁵ Steffenak. "Russerfangene", p. 233.
- ⁴⁶ Soleim. "Sovjetiske Krigsfanger", 2009, p. 298.
- ⁴⁷ Thorne, p. 53.
- ⁴⁸ Soleim. "Sovjetiske Krigsfanger", 2009, p. 299.
- ⁴⁹ Thorne, p. 53.
- ⁵⁰ Steffenak. "Repatrieringen", p. 253.
- ⁵¹ Ibid, p. 254.
- ⁵² Soleim. "Sovjetiske Krigsfanger", 2009, p. 314.
- ⁵³ Muggerud Morten & Lunde Hallvard. "Russerne i Valebø", Skien: Morten Muggerud, p. 62; Ulateig, p. 143.
- ⁵⁴ Abraham, p. 179.
- ⁵⁵ Ibid., p. 177.
- ⁵⁶ Soleim. "Sovjetiske Krigsfanger", 2004, p. 398.
- ⁵⁷ Herbert Ulrich. "Hitler's foreign workers: enforced foreign labour in Germany under the Third Reich", Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 381.

David LUDVIGSEN

LIETUVOS PILIEČIAI NORVEGIJOJE ANTROJO PASAULINIO KARO METAIS: KAS JIE TOKIE IR KAS JIEMS NUTIKO?

Vokietijai okupavus Norvegiją, šalį užplūdo daugybė užsieniečių. 1945 m. konfliktui pasibaigus daugiau nei 400 000 kareivių, kalinių ir darbininkų iš daugiau nei 40 šalių pasiliko Norvegijoje. Tarp jų buvo ir apie 1 000 lietuvių, kurie patraukė Norvegijos istorikų dėmesį. Daugelis iš jų buvo atvežti į Norvegiją kaip priverstinė darbo jėga ir priklausė organizacijai *Todt*. Ši organizacija vykdė stambaus plano statybinius projektus

Vokietijos armijai. Kai kurie buvo savanoriai, armijos personalas bei darbininkai, bet dauguma atgabenti priedarta. Daugelis iš jų buvo verbuojami kampanijų, rinkusių darbuotojus į *Luftwaffe* 1944 m. Lietuvoje. Iki pat 1945-ųjų, kai stojo taika, neretai jie vilkėjo *Luftwaffe* dalinių uniformas. Po karo visiems lietuviams buvo pasiūlyta vykti namo, tačiau mažiau nei 20 proc. pasirinko tokią galimybę. Dauguma iš jų norėjo

pasilikti vakaruose ir priešinosi repatriacijai. Manyta, kad nenoras vykti namo buvo tiesiogiai susijęs su baime, kas gali nutikti, jeigu jie sugrįš. Tačiau atlikus tyrimą paaiškėjo, jog šie spėjimai buvo be pagrindo. Pagrindinis žmogus repatriacijos į sovietų valdomą teritoriją faktorius buvo tas, ar jis turėjo šeimą, pas kurią norėjo sugrįžti, ar ne. Tie, kurie nenorėjo grįžti į Lietuvą, buvo linkę emigruoti į vakarus, nepaisant to, ar jie buvo belaisviai, darbininkai ar pastovūs Vermachto darbuotojai. Dar vienas klaidinga nuomonė, paplitusi Norvegijos istorinėse knygose, labiau panaši į mitą, kad šie karo metu Norvegijoje atsidūrę lietuviai vengė repatriacijos dėl represalijų baimės. Manoma, kad lietuviai dažnai dirbo vokiečių apsauginiais *POW* (karo belaisvių – *aut. past.*) stovyklose ir kartais atlikdavo veiksmus, kurie galėjo būti traktuoti kaip karo nusikaltimai. Šiame darbe neatskleista jokių tai įrodančių atvejų, todėl drąsiai galima būtų teigti, kad būgštavimai dėl tokių kaltinimų buvo perdėti. Grupė lietuvių Norvegijoje

atkreipė į save dėmesį po karo, kai atėjo laikas evakuoti visus užsieniečius iš šalies dėl to, kad daugelis priešinosi repatriacijai ir taip sukėlė konfliktus su Tarybų Sąjunga. Tarybų valdžia reikalavo juos grąžinti, bet vakariečių sąjungininkai atsisakė tai daryti. Šio ginčo metu sovietų pareigūnai skleidė propagandą ir vykdė pagrobimus, siekdami sučiupti kuo daugiau lietuvių. Nepaisant to, 1945-ųjų rudenį dauguma iš jų buvo evakuoti į vakarinę Vokietijos dalį. Dėl įvairių priežasčių nedidelė grupelė pasiliko Norvegijoje. Sovietų valdžia kelerius metus reikalavo perduoti šiuos žmones. Pavyzdžiui, 1947 m. jie pasiūlė išmainyti penkis Norvegijos kareivius, tarnavusius Sovietų Sąjungoje, kurie buvo laikomi sovietų belaisvių stovyklose, į devynis lietuvius. Norvegijos pareigūnai atsisakė tokių derybų ir mainai neįvyko. Kas nutiko su šiais lietuviais vėliau, sunku pasakyti, nes apie tai duomenų nerasta. Greičiausiai dauguma iš jų emigravo į Šiaurės Ameriką. Spėjama, kad mažesnė dalis sugrįžo į Lietuvą.

Simonas JAZAVITA

Lietuvos karininkai darbo ir sargybų kuopose Vokietijoje 1946–1949 m.

Tema *Lietuvos karininkai darbo ir sargybų kuopose Vokietijoje 1946–1949 m.* pasirinkta neatsitiktinai. Anot istoriko Egidijaus Aleksandravičiaus, vis daugėja tyrimų, skirtų *pasaulio lietuvių*¹ istorijai nagrinėti, taip atkreipiant dėmesį į tuos tautiečius, kurie dėl įvairiausių aplinkybių atsидūrė kituose kraštuose. XXI a. vykstantys globalizacijos procesai skatina analizuoti šio reiškinio šaknis. Nagrinėjant lietuvių už Lietuvos ribų problematiką, atskiros dėmesio nusipelnė tie, kurie iš tėvynės pasitraukė ne savo noru, o dramatiškų istorinių aplinkybių priversti. Ir šiais laikais sunku nepastebėti specifinio *politinių pabėgėlių* reiškinio, pavyzdžiui, 2013 m. Europoje prieglobsčio prašė beveik pusė milijono žmonių, daugiausiai tarp jų buvo nukentėjusių nuo pilietinio karo Sirijoje². Todėl ypatingai prasminga pažvelgti į tuos lietuvius, kurie rinkosi šį kelią siaučiant XX a. istorijos kataklizmams ir jų paliesti ryžosi apleisti savo tėvynę tam, kad išvengtų totalitarinio režimo keliamo mirtino pavojaus jų sveikatai, orumui ir net gyvybėms.

Ypatingą dėmesį čia reiktų skirti karininkams – žmonėms, kurie yra prisiekę ginti savo tėvynę, todėl jų pasitraukimas įrodo ir tam tikrą moralinę priešpriešą prieš save

patį. Juk apleisdami tėvynę jai sunkiu metu, šie žmonės nusižengė duotai priesaikai. Nors jų motyvų išryškinimas neįeina į šio darbo rėmus, aktualu pamėginti pažvelgti, kokia veikla jie bandė užpildyti atsiradusią vidinę tuštumą, pasijusti vėl reikalingiems savo tėvynei. Būtent todėl iš visų karininkų gyvenimo epizodų pokarinėje Vokietijoje pasirinktas dalyvavimas *darbo ir sargybų kuopose* – pagalbinuose JAV ir Didžiosios Britanijos kariuomenių daliniuose.

Temos aktualumą lemia ir tas faktas, kad apie tai istoriografijoje yra labai mažai žinoma ir galėtų būti net laikoma savotiška *balta dėme*. Tokį gana drąsų pastebėjimą galima pagrįsti keletu pavyzdžių. Pavyzdžiui, Aušros Jurevičiūtės darbe, kuris išsamiai nušviečia lietuvių karių tarnavimo svetimose kariuomenėse XX a. problematiką, ši tema nepaminėta³. Labai mažai apie šį reiškinį informacijos duoda ir daugiatomė Lietuvos karininkų enciklopedija⁴, kur, aprašant karininkų gyvenimus pagal svarbiausius jų veiklos bruožus, apie periodą Vokietijoje užsimenama vos keliais žodžiais, o apie sargybų kuopas nerašoma. Dar ryškiau ši tendencija pastebima kalbant jau apie smulkesnės apimties leidinius. Tuo tarpu mūsų kaimynai latviai ir

estai, pokario Vokietijoje šiuo klausimu tapę bendro likimo broliais, šį reiškinį tyrinėja plačiau – medžiagos galima rasti net ir anglų kalba⁵. Vis dėlto ženklų, kad susidomėjimas šia tema auga, jau yra. Pradininku reiktų laikyti Algimantą Liekį, kuris savo knygoje publikavo unikalius dokumentus apie gen. Povilo Plechavičiaus vykdytas kuopų vizitacijas⁶, kurios labai svarbios tyrinėjant kuopų vidaus gyvenimą. Vienas solidžiausių istoriografinių darbų – 2012 m. išėjusi Vinco Bartusevičiaus sintezė „Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951“, kur temai aptarti paskirtas atskiras skyrelis, tiesa, jame kuopų istorija apibūdinama gana glaustai, daugiau siekiant atkreipti dėmesį į atskirus kuopų gyvenimo momentus, kurie gali būti plėtojami tolesniuose tyrimuose⁷. Panašios apimties ir JAV istoriko Henry Gaidis darbas, pasirodęs keliuose žurnalo *Bridges* numeriuose⁸. Gaidis savo darbe didesnę dėmesį skiria atskirų dalinių istorijai ir jų tarpusavio sąveikai. Galbūt padidėjęs susidomėjimas nulėmė ir tai, kad darbo ir sargybų kuopos, nors ir labai glaustai, bet paminėtos 2013 m. JAV išleistoje kitataučių indėlių JAV kariuomenės istorijoje nušviesti skirtoje enciklopedijoje⁹. Šiame darbe į minėtą problemą norima pažvelgti akcentuojant kiek kitus dalykus, nei prieš tai buvo rašyta. Todėl pasirinkta žiūrėti iš asmenybių (šiuo atveju – karininkų) požiūrio taško, siekiant atsakyti į klausimus, kaip gyvenimas kuopose paveikė karininkų egzistenciją pokario Vokietijoje, kodėl jų reikėjo Vakarų sąjungininkų kariuomenėms, ir taip praplėsti pažinimą apie šį labai svarbų lietuvių¹⁰ karių gyvenimo išeivijoje etapą.

Kadangi stengiamasi žiūrėti iš karininkų perspektyvos, tampa nenuostabu, kad svarbiausią šaltinių grupę sudaro jų prisiminimai. Žinoma, analizuojant atsiminimus, svarbu žvelgti kritiškai ir gretinti pateikiamą informaciją su kitais šaltiniais. Apie sargybų kuopas išsamiai savo atsiminimuose¹¹ rašė gen. Stasys Raštikis. Darbe aprašomas jų

susikūrimas, bendravimas su kuopų vadais, kuopų karių santykiai su kitataučių kuopomis, JAV karine vadovybe. Svarbi ir Petro Jurgėlos knyga apie gen. Povilą Plechavičių¹². Joje pateikiama kuopų, kurių karininkai daugiau bendravo su šiuo generolu, trumpa istorija. Svarbūs kpt. Aleksandro Atučio¹³, kuris, kitaip nei daugelis karininkų, tarnavo ne JAV, o Didžiosios Britanijos kuopose, apie kurias informacijos yra dar mažiau, ir, žinoma, kitų karininkų prisiminimai, kuriuos autoriai sudėjo išeivijoje leistame žurnale *Karys*. Reikėtų paminėti dar sovietinės okupacijos metu Lietuvoje išleistus Vytauto Alseikos atsiminimus¹⁴, kuriuose šiai temai aptarti jis paskiria atskirą skyrelį, tačiau žinant, kad darbas parašytas pagal Lietuvos KGB nurodymus¹⁵, jį vertinti derėtų ypač atsargiai.

Tikėtina, kad dalis medžiagos apie minimus įvykius galėtų slypėti JAV ir Didžiosios Britanijos archyvuose, kuriais pasinaudoti nebuvo galimybės. Galbūt ateityje tiriant šią temą bus galima panaudoti tokią medžiagą ir atkreipti dėmesį į tai, kaip kuopas matė valstybių, kurių kariuomenių sudėčiai jos priklausė, kariškiai iš jų pačių pateikiamų šaltinių. Tokia medžiaga labai papildytų tyrimą, į kurį dabar galime žvelgti labiau iš lietuviškos perspektyvos.

Darbo chronologinės ribos pradamos nuo 1946 m., kada sukuriama pirmosios darbo ir sargybų kuopos, ir baigiamos 1949 m., kadangi tuomet, paaiškėjus, kad Vokietija tikrai liks padalinta ir įsikūrus NATO¹⁶ organizacijai bei daugeliui pabaltijiečių emigravus už Atlanto, taip pat trūkstant karių į tarnybą, pradėta masiškai priimti ir vokiečius, kurie kuopose greitai ėmė sudaryti daugumą¹⁷.

Pagrindinis darbo objektas yra karininkai, atsidūrę darbo ir sargybų kuopose pokario Vokietijoje. Stengiasi apžvelgti, kuo jie buvo naudingi Vakarų sąjungininkams ir kuo darbo ir sargybų kuopos buvo naudingos buvusiems Lietuvos kariuomenės karininkams. Dėl šių priežasčių, atsižvelgiant į nedidelę

šio darbo apimtį, pagrindinis darbo tikslas – išryškinti šio momento svarbą DP¹⁸ periodo lietuvių išeivijos istorijoje, ypač atkreipiant dėmesį į tą visuomenės grupę, kuriai šis periodas buvo itin reikšmingas, – karininkus.

Vertėtų pažymėti ir pagrindinius terminus. Kadangi egzistavo kelių skirtingų tikslų daliniai, jie bendrai vadinami *darbo ir sargybų kuopomis*, tačiau, kai kalbama apie specifinę dalinio veiklą, vartojamas terminas *sargybų kuopos* arba *darbo kuopos*. Kai kur lygiagrečiai teikiamas ir verstinis terminas *civilinė gvardija*, dažnai minimas amžininkų.

Darbo ir sargybų kuopų JAV kariuomenėje susikūrimas

Viena didžiausių problemų, kuri daugumai politinių pabėgėlių kelia didelių nepatogumų, tai negalėjimas dirbti pagal savo specialybę. Karininkai buvo tarp tų profesijų atstovų, kurie pokario Vokietijoje dirbti pagal savo specialybę negalėjo ir turėjo užsiimti visai kitokio pobūdžio veikla. Tačiau sudėtingos pokario sąlygos lėmė išimčių, tai siejosi su tarnyba dar labai mažai istoriografijoje žinomose darbo ir sargybų kuopose JAV kariuomenės sudėtyje bei panašiuose daliniuose prie britų kariuomenės. Dar viena alternatyva buvo garsusis Prancūzijos svetimšalių legionas, bet jo dislokacijos vieta išeina už šio tyrimo geografinių rėmų, todėl atskirai ši alternatyva aptariama nebus.

Sargybų kuopų veikla labai glaudžiai susijusi su tarptautine situacija pokariu, todėl svarbu į ją atsižvelgti. Panašių dalinių užuomazga siejama su 1944 m. birželio įvykiais, kada sąjungininkams išsilaipinus Normandijoje susirūpinta, kaip savo naudai panaudoti didelį Vokietijoje įvairiais būdais atsidūrusių žmonių potencialą¹⁹. Pirmiausia atkreiptas dėmesys į didelį skaičių lenkų ir su Lenkijos egziline vyriausybe pasirašytą sutartį dėl jų verbavimo pagalbinėms kariuomenės

funkcijoms atlikti. Buvo sukurta kariško pobūdžio civilių organizacija, kurioje viešpatavo lenkiška tvarka ir tik aukščiausia vadovybė buvo amerikiečiai.

Karui pasibaigus ši patirtis buvo dar kartą prisiminta, kadangi pradėjo bruzdėti JAV visuomenė, reikalaudama, kad kariuomenė būtų kuo greičiau demobilizuota ir kariai galėtų grįžti namo. Todėl net karo pabaigoje į nelaisvę paimtus ne vokiečių tautybės belaisvius kai kur amerikiečiai verbavo už gerą atlygį keliauti į Japonijos frontą²⁰. Masiškai streikuoti pradėjo ir patys amerikiečių kariai, norėdami po laimėto karo grįžti namo²¹. Tokie gyventojų ir karių norai prieštaravo prezidento Harry S. Truman doktrinai, kurios tikslas buvo kuo ilgiau išlaikyti JAV kariuomenę Europoje, bijant, kad jos atitraukimas gali nulemti ir vakarinės žemyno dalies patekimą SSRS įtakon. Tai labai skatino ir JAV kariuomenės generalinio štabo viršininkas, Antrojo pasaulinio karo metu buvęs vyriausiuoju kariuomenės vadu Europoje, gen. Dwight Eisenhoweris, 1946 sausio 13 d. Otavoje pareiškęs, kad vokiečių karingumas nėra dingęs, jie mokytis nenori, todėl okupacinių pajėgų skaičius Vokietijoje turįs būti pakanamas. D. Eisenhoweris dar ne kartą ir vėliau pasisakė prieš kariuomenės mažinimą²². Tačiau vis dėlto, matyt atsižvelgiant į visuomenės spaudimą, 1946 m. birželio 21 d. JAV kariuomenės vadas Vokietijoje gen. Joseph Taggart McNarney paskelbė, kad kontingentas čia turės būti sumažintas nuo 350 000 iki 150 000 žmonių²³.

Todėl JAV karinei vadovybei teko ieškoti kompromisų ir surasti žmonių, kurie galėtų pakeisti amerikiečius karius bent jau tam tikroms pagalbinėms funkcijoms vykdyti – rūpintis sugriautos Vokietijos atstatymu ir gausybės karo belaisvių bei įvairių karinių objektų apsauga. Iš pradžių vėl didžiausias dėmesys teko lenkams, kurie jau sėkmingai tarnavo panašiuose Didžiosios Britanijos daliniuose. Tačiau poreikis buvo toks didelis,

kad jų ėmė trūkti. Todėl mjr. Nathan Moxley, kuris buvo atsakingas už Niunbergo tribunolo apsaugą, kreipėsi į gen. J. T. McNarney dėl leidimo formuoti dalinius iš pabaltijiečių²⁴. Nors šie daliniai buvo suformuoti JAV kariuomenės ir buvo jos visiškoje dispozicijoje, tačiau kariai turėjo teisę savo uniformas žymėti tautiniais ženklais.

Darbo ir sargybų kuopų veikla pokario Vokietijoje

Pirmoji užduotis, kuri laukė lietuvių pabėgėlių šiose kuopose, buvo ištis įsimintina – nacių karo nusikaltėlių, nubaustų Niunbergo tribunole, apsauga. Kartu su latviais ir estais nacių kalėjime saugojo Vytauto Didžiojo sargybų kuopa, kuriai vadovavo lt. Petras Drabišius. Vykdydama šią užduotį kuopa pakeitė JAV karinę policiją²⁵. Šių įvykių liudininko lt. Kazio Markaus atsiminimuose galima rasti ištis įdomios informacijos, kaip elgėsi vienas ar kitas buvęs nacistinės Vokietijos vadas, pavyzdžiui, tokie asmenys kaip Rudolph Hess, Albert Speer, grosadm. Karl Doenitz, marš. Erhard Milch (pastarasis, beje, dar ir lietuviškai sveikindavosi sakdamas „labas rytas“) ir kiti²⁶. Vytauto Didžiojo 4204-oji kuopa buvo pirmoji lietuviška kuopa. Jos kariai išsiskyrė pavyzdingu elgesiu. Kuopoje tarnavo 14 lietuvių karininkų. Lt. Drabišius vėliau buvo paaukštintas tarnyboje – tapo kapitonu ir ryšių karininku pabaltijiečiams, o kuopai vadovauti ėmėsi kpt. J. Šukys²⁷.

Po dalyvavimo epochinės reikšmės įvykyje, saugant nacių karo nusikaltėlius, lietuviai kuopininkai sulaukė ir kitų atsakingų užduočių. Jie saugojo Niunbergo srities amerikiečių kariuomenės vado gen. Leroy Henry Watson vadovietę, amerikiečių kalėjimą Schwaebisch-Hall, ginklų ir šaudmenų sandėlius bei kitas strategiškai svarbias vietas²⁸. Tai rodo, kad amerikiečiai kuopų kariais ir karininkais labai pasitikėjo, duodami jiems saugoti ištis reikšmingus objektus. Aptariant amerikiečių

požiūrį į sargybų kuopas, susidaro įspūdis, kad JAV kariuomenė buvo bene labiausiai teigiamai nusiteikusi organizacija pabėgėlių atžvilgiu. Prie to daug prisidėjo faktas, kad, vykdydami atsakingas jiems patikėtas užduotis, kuopų nariai save pakankamai gerai reprezentavo. Juk pačioje pradžioje, amerikiečių ir britų kariuomenėms užėmus vakarinę Vokietiją ir susidūrus su pabėgėliais iš Baltijos šalių, buvo gajus stereotipas, kad tai vokiečių kolaborantai ir prieš sąjungininkus nusiteikę asmenys. Šį stereotipą dar ypač pakurstydavo sovietinė propaganda. Būtent tarnyba kuopose nemažai prisidėjo palaipsniui keičiant šį nepalankų vaizdinį²⁹, todėl 1950 m. lapkričio 23 d. *Kario* numeryje galima rasti nuotrauką, kur lietuvių ir amerikiečių karininkai kartu sėdi prie vieno stalo ir vaišინasi alumi³⁰.

Kadangi lietuvių amerikiečių karinė vadovybė neišskyrė, o matė juos kartu su latviais ir estais, todėl ir kuopų vadus karininkus kviesdavo drauge. Kuopų įkūrimo iniciatoriai buvo joms ypač palankūs. Minėtas mjr. N. Moxley savo kalboje labai gyrė pabaltijiečius, teigdamas, kad vienintelė jėga pokario Vokietijoje, kuria jie gali pasitikėti, yra būtent JAV kariuomenė: „Pabaltijiečiai yra tokie geri demokratai, kad iš jų net amerikiečiams yra ko pasimokyti.“³¹ N. Moxley iškėlė idėją, kad visų trijų Baltijos šalių pabėgėliai turi laikytis išvien ir glaudžiai bendradarbiauti būtent su JAV kariuomene. Ir ištis lietuviai pabėgėliai darbo ir sargybų kuopose gražiai bendradarbiavo ne tik su latviais ir estais, bet ir su lenkais, kurie sudarė tokių kuopų karių daugumą³². Simpatijas pabėgėliams išreiškė ir dar aukštesni pareigūnai. Minėtas generolas L. H. Watsonas teigė, kad „jo pabaltiečiai“ yra kietai dirbantys, sąžiningesni ir paklusnesni nei amerikiečiai. Todėl jis gali juos traktuoti „beveik kaip amerikiečių dalinius“³³. Praktinę jų naudą ir tai, kad kuopos nebuvo tik JAV kariuomenės išlaikytiniai, atskleidžia kita šio generolo frazė, kad „civilinė gvardija yra nuostabus laimikis dėdei Semui“³⁴.

Atskirai nuo šiek tiek aptartų sargybų kuopų išskirti galima darbo-statybos kuopas. Jų buvo daugiau nei sargybų. 8722-ojoje inžinerijos-statybos kuopoje, kuriai vadovavo kpt. Albinas Lastas, buvo net 32 karininkai. Ši kuopa, gen. Povilo Plechavičiaus teigimu, tvarkėsi gerai: remontavo kareivines, vykdė kitus plataus masto statybos darbus³⁵, kaip ir 8184-osios inžinerijos-statybos kuopos nariai. Be kariams pavestų statybos užduočių jie atlikdavo ir sandėliavimo darbus – tam buvo sukurta 8761-oji kuopa, kuriai vadovavo kpt. J. Liaukus.

Tarnauti kuopose buvo naudinga materialiai, kadangi karius finansavo JAV kariuomenė, todėl jie buvo gerai maitinami, gaudavo tvarkingą naują aprangą ir nemažus atlyginimus. 1946 m. eilinis gaudavo 186 RM (reichsmarkes), o majoras (aukščiausias karinis laipsnis) – net 1278 RM. Po 1947 m. įvykdytos piniginių reformos eilinis už 240 darbo valandų gaudavo 300 markių, t. y. tiek, kiek uždirbdavo ir aukštos kvalifikacijos vokiečių pramonės darbininkas³⁶. Kuopų nariai galėjo apsipirkti net specialiose JAV kariuomenei skirtose parduotuvėse, maistas, nors ir nesiekė amerikiečių karių lygio, buvo jam labai netolimas³⁷. Todėl tarnyba darbo kuopose viliojo. Ne veltui iš viso veikė net keturios sargybų ir dešimt darbo kuopų, kuriose tarnavusių skaičius svyravo nuo 150 iki 350 vyrų kiekvienoje. Pasak vieno iš jose tarnavusių karininkų, lttn. K. Markaus, per visą gyvavimo laiką kuopose tarnavo 5–6 tūkst. lietuvių vyrų³⁸.

Išties tarnyba kuopose turėjo atrodyti viliojamai vien dėl materialinių priežasčių – ne vienas kuopų karys turėjo atliekamų pinigų ir galėjo šelpti pinigėmis sumomis kultūrinę pabėgėlių veiklą DP stovyklose, rėmė Raudonojo kryžiaus veiklą. V. Bartusevičiaus žodžiais tariant, „kuopose išsivystė bene savotiškas pavyzdinis lietuviškas gyvenimas: visi mokėjo solidarumo mokestį, gausiai aukojo Tautos fondui, LRK, studentų šalpai, Vasario

16-osios gimnazijai ir organizavo įprastus renginius su kultūrine programa sau, kitoms tautybėms, amerikiečių kariuomenės pareigūnams“³⁹. Labai įdomų mecenatystės atvejį pateikia gen. S. Raštikis. Vienas karys anonimiškai pasiuntė stovyklos spaudos skyriui 400 markių, kad už tuos pinigus generolui būtų veltui duodama visa išleista spauda⁴⁰. Be akivaizdžios materialinės naudos tarnyba kuopose suteikė galimybę bent iš dalies panaudoti savo profesinius įgūdžius. Be abejonės, daugelis tarnavusių į šias kuopas žiūrėjo kaip į būsimos Lietuvos kariuomenės egzilyje užuomazgas. Didžiąjai daliai patriotiškai nusiteikusių karininkų kuopos suteikė bent nedidelę viltį prisidėti prie kovos prieš jų tėvynę okupavusią Sovietų Sąjungą⁴¹. E. Aleksandravičiaus nuomone, buvę karininkai ir savanoriai, atsidūrę tarp pabėgėlių, negalėjo lengvai atmesti gėdos ir kaltės jausmo dėl paliktos tėvynės⁴². Taigi nenuostabu, kad tarnyba kuopose galėjo tapti svarbia priemone karininkams reabilituotis tiek prieš visuomenę, tiek prieš save pačius.

E. Aleksandravičius taip pat mini pasitraukusiųjų pagarbą likusiems ir besipriešiniusiems sovietinei okupacijai⁴³. Istorija suteikė galimybę kuopų kariams bent iš dalies prisidėti prie kovos prieš valstybę, okupavusią jų tėvynę. Tai įvyko 1948 m., prasidėjus garsiajai Berlyno blokada, kai SSRS apsupus Vakarų Berlyną JAV nusprendė pradėti organizuoti oro tiltą ir aprūpinti apsuptą miestą maistu, kuru ir įvairiomis kitomis reikmėmis. Tai padaryti buvo pakankamai sudėtinga, reikėjo ypatingai gerai ir greitai organizuoto darbo, kadangi Vakarų Berlyne buvo tik vienas nedidelis Tempelhofo oro uostas⁴⁴. Nuspręsta lėktuvus krauti Frankfurto prie Maino oro uoste ir visą parą gabenti krovinius 3 minučių intervalais. Simboliška, bet pirmoji prie darbo kibo būtent 4060-oji lietuvių darbo kuopa⁴⁵, kuri garbingai baigė darbą tik blokada pasibaigus. Lėktuvus pakraudavo kasdien, buvo dirbama visą parą

dviem pamainomis. Į lietuvių kuopos išskirtinį entuziazmą atkreipė dėmesį ir amerikiečių, ir vokiečių spauda. Vidutiniškai viena lėktuvą pakraudavo per 9 minutes. 1949 m. balandžio 27 d. kuopa, išdirbusi 500 000 valandų, net pasiekė rekordą. Už tai blokada pasibaigus strategine JAV pergale (Sovietų Sąjunga blokadą nutraukė) visi kuopos kariai ir ypač jos vadas kpt. J. Venckus buvo iškilmingai apdovanoti⁴⁶.

Reikėtų nepamiršti, kad tie karininkai, kurie dalyvavo sargybų kuopų veikloje, neatsiribojo ir nuo platesnės kultūrinės lietuvių pabėgėlių veiklos. Kuopų vadai dažnai stengėsi suburti aplink save pavaldinius ir vadovauti bendrai veiklai, organizuodavo labdarą, rūpinosi jaunosios kartos mokslinimu⁴⁷. Tikėtina, kad dėl savo geros tarnybos ir turėdami artimų pažinčių su JAV karininkais, jie galėjo lengviau sutvarkyti kai kuriuos sudėtingus formalumus ir prisidėti prie visų pabėgėlių gyvenimo stovyklose palengvinimo. Kuopos buvo naudingos ne tik puoselėjant lietuvišką kultūrą, bet ir prasidėjus emigracijos iš Vokietijos procesams. Juk kuopose privalomai buvo mokoma anglų kalbos, kuria vyko visos komandos. Be to, kuopose tarnaujantys vyrai būdavo automatiškai patikrinami ir vėliau emigruojant jiems to daryti nereikėjo. O tą pabėgėlius žeminantį reiškinį, karo pabėgėlių vadintą skringingu (angl. *screening* – atranka), lietuviai pabėgėliai vaizdžiai įvardijo *amerikietišku gestapu*⁴⁸. Priešingai, kuopose tarnavę turėjo pirmenybę emigruoti į labiausiai visų pabėgėlių trokštamą šalį – JAV. Tuo tarpu po karo Vakarų visuomenė ėmė labai neigiamai žiūrėti į tautines pabėgėlių aspiracijas, kadangi jos kėlė aliuzijas į nesenus Vokietijos nacionalsocialistų režimo žiaurumus⁴⁹. Ši baimė dėl eilinių pabėgėlių buvo stipriai pervertinta ir dažnai nepagrįsta, tačiau vis dėlto dalies pabėgėlių, ypač karininkų ir karių, kuriems krito didžiausias įtarimo šešėlis, artėjimas prie amerikietiško ar britiško

papročių ir taisyklių mentališkai galėjo būti suprantamas kaip tam tikras kompromisas iš jų pusės karo nugalėtojų atžvilgiu. Taigi darbo ir sargybų kuopos pasitarnavo ir kaip grandis, jungianti dvi kultūras, leidžianti išlaikyti tautinius jausmus, ruošianti karininkus lengviau integruotis į anglosaksiškų šalių kultūrą.

Kadangi tarnyba kuopose turėjo daug privalumų, ne visi norintys galėjo į jas patekti. Karininko etatų buvo geroai per mažai visiems norintiems, todėl kuopų gyvavimo pradžioje jų vadus parinkdavo amerikiečiai. Įdomu pastebėti, kad daliniuose nebuvo standartinės hierarchijos, – vadovauti galėjo nebūtinai tas, kuris turėjo aukščiausią karinę laipsnį. Taip pirmuoju Vytauto Didžiojo kuopos vadu ir tapo lt. P. Drabišius. Jis buvo gimęs JAV ir puikiai mokėjo anglų kalbą⁵⁰. Sargybų kuopoms vadovauti buvo parenkamos ištis įdomios asmenybės. Pavyzdžiui, antrajai DLK Algirdo sargybų kuopai, suformuotai 1947 m., vadovauti ėmėsi plk. lt. Aleksandras Andriušaitis, sudėtingo likimo asmenybė. 1941 m. jis repatriavo į Vokietiją, birželio mėnesį grįžo į Lietuvą, 1944 m. tapo Lietuvos Vietinės rinktinės II skyriaus štabo viršininku, vėliau nacių buvo represuotas ir atsidūrė Salaspilio ir Štuthofio koncentracijos stovyklose. Iš pastarosios jos evakuacijos metu Andriušaitis sėkmingai pabėgo ir pasiekė Vokietiją⁵¹.

Nors 1948–1949 m. jau buvo įsibėgėjusi didžioji emigracija iš Vokietijos, tačiau sargybų ir darbo kuopų istorija tuo nesibaigia. Tarp JAV ir SSRS blokų įsiviešpatavus Šaltojo karo atmosferai JAV kariuomenė ilgam liko Vakarų Europoje, tačiau noras, kad bent jau pagalbines funkcijas joje atliktų ne JAV piliečiai, išliko. 1949 m. susikūrus NATO organizacijai ir po Berlyno blokados paaškęjus, kad Vokietija išliks padalinta į dvi dalis, JAV, Didžioji Britanija ir Prancūzija nusprendė, kad reikia stengtis kuo greičiau integruoti Vakarų Vokietiją į savo tarpą. Nenuostabu,

kad vis daugiau vokiečių stojo ir į darbo ir sargybų kuopas, kurios artino juos prie naujųjų sąjungininkų. Iš jų netrukus susiformavo ir naujo tipo Vokietijos karinės pajėgos – Bundesveras (*Bundeswehr*). Tačiau jos nebuvo pakankamai galingos, kad galėtų išlaikyti saugumą Vakarų Europoje, todėl amerikiečių kariuomenė nepasitraukė. Taip pat liko ir lietuvių darbo ir sargybų kuopos, kurios, nors ir labai sumažėjo ir kurias iš esmės sudarė beveik vien vokiečiai, tęsė savo veiklą ir, kaip bebūtų simboliška, paskutinė darbo kuopa, vadovaujama lietuvių karininko, buvo demobilizuota tik Šaltajam karam pasibaigus 1991 m.⁵²

Lietuviai Didžiosios Britanijos kariuomenės pagalbinuose daliniuose

Sargybų kuopos buvo sudaromos ne tik JAV, bet ir Didžiosios Britanijos kariuomenės sudėtyje. Tiesa, britų kariuomenėje vis dar tarnavo daugybė lenkų karių iš egzilinės gen. Vladislavo Anderso kariuomenės, kurie jau buvo tapę Britanijos piliečiais. Šaltajam karui pamažu įgaunant vis didesnę pagreitį, pabėgėliais iš Rytų Europos susidomėjo ir britai. Tiesa, didesnę dėmesį jie iš pradžių skyrė Jugoslavijos tautoms, tačiau 1948 m., konfliktui dėl Berlyno kaitinant Šaltojo karo atmosferą, į savo gretas britai ėmė kvieisti ir pabaltijiečius, žadėdami tarnybą CMLO⁵³ ir CMWS⁵⁴ daliniuose, kurie savo funkcijomis buvo analogiški amerikiečių kuopoms. Buvo pažadėta mokėti atlyginimą svarais sterlingais. Tai buvo ypač svarbu, kadangi net ir po markės reformos, užsienio valiuta kurį laiką vis dar buvo laikoma labai paklausia vertybe nualintoje, nors jau sparčiai atsigaunančioje Vokietijoje. Maitinimas šiuose daliniuose buvo labai geras ir menkai skyrėsi nuo britų kareivių⁵⁵.

Pirmiausia į tarnybą buvo kviečiami karininkai, turintys patirties. Kai kuriems jų, pavyzdžiui kpt. A. Atučiu, kuris jau buvo spėjęs tarnauti Lietuvos, Sovietų Sąjungos ir Vokietijos kariuomenėse, atsirado galimybė išbandyti tarnybą dar vienoje kariuomenėje, pagerinti materialinę padėtį, tad natūralu, kad tuo pasinaudota⁵⁶. Kartu su juo į apmokymus atėjo dar 8 karininkai, iš kurių vienas buvo kapitonas, o kiti – leitenantai. Tarnyba šiek tiek skyrėsi nuo analogiškos tarnybos JAV kariuomenėje, nes visų karininkų laipsniai buvo degraduoti, bet vėliau jie vis tiek buvo paskirti vadovauti būriams, tad praktiškai tai nesudarė labai didelių nepatogumų. Karininkai tokiuose daliniuose gelbėjo savo karius, juos užstodavo, net tarnyboje už tėvynės ribų toliau prideramai atliko vadų pareigą ir nuoširdžiai rūpinosi savo pavaldiniais⁵⁷. Kaip ir JAV kariuomenės kuopose, taip ir britų daliniuose netrūko spalvingo likimo Lietuvos karininkų. Be jau minėto A. Atučio, čia tarnavo jaun. lt. Pranas Kunigėlis, prieš tai buvęs savisaugos dalinių kuopos vadas⁵⁸. Iš to galime pastebėti, kad kaip ir JAV, Didžiosios Britanijos vadovybė ypatingą dėmesį skyrė karinės patirties turėjusiems karininkams.

Šių dalinių kariai taip pat saugojo įvairius karinės paskirties objektus, sandėlius, fabrikus, pelnę britų karių palankumą, kurie gyrė pabaltijiečius. Britų karininkai, organizuodami divizijos konferenciją, lietuvių karininkus priėmė su tinkama pagarba, kviesdavo juos prisijungti prie vaišėmis gausiai nukrauto stalo ar kartu sužaisti kortomis, biliardą. Šis gražus bendradarbiavimas buvo matomas ir tarp aukštųjų vadų. Palankiai į pabaltijiečius žvelgė ir 2-osios pėstininkų divizijos, kuriai ir buvo priskirti minėti daliniai, vadas gen. mjr. C. J. Wilsonas. Kitaip nei darbo ir sargybų kuopos, daliniai britų kariuomenėje laikėsi gerokai trumpiau ir prasidėjus emigracijai dar nespėję nei pakankamai susikomplicuoti išsisklaidė.

VLIK'o veikla kuopose

Sargybų ir darbo kuopų veiklai įsibėgėjus, ja susidomėjo ir Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas, kuris norėjo koordinuoti jų darbą. Tam buvo sukurtas jo karinis skyrius ir patarėjų kolegija, vėliau pervadinti *Apsaugos sektoriumi*. Šiam skyriui vadovavo gen. P. Plechavičius, vėliau plk. Antanas Rėklaitis, plk. Antanas Šova ir kiti. Ši tarnyba svarstė Lietuvos kariuomenės atkūrimo projektus, galimybes padėti kovojantiems Lietuvos partizanams ir panašias veiklas⁵⁹.

Tiesa, padaryti tai laiku ir įgauti aktualias pozicijas kuopų veiklos kontroliavimui VLIK'as pavėlavo, tad realiai jokios įtakos joms ir neturėjo⁶⁰. Tai įrodo ir pavyzdys iš kuopų gyvenimo – jas vizituoja gen. P. Plechavičiui 6724-osios darbo kuopos vadas kpt. Alfonsas Baltikauskas teigė, kad nemato prasmės bendradarbiauti su Apsaugos sektoriumi, nes, jo nuomone, šis neturi su kuopomis nieko bendro. Panašiai jis argumentavo ir nenorą bendrauti su Lietuvių tremtinių bendruomenės komitetais, kurie iš gerai apmokamų kuopininkų nori tik pinigų, bet nieko neduoda mainais⁶¹. Iš kitos pusės ir VLIK'o atsiųsti aukšti karininkai matė priekaištų sargybų kuopų darbe. Gen. Plechavičiui nepatiko ne tik minėtas kpt. Baltikauskas, bet ir kitos Berlyno blokadoje aktyviai pasižymėjusios 4060-osios kuopos vadas plk. Juozas Ugianskis, kurį generolas teigė buvus per griežto būdo, pairusių nervų, todėl netinkamą kuopos vado pareigoms. Svarbu ir tai, kad Plechavičius toli gražu nepiešė idealizuoto kuopų vaizdo ir jo pastebėjimai labai skiriasi nuo gen. Raštikio, kuris į kuopas žvelgia teigiamai. Plechavičius pastebėjo kuopose ir nerimą keliančių ženklų – girtaujančių, įsiveliančių į konfliktus ir sergančių venerinėmis ligomis karių. Tačiau suvokiant sudėtingą pokario situaciją, taip pat ir tai, kad kuopos buvo atviros įvairių moralinių vertybių žmonėms, galima suprasti, jog dalį kontingento sudarė panašaus būdo žmonės. Vis dėlto, žinant šios kuopos

puikų darbą Berlyno blokados metu, galima teigti, kad minėtos blogybės ir šioje kuopoje buvo nežymi išimtis, kuri nesutrukdė sėkmingai dirbti.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tokie abipusiai nesutarimai galėjo kilti iš tam tikrų politinių varžybų dėl idėjinio karininkų lyderio vardo pokario Vokietijoje. Nors gen. Plechavičius daliai karininkų vis dar buvo neginčijamas autoritetas, kurį gaubė fanatiško kovotojo prieš bolševizmą aureolė, dalis kuopų karininkų visgi su tam tikru nepasitikėjimu žvelgė į valdžią perimti panorusį VLIK'ą, kuriam tuo metu dirbo Plechavičius, o savo idėjinį lyderiu išėivijoje laikė nuosaikesnį pažiūrų, tačiau karininkų ypač mėgstamą ir gerbiamą gen. Raštikį. Jam 1949 m. pavasarį emigruojant į JAV dalis kuopų vadų įteikė bendrą laišką, kuriame išreiškė pasitikėjimą ir pagarbą už pagalbą kuopų veikloje⁶². Taigi kuopų karininkai, kariai dažnai ypatingas viltis dėjo į vieną iš šių dviejų žymiausių pokario Vokietijoje atsidūrusių karininkų. Tarp jų gerbėjų stovyklų galima įžvelgti net tam tikros ideologinės įtampos požymių.

Nors VLIK'ui ir nepavyko perimti kuopų kontrolės ir visiškai įtraukti jų į LTB sudėtį, tačiau Apsaugos sektoriaus priežiūroje atsidūrė „Tautinių dalinių statusas“, teisiškai reglamentuojantis įvairių dalinių komplektavimą, priežiūrą, taip pat vadovybės, sudėties klausimus ir net Lietuvos kariuomenės statuto panaudojimą⁶³. Nors jis ir neištūmė amerikiečių įdiegtų tradicijų, tokių kaip gerokai laisvesni santykiai tarp karių ir karininkų, šis statusas įrodo, kad tuo metu buvo rimtai žiūrima į Lietuvos kariuomenės kūrimo išėivijoje perspektyvas. Galbūt tai nulėmė faktas, kad tokiems planams buvo pritariančių ir JAV kariuomenėje⁶⁴.

Sovietų Sąjungos dėmesys darbo ir sargybų kuopoms

Šių perspektyvų reikšmę dar labiau pagrindžia faktas, kad didelį dėmesį joms skyrė

sovietinė propaganda. Štai 1946 m. lapkričio 16 d. Minsko radijas užsipoilė gen. P. Plechavičių ir neva jo vadovaujamus lietuvių ir pabaltiečių artilerijos dalinius⁶⁵, kas visiškai prasilenkė su tiesa, kadangi jokios artilerijos kuopose nebuvo. Maskvos radijas apšaukė kuopų karius „juodųjų fašistų kariniais daliniais“⁶⁶. Sovietų propaganda savo pamėgtą terminą *banditas* pritaikė ir amerikiečiui majorui N. Moxley, kuris tokio kreipinio užsitaravo už savo palankumą pabėgėliams iš Baltijos šalių⁶⁷. Gal dėl šių priežasčių Algirdas Gustaitis savo dienoraštyje klaidingai pažymi, kad dėl sovietų spaudimo šie daliniai 1946 m. pabaigoje buvo ardomi⁶⁸. Bet gerokai išsamiau su šiuo reikalu susipažinusio gen. S. Raštikio teigimu, daliniai tiesiog buvo kukliau pervadinti *Darbo tarnyba*, vietoj anksčiau vartoto *Civilinės gvardijos* pavadinimo, taip paliekant mažiau erdvės sovietų kaltinimams⁶⁹. Tom Bower teigia, kad net 70 000 pabėgėlių iš Rytų Europos vilkėjo uniformas, tvarkė karo griuvėsius, atliko įvairius pagalbinius darbus. Nors šis skaičius atrodo gerokai padidintas, palyginus su paprastai pateikiamu 40 000 lenkų ir pabaltijiečių, baigusį Tado Kosciuškos pasiruošimo mokyklą Manheime, skaičiumi⁷⁰, vis dėlto bet kuriuo atveju tokie skaičiai kėlė didelį sovietų nepasitenkinimą ir 1946 m. balandį vykusioje užsienio ministrų konferencijoje Didžiosios Britanijos sekretorius užsienio reikalams Ernest Bevin asmeniškai dėl to turėjo raminti SSRS užsienio reikalų ministrą Viačeslavą Molotovą⁷¹. Tačiau, nors neverta abejoti, kad prasidėjusio karo atveju šių kuopų kariai būtų pirmieji, kuriems tektų kautis, jokia *Lietuvos kariuomenė egzilyje* šios kuopos netapo, nes, nepaisant joms rodomų šiltų JAV karininkų jausmų, oficiali valdžios politika nesiryžo provokuoti Sovietų Sąjungos. Taigi jau pats tokio didelio SSRS dėmesio kuopoms faktas rodo, kad ten į šį reikalą nebuvo žiūrima pro pirštus, o kuopos buvo laikomos labai svarbia Lietuvos karininkų gyvenimo Vokietijoje dalimi.

Nenuostabu, kad net praėjus keliems dešimtmečiams sovietinėje Lietuvoje pasipylė propaganda prieš sargybų kuopas. Kuopininkai buvo kaltinami alkoholizmu, nepagrįsta nacionaline neapykanta kitų tautų kuopininkams, tikėtina, kad išpūstas buvo ir jų palaido lytinio gyvenimo akcentavimas, santuokinės dorovės nesilaikymo pavyzdžiai, kuriais kuopininkus visuomenės akyse bandė apjuodinti V. Alseika, tikėtina, vykdydamas KGB įsakymą, nors, žinoma, nereikėtų manyti, kad visi be išimties kuopų kariai buvo itin dorovingi, ką minėjo ir pats gen. Plechavičius. Be to, Lietuvos karininkų aktyvus dalyvavimas sargybų kuopose leido sovietams daryti išvadas, kad šie buvo glaudžiai susiję su amerikiečių ir britų žvalgybomis⁷². Tokie kaltinimai nebuvo be pagrindo. H. Gaidis nuomone, šios žvalgybos ypatingai kreipė dėmesį į bendradarbiavimą su sargybų kuopose tarnaujančiais Lietuvos karininkais⁷³. Tačiau dėl to vargu ar galima kaltinti lietuvius karininkus. Juk jie rinkosi bendradarbiauti su žvalgybomis šalių, kurios buvo pripažinusios jų tėvynės Nepriklausomybę ir taip savo žinias panaudojo kovoje prieš valstybę, kuri ją buvo okupavusi, taip priversdama juos apleisti savo gimtuosius namus.

Psichologinis kuopos karininko portretas

Atskirai vertėtų sudaryti psichologinį, kiek stereotipinį kuopoje tarnavusio karininko portretą. Tam labai tinkamas būtent kpt. A. Atučio – žmogaus, kaip jis pats save apibūdina, tarnavusio keturiose kariuomenėse, pavyzdys, panašus ir į daugelio kitų karininkų. Į Atučio nueitą kelią galima žiūrėti iš keletos perspektyvų. Vertėtų pateikti dvi labiausiai priešingas. Žvelgiant į jo biografijos faktus, šis Lietuvos kariuomenės kapitonas, 1940 m. Lietuvą okupavus SSRS, tarnavo Raudonojoje armijoje. Prasidėjus SSRS–Vokietijos karui,

jis pasitraukė iš Raudonosios armijos. Vėliau tarnavo pagalbinuose vokiečių daliniuose, o po karo pasitraukęs į Vakarus stojo į pagalbinius britų kariuomenės dalinius. Tokio spalvingo likimo Lietuvos karininkų yra ne tiek ir mažai. Net ir labai sutrumpintas jų biografijų karo ir pokario istorijos puslapiuose pateikimas yra atskirų tyrimų objektas. Tačiau šiuo atveju, analizuojant vieno karininko likimą, prieiname prie tam tikrų išvadų. Bet, kaip jau minėta, išvados priklauso nuo požiūrio. Galima manyti, kad keturiuose kariuomenės tarnavusiam karininkui tokios amžinosios žmogiškosios vertybės kaip ištikimybė ir priesaika nieko nereiškia. Remiantis šiuo požiūriu, žmogus lengvai perėjo iš šalies, kurios garbę ir Nepriklausomybę turėjo ginti, pajėgų į ją pamynusios šalies okupantės ginkluotasis pajėgas, kur ramiai sau tarnavo iki palankios progos pasitraukti. Vėliau tarnavo kito okupanto karinėse pajėgose, kol galiausiai, pasitraukęs ir iš jų, apleido tėvynę ir, ieškodamas pragyvenimo, ramiai sau stojo į tuo metu toje teritorijoje vyravusios karinės jėgos tarnybą. Žinoma, toks požiūris įmanomas, tačiau jis atrodo pesimistinis, supaprastinantis sudėtingą žmogaus vidinį pasaulį ir viską vertinantis tik per materialinių (plačiąja prasme) interesų patenkinimo prizmę. Tačiau tikėtina, kad mažiau su tema susipažinusiame skaitytojui toks požiūris visgi gali susiformuoti dėl minimų biografijos faktų. Atsižvelgiant į sudėtingą tuometinės Lietuvos istorinę padėtį, kiek realesnis atrodo kitas žvilgsnis – išgyvendamas asmeninę tragediją dėl sunaikintos Nepriklausomybės, karininkas renkasi tarnybą okupantų kariuomenėje, taip elgiasi vedamas troškimo išgyventi bei išgelbėti savo artimuosius. Tačiau, bręstant naujam karui, galimybių išgyventi mažėja, todėl žmogus visiškai natūraliai ir suprantamai nenorintis kariauti svetimo karo, juolab už savo valstybės okupantus, pasitraukia iš svetimos kariuomenės, ką galėtume laikyti ir savotišku „garbingu dezertyravimu“. Netrukus

karininkas pastebi naujojo okupacinio režimo brutalumą, tačiau yra bejėgis kažką pakeisti. Jeigu neįsitraukia į režimo vykdomus nusikaltimus žmoniškumui, galima pateisinti jo norą sunkiais karo metais uždirbti sau ir savo artimiesiems lėšų ir panaudoti profesines žinias kovoje prieš sugrižtantį pirmąjį okupantą. Galiausiai, nusivylęs tarnyba ir pajutęs nesaugumą, žmogus renkasi apleisti net savąjį kraštą, kad išvengtų pavojaus savo ir artimųjų orumui ir gyvybei. Vėlgi jau atsidūrusio svetimame krašte jo negali nesuvalioti tam tikrą materialinę paspirtį, o gal net ir moralinę atgaivą, teikianti tarnyba – ši kartą jau ne totalitarinio režimo, o demokratiškos valstybės kariuomenėje. Galbūt tokio stereotipizuoto ir fiktyvaus, bet daugelio šio straipsnio herojų likimus primenančio karininko, kuris buvo priverstas matyti savosios kariuomenės tragediją ir ne vieno bendražygių žūtį, vėliau tarnauti dviejų didžiausių totalitarinių režimų kariuomenėse, o po to ieškoti prieglobsčio toli nuo savo paliktosios tėvynės, likimas ir nėra herojiškas. Neveltui vienas iš kontraversiškiausiai vertinamų Lietuvos karininkų mjr. Jonas Pyragius buvo iš retų išimčių, kai savo skambaus pavadinimo atsiminimuose „Kovosiu kol gyvas“ vis dėlto surado drąsos pripažinti, kad „jausmai, kurie vertė mus bėgti nuo bolševikų, nesivadino drąsa“⁷⁴. Algirdas Julius Greimas teigė, kad herojus pradėjęs mąstyti tampa „pavargusiu herojumi“⁷⁵. Žinoma, Liūto Mockiūno pastangomis garsiausiu „pavargusiu herojumi“ tapo Jonas Deksnys. Tačiau nevertėtų nuo šio termino atsiriboti, kalbant apie daugybę Lietuvos karininkų, sulaukusių kaltinimų ir antipatijos išeivijoje ir dėl savo saugumo sumokėjusių didelę kolektyvinės kaltės (kuri menkai, bet jaučiama net „amžino opozicionieriaus“ mjr. Pyragiaus žodžiuose) kainą, – jie griebėsi darbo ir sargybų kuopų kaip tam tikro šiaudo, leidusio savo egzistenciją įprasminėti ne tik materialine, bet ir moraline prasme.

Po Antrojo pasaulinio karo, iškilus poreikiui demobilizuoti kariuomenę, bet kartu esant būtinybei išlaikyti karines pajėgas savo administruojamoje Vokietijos dalyje, JAV ir Didžiosios Britanijos karinėms vadovybėms kilo idėja sukurti pagalbinius dalinius ir juose įdarbinti pabėgėlius iš Rytų Europos, tarp jų ir lietuvius. Karininkams tai buvo naudinga patirtis, nes buvo vienintelė sfera egzilyje, kur daugelis galėjo atskleisti savo profesines žinias. Šaltajam karui įsibėgėjus, prisidėdami prie Vakarų valstybių pajėgų, karininkai bent iš dalies galėjo nuraminti sąžinės priekaištus dėl pasitraukimo iš savo tėvynės. Dar viena tarnybos kuopose teikiama nauda buvo ta, kad kuopose tarnavę karininkai greičiau išmoko anglų kalbą, priprato prie kitokios kultūros ir tai vėliau jiems padėjo lengviau adaptuotis emigravus į anglosaksų kraštus.

Tarnyba šiose kuopose buvo naudinga materialiai ir padėjo išgyventi sunkiais pokario metais, nes buvo mokamas patrauklus atlyginimas ir suteikiama įvairių privilegijų, tokių kaip galimybė apsipirkti sąjungininkų kariuomenių parduotuvėse, kurios šiaip jau buvo uždaros. Ypač pravertė kuopų kariams suteikta galimybė lengviau emigruoti į visų pabėgėlių taip trokštą šalį – JAV. Geresnė materialinė bazė ir savo vertės pajautimas leido tarnaujantiems kuopose ženkliu prisidėti prie kultūrinės lietuvių veiklos DP stovyklose, remti bėdos ištiktus tautiečius, o ypač savo buvusius bendražygius, vadus.

Labai svarbus argumentas stoti į kuopas buvo viltis, kad jos veiks kaip Lietuvos kariuomenė egzilyje. Šaltojo karo pradžia paskatino tokias mintis, tačiau tikras karas taip ir neprasidėjo, todėl ir kuopos netapo Vakarų valstybių kariuomenių avangardo daliniais. Vis dėlto darbo ir sargybų kuopos prisidėjo prie svarbių epochinių įvykių, taip į pasaulio istoriją įrašydamos ir lietuvių vardą, – saugojo nacių karo nusikaltėlius Niurnbergo kalėjime ir teikė humanitarinę pagalbą sovietų blokuotam Vakarų Berlynui.

- ¹ Aleksandravičius E. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: Versus aureus, 2013, p. 33, 36.
- ² Europoje – rekordinis pabėgėlių skaičius, <http://myep.delfi.lt/news/europoje-rekordinis-pabegeliu-skaicius.d?id=64355994> (žr. 2014 03 24).
- ³ Jurevičiūtė A. „Lietuvos karių dalyvavimo užsienio kariuomenėse tyrimų problemos“, *Karo archyvas XVIII*, Vilnius, 2003, p. 372–382.
- ⁴ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 1–7, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001.
- ⁵ Plačiau žr. Luts K. „Estonians in United States armed forces after World War II“, *Estonian yearbook of military history*, Viimsi, 2011, p. 302–307; Naelapea T. „Esprits de corps – Nuremberg Tribunal Guard Co. 4221 marks 56th anniversary“, *Estonian world review*, <http://www.eesti.ca/esprits-de-corps-nuremberg-tribunal-guard-co-4221-marks-56th-anniversary/article3313> (žr. 2003 01 07), „Latvian Legion soldiers at Nuremberg Tribunal“, http://www.lettia.lv/en_a_legionari-nirnberga.html.
- ⁶ Liekis A. *Nenugalėtoji Lietuva. Lietuvių tremtinių vadovybės Vakarų Europoje 1944–1955*, t. 6, Vilnius: LGGRTC, 2002.
- ⁷ Bartusevičius V. *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 365–374.
- ⁸ Gaidis H. L. „History of Lithuanian guard and labor services in post war Germany“, *Bridges*, 2012, nr. 1, 2, 3, 4.
- ⁹ *Ethnic and Racial Minorities in the U. S. Military – An Encyclopedia*, Santa Barbara: ABC–Clio, 2013, p.132–133.
- ¹⁰ Sąvoka *lietuviai* nėra vartojama etnine prasme, ji daugiau išreiškia visus buvusius Lietuvos piliečius, atsidūrusius kuopose. Vis dėlto straipsnyje minimi Lietuvos karininkai tautybe taip pat buvo lietuviai.
- ¹¹ Raštikis S. *Kovose dėl Lietuvos: kario atsiminimai*, t. 2, Los Angeles: Lietuvių dienos, 1957.
- ¹² Jurgėla P. *Gen. Povilas Plechavičius*, Brooklyn, 1978.
- ¹³ Atutis A. *Keturiose kariuomenėse (Europos karo keliais)*, Vilnius: Kardas, 1997.
- ¹⁴ Alseika V. *Trys dešimtmečiai emigracijoje: nuo Roitlingo iki Niujorko*, Vilnius: Mintis, 1977.

- ¹⁵ Banionis J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose: 1975–1990*, Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 63.
- ¹⁶ North Atlantic Treaty Organisation – Šiaurės Atlanto sutarties organizacija.
- ¹⁷ Bartusevičius V., *min. veik.*, p. 368.
- ¹⁸ *Displaced persons* – perkeltieji asmenys. Po Antrojo pasaulinio karo taip buvo vadinami visi Vokietijoje ir kiek mažiau kitose valstybėse atsidūrę asmenys, kurie iš savo namų pasitraukė dėl nacistinės Vokietijos vykdytų represijų arba traukdamiesi nuo į priekį slenkančios Raudonosios armijos ir bijodami pakliūti į SSRS represinių struktūrų rankas.
- ¹⁹ *Ten pat*, p. 365.
- ²⁰ Martinionis V. *Vietinė rinktinė*, Vilnius: Kardas, 1998, p. 528.
- ²¹ Gustaitis A. *Karas braukia kruviną ašarą: Antrojo pasaulinio karo dienoraštis*, Chicago: Dievenių kultūrinis fondas, 1990, p. 586–587.
- ²² *Ten pat*, p. 852.
- ²³ *Ten pat*, p. 743.
- ²⁴ Luts K., *min. veik.*, p. 303.
- ²⁵ Gaidis H., *min. veik.*, p. 19.
- ²⁶ Plačiau žr. Markus K. „Lietuviai juodojo gvardijoj (Lithuanian guard). Pagalbiniai daliniai prie USA armijos“ in *Karys*, New York, 1978, nr. 6 (birželis), p. 229–241.
- ²⁷ *Ten pat*, p. 238.
- ²⁸ Raštikis, *min. veik.*, p. 538.
- ²⁹ Jūra M. „Darbo karys: 103 mėnesiai laisvės sargyboje“, *Karys*, Brooklyn, 1956, nr. 1 (sausis), p. 9.
- ³⁰ Urbonas S. „JAV vėliavos tanyboje“, *Karys*, New York, 1950, nr. 1 (lapkritis), p. 9.
- ³¹ Raštikis S., *min. veik.*, p. 540.
- ³² Plačiau žr. Raštikis S., *min. veik.*, p. 537.
- ³³ „Iš JAV armijos talkininkų praeities“, *Karys*, red. Urbonas S., New York, 1951 (sausis), p. 13.
- ³⁴ Cit. iš Raštikis S., *min. veik.*, p. 535.
- ³⁵ Liekis A., *min. veik.*, p. 405.
- ³⁶ Bartusevičius V., *min. veik.*, p. 368.
- ³⁷ *Ten pat*.
- ³⁸ Markus K., *min. veik.*, p. 241.
- ³⁹ Bartusevičius V., *min. veik.*, p. 374.
- ⁴⁰ Raštikis S., *min. veik.*, p. 539.
- ⁴¹ Gaidis H. *History of the Lithuanian Guard and Labor...*, p. 19.
- ⁴² Aleksandravičius E., *min. veik.*, p. 420.
- ⁴³ *Ten pat*.
- ⁴⁴ Bartusevičius V., *min. veik.*, p. 371.
- ⁴⁵ Miller R. G. *To Save a City: The Berlin Airlift 1948–1949*, Austin: Texas A & M University Press, 2000, p. 83.
- ⁴⁶ Jūra M., *min. veik.*, p. 9.
- ⁴⁷ *Ten pat*, p. 10.
- ⁴⁸ Cohen G. D. *In War's Wake: Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*, New York: Oxford University Press, 2012, p. 40.
- ⁴⁹ Wyman M. *DP: Europe's displaced persons, 1945–1951*, Philadelphia: Balch Institute Press, 2000, p. 167.
- ⁵⁰ Markus K., *min. veik.*, p. 232.
- ⁵¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai*, t. 3, p. 308.
- ⁵² Gaidis H., *min. veik.*, p. 21.
- ⁵³ Civil Mixed Labour Organization – mišri civilinė darbo organizacija.
- ⁵⁴ Civil Mixed Watchmen Service – mišri civilinė sargybos tarnyba.
- ⁵⁵ Lindra, Rugsėjo 8-oji Cuxhavene, CLMA daliniuose. *Mūsų kelias*, Memmingen, 1948 09 25, p. 2.
- ⁵⁶ Atutis A., *min. veik.*, p. 83.
- ⁵⁷ *Ten pat*, p. 86.
- ⁵⁸ *Lietuvos kariuomenės karininkai...*, t. 4, p. 317.
- ⁵⁹ Liekis A., *min. veik.*, p. 400.
- ⁶⁰ Raštikis S., *min. veik.*, p. 538.
- ⁶¹ Liekis A., *min. veik.*, p. 410.
- ⁶² Raštikis S., *min. veik.*, p. 542.
- ⁶³ Liekis A., *min. veik.*, p. 400–401.
- ⁶⁴ Jurgėla P., *min. veik.*, p. 137.
- ⁶⁵ Gustaitis A., *min. veik.*, p. 869.
- ⁶⁶ Raštikis S., *min. veik.*, p. 541.
- ⁶⁷ Luts K., *min. veik.*, p. 303.
- ⁶⁸ Gustaitis A., *min. veik.*, p. 857.
- ⁶⁹ Raštikis S., *min. veik.*, p. 541.
- ⁷⁰ Bartusevičius V., *min. veik.*, p. 366.
- ⁷¹ Bower T. *Raudonasis voratinklis: M16 ir KGB žvalgybų veikla Baltijos šalyse*, Vilnius: Europos lietuviai, 2000, p. 105–100.
- ⁷² Alseika V., *min. veik.*, p. 221–223.
- ⁷³ Gaidis H., *min. veik.*, p. 16.
- ⁷⁴ Pyragius J. *Kovosiu kol gyvas*, Kaunas: Plieno sparnai, 1993, p. 74.
- ⁷⁵ Greimas A. J. *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 312.

LITHUANIAN OFFICERS IN LABOR AND GUARD SERVICES IN GERMANY FROM 1946 TO 1949

After World War II the victorious United States and Great Britain sought to demobilize their armed forces but soon realized they had too little manpower left not only to do important jobs but also to guard prisoners of war and war criminals. For this reason service units made up of soldiers of Polish descent were formed to carry out precisely these tasks. But soon after the army ran out of Polish-origin soldiers attention turned to refugees from the Baltic States. Former officers of the Lithuanian Army began to command these services; in this way they could apply their professional knowledge, partially rehabilitate themselves for having left their homeland, and improve their own and their men's material conditions. Service in these units allowed them both to preserve their Lithuanianness and to gain familiarity with Anglo-Saxon

culture. This helped them with their social and professional integration when later most of these service members and their commanding officers emigrated to the United States and other English-speaking countries. Although there were plans to reconstitute these units into a Lithuanian army in exile, they never became reality. Still, the Lithuanians who served in them left a favorable impression and thereby contributed to defeating negative stereotypes about the Balts. High-ranking U. S. and British officers described these Lithuanian soldiers in the best of terms; and the trust of the former in the latter is reflected in the fact that the Lithuanians were entrusted with such important duties as guarding Nazi criminals at Nuremberg and serving during the Berlin blockade, a service which earned them the accolade of "a job well done".

Egidijus BALANDIS

Sporto herojaus funkcija JAV lietuvių visuomenėje: Jack Sharkey-Žukausko atvejis 1926–1936 m.

Pagrindiniai Jack Sharkey-Žukausko gyvenimo ir karjeros etapai aprašyti enciklopedijose¹, įvairiuose boksui skirtuose internetiniuose puslapiuose², informacijos apie jį randama kitų su juo kovojusių boksininkų biografijose³. Lietuvoje plačiau rašyta tik bokso populiarinimui skirtose knygoje „Bokso milžinai“, kurioje šiam boksininkui skirta septyniolika puslapių, tačiau didelę jų dalį sudaro po kelis puslapius užimančios citatos iš Lietuvos laikraščių, nuotraukos, susikonscentruota į kovas⁴; šiek tiek dėmesio jam skyrė ir apie išeivijos sporto istoriją rašę *Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorijos* autoriai⁵.

Juozas Žukauskas (Joseph Paul Zukauskas), vėliau pasivadinęs Jacku Sharkey, gimė 1902 m. JAV lietuvių šeimoje, tarnaudamas karo laivyne susidomėjo boksu ir 1924 m. pradėjo savo profesionalo karjerą. Tarp lietuvių plačiau pagarsėjo po 1926 m., kai įveikė Harry Willsą ir JAV spaudoje pasisakė esąs lietuvis. Nuo tada iki 1932 m. jis kantriai siekė Pasaulio sunkiasvorių čempiono titulo ir juo tapo nugalėjęs vokiečių Maxą Schmelingą. 1936 m. galutinai baigė boksininko karjerą ir turėjo savo barą, kartais teisėjavo bokso varžyboms. Mirė 1994 m., keli mėnesiai po to, kai jo pavardė pasirodė Tarptautiniame bokso šlovės muziejuje (*International Boxing Hall of Fame*).

Tačiau šiame straipsnyje daugiau dėmesio bus skiriama ne jo karjerai ar kovoms, o JAV lietuvių galvosenai ir elgsenai jo kovų ir šlovės kontekste. Naudodamiesi istoriografija ir to meto periodiniais JAV lietuvių leidiniais (*Vienybė, Darbininkas, Draugas, Vytis, Naujienos, Dirva, Laisvė, Vilnis*) sieksime atskleisti, kokią socialinę telkiančią funkciją atliko J. Sharkey-Žukausko pasiekimai, kaip buvo konstruojamas herojaus portretas, kaip tai paveikė JAV lietuvių kasdienybę, laisvalaikio praleidimo būdus. Taigi tyrimo objektu tampa ne pats boksininkas, o jį palaikę ar nepalaikę JAV lietuviai bei jų mąstymas, kūryba, elgesys.

Nors J. Sharkey-Žukausko karjera prasidėjo 1924 m., tačiau tarp lietuvių, kaip minėta, jis pagarsėjo tik 1926 m., todėl šiame darbe daugiausia dėmesio bus skiriama 1926 ir 1936 m. įvykių chronologijai aptarti.

Jack Sharkey-Žukauskas JAV lietuvių visuomenėje 1926–1936 m.

Į JAV pasitraukusiems lietuviams etniškai heterogeniškoje aplinkoje konkurencinės aplinkos sąlygomis kovojant už būvį sportas

atliko ne vieną funkciją. Kaip praktinė veikla užguitoms ir menkai pastebimoms mažumoms jis teikė atgaivą smagiai leidžiant laiką, galimybę susitelkti siekiant bendrų tikslų (kai kuriais atvejais būtent sportinės organizacijos tapdavo visuomeninio lietuvių gyvenimo varikliu). Sportas (beisbolo, krepšinio žaidimas su italais, airiais, vokiečiais, net juodaodžiais) garantavo grupės integraciją į amerikietišką visuomenę (kad krepšinis buvo reikšmingu lietuvių asimiliacijos į amerikietišką kultūrą veiksmu XX a. 3–4 dešimtmečiais įsitikinęs Alfredas Erichas Sennas⁶), nekėlusią didelio pavojaus lietuviškam tapatumui, kuris iš dalies saugojo bei dėl kurio lietuviai buvo matomi ir atpažįstami aplinkinių. Nenuostabu, kad lietuviškoje spaudoje neretai džiaugtasi, jog vietiniuose laikraščiuose (anglų kalba) būdavo rašoma apie lietuvių lygas, komandas, atskirus sportininkus.

Be jokios abejonės, reikėjo išsikovoti vietą po saule. Tai buvo būdinga ir kitiems užguitiesiems, ne tik lietuviams. Priešingai, pastarieji patys nebuvo linkę daryti nuolaidų silpniesiems – garsūs žydų boksininkai Jackie Fieldsas ir Barney Rossas, pasakodami apie atšiaurias tautiečių laukiančias sąlygas, kurios ir skatino pradėti bokso užsiėmimus, prisiminė, kaip Čikagos žydų jaunimui tekdavo gerokai pakovoti dėl galimybės paplaukioti baseine, nes italai, lenkai, airiai ir lietuviai aršiai tam priešinęsi⁷. Žydai XX a. pirmoje pusėje stengėsi pasinaudoti sportu kaip priemone, neigiančia ir griauančia stereotipus apie save, kaip apie silpnus, bevalius ir bailius žmones, ką ir darė sportininkų pasiekimai gatvėse bei didžiosiose arenose.

Sporto garsenybių sėkmingi pasirodymai stiprino pasitikėjimą savimi, gerino įvaizdį kitų etninių grupių akyse. Juk, kaip sako E. Aleksandravičius, „juodadarbių kasdienybė diktavo savo taisykles. Drąsą ir galią jie mokėjo gerbti. Viską, kas su šiais simboliškai svarbiais bruožais siejosi, galima buvo skirti diasporos kolektyvinės savigarbos jausmų

budinimo labui. Štai kodėl lietuviams, lygiai kaip ir kitoms pažemintųjų diasporoms, jų bendruomenės atstovų pergalės jėgos lauke, jėgos sporto rungtynėse, kaip ir oficialiose, taip ir išplieskusiose nakties prietemoje, buvo stiprus kompensacijos vaistas“⁸. Kompensacijos vaisto, vis dėlto, reikėjo ne tik užguitosioms mažumoms. Žvelgiant ne tik iš lietuviškų ar atskirų etninių bendruomenių pozicijų reikėtų atkreipti dėmesį į bendrus socialinius to meto procesus. Sporto istorikas Benjamin G. Rader savo chrestomatinėje JAV sporto istorijos sintezėje laikotarpį nuo 1890 iki 1950 m., o ypač trečiąjį XX a. dešimtmetį, laikė *sporto herojų amžiumi*. Prie to prisidėjo daugybės pajėgių sportininkų atsiradimas, profesionalūs sporto propagotojai, žurnalistai, radijas. Visgi sporto dievaičių plejada, anot jo, buvo pačios visuomenės kūrinys. Visuomenės, kuriai viešieji herojai atliko *kompensacinę kultūrinę (compensatory cultural)* funkciją, padėjusią kompensuoti tradicinės sėkmės formulės, Viktorijos laikų vertybių žlugimą ir atsirandantį individo bejėgiškumo jausmą. Visuomenė, pasak jo, tapo labiau komplikauta ir sistematizuota, sėkmės vis dažniau reikėjo siekti biurokratiniais keliais, todėl augo herojaus, galinčio laimės ir šlovės pasiekti už sistemos taisyklių ribų, poreikis⁹. Tiesa, reikėtų pabrėžti, kad, kaip istorikas Allen Guttman, stipriai veikiamas Maxo Weberio pažiūrų į modernizaciją, daugelį metų įtikinėjo savo darbuose, iš tiesų vienas pagrindinių moderniojo XIX–XX a. sporto bruožų buvo tas, kad jis tapo vis labiau biurokratizuojamas, racionalizuojamas, sistematizuojamas – daugelį sporto šakų ėmė kontroliuoti įvairios lokalsios ir tarptautinės komisijos, federacijos, lygos, buvo nustatomos bendros globalios žaidimo taisyklės¹⁰. Olandų istorikas Johan Huizinga dar ketvirtajame dešimtmetyje savo knygoje „Homo Ludens“ netgi svarstė, kad sporto sistematizavimas, griežtas reglamentavimas ir profesionalizavimas iš jo

atėmė svarbias *žaidimo* savybes (*žaidimui* jis priskyrė tokias charakteristikas, kaip laisvę, buvimą už kasdienio gyvenimo ribų laike ir erdvėje, savos tvarkos ir taisyklių turėjimą. Jam būdinga įtampa, spontaniškumas, netikėtumas¹¹). Tačiau greičiausiai reikėtų pritarti B. G. Rader. Sportas ir jo žvaigždės (jei ne patiems sportininkams, tai – fanams) vis tiek liko daugiau ar mažiau už kasdienio gyvenimo ribų, siūlė alternatyvą ir kompensacinę funkciją, kūrė kitokio žaidimo terpę. Prancūzų intelektualas Roger Caillois gero kai plėtė J. Huizingos žaidimų ribas ir klasifikavo juos į rungtyniavimų (*agon*), atsitiktinumų / šanso (*alea*), pamėgdžiojimų / imitavimų (*mimicry*) bei galvos svaigulio (*ilinx*) žaidimus. Anot jo, rungtynės dažnai virsta spektakliu žiūrovams, kurie, susitapatindami su sporto žvaigždėmis ir jas garbindami, užsiima *mimicry*¹³ tipo žaidimu¹⁴.

Poreikis šiai alternatyviajai erdvei lėmė, kad herojaus lietuviai (ne tik kaip užguitoji grupė, bet ir patiriantys bendrus išgyvenimus su kitais) ieškojo ne tik tarp savų tautiečių. Dar iki J. Sharkey-Žukausko iškilimo šie buvo pradėję garbinti tuometinius JAV bokso dievukus – Jacką Dempsey ir Gene Tunney. Tą iliustruoja akimirkos, užfiksuotos 1926 m. rugsėjo 23 d. Niujorko ir Naujojo Džersio Lietuvos Vyčių rengtame į JAV atvykusio Juozo Ereto pagerbimo vakare. Tądien kalbėjo garsūs išeivijos veikėjai Konstantinas Rudaminas Jurgėla, Lietuvos vicekonsulas Niujorke Petras Povilas Daužvardis. Tačiau publikai, panašu, ne tai buvo įdomiausia, mat organizacijos leidinyje *Vytis* skųstasi: „Kadangi ši vakarą buvo didžiausios kumštyinės, laimėjimas šampionato, tarp Jack Dempsey ir Gene Tunney, atnešta „radio“, duota progos publikai išgirsti kumštynių rezultatą. Gene Tunney likus šampionu, nelengva buvo publiką svetainėje prie tvarkos privesti. Nors ir gaila buvo Jack Dempso, bet iš visų pusių girdėt buvo, „Valio“, Gene Tunney! Buvo dar daug kalbėtojų ant programos, bet kumštyinės

užimdamos daug laiko, jaunimas nerimavo, laukdamas šokių. Turėjo kai kuriuos kalbėtojus praleisti.“¹⁵

Jokiu būdu tai nereiškia ir to, kad J. Sharkey-Žukausko kilmė ir pasiekimai neteikė papildomo impulso ir stipresnio kompensacijos vaisto lietuviams. Šiems pasisekė, kad tokioje prestižinėje, savo aukso amžių išgyvenančioje sporto šakoje, kaip sunkiasvorių profesionalų boksas, jie turėjo savo sporto žvaigždę. Būtent boksininkai labiau nei kitų sporto šakų atstovai, anot B. G. Raderio¹⁶, sužadindavo tokius gilius jausmus ir tarnavo kaip herojai darbininkų klasėms, neseniai atsikrausčiusioms etninėms grupėms ar afroamerikiečiams. Mokslininkai yra pastebėję ir ryšį tarp bokso populiarumo tam tikrose užguitųjų etninėse grupėse (nors čia linkstama išskirti airius ir italus) ir sumažėjusio praktikavimo po to, kai jos įgydavo geresnį socioekonominį statusą¹⁷. To meto lietuviams greta eilės amerikiečių ir afroamerikiečių garsenybių, airių, vokiečio Maxo Schmellingo ir italų fašistinio *supermeno* tipą įkūnijusio, italų našlaičių namuose Pitsburge saljutavusio ir fašistines dainas dainavusio Primo Carne-ra¹⁸ atsistojęs „Sharkis“, kaip rašė laikraščio *Vienybė* redakcija, „parodė, jogei lietuvių rasė nėra vien iš paprastosios šlynos sulipdyta, bet turi savyje tokios sveikos medžiagos, kuriąja taip gėrisi keletas kitų tautų per savo galinčius“¹⁹. Taigi J. Sharkey-Žukauskas pačiu laiku iškėlė lietuvių į tą privilegijuotų tautų tarpą. Tai, kad amerikiečių spaudoje ir kitur jis buvo pristatomas kaip lietuvis (ko ir pats niekada neneigė), neatsisakymas bendrauti su tautiečiais, palietė jautrią stygą ir sukėlė tikrą ekstazę lietuvių pasaulyje, skatino didžiulis savo tapatumu ir kūrė iki tol lietuviams mažai žinomus naujus elgesio, laisvalaikio praleidimo būdus.

Sportininko „kumštyinės“, vykusios didžiosiose šalies arenose ir stadionuose, sukviesdavo daug lietuvių iš įvairių JAV vietovių. Tai suartino po gana nemenkus plotus

išsibarsčiusius gentainius. Nors dažniausiai minima kelionės priemonė buvo traukiniai, tačiau 1930 m. patersoniečiai gyrėsi, kad trys jų lietuviai automobiliu vykstą į Floridą atostogauti ir stebėti bokšą²⁰. Dažniau susitikdavo ir netoliese gyvenantieji. Jie dalindavosi vienu radijo aparatu, kartu laukdavo varžybų rezultatų (pvz., laikraščio *Vienybės* svetainėje buvo renkamasi pasiklausyti kalbų, muzikos ir sekti varžybų eigą per radiją; Bostone į savo „ofisą“ kvietė *Darbininkas*²¹; čikagiečiai kovos su J. Dempsey paklausyti rinkdavosi šv. Mykolo parapijos knygyne²²), organizuodavo iškilus tautiečio pasveikinimus (kai Lawrence lietuviai organizavo susitikimą su boksininku, Montello lietuviai platino žinutę, kad „sužinoję apie Sharkey-Žukausko laimėjimą ir pasirodymą Lawrence, gegužės 21 d. sujudo visi organizuoti ir važiuoti pasveikinti savo tautietį“²³; Čikagoje 1927 m. prekybos Rūmai boksininkui suruošė pietus ir įteikė trofėjų²⁴, o 1933 m. rudenį Čikagos lietuviai suorganizavo jo pagerbimo vakarą (salėje skambėjo Lietuvos himnas, melstasi, dainuota ir šokta. Laikraščiuose džiaugtasi, kad „vakaras buvo tikrai lietuviškas“, kad J. Sharkey-Žukauskas kalbėjęs lietuviškai, iki vėlumos su visais bendravęs ir dalinęs parašus²⁵), susirinkdavo pažiūrėti senų kovų vaizdo įrašų²⁶ ar grupėmis vykdavo stebėti treniruotę²⁷. Tokie renginiai stiprino lietuvių vienybę, prisidėjo prie naujų pažinčių mezgimo, trynė vidines susiskaldymo linijas. *Draugas* džiaugėsi reginiu, „kada apspitę radio, jaunas ir senas, katalikas ir bedievis, patriotas ir taip vadinamas ištautėjęs, su didžiausiu dėmesiu klausosi, laukia kiekvieno žodelio, trokšta išgirsti apie savo tautiečio padėjimą“²⁸.

Dauguma socialinių tinklų tyrinėtojų greičiausiai pabrėžtų, kad socialinio kapitalo auginimo prasme aktyvus dalyvavimas sporto klube būtų gerokai naudingesnis nei varžybų stebėjimas (ar šiuo atveju klausymas per radiją bei žvaigždės pagarbinimas). Roberto Putnamo manymu, ypač komandinis

sportas suteikia gerą progą jungiamojo socialinio kapitalo kūrimui, kuriam reikalingas socialinių, politinių ir profesinių tapatybių peržengimas ryšio užmezgimui su skirtingais žmonėmis²⁹. Perėjimas nuo „darymo“ iki žiūrėjimo (ne tik sporto) R. Putnamui siejosi su (jis savo knygoje *Bowling alone* koncentravosi į XX a. 2-ąją pusę) smunkančia pilietine visuomene ir iliustravo sumažėjusį socialines interakcijas skatinantį dalyvavimą³⁰, nors autorius ir pridūrė, kad išaugęs sporto varžybų lankomumas nėra vienareikšmiškas nuostolis: „Sėdėjimas su draugais stadione penktadienio vakaro mokyklos futbolo varžybose gali būti tiek pat naudingas bendruomenei, kiek ir sėdėjimas prie pokerio stalo. Laiminčios komandos fanams kartu bendrai aistrai jaučiamas entuziazmas, be to, gali generuoti ir tam tikrą bendrumo jausmą.“³¹

Taigi iš pateiktų J. Sharkey-Žukausko kovų sekimo, aprašymų jam pagerbti matyti, kad šis „stebėjimas“ savyje telkė kur kas daugiau nei bendrą entuziazmą. Kelionės, pagerbimo ceremonijos ar susitikimai prie radijo, kurį savo namuose tuo laikotarpiu turėjo ne dauguma lietuvių, neapsiribodavo tik pačiu sportininku, jo kovomis ar pasisėdėjimu artimiausių draugų kompanijoje. Todėl šiuose renginiuose, susibūrimuose apstu intensyvios saviorganizacijos, neretai idėjinis, profesinius, socialinius, amžiaus ir netgi kalbinius skirtumus peržengiančios, bet tautiniu pagrindu vienijančios, neformalios ir formalios komunikacijos elementų.

Gal tik komunistai ir jų paveikti lietuviai sunkiau įsiliejo į šį profesionalų boksininką garbinančiųjų ratą. Kairieji dar nuo XIX a. žvelgė į sportą atsargiai, matė jame žmogaus išnaudojimo potencialą, laikė jį *žaidimu*, kurį išdarakė kapitalizmas. Moderniame, o ypač profesionaliame sporte, jie matė daugelį kapitalizmo negerovių: išnaudojamuosius ir išnaudotojus, stambių kapitalistų, komercializaciją, nacionalizmą, socialinę nelygybę ir t. t.³². Kairiosios politinės jėgos stengėsi

ištraukti darbininkus iš šios erdvės, kurti jiems alternatyvų sporto sąjūdį, parodyti, jų manymu, svarbesnę sporto pusę. Jei lietuviški demokratiniai socialistai, susispietę apie *Keleivį* ir *Naujienas* (J. Sharkey-Žukausko kovų kontekste daugiau ar mažiau užsimerkė šioms negerovėms ir, nors ir be tokio patoso kaip *Vienybė* ar *Draugas*), pirmuosiuose savo puslapiuose skelbė kovų naujienas, nuotraukas³³, kvietė į jo pagerbimo vakarą³⁴ ar net pardavinėjo bilietus į jo rungtynes³⁵, tai komunistai šio boksininko kovas stengėsi arba ignoruoti, arba panaudoti savoje kapitalizmo kritikoje. Dar prieš J. Sharkey-Žukausko ir M. Schmellingo kovas dėl Pasaulio čempiono vardo 1932 m. komunistinė *Laisvė* nuteikinėjo³⁶ skaitytojus, kad „liks čempionu tas, kam yra nutarta, o ne katras geresnis kumštinkas“ ir skatino domėtis „žygiais, kuriuos daro Darbinikiško Sporto Sąjunga (*Labor Sports Union*)“. Pastaroji buvo įkurta 1927 m. ir daugiausiai pritraukė suomių Amerikos Komunistų partijos narius. 1932 ir 1936 m. jos nariai organizavo alternatyvias olimpiadoms žaidynes Čikagoje ir Niujorke³⁷. Kaip ir Komunistų partijoje 3–4 dešimtmečiuose joje dominavo imigrantai, todėl būtų be galo įdomu panagrinėti lietuvių, kurie sudarė vieną stambiausių etninių grupių Komunistų partijoje, įsitraukimą į šios organizacijos veikimą, tačiau tai jau reikalautų atskiro tyrimo. Intriguoja jau vien nuotrupos komunistinėje *Vilnyje*: Lietuvių Darbininkų Susivienijimo jaunimas 1932 m. kvietė čikagiečius į susitikimą diskutuoti apie kontra-olimpiados kampaniją, o programoje numatytos ir treniruotės bei lietuviški šokiai³⁸; žinoma, kad LDS jaunimas vykdė gana aktyvią sportinę veiklą³⁹; 1933 m. *Vilnis* paskelbė, kad minėta LSU organizacija Čikagoje rengė pirmas bendras juodaodžių ir baltaodžių plaukimo varžybas, kuriose dalyvavo ir lietuviškasis LKM (Laisvės kanklių mišrusis) choras⁴⁰; o 1934 m. netgi minima lietuviška lyga ir „Vilnis Boosters“ beisbolo komanda⁴¹.

Po to, kai lietuvis tapo Pasaulio čempionu, komunistinė *Laisvė* nesuskubo džiaugtis, bet paskelbė straipsniuką „Šarkio laimėjimas ir politika“, kuriame svarstė, kad ši pergalė nėra tikra, ją lėmusi amerikiečių politika, kad čempionas turįs būti amerikietis, bei sporto kapitalistų finansiniai interesai: „Davus Šarkiui laimėjimą, vėl bokso kapitalistai tikisi pasidarysį gražaus pelno, toliau iš naujo suleisdami Šmelingą persikumdžiuoti su Šarkiu dėl pasaulinio čempionato atgriebimo. Tokie sumetimai ir nustatė laimėjimą, o pačios kumštynės buvo tik ceremonijos, pritaikytos prie biznio ateityje.“⁴² Įdomumo dėlei reikia pasakyti, kad dar 1930 m. jaunųjų Amerikos komunistų leidinys *Young Worker* publikavo J. Sharkey-Žukausko, G. Tunney ir M. Schmellingo nuotraukas ir įvardino juos kaip žaislus bosų rankose siekiant priversti darbininkus pamiršti klasių kovą⁴³.

Vargu ar net ir savo skaitytojus sugebėjo įtikinti *Laisvė*, o už šios lietuvių visuomenės grupės ribų dominavo euforija ir J. Sharkey-Žukausko kultas. Tik retkarčiais prisimindama, kad ištis profesionaliame bokse būta tamsiųjų pusių, *Vienybė* ne kartą pašiepė komunistus. Po kovos su H. Willsu šio laikraščio humoro skyrelyje randame pranešimą: „Čionai įvyko didelės kumštynės tarpe lietuvių Sharkey-Žukausko ir juoduko Wills, ir sykiu didelis kinkų drebėjimas Trockio Milžtuvės sklepe, kad Sharkey nelaimėtų. Mat sako, jeigu Sharkey laimės, tai bus aiškus išgalėjimas lietuviškos buržuazijos prieš Afrikoje gyvuojantį pilną komunizmą.“⁴⁴ Panašu, kad toks komunistų požiūris į profesionalų sportą garantavo patyčias ne tik laikraščiuose, bet ir kasdieniame gyvenime. Po lietuvių boksininko kovos su Mike McTigue iš Maspetho į *Vienybę* rašyta: „Po šių didelių kumštynių ir laimėjimų mūsų tautiečio Sharkey-Žukausko, Maspetho komunistai vis dar negali atsigauti; rodos, kad Sharkey jiems patiems asmeniškai išpylė kailį. Labiausiai jiems pikta, kad žmonės iš jų juokias. Sako: jeigu dar sykį Sharkey laimės, tai bus „kaput“ su komunizmu!“⁴⁵

Taigi J. Sharkey-Žukausko kovos ir skatino burtis, kurstė emocijas (užfiksuotas ir vienas širdies ligą turėjusio lietuvio mirties atvejis besiklausant kovos per radiją⁴⁶) ir net tam tikras vidines įtampas. Nestebina, kad tokia kontekste šis sporto herojus pateko ne tik į humoro skiltį, bet 1927 m. pradėtos kurti dainos, eilės, kurios skirtos jo kovoms apdainuoti ir greičiausiai tapusios to meto folkloro dalimi. Pirmosios dainos žodžiai pasirodė 1927 m. kovo mėnesį⁴⁷, po kovos su airiu M. McTigue. Joje J. Sharkey-Žukausko klausama, kada gi būsiąs Pasaulio čempionu, o šis atsakęs, kad tada, kai suplieksiąs „airį Maloney“ ir išpilsiąs kailį G. Tunney. Gegužės mėnesį, po kovos su Jim Maloney (1927 05 20) buvo sukurtos ir jau po poros savačių Antano Vanagaičio koncertuose Niujorke, Klivlende⁴⁸ ir kitur dainuotos „Sharkey daina“, „Džiazas apie Sharkį“ (abi dainos buvo įrašytos, dabar prieinamos Lietuvos Nacionalinėje bibliotekoje ir internetu www.epaveldas.lt). Kūriniuose nesistengiama kovų kaip nors mitologizuoti, neieškoma simbolių, kurie pridengtų brutalumą. Tarsi mėgaujamosi konkrečių oponentų sudaužytomis nosimis, pažaliavusiomis ar pamėlynavusiomis akimis. „Sharkey dainoje“ dainuota:

*Oi, varge, varge,
vargeli mano,
Maloney Šarkės
kumštį ragavo.
Dabar Maloney
nekibs į Šarkį,
Nes jau į nosį
jis gavo smarkiai.
Lietuviai džiaugias
ir triumfuoja,
Kad mūs tautietis
kitus kumščiuoja.
Oi Šarki, Šarki,
lavinkis kūne.
Supliek dar Dempsey,
duok bokso Tunney.⁴⁹*

Kitoje dainoje A. Vanagaitis džiaugėsi, kad J. Sharkey-Žukauskui gerokai pavyko prilupti J. Dempsey ir linkėjo sumušti G. Tunney:

*Sharkis Dempsey kaip kumščiauo,
Dempsey akys pajudavo*

<...>

Tu jam duok, tu jam duok

Duok į galvą, akį, nosį.⁵⁰

Mahanojaus lietuviškoji mainerių orkestra 1930 m. apdainavo „Sharkės kumštynės“ su britu Phillu Scottu. Čia irgi svarbiausia buvo konkreči įvykių eiga ringe, įtikinimas priešininko sumušimas, pasireiškiantis konkrečių kūno dalių sužeidimu:

Sharki, Sharki, tu laikykis

Scotto žandus apdaužyk

<...>

Sharkė Scottą kaip kumščiauo,

Scotto akys pažaliavo.⁵¹

1932 m., kuomet J. Sharkey-Žukauskas buvo savo karjeros viršūnėje, Pasaulio čempionio vardo laimėjimo išvakarėse, Vincas Nickus savo šokėjams pritaikytų dainų rinkinyje paskelbė ir dar vieną šiam boksininkui skirtą dainą – „Šarkis. Galijotas“. Ji taip pat buvo įrašyta, tačiau Lietuvoje šio įrašo, regis, nėra ir internetu pasiekti neįmanoma. Šią dainą dainavo pats V. Nickus koncerte Bruklina šv. Jurgio parapijos renginyje⁵². Joje šmaikščiai apdainuoti ryškiausi lietuvio kovų epizodai, Youngo Striblingo, Jacko Delaney, J. Dempsey ir M. Schmellingo patirti smūgiai į akis, ausis, pilvą, kaip balionai išsipūtusios nosys, J. Sharkey-Žukausko kumštynės ir besiartinanti, kaip ateitis parodė, svarbiausia kova jo karjeroje su M. Schmellingu. Daina užbaigiama:

Tai mūs Šarkis, galijotas,

Tas lietuvis patrijotas:

Jau ne vieną kartą nugalėjo,

Pliekė kailį, kiek galėjo.⁵³

Spaudoje džiaugtasi, jog radijas iškilau tautiečio kovų paklausyti sukviesdavo net „ištautėjusius“. J. Sharkey-Žukauskas iš tiesų galėjo būti simboliu, vienijusiu ir tuos

lietuvius, kurie lietuviškai menkai besuprato. Tai įrodytų ir faktas, kad lietuviškoje spaudoje 1927 m. pasirodė eilių anglų kalba, skirtų „Šarkiui“:

*You, Jack Sharkey hurry up, quick!
Give for Dempsey a good kick.
Smash his nose, give two black eyes.
Fix then Dempsey, Sharkey “nice”
You our hero and our pride
Lithuanians famous Knight.
You like Vytautas our King
Great, about you all birds sing
Like about great pugilist.
Smash Dempsey’s nose with your fist.⁵⁴*

Vis dėlto pačiam J. Sharkey-Žukauskui nepavyko nukauti savo herojaus, daugkartinio Pasaulio čempiono J. Dempsey. Tačiau lietuvių tai nenuvylė, o ir pralaimėjimo pobūdis buvo toks, kad galėjai manyti, jog pralaimėjimas netikras (J. Sharkey-Žukauskui pasisukus į teisę ir pasiskundus dėl per žemų smūgių, jis praleido nokautuojantį J. Dempsey smūgį kairiąja ranka). Laikraščio *Vienybės* redakcija skelbė, kad „moralškai ir fiziškai mūsų Lietuvis Žukauskas pasirodė pergalėtoju“⁵⁵. Nėgana to, kad J. Dempsey laimėjęs ne pagal taisykles, lietuviškoje spaudoje būta nemažai įsivaizdavimų, kad už viso to slypėję airių nacionalistiniai ir finansiniai interesai, įtaka ir juodi darbai. Humoristinėje A. Vanagaičio dainoje, įrašytoje 1927 m., į tai reaguota ir, be kita ko, dainuota: „Nėra abejonės Sharkis būt laimėjęs, jeigu Dempasis kumštį aukščiau būt turėjęs.“⁵⁶

Anot kai kurių tyrinėtojų, sporto herojaus-ikonos konstravimui nemažiau nei pergalės gali pasitarnauti ir nesėkmės. Gebėjimas grįžti po nuosmukio, efektingas pralaimėjimas herojaus konstravimui gali būti naudingesni nei negarbinga ar neefektinga pergalė⁵⁷. Šis J. Sharkey-Žukausko pralaimėjimas lietuviams ir buvo būtent toks: jis kovojo labai gerai ir garbingai, priešininkas pažeidė taisykles, airių sąmokslas neleido pasiekti teisybės. Nenuostabu, kad lietuviška

žiniasklaida romantizuodama savo boksininko laikyseną bandė formuoti ir jo gebėjimą priimti pralaimėjimą kilniai. *Draugas* savo redakciniame straipsnyje publikavo besišypsancio J. Sharkey-Žukausko veidą ir rašė: „Jis šypsojosi prieš muštynes su galinguoju savo spēka Dempsey, šypsosi ir dabar, nors ex čempiono ranka jį parbloškė ir jis laiku nebeatsikėlė, todėl pralaimėtojų suolan atsisėdo. Bet jis nepralaimėjo. Jis tebeturi savo nepaprastą energiją, narsumą, pasiryžimą ir jaunystę.“⁵⁸ Šalia to pabrėžta, kad jis optimistas, stiprios valios, drąsus, sveikas kūnu ir dvasia, geras katalikas, ištikimas tėvams, Lietuvai ir Amerikai. Taigi prasidėjo bandymas nukalti naujo, herojaus portretą, padaryti jį sektinu pavyzdžiu. Jei R. Caillois pabrėžė gerbėjų siekį susitapatinti su herojumi ir juo prisidengti, tai tokiuose straipsniuose matyti ir noras patį herojų šiek tiek priartinti prie savęs, savo vertybių ir savybių. Absurdiškai straipsniuose buvo smerkiami savo pavardės anglinantys lietuviai, taip pat ir J. Sharkey-Žukauskas, visiems žinomas tiesiog kaip Jack Sharkey, nors buvo pristatomas kaip sektinas, lietuviybės neišsižadėjęs, tautiečio pavyzdys.

Labai svarbu ir tai, kad jis rodė nekompleksuojančio žmogaus pavyzdį, reikalui esant galinčio pokštauti, laisvai elgtis ir parodyti, kad lietuvis nebūtinai turi būti uždaras ir pernelyg rimtas. Gal todėl ir lietuviškieji laikraščiai „pasigavo“ žinią, kad po kovos su Tommy Loughranu J. Sharkey-Žukauskas „buvo nepaprasto džiaugsmo apimtas. Sugrįžęs į savo kampą ir persirengimo kambarį pradėjo kumščiuoti visus ten esančius, neišskiriant nei savo manadžerio Buckley“⁵⁹. *Vienybės* redakcija manė, kad boksininkas tapo vadavimosi iš pavergėjų primestų nevisavertiškumo kompleksų simboliu, jo pasiekimai reiškė, kad lietuviai niekuo ne prastesni už kitus ir kad gali žengti pirmose eilėse. J. Sharkey-Žukausko elgsena, jo atkaklumas yra sektinas pavyzdys – visuomet reikia „siekti ir net pralaimint siekti savo tikslų, neabejojant,

nepaisant nepasisekimų ir kliūčių, visuomet žiūrėti į ateitį ir eiti be atodairos pirmyn. Kartą ant visados lietuviuos turi išnykti tas nelemtas vadinamasis „Inferiority Complex“, kuris laiko prislėgęs lietuviuos, ir kuri lietuviuos išauklėjo Lietuvos engėjai per porą šimtmečių⁶⁰.

Akcentuojant tam tikras sportininko charakterio savybes buvo bandoma sukurti vienai ar kitai grupei palankų herojaus portretą, kuriuo būtų galima pasinaudoti auklėjant jaunesniuosius ar siekiant patraukti skirtingų pažiūrų, tapatybių visuomenės narius, t. y. panaudoti jį kaip socialinės kontrolės ar inžinerijos įrankį⁶¹. Kelių 1929 m. *Vyčio* numerių įžanginiuose straipsniuose džiaugtasi, kad pagaliau lietuviai turi „kurpalių“, šablona, kuriuo remiantis gali auklėti jaunimą, ir rekomenduota: „Kiekvienam jaunam lietuviui ar lietuvaitei, kur kas da labiau motinai, Sharkio vaizdą įsigyti patariu. Kaip senovės graikus energinga išvaizda Herkulo vedė ir energijos sandėliams ištuštėti neleido, taip Sharkio ambicija, mus lai lydi ir vilties šaltiniui išsekti neduoda. Jauni, lai ieško jame įkvėpimo savo karjeros ieškoti pasileidus; senesni, o ypač motinos, lai gimdo sūnus į jo raumenis ir tikrą kūno sudėjimą panašius. Nėr daugiau reikalo šmėklas lietuviuo vardu vadinti.“⁶²

Tik socialistų *Naujienose* bandyta kritikuoti tokio pobūdžio pamokslavimą. 1933 m. Čikagoje per pagerbimo vakarą *Naujienoms* kliuvo, kad renginys buvęs katalikiškos organizacijos kontroliuojamas ir jos tikslams suplanuotas⁶³. Kalbas socialistų dienraštis apibūdino kaip labai „pamokinančias“ ir daugiausia apie tai, kaip boksinkininkas iškėlęs lietuvių tautą ir apie pagarbos jam ilgaamžiškumą. Pats J. Sharkey-Žukauskas *Naujienų* korespondentui paliko gerą įspūdį savo bandymu kalbėti lietuviškai ir pašmaikštavimu⁶⁴.

Bandymas sukurti tokį portretą, žinoma, reikalavo didelio pasitikėjimo boksinkininku. Anksčiau aptartose dainose taip pat

pašiepiamas lietuvių pomėgis lažintis iš lietuvių boksinkininko rezultatų: „Lauksim lauksim vėl kumštynių, kad išlošti po šimtinę dolerių. Reikia lošti, išlošti ir pralošti ant savo tautiečio.“ JAV sporto herojų ir sporto populiarumo išaugimas natūraliai stimuliuo lažinimąsi⁶⁵. Sumos, be abejo, galėjo būti didesnės, nei dainoje apdainuota šimtinė dolerių. Pavyzdžiui, prieš kovą su J. Dempsey *Vienybėje* išspausdintas pranešimas, kad Bruklina vienas lietuvis „jau nešiojasi sertifikuotą čekį už \$3,000 ir ieško žmonijų, kurie sutinka eit į lažybas už Dempsey. Jis gi tuos pinigūs stato už Sharkey“⁶⁶. Kiek vėliau pasirodė dar viena istorija: „Tuli Lietuviai Brooklyne jau raujasi su Airiais. Vienas „Vienybietis“ labai smarkiai susiginčino su vienu Airiu, ir pasiulė: „Na, kad tu stovi už Dempsey – dėk man lažybas: mano dešimts dolarių už Šarkį, prieš tavo vieną už Dempši!“ Airys pasiraivė ir vienok nedėjo. Reiškia, Airiai nors rėkia už Dempši, bet patys juo netiki“⁶⁷. Čikagos *Drauge* netgi skųstasi: „Visur eina „betai“ už Šarkį. Tik gaila, kad lietuviai neranda „betininkų“, nes airiškai nelabai pasitiki savo buv. čempionu.“⁶⁸ Po lietuviuo kovos su airių kilmės J. Maloney panašiai rašyta ir Bostono *Darbininke*: „Prieš tą dieną airiai dirbtuvėse ir visur lietuviuos pašiepė ir daug jų net sudėjo lažybas. Lietuviai, kurie stovėjo už savąjį laimėjo. Airiai, anot vieno priežodžio, nutūpė kaip vabalas.“⁶⁹ Gi pergalių atvejais „daugelis lietuvių „betinę“ už Sharkey ir laimėję dideles sumas pinigų net po kelis tūkstančius. Užtai, po kumštynių gerai baliavoje.“⁷⁰

Net jei ir sumos gerokai išpūstos, o istorijos pagražintos, vis dėlto tokie pranešimai parodo, kad dainos buvo ir tam tikra kritika, ir atspindys to, kas susiję su garsiojo boksinkininko palaikymu, jo inspiruotais pokyčiais lietuvių galvose ir elgsenose. Žinoma, dalis sunkiai besiverčiančių lietuvių turėjo greito ir pastangų nereikalaujančio praturtėjimo iliuzijų, tačiau iš pateiktų aprašymų susidaro įspūdis, kad lažybininkams nebuvo

svarbiausia tokiu būdu pagausinti santaupas. Stiprių bangų gyvenime nuolat mėtomi lietuviai turėjo herojų, kuriuo galėjo pasitikėti, kuris leido pasijusti padėties šeimininkais ir sudaryti įspūdį, kad būtent jie kontroliuoja padėtį. Žinoma, vėliau eilė blankių J. Sharkey-Žukausko kovų serija turėjo suduoti stiprų smūgį per daug vilčių dedantiems. Tačiau ir po pralaimėtos kovos prieš J. Dempsey *Vienybėje* pastebėta, kad „didžiama net ir savo lažybas pralaimėjusių, visai savo kilnaus vientaučio Šarkio nekeikia. Jie greičiaus randa kaltybės aplinkybėse, kuriose prisiėjo jaunam Šarkiui išsilaikyti šią didžią kovą“⁷¹.

Norėtusi atkreipti dėmesį ir į tai, jog neteko matyti (nors gilesniam šio klausimo suvokimui reiktų kruopštesnio ir labiau centruoto tyrimo), kad net katalikiški (o gal būtent dėl to, kad jie tokie ir buvo, mat istorikai tyrinėję pažiūras į lažybas, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, pastebėjo, kad katalikai, priešingai nei protestantų srovės, nebuvo iš principo priešiški nusistatę prieš tokius lošimus⁷²) laikraščiai tokie kaip *Darbininkas*, *Draugas* J. Sharkey-Žukausko kovų įkarštyje šiuos lietuvių emigrantų kasdienybės nutikimus pateiktų kaip žalingą ar smerktiną įprotį. Besilažinančius ir po pralaimėjimų ant J. Sharkey-Žukausko pykstančius auklėjo *Dirva*, kurioje reiškiamas nusivylimas, kad tautiečiai, norėję „pagemblieriuoti ir pasipelniti savo tautiečio geru vardu“, pralošė tūkstančius dolerių ir tai manė esant pamoka, kad nereikia norėti už dyką pinigų gauti⁷³. Socialistų *Naujienos* išlemeno, jog „vienokios ar kitokios rūšies gemblieriavimas paprastai neapsimoka“⁷⁴.

Baigiant reiktų aptarti dar vieną aspektą. Net ir šiuolaikiniame sporto pasaulyje vis dar nestebina nacionalizmo apraiškos, rasistiniai išpuoliai, susiję su sporto varžybomis. JAV po trumpo poros dešimtmečių atokvėpio laikotarpio XIX a., kai buvo panaikinta vergovė, amžiaus pabaigoje, Jimio Crow rasinę segregaciją įtvirtinusių įstatymų dvasioje

daugelyje sporto šakų juodaodžiai buvo stumiami iš bendrojo sportinio sąjūdžio. Bokse tai reiškėsi švelnesnėmis formomis – juodaodžiai su baltaisiais kovėsi ir profesionalų ringe, tačiau dažniausia nebūdavo prileidžiami kovoti dėl Pasaulio sunkiasvorių čempiono titulo⁷⁵. Jiems įsteigtas atskiras prizas. Išimtis buvo Jackas Johnsonas nuo 1908 iki 1915 m. sugebėjęs išsaugoti čempiono vardą. Prizui grįžus į baltųjų rankas, senosios ydos vėl pasireiškė ir tik 1937 m. juodaodžiui Joe Louisui buvo atverti keliai į lemiamą kovą.

Kaip jau minėta, pirmojoje tikrai garsiai nuskambėjusioje kovoje J. Sharkey-Žukausko oponentas buvo H. Willsas. Daugkartinis „Pasaulio spalvotųjų“ sunkiasvorių čempionas buvo laikomas labai rimtu pretendentu ir į absoliutaus Pasaulio čempiono titulą. Tačiau dėl įvairių aplinkybių (greta aukščiau minėtos rasinės segregacijos, istorikai dar nurodo ir George Lewiso Rickardo, tuometinio garsaus bokso varžybų propaguotojo, savanaudiškus finansinius interesus bijant, kad J. Dempsey pralaimėjimas sumažinsiąs ateities pelną bei jo nenorą perkelti varžybų į kitas vietas ir taip išvengti politikų spaudimo; jis tikėjo, kad tarprasinės kovos dėl titulo organizavimas reikšė lietimąsi prie ir taip trapių baltaodžių ir juodaodžių santykių⁷⁶) jam taip ir nebuvo suorganizuota kova su to meto bokso karaliumi J. Dempsey. Lietuviškoji žiniasklaida šį faktą interpretavo kaip baime, kurią amerikiečiai jautė dėl H. Willso. Po to, kai J. Sharkey-Žukauskas sudorojo grėsmingą juodaodį, Bostone ėjusio *Darbininko* antraštė pirmajame puslapyje skelbė, kad „Visa Amerika šaukia valio už lietuvi“⁷⁷, o straipsnyje nuolat pabrėžta, kad „negras“ (žodis, tuo metu lyg ir neturėjęs dabartinių neigiamų konotacijų, tačiau vartotas neskoningai beveik kiekviename sakinyje) pažeidinėjo taisykles. Panašiai ir *Vienybėje* džiaugtasi tuo, kad būtent lietuvis „nugalėjo milžiną negrą, kurio visi amerikona bijojo,

dėl jo didumo ir barbariškumo“⁷⁸. Net ir nepaisant šių žinučių ir pranešimų, jog susirinkę lietuviai stadione šaukė „duok, duok velniui“⁷⁹, nesinorėtų šiame kontekste imti spekuliuoti rasizmo problema, kuriai atskleisti reikėtų išsamaus atskiros tyrimo. Juo labiau, kad nei 1936 m. kovos su J. Louisu, nei įvairių lietuvių sportininkų klubelių susitikimų su juodaodžiais aprašymuose nematyti išskirtinai neigiamo požiūrio (nors apie tam tikras įtampas ir nenorą gyventi kaimynystėje kitame kontekste užuominų pavyko aptikti⁸⁰). Siekiant pripažinimo kitų akyse toks savęs, kaip amerikiečių garbės gynėjų, pozicionavimas atrodė visai prasmingas ir reikalingesnis ne juodaodžiui sumenkinti, bet saviškiui iškelti ir pažiūroms į lietuvius, kaip į niekuo neprastesnius už kitus amerikiečius, formuoti. Beje, šis pasakojimas apie J. Sharkey-Žukauską, kaip vienintelį iš didžiųjų boksinių, išdrįsusį mesti iššūkį H. Willsui, giliai įismelkė lietuvių atmintin. Net ir 1966 m. pasirodžiusioje knygoje *Amerikos lietuvių sporto istorija* J. Jakubs-Jakubauskas aiškino, kad H. Willsas buvo toks boksinkininkas, „su kuriuo to laiko pasaulio čempionas Jack Dempsey ir visi kiti žymesni kumštininkai atsisakė kumščiuotis“⁸¹.

Regis, kur kas svarbesnės lietuviams atrodė J. Sharkey-Žukausko kovos su airių kilmės kovotojais. Jau anksčiau cituotuose lažybų, ginčų tekstuose matyti prasiveržiančios senos nuoskaudos, kasdienybėje vis dar išlikusi įtampa. Retkarčiais tie ginčai pasibaigdavo muštynėmis. 1929 m. laikraštį *Vienybė* iš Šv. Klaros (Pensilvanija) pasiekė žinutė apie kovos tarp J. Sharkey-Žukausko ir airių kilmės Tommy Loughrano dieną šiame miestelyje. Airiai visą dieną (kaip jiems buvo įprasta) buvo apkvaite, rengė maskaradą, trimitavo, ėjo lažybų, net nedirbo, o po kovos jiems teko nusivilti. Gi „lietuviai dabar stipriai jaučiasi ir gerai airius pajuokia. Štai, vienoj užėjoj pradėjo lietuviai iš airių juoktis. Kad

jau kils karas! Ir tiek jau smarkiai susimušė, kad ir baisiau gal buvo, kai tikrose kumšty-nėse... Bet lietuvis airį tiek jau sudirbo, jog tas net į namus pareiti nematė... Ir kariavo už Sharkį...“⁸²

Ir ne tik tokioje kasdienybėje atsispin-di įtampa. „Šarkiui“ susidūrus su kokiomis nors bokso biurokratijos problemomis, airiai tapdavo lietuviškos žiniasklaidos kritikos taikiniu ar dėl jų finansinių, nacionalistinių interesų, ar dėl airių kilmės teisėjų, komentatorių, žurnalistų blogo darbo ir nepagarbos J. Sharkey-Žukauskui⁸³. Tarp airių boksas buvo itin populiarus ir šios tautos atstovai jame dominavo 1870–1920 m. laikotarpiu – tiek kovotojų, tiek čempionų skaičiumi gerokai pranoko visas kitas etnines grupes⁸⁴. Šis populiarumas, matyt, ir lėmė, kad airiai, bekopdami socialinėmis kopėčiomis, turėjo kur kas daugiau įtakos bokso biurokratijoje – jų buvo daugiau tarp vadybininkų (įskaitant ir J. Sharkey-Žukausko vadybininką Johnny Buckley) ir teisėjų, todėl lietuviams „rasti“ kaltininkus nebuvo sunku.

Lietuvio boksinkininko kovos su airiais buvo bene vienintelės, kėlusios tokias tarptautines intrigas, iš kurių matyti lietuvių išeivių aktualijos, patirta įtampa, jų, o ne Lietuvos valstybės istorijos, problemų aidai. Su gausia italų diaspora mažiau tiesioginių ryšių turėjusiems lietuviams J. Sharkey-Žukausko kovos su P. Carnera ar kitais italais šia prasme nekeldavo tokių emocijų, jos nebuvo lydimos tokių konfliktų arba jie nepasiekdavo lietuviškosios spaudos.

Tik kelis kartus, neryškiai ir netgi humoro forma J. Sharkey-Žukausko susitikimų su vokiečiu M. Schmelingu aprašymuose šmėstelėjo antivokiškumo elementų. Jie, tiesa, pasižymėjo ne išeivijos, o Lietuvos valstybės istorinės – Klaipėdos priklausomybės – problemos suaktualinimu ar Žalgirio mūšio atmintimi⁸⁵. Po to, kai 1932 m. vasarą lietuvių boksinkininkas atsirevanšavo M. Schmelingui už ankstesnį pralaimėjimą

ir tapo Pasaulio čempionu, *Margutyje* pasirodė pergalei skirtos eilės, kuriose kelis kartus primintos senos, kaip jie suprato, Vokietijos skriaudos dėl Lietuvos:

Šarkis Prūsą sufaitavo,

Čempiono vardą gavo.

Tai tau, tai gerai

Ko į Klaipėdą lindai.

<...>

Šarkis kai išmankštė kūną,

Prūsui nuėmė karūną!

Sei Max, tau gerai,

*Ko į Klaipėdą lindai!*⁸⁶

Tačiau būta ne tik bandymo šią kovą paversti grumtynių už Klaipėdą tęsiniu, bet priešingai – priešpriešinti kautynes ringe kaip visiškai kitos sferos dalyką, kaip žaidimą su savomis taisyklėmis, kaip draugų, o ne priešų susirėmimą. To reikėjo, nes J. Sharkey-Žukausko laimėjimas buvo pripažintas tik kontroversišku teisėjų sprendimu. Dėl to būta daug kalbų, kritikos tiek teisėjams, tiek kovojusiam lietuviui. Į tai ieškodamas atsakymo *Vytis*, pasitelkęs (arba prisidengęs) krikščioniškojo sporto idėją, rašė: „Taip, Sharkey ne muštynes, bet lošimą išlaimėjo ir tuom teisingai sau garbę užsitarnavo. Kada lietuvis su vokiečiu už Klaipėdą susirems tada kitaip tas susirėmimas atrodys, bet New Yorke ne priešai, o draugai savo gabumus tik rodė ir Sharkey pasirodė gabesnis [...] Ir jei savo paskutiniame lošime neparodė iki šiol rodyto žiaurumo, tat jam užtat dėkingumo reikia išreikšti, nes sportas turi būti sportu. Gladiatorių laikai jau seniai praėjo, dabar net ispaniškai kovai su buliais žmonija yra priešinga ir boxas, jeigu nesuselvėnėtų, taptų nepakenčiamas kultūringiems žmonėms. Sharkey užsipelnys sau didelį vardą, jei būdamas čempionu ant visados baksavimą užlaikys švelnaus krikščioniško sporto aukštumoje ir neleis jam nupulti prie gladiatoriško pagoniško žemumo.“⁸⁷

Po kovos su M. Schmelingu, tapus Pasaulio čempionu, J. Sharkey-Žukausko žvaigždė

ėmė gesti. Pralaimėjęs visas tris kovas 1933 m. jis padarė pertrauką, o 1935–1936 m., bandymas sugrįžti į ringą, kurio kulminacija buvo kova su neretai visų laikų geriausiu boksininku tituluojamu J. Louisu, baigėsi beviltišku pralaimėjimu pastarajam. Lietuviams tapo aišku – tai jo karjeros pabaiga. Tačiau net ir 1936 m. pab. – 1937 m. pr. Čikagoje leidžiamo *Jaunimo* laikraščio vykdyta apklausa parodė, kad lietuvis boksininkas buvo antras pagal populiarumą, nusileidęs tik Johnui Goodmanui – tuometei JAV golfo žvaigždei⁸⁸.

Išvados

Sporto herojų aukso amžiuje iškilęs Jack Sharkey-Žukauskas JAV lietuvių visuomenėje atliko dvigubą funkciją. Jis buvo ne tik vaistas lietuviams, kaip užguitajai grupei, bet ir atliko kultūrinę kompensacinę funkciją, kurios reikėjo XX a. pr. moderniam bejėgiškumo jausmo kartais apimtam individui, reikalavusiam herojaus, galėjusio pasiekti sėkmės už biurokratinės sistemos taisyklių ribų. Gyvenimo bangų mėtomi lietuviai kuriam laikui rado kuo pasitikėti ir šį pasitikėjimą reiškė nuolatos – tiek žodžiais, tiek ir karštakošėmis lažybomis.

Boksininko pasiekimai atliko akivaizdžią socialinę telkiančiąją funkciją. Jo kovos į vieną vietą sutelkdavo minias lietuvių, grupėmis atvykusių iš skirtingų vietovių žiūrėti varžybų, taip pat susitikdavo prie radijo, organizuodavo J. Sharkey-Žukausko pagerbimo vakarus. Dalyvavimas tokiuose susirinkimuose leido peržengti jau ryškėjančius lingvistinius barjerus, generacines, profesines ir kartais idėjines tapatybes, naudingas socialiniam kapitalui generuoti.

JAV lietuviai ėmė kurti herojaus portretus, į juos įpindami savo idėinei grupei palankesnių savybių. Dažniausia jį bandyta pristatyti kaip dorą, nevisavertiškumo kompleksus įveikusį lietuvį, o kartu ir amerikietį. Klerikalinė srovė buvo linkusi pabrėžti

jo katalikiškumą. Šį siekį panaudoti J. Sharkey-Žukauską kaip socialinės kontrolės įrankį kritikavo socialistai. Tuo tarpu komunistai apskritai ignoravo jo kovas, mat profesionaliajame sporte išvėlgė nešvarius žaidimus, politiką ir kapitalistų interesus.

Su sportu stipriai susiję tautiniai santykiai. J. Sharkey-Žukausko kovų, juos palaikančių lietuvių kasdienybės aprašymuose ryškiausiai tai pasireiškė, kuomet lietuvis boksininkas kaudavosi su airių kilmės oponentais. Lietuvių ir airių tarpusavio santykių JAV praeitis galbūt ir lėmė, kad tokias kovas lydėdavo nuolatinis nepasitikėjimas airių kėslais, nepasidalijimas įtakomis bokso biurokratijoje, nuolatinės lažybos, ginčai, konfliktai, kartais pasibaigdavę muštynėmis užėigose.

Nuorodos

- ¹ Mrk. K., Žukauskas Juozas. *Lietuvių enciklopedija*, t. 35, Boston, 1966, p. 422–423; Tirilis R., Šarkis-Žukauskas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 23, Vilnius, 2013, p. 41. Taip pat žr. Kučas A. *Amerikos lietuvių istorija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 531.
- ² http://boxrec.com/media/index.php/Jack_Sharkey, Marcus N. *Sharkey Jack: The Boston Gob*, 2012, (http://www.boxing.com/jack_sharkey_the_boston_gob.html).
- ³ Roberts R. *Dempsey Jack: The Manassa Mauler*, Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 2003, p. 238–248.
- ⁴ Karalevičius S. L. *Bokso milžinai: Iš Pasaulio ir Lietuvos bokso istorijos*, Kaunas: Arx Baltica, 2007, p. 283–351.
- ⁵ Kazakevičius V., Krašauskas S., Laukaitis A. Lietuvių išeivijos sportas, *Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorija* (red. Šadžius H.), Vilnius: Margi raštai, 1996, p. 297.
- ⁶ Senn A. E. American Lithuanians Bring Basketball To Lithuania, *A Research Seminar in Black and White*, Kaunas, 2004, p. 144.
- ⁷ Norwood S. H. “American Jewish Muscle”: Forging a New Masculinity in the Streets and in the Ring, 1890–1940, *Modern Judaism: A Journal of Jewish Ideas and Experience*, 2009, nr. 29 (2), p. 173.
- ⁸ Aleksandravičius E. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius, 2013, p. 193.
- ⁹ Rader B. G. *American Sports: From the Age of Folk Games to the Age of Televised Sports*, New Jersey, 2008 (6-as leidimas), p. 139–140.
- ¹⁰ Apie šio istoriko moderniam sportui priskiriamus bruožus žr. Guttmann A. *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 16–55.
- ¹¹ Huizinga J. *Homo Ludens: Study of the Play Element in Culture*, London, Boston, Henley: Routledge & Kegan Paul, 1980, p. 8–11.
- ¹² *Ten pat*, p. 197.
- ¹³ Šiam žaidimų tipui būdingas apsimetimas kažkuo kitu, gilus susitapatinimas su juo (pvz., vaikų žaidimas kareiviais, dalinimasis suaugusiųjų rolėmis ir pan.)
- ¹⁴ Caillois R. *Man, Play and Games*, Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 2001, p. 22.
- ¹⁵ Vansavičiūtė M. C. New York ir New Jersey apskrities iškilinga vakarienė, *Vytis*, 1926, nr. 19, p. 598.
- ¹⁶ *Ten pat*, p. 147.
- ¹⁷ Gems G. *Sport and the Shaping of Italian – American Identity*, Syracuse, New York: Syracuse University Press, 2013, p. 89.
- ¹⁸ *Ten pat*, p. 90.
- ¹⁹ Sharkey pergalė, kaip milžiniška lietuviams reklama, *Vienybė*, 1926, nr. 124, p. 2.
- ²⁰ Patersonietė, Paterson N. J. *Darbininkas*, 1930, nr. 15, p. 6.
- ²¹ Sharkey-Maloney kova „Darbininke“, *Darbininkas*, 1927, nr. 39, p. 7.
- ²² Kvieslys, Didelis sujudimas, *Draugas*, 1927, nr. 169, p. 6.
- ²³ P. V., Montello, Mass. *Darbininkas*, 1927, nr. 42, p. 6.
- ²⁴ Jakubs-Jakubauskas J. *Amerikos lietuvių sporto istorija*, 1966, p. 41.
- ²⁵ Pagerbė Jack Sharkey. *Darbininkas*, 1933, nr. 70, p. 6.
- ²⁶ Korespondencijos; Pittsburgh, Šarkio-Šmelingo kumštynių paveikslai. *Dirva*, 1931, nr. 5, p. 2.
- ²⁷ Vyšnius V. J. Nublokš, *Vienybė*, 1932, nr. 71, p. 5.
- ²⁸ J. B. Sharkey mus vienija, *Draugas*, 1927, nr. 177, p. 5.

- ²⁹ Putnam R. D. *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York, 2000, p. 411.
- ³⁰ *Ten pat*, p. 115.
- ³¹ *Ten pat*, p. 113.
- ³² Plačiau marksistinę ir neomarksistinę sporto kritiką pristato A. Guttman, op. cit., p. 57–80.
- ³³ Kaip Kaunas sutiko Šarkio laimėjimą, *Naujienuos*, 1932, nr. 160, p. 1; Jack Sharkey su Schmelingu rungtynės (nuotrauka), *Naujienuos*, 1930, nr. 155, p. 2; Rytoj Jack Sharkey sieks pasaulio čempionato, *Naujienuos*, 1932, nr. 145, p. 1; Jack Sharkey sumušė vokiečių Max Schmelingą, *Naujienuos*, 1932, nr. 147, p. 1. Šis numeris skaitytojus sutiko su didžiule antrašte „Jack Sharkey Laimėjo Pasaulio Čempionatą“ pirmajame puslapyje; Šįvakar Jack Sharkey mušis su Joe Louisu, *Naujienuos*, 1936, nr. 195, p. 1.
- ³⁴ Pirmadienį rengia bankietą Jack Sharkey pagerbimui, *Naujienuos*, 1933, nr. 212, p. 3.
- ³⁵ 50 000 publikos dalyvaus Jack Sharkey-Levinso kumštyne, *Naujienuos*, 1933, nr. 214, p. 6.
- ³⁶ D. N. Sportas, *Laisvė*, 1932, nr. 146., p. 6.
- ³⁷ Guttman A. *Sports: The First Five Millennia*, Amherst, Boston: University of Massachusetts Press, 2004, p. 283.
- ³⁸ Committee. Very Important Announcement to the Youth of Chicago, *Vilnis*, 1932, nr. 126, p. 6.
- ³⁹ Žinios iš L. D. S. Trečiojo Seimo, *Naujienuos*, 1936, nr. 199, p. 2.
- ⁴⁰ Negroes and white swim first time in same athletic meet, *Vilnis*, 1933, nr. 26, p. 4.
- ⁴¹ “Vilnis Boosters”, Hope For Success Under New Mgr., *Vilnis*, 1934, nr. 122, p. 3.
- ⁴² B. K. Šarkio laimėjimas ir politika, *Laisvė*, 1932, nr. 148, p. 6.
- ⁴³ Naison M. Lefties & Righties: The Communist Party and Sports During the Great Depression, *Radical America*, 1979, vol. 13, nr. 4, p. 51.
- ⁴⁴ Pluietaras, Brooklyn, N. Y. *Vienybė*, 1926, nr. 124, p. 4.
- ⁴⁵ Maspethietis. Kaip komunistai sutiko Sharkey, *Vienybė*, 1927, nr. 31, p. 5.
- ⁴⁶ Baltrukonis J. V. Mirė / Kearny N. J. / Korespondencijos, *Vienybė*, 1932, nr. 75, p. 2.
- ⁴⁷ Sharkey Jack. *Vienybė*, 1927, nr. 31, p. 4.
- ⁴⁸ Linksmybių vakaras, *Dirva*, 1927, nr. 24, p. 8.
- ⁴⁹ Vanagaitis A. *Sharkey daina*, New York: Columbia records, 1927 (dainos įrašo galima pasiklausyti čia: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0001697469>).
- ⁵⁰ Vanagaitis A. *Trys vyrukai susitarę*, New York: Columbia records, 1927 (<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0001787398>).
- ⁵¹ Mahanojaus lietuviška mainerių orkestra, *Šarkės kumštinės*, New York: Columbia records, 1930 (<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0001787396>).
- ⁵² Džukų Baravykas, iš šv. Jurgio parap., *Darbininkas*, 1932, nr. 43, p. 8.
- ⁵³ Gegužių Vincas (Nickus V.), *Šokių rinkinys. Šokiai*, no, 4, Amsterdam, N. Y., 1932, p. 20.
- ⁵⁴ Vidikauskas M., Mr. Sharkey Jack. *Darbininkas*, 1927, nr. 53, p. 6.
- ⁵⁵ Labai įtartina Dempso pergalė, *Vienybė*, 1927, nr. 89, p. 2.
- ⁵⁶ Vanagaitis A. *Trys vyrukai susitarę*, New York: Columbia records, 1927.
- ⁵⁷ Holt R., Mangan J. A. Prologue: Heroes of a European Past, in: *European Heroes: Myth, Identity, Sport* (ed. Holt R., Mangan J. A., Lanfranchi P.), Oxon, New York: Routledge, 2013, p. 6.
- ⁵⁸ Jis nepralaimėjo, *Draugas*, 1927, nr. 171, p. 2.
- ⁵⁹ Jack Sharkey – Pasaulio čempionas, *Darbininkas*, 1929, nr. 75, p. 1.
- ⁶⁰ Lietuvis – Čempionas, *Vienybė*, 1932, nr. 74, p. 2.
- ⁶¹ Kaip vieną iš herojaus funkcijų socialinę kontrolę nurodo ir sporto sociologai: T. Delaney, T. Madigan, *Sociology of Sport: An Introduction*, Jefferson: McFarland & Co Inc., 2009, p. 69.
- ⁶² Morkus. Iš po mano balanos, Sharkey, *Vytis*, 1929, nr. 4, p. 66.
- ⁶³ Korespondentas, Pagerbimas ir paagitavimas, *Naujienuos*, 1933, nr. 215, p. 6.
- ⁶⁴ *Ten pat*.
- ⁶⁵ Davies R. O, Abram G. R. *Betting the Line – Sports Wagering in American Life*, Columbus, 2001, p. 46.
- ⁶⁶ \$3,000 už Sharkey!, *Vienybė*, 1927, nr. 76, p. 6.
- ⁶⁷ Lietuviai lanko Šarkį, *Vienybė*, 1927, nr. 83, p. 6.
- ⁶⁸ Žinių-Žinėlių, *Draugas*, 1927, nr. 169, p. 6.
- ⁶⁹ Sharkey laimėjo kovą, *Darbininkas*, 1927, nr. 41, p. 1.

- ⁷⁰ Sugrįžo Vinča, *Darbininkas*, 1929, nr. 75, p. 7.
- ⁷¹ Būkime sportai!, *Vienybė*, 1927, nr. 90, p. 2.
- ⁷² Huggins M. Betting, Sport and the British, 1918–1939, *Journal of Social History*, 2007, nr. 2, p. 286; McLeod H. Sport and Religion in England, c. 1790–1914, in: *Sports and Christianity: Historical and Contemporary Perspectives* (ed. Watson N. J., Parker A.), London: Routledge, 2013, p. 124.
- ⁷³ SPRTS. Kas bus su Jack Sharkey?, *Dirva*, 1927, nr. 31, p. 5.
- ⁷⁴ Rep. Jack Sharkey pralaimėjo, *Naujienos*, 1933, nr. 221, p. 5.
- ⁷⁵ Rader B. G. *Ten pat*, p. 135.
- ⁷⁶ Roberts R. *Jack Dempsey: The Manassa Mauler*, Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 2003, p. 143–144.
- ⁷⁷ Visa Amerika šaukia valio už lietuvi, *Darbininkas*, 1926, nr. 80, p. 1.
- ⁷⁸ Sharkey-Žukauskas laimėjo kumštinių imtynės!, *Vienybė*, 1926, nr. 123, p. 6.
- ⁷⁹ Lietuvis Sharkey nukumščio juoduką Wills visais punktais, *Vienybė*, 1926, nr. 123, p. 1.
- ⁸⁰ Žalpis A. A. Bolševikai kursto negrus prieš lietuvius!, *Vienybė*, 1929, nr. 119, p. 8.
- ⁸¹ Jakubs-Jakubauskas J. op. cit., p. 39.
- ⁸² S. J. Muštynės už Sharkį ir Lietuvis Laimėjo!, *Vienybė*, 1929, nr. 119, p. 8.
- ⁸³ Pvz., K. P. Airiai mus šmeižia, o mes neatsišaukiame, *Vienybė*, 1928, nr. 153, p. 8; Airių tautybės kova prieš Sharkey-Žukauską, *Vienybė*, 1927, nr. 35, p. 2; Sharkey ir jo kovos, *Darbininkas*, 1928, nr. 4, p. 4.
- ⁸⁴ Riess S. A. *City Games: The Evolution of American Urban Society and the Rise of Sports*, Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 1989, p. 110.
- ⁸⁵ Istorija pasikartoja?, *Dirva*, 1930, nr. 16, p. 8.
- ⁸⁶ Sharkio Daina, *Margutis*, 1932, nr. 12, p. 7.
- ⁸⁷ U. M. Jack Sharkey – Čempionas, *Vytis*, 1932, nr. 10, p. 159.
- ⁸⁸ Senn A. E. American Lithuanians Bring Basketball To Lithuania, *A Research Seminar in Black and White*, Kaunas, 2004, p. 145; Ten Best Known Young American Lithuanians, *Jaunimas*, 1937, nr. 2.

Egidijus BALANDIS

A SPORTS HERO'S ROLE IN LITHUANIAN-AMERICAN SOCIETY: THE CASE OF JACK SHARKEY-ŽUKAUSKAS (1926–1936)

On the basis of historiography and articles in Lithuanian-American periodicals from 1926 to 1936 we attempt to explain what social function Jack Sharkey's achievements served, how this sports hero's portrait was constructed and exploited, and how this affected the daily life and leisure time activities of U. S. Lithuanians.

Jack Sharkey-Žukauskas became a factor in drawing Lithuanians together: his Lithuanian fans went to see his fights in organized groups; gathered around radio receivers to catch broadcasts of the matches; and held banquets in his honor. These events displayed various elements of formal and informal communication that allowed overcoming inner Lithuanian community barriers and contributed to uniting it. Some Lithuanian ideological groups attempted to use his achievements as a means of social engineering by portraying him as personifying the views

and ideals of a certain ideology to be recommended as an example for young people to follow. The Socialists opposed this while the Communists took a dim view of professional sports altogether. The fights of this boxer stimulated a desire to gamble. Various descriptions of betting in the press tend to show that it wasn't the possibility of getting richer that motivated most Lithuanian bettors: they simply were happy to have found a hero they could trust and who could give them a feeling of being temporarily in control of the situation in an uncertain world. It was probably due to the history of Lithuanian-Irish relations in the U. S. that fights with boxers of Irish descent were matters of principle attended by constant mistrust of Irish designs and influences in the boxing bureaucracy, incessant gambling, disputes, and conflicts, often ending with brawls in taverns.

Akvilė ŠIMĖNIENĖ

Sąsajos tarp idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos B. Ciplijauskaitės kritikoje

Šiame straipsnyje tiriama ir analizuojama B. Ciplijauskaitės literatūros kritikos diskurso dalis: monografijos ir straipsniai, pasirodę įvairiomis kalbomis nuo 1972 iki 1984 metų. Šis laiko tarpas pasirinktas neatsitiktinai: disertaciniame tyrime „B. Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmos“, analizuojant lietuvių išeivijos mokslininkės B. Ciplijauskaitės kritinių darbų visumą, paaiškėjo, kad ją galima suskirstyti į tris laikotarpius. Pirmajam priskirti darbai, publikuoti 1962–1972 m., kuriuose išryškėja ispaniškosios idealistinės stilistikos įtakos B. Ciplijauskaitės kritiniam mąstymui. Antrajame laikotarpyje, 1973–1987 m., stebima kritinių nuostatų kiti-
mo tendencija. Trečiuoju (brandžiuoju) periodu, 1987–2006 m., galutinai įsitvirtina iki tol B. Ciplijauskaitės kritikoje besiformavę kritinių nuostatų aspektai.

Šio straipsnio tyrime keliami hipotezė, kad B. Ciplijauskaitės kritikoje pagrindine paradigma išlieka pirmajame etape identifikuota ir ankstyvuosiuose tekstuose aptarta idealistinė stilistika¹, tačiau ryškėja fenomenologiniai, sociologiniai, psichoanalitiniai literatūros tyrinėjimo aspektai. Šias ryškėjimo tendencijas aiškiai galima fiksuoti nuo 1973 iki 1987 m., tačiau jos toliau plėtojamos ir derinamos su naujai

atsirandančiais aspektais vėlyvesniuose literatūrologės tekstuose. 1984–1987 m. prasideda svarbus idealistinės stilistikos transformacijos etapas, kai pagrindinė kritinės pasaulėžiūros paradigma imama pildyti nuosaikiojo feminizmo įžvalgomis, B. Ciplijauskaitės kritikoje susitelkiama ties nauju objektu – moterų rašytojų tekstais, moteriško rašymo ypatybėmis. Šios feminisitinėmis prielaidomis paremtos mąstymo inovacijos ispanistikoje B. Ciplijauskaitę „pakylėja“ į novatorės gretas ispanakalbėje literatūros kritikoje.

Su kuo sietini tokie pereinamojo laikotarpio pokyčiai, kodėl ir kaip, kokiu būdu vyksta stilistikos ir fenomenologijos suartėjimas kritiniuose literatūrologės tekstuose ir kas galėtų būti šių pokyčių laiduotojas – pagrindiniai klausimai, į kuriuos siekiama atsakyti šiame straipsnyje. Keliamas klausimas, kaip idealistinė stilistika „įsileidžiančia“ kitas – fenomenologinę, o vėliau ir feministinę – paradigmas? Kokia šių įvairių kritinių požiūrių hibridiškumo nauda kritikos tekstams? Kodėl siekiama atsinaujinti ir nenorima apsiriboti vieningais ir nuosekliais kritinio teksto skaitymo įrankiais? Kokiomis kritinės pasaulėžiūros kaitos tendencijomis aiškintini pagrindinės paradigmos pakitimai vėlesniuose literatūrologės tekstuose?

Šiems klausimams atsakyti pasitelkiama B. Ciplijauskaitės monografinio pobūdžio studija „Devyniasdešimt aštuntųjų kartos atstovai ir istorija“ (1981 m.) bei trumpesnės apimties kritiniai tekstai, publikuoti mokslinėje ir kultūrinėje spaudoje.

Literatūros kritikos kontekstas

Hipotezėje suformuluotas paradigminis kritinių metodologijų „persidengimas“ B. Ciplijauskaitės kritikoje sutampa su svarbiu Ispanijos istorijos momentu. Atsiriboti nuo istorinių pokyčių šiuo atveju neįmanoma, nes rašytojos tekstai publikuojami frankistinio režimo agoniją išgyvenančioje Ispanijoje, o ne JAV. Ispanijoje 1975 m., pasibaigus generolo F. Franco diktatūrai (kartu su jo mirtimi), pajuntamos ryškios kultūrinės, politinės, ekonominės erdvės laisvėjimo, liberalėjimo tendencijos: legalizuojamos iki tol buvusios uždraustos politinės partijos, surengiami demokratiški rinkimai, paskelbiama demokratijos principais besiremianti Konstitucija², atsinaujina cenzūros nekontroliuojama leidyba, susiformuoja vadinamoji „moterų rašytojų“ ir aktyvių politinių, visuomenės veikėjų viešoji erdvė³, ispanų kinas ir teatras išgyvena laisvės proveržio paskatintą pakilimo laikotarpį⁴, besitęsęs iki XX a. dešimto dešimtmečio pabaigos.

Kaip teigia A. Amorós, ispanų kultūra frankistiniu periodu gyvavo įtampoje tarp politinio kompromiso, realizmo ir socialinės kritikos⁵. Ši mintis tampa labai svarbi turint galvoje B. Ciplijauskaitės pasirenkamus analizuoti objektus: ji niekada nesirinko klasikinių frankistinio realizmo tekstų, tuo atskleisdama savo opozicinę nuostatą dėl viso režimo ir jame kuriamos represuotos kultūros bei kritikos⁶. Vėlyvajame laikotarpyje, pradedant 1984 m., publikuotuose tekstuose B. Ciplijauskaitė didelį dėmesį skiria moterų rašytojų kūrybai, taip pat ir kūriusioms frankistinės diktatūros metais, kaip ypatingai

specifiniam kūrėjų sektoriui, atsižvelgiant į viešumo ir visuomeninės veiklos apribojimus moterims, galiojusius 1939–1975 m. Ispanijoje.

Ispanijoje literatūros kritikos kontekste po Franco mirties, anot P. Jauralde Pou, klostosi autentiška Europos kontekste situacija: „Septinto dešimtmečio viduryje iškyla <...> struktūralizmai, radikalieji marksizmai, sociologizmai, psichologizmai... <...> Naujosios kritinės orientacijos, dažniausiai kilusios iš semiologijos / semiotikos, priima <...> anksčiau neigtų kritinių horizontų platybę.“⁷ Plėtojosi literatūros kritikos žurnalų, kolekcijų, rinkinių leidybos sprogimas: imta publikuoti daugiau kaip du šimtai literatūros kritikos žurnalų, leidžiamų tiek mokslo institucijose (universitetuose, tyrimų institutuose), tiek atskirų leidyklų. Didžiosios Ispanijos leidyklos – „SGEL“, „Editorial Castalia“, „Espasa-Calpe“, „Austral“, „Cátedra“ – vėl ėmė leisti ispanų ir Pietų Amerikos literatūros klasikų tekstus su naujais kritiniais aparatais.

Žvelgiant į trumpesniąsias publikacijas, 1972–1987 m. periodu ryškėja dvi tendencijos: straipsniai knygose rodo tebesitęsiantį literatūrologės susidomėjimą poezija, t. y. J. Guil-léno, A. Machado, B. de Otero poezija⁸. Atsiskleidžia ir augantis susidomėjimas prozos tyrimais: istorijos ir romano sampratų santykis tekstuose, komparatyvistinės skirtingų literatūrų prozos tekstų galimybės⁹. Tuo tarpu periodinėje šio dešimtmečio spaudoje pasirodo naujų, B. Ciplijauskaitės netyrinėtų temų: lietuvių literatūros radiniai Madiso-no-Wisconsino bibliotekoje, literatūrologinis straipsnis „Brazaitis kaip kritikas“, atskleidžiantis ir kritines pačios B. Ciplijauskaitės nuostatas, didėjantis dėmesys lietuvių literatūrai, jos pristatymui ir vertimams užsienio periodikoje (pvz., „Šiuolaikinė lietuvių proza“¹⁰, „Poezijos baruose Lietuvoje pasižvalgius“¹¹; ypač svarbus straipsnis, skirtas K. Donelaičio „Metams“¹²). Nuošalyje nelieka ir nuo kritinės veiklos pradžios B. Ciplijauskaitę dominusios temos: 1927-ųjų metų Ispanijos

poetinė karta, istorijos ir romano santykis prozos tekstuose, stilistinės tekstų ypatybės ir kita.

Trumpai pristatant monografiją „Devyniasdešimt aštuntųjų karta ir istorija“, reikėtų apibendrinti kritikės pasirinktas temas ir objektus: telkiamasi prie 1898-ųjų metų ispanų literatūrinės kartos tyrinėjimų, aktualizuojant jos santykį su istorija. Siekiama keisti ispanų literatūrologijoje susiformavusią nuostatą, jog ši karta neigia istoriją. Lietuvių išeivijos tyrinėtojos keliama hipotezė tvirtina, jog istorija yra pamatinis 1898-ųjų metų literatūrinės kartos, kuri sutrumpintai vadinama G-98, tekstų formantas. Telkdamasi ties nuoseklia šio klausimo analize, B. Ciplijauskaitė tyrinėja istorijos vaidmenį G-98 tekstuose: istorinio romano, kaip individualaus žanro, formavimąsi ir modernėjimą nuo B. Pérez-Galdós iki R. del Valle-Inclán, minėtų autorių požiūrį į istoriją (istorijos sampratos, atsiveriančios iš pačių literatūros kūrinių).

B. Ciplijauskaitė analizuoja G-98 kūrybinio proceso metu vyravusią kintančią istorijos sampratą, žvelgdama į istoriją bei ją reprezentuojančius literatūros tekstus, atskleidžia ir modernias savo nuostatas:

Šiandien visi istorikai sutinka, kad istorijos rašymas yra subjektyvus procesas. Tiek į istoriją, tiek į istorinį romaną įeina autoriaus nuomonė. Abudu gali įtraukti komentarus, nors intencija dažnai būna skirtinga: romanistas pabrėžia fikciškumą, tuo tarpu istorikas teisina faktus ar aprūpina detalėmis apie savo (naudojamus – aut. past.) šaltinius.¹³

Pateikdama postmodernizmo epochoje išsivyravusią nuostatą istorijos atžvilgiu, kritikė kartu atskleidžia savo įsitikinimus istorijos klausimais. Tokiu būdu per kritinę pasaulėžiūrą smelkiasi ir asmeninės mąstysenos požymiai, neatskiriamai siejantys kritiko figūrą, kritinius pasirinkimus, kritinę pasaulėžiūrą bei jos nuostatas su asmeninėmis patirtimis.

Studijoje „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ ryškėja literatūrologės žanrinės kritikos tendencija: stebėti žanro raidą jo paties rėmuose, kvestionuoti specifinės žanrinės formos susiformavimo prielaidas. Kritikė žanrų tipologijos motyvacijos ieško vidinėje kūrinio struktūroje: kuo ir kaip istorinis romanas ypatingas? Panašaus pobūdžio tyrimai atlikti ir po 1984 m., pradėjus tyrinėti moterų rašytojų kuriamą literatūrą.

Svarbi šios studijos įžanginiame žodyje pasirodžiusi dedikacija: „J. B. – moderniam Don Kichotui – kovotojui jo lietuviškos mirties valandą.“¹⁴ Ką rodo ši citata? Atrodo, kad 1981 m. Ispanijoje publikuotoje knygoje suskamba vilties, jog Lietuva galimai išsilaivins iš Rusijos okupacijos, praradimo atspindžiai. Akivaizdu, kad J. B. yra konkretus asmuo, kurio idealizmas ir tikėjimas gretinamas su savo epochą pralenkusi Don Kichotu. „Lietuviškos mirties valandą“ – tarsi nuoroda į lietuvių kilmės asmenį, tačiau tik iš inicialų neįmanoma suprasti, kam skirta dedikacija. Galima svarstyti, ar tai nėra žurnalisto ir partizano, Paryžiaus žvalgybos mokyklos auklėtinio Julijono Būtėno inicialai, su kuriuo B. Ciplijauskaitė susipažino dar studijuodama Tiubingeno gimnazijoje. Artimą jų ryšį liudija J. Būtėno laiškas B. Ciplijauskaitei (1949–1951 m.), saugomi Lietuvių Išeivijos instituto archyve VDU¹⁵.

B. Ciplijauskaitės studija „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ rašyta 1974 m., nes jos įžanginiame žodyje teigiama, kad: „Šio darbo branduolys kilo iš vieno seminaro, vykusio Wisconsin universitete. Plėtotė buvo galima tik dėl pedagoginės veiklos sumažinimo mane paskyrus nuolatine nare į Humanitarinių tyrimų institutą (*Institute for Research in the Humanities*) bei 1974 m. vasarą universiteto suteiktos stipendijos.“¹⁶

Studijos „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ įvade autorė nubrėžia savo tyrimų ribas ir būdus: „Studijų apie istorinį

romaną, kurio kaip atskiro žanro ribos dar nenustatytos, stoka beveik trukdo vienu metu grįstą prisiartinimą prie bet kurio kūrinio, siekiančio gauti tokį (istorinio romano – aut. past.) įvertinimą.⁴⁷ Kritikė teigia, jog bandys tirti tekstus, pretenduojančius į istorinio romano apibrėžimą. Sakydama, kad neįmanoma apeiti romanų sukūrimo aplinkybių, šaltinių, filosofinių kontekstų, B. Ciplijauskaitė pirmuosiuose skyriuose aptaria bendruosius istorinių romanų aspektus: „<...> siekdama prisidėti prie problemų, su kuriomis susiduria romanistas, besidomintis istorija, supratimo.“⁴⁸ Tyrėja, analizuodama XX a. pr. kūrėjų, besidominčių Karlistiniais karais (isp. *Guerras carlistas*), tekstus, pakartotinai ieško „bendrojo denominatoriaus“ (isp. *denominador común*). Panašus tikslas (ieškoti bendrųjų denominatorių) buvo išsikeltas ir 1972 m. B. Ciplijauskaitės studijoje „Baroja – stilius“⁴⁹. Akivaizdu, kad idealistinei stilistikai rūpinčios sąvokos atsiskleidžia ir chronologiškai vėlyvesnėje kritikės studijoje. Teigdamas, jog siekia „<...> istorinio prisiartinimo prie romanų sukūrimo ištakų“⁵⁰ ir analizuodamas, „kaip ir su koku pasisekimu istorija inkorporuojama į fikcinius pasaulius <...>“⁵¹, B. Ciplijauskaitė nubrėžia konceptualiąsias savo tyrimo kryptis – tirti istorijos ir fikcijos sąsajas, skirtis, sąveikos pavyzdžius.

Idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos sąsajos

Bandant atsakyti į klausimą, kaip „aptikti“ literatūros fenomenologijos apraiškas kritiniame tekste, vertėtų vadovautis L. Embree pasiūlymu, jog vienas iš pagrindinių fenomenologijos „aptikimo“ būdų skirtinguose diskursuose yra bandymas atsakyti į klausimą, ar tekstas, kūrinys, mąstytojas ir pan. oponuoja natūralizmui, objektyvizmui, pozityvizmui⁵². Anot L. Embree, šiandieninė fenomenologija įgauna vis daugiau socialinės

dimensijos tyrinėjimų patirties todėl, kad vis labiau domimasi, kaip, koku būdu ir kodėl mes suvokiame save, kitus, kaip dalyvaujame socialiniuose tinkluose ir kt.⁵³ M. T. Vilarino Picos rašo: „Nors fenomenologijos ir stilistikos ryšiai yra pakankamai akivaizdūs, tačiau nėra tokie skaidrūs bei artimi <...>“⁵⁴. Tyrėja, teigdamas šių kritinių mokyklų artumą, taip pat kalba apie ne iš pirmo žvilgsnio pastebimas bendrybes, kurios aptinkamos labiau svarstant bendrąsias sampratas, pasi- telkiamas stilistikoje ir fenomenologijoje, o ne aptariant identiškai naudojamą terminiją.

Kas iš tiesų vienija šias dvi kritines mokyklas? Tiek stilistikoje, tiek fenomenologijoje nesiekama apibendrinti ir nustatyti bendrą terminologiją, nes ji negali būti tiesiogiai perkeliama ir panaudojama kitų tekstų analizei: „Stilistikai nuo pat savo ištakų yra sunku apibrėžti savo teorinę terminologiją, objektus ir metodologiją <...> taip atsitinka dėl intencijų pliuralumo bei skirtingų kryptų suvienijimo po vienu *stilistikos* pavadinimu <...>“. Labai apibendrintai žiūrint, ši komplikacija kyla dėl paties termino „stilius“ apibrėžimo nevienalytiškumo: jis apibrėžiamas iš estetiškos ir psichologinės perspektyvos⁵⁵. Tiek idealistinė stilistika, tiek fenomenologija bando išvengti išankstinių primestinių terminų bei vertinimų ir tapti kaip galima labiau tarpdiscipliniškomis. Anot L. Embree, „daugelis nefilosofinių disciplinų perėmė fenomenologinės filosofijos mąstyseną“⁵⁶. Todėl fenomenologiją linkstama laikyti mąstymo būdu, kuris pasižymi didele „tolerancija kitoms disciplinoms“.

Net ir nuo XX a. vidurio susiklosčiusią literatūros teoriją bei metodologinių nuostatų fenomenologinis vs struktūralistinis mąstymas opoziciją pastaruoju dešimtmečiu linkstama vertinti naujai. Pasirodo nemažai tyrimų, kvestionuojančių šios opozicijos ribas bei prielaidas ir veikiau tvirtinančių fenomenologijos ir struktūralizmo bendrumą, o ne skirtynes. Plačiai žinomi V. Erlichio bei B. Smith tyrimai, atskleidžiantys E. Husserlio

įtaką struktūralizmui bei formalizmui²⁷. C. Belvedere straipsnyje „Fenomenologija kaip natūralusis genetinis struktūralizmas“ teigia, kad „nors ir nuolat tvirtinama fenomenologijos bei struktūralizmo konfrontacija, tačiau fenomenologiją galima suvokti kaip neglobalųjį ir nemetodinį struktūralizmą“²⁸. Lietuviškame akademiniam kontekste N. Keršytės straipsnyje „Struktūralizmo ir fenomenologijos „santuoka“ A. J. Greimo semiotikoje“²⁹ teigiama, kad fenomenologiją ir struktūralizmą sieja pamatinės bendrosios prielaidos: abiemis būdingas pasipriešinimas klasikiniam metafiziniam mąstymui; fenomenologinio *epoche* ir semiotikoje veikiančio teksto imanencijos principų analogijos.

B. Ciplijauskaitės atveju literatūros fenomenologijos įtakų gausėjimas kritiniuose tekstuose yra savaime besivystantis ir natūralus procesas, nulemtas idealistinės stilistikos viduje egzistuojančių impulsų. Taip pat reikėtų atsižvelgti į tai, jog abi srovės yra chronologiškai vienalaikės: kaip teigia F. Martínez Bonati, E. Husserlio „Prolegomenai“ ir B. Croces „Estetika“ yra 1900 m. leidimo. Anot F. Martínez Bonati, tiek idealistinė stilistika, tiek fenomenologija siekia suardyti tradicines išankstinių nuostatų teorijas bei abstrakcijas ir atsiduoti susitikimo su kūrinio metu užgimstančiam suvokimui, kitaip tariant, „grįžti prie pačių daiktų“³⁰.

B. Ciplijauskaitės kritiniai tekstai skleidžiasi naujoje šviesoje: jai rūpinti eilėraščio ontologija, poetinės kūrybos fenomenologija, žanro istorinė raida dar labiau artina jos kritinę pasaulėžiūrą prie literatūros fenomenologijos. Literatūrologės artimumas vokiečių idealizmui sietinas su psichologiniu kūrėjo aspektų tyrinėjimu bei dėmesiu kalbai ir stiliaus kūrybinumui. Atida psichologiniam kūrėjo bei viso kūrybinio proceso aspektui B. Ciplijauskaitės tekstuose kildintina iš L. Spitzerio asimiliuotos konfigūratyvinės psichologijos (geštaltinės psichologijos), kuri remiasi E. Husserlio fenomenologija³¹.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos bendrosios idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos sąsajos, atsirenkamos artimos abiemis kritinėms mokykloms sąvokos ir analizuojamas jų pasirodymas bei transformacijos kritiniuose B. Ciplijauskaitės pereinamojo etapo tekstuose. Šios sąvokos aptariamos tam, kad būtų galima ieškoti, kaip autorė jomis naudojasi, koku būdu jas transformuoja ir kokio rezultato pasiekia. Literatūros fenomenologijos sąvokoms aptarti remtasi literatūros fenomenologijos tyrinėjimais Lietuvos ir užsienio kontekste. Keliami hipotezė, kad plėtojantis B. Ciplijauskaitės kritikai, idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos simbiozė suteikė autentiškų, inovatyvių kritinio požiūrio galimybių.

Percepcija ir *Lebenswelt*

Percepcijos sąvoką lietuviškuose tekstuose linktama keisti į „suvokimą“, tačiau aiškiai nenubrėžiamos vienokio ar kitokio sąvokos naudojimo ribos. Todėl ir šiame darbe percepcija suvokiama sinonimiškai suvokimui. Kaip teigia A. Mickūnas: „Fenomenologiniu požiūriu percepcija suprantama kaip intencinė, tai yra kaip ko nors percepcija. <...> percepcijoje nėra duota pačių percepcijos struktūrų. <...> percepcija niekuomet negali būti tiriamą kaip objektas, nes jos visi objektai pasirodo ja remiantis.“³² Percepcijos negalima tirti kaip atitraukto objekto, kuris turėtų vienokas ar kitokias savybes, ji visuomet atsiskleidžia kaip daiktų suvokimą laiduojantis procesas.

Galima kalbėti ir apie H. G. Gadamerio įvardyto „atsivėrimo patirčiai“ atvejus B. Ciplijauskaitės kritikoje. Anot H. G. Gadamerio:

Patyrimo tiesa yra nuolat atvira naujam patyrimui. Todėl tas, kurį vadinam patyrimu, tapo tokiu ne tik dėl to, kad patyrė, bet ir dėl to, kad jis yra atviras tolesniam patyrimui <...> patyręs žmogus pasirodo kaip

radikaliai nedogmatiškas, kaip tas, kuris ypač sugeba patirti naujus dalykus ir iš tų naujų patirimų mokytis <...> Patyrimo dialektikos išbaigtumas yra ne žinojimas, bet tas atvirumas patyrimui, atvirumas, kurį sukuria pats patyrimas.³³

B. Ciplijauskaitės „nesibaiminimą“ atsi-verti naujoms tekstinėms patirtims galima laikyti fenomenologinės mąstysenos apraiška, nes jai, kaip kritikei, kitų tyrėjų išvados ir tyrimai svarbūs tik kaip kontekstas, teikiantis informaciją apie tai, kas jau atlikta, tačiau niekados nevaržo jos pačios minties ir pradinio kritinio judesio: nebijoti susitikti asmeniškai su tekstu, apie kurį, atrodytų, jau viskas yra pasakyta. Kritikę domina ne pažinimo (žinojimo iš kitų ir apibendrinimo), bet prasmės sau, atverties sau literatūros kūrinys klausimai. Kaip teigia T. Sodeika, „perkeltas į egzistencijos plotmę, pažinimo kilmės ir prasmės klausimas yra nebe klausimas, kaip „tuščia“ sąmonė prisipildo turinio, bet klausimas, kaip ikirefleksinio santykio su pasauliu prasmės dariniai gali būti susieti su refleksijos būdu sukonstruotais prasmės dariniais“³⁴.

Literatūrologės dėmesio centre atsidūrusi meninė-estetinė vertė, pilnatvės, harmonijos apraiškos meno kūrinys taip pat gali būti glaudžiai siejamos su fenomenologine mąstysena. Pasak A. Juzefovič, fenomenologai skiria meno kūrinį ir estetinį objektą, skaitytoją siejant su tekstu, kuris kelia estetinius išgyvenimus. Atvirumas „galimybių begalybei“ lemia menininko kūrybinį aktą ir suvokėjo estetinį patyrimą, todėl meno kūrinys, M. Merleau-Ponty žodžiais tariant, yra „utopinė svajonė pasiekti nepasiekiamą pilnatvę“³⁵. Skaitant meno kūrinį skaitytojo sąmonėje susidaro „tinkamos sąlygos“ priartėti prie nepasiekiamos pilnatvės. Šis pilnatvės tyrimas literatūroje, suvokiamoje kaip estetinis objektas, yra vienas pagrindinių B. Ciplijauskaitės kritikos bruožų: tiek minėtose monografijose „Pilnatvės užduotis. Jorges

Guilléno poezija“, „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“, tiek trumpesnės apimties straipsniuose „Rami María Victoria Atencia pilnatvė“³⁶; „Egzilis – kelias link vidinės šviesos“³⁷.

Artimas idealistinės stilistikos ir fenomenologijos percepcijos suvokimas, analizuojant literatūros kūrinius: fenomenologija, kaip ir stilistika, tiria tiesioginį suvokimą kaip pasaulio daiktų patirtį (išorinė percepcija), savęs suvokimą (vidinė percepcija) bei kitų suvokimo patirtis (intrafekcija). Tai atitiktų būties pasaulyje sampratą fenomenologijoje, arba *lebenswelt*. Fenomenologijos ir idealistinės stilistikos sąsajų tyrimas atskleidžia, jog kūryba gali būti suvokiama kaip intencionalus aktas (*noesis*), kuriame veikia visi elementai, įgyjami percepcijos būdu: autoriaus asmenybė, kontekstas, epocha, literatūros šaltiniai, aplinka, su skaitytoju užmezgamas ryšys.

B. Ciplijauskaitės kritinė mintis sietina ir su Carlos Bousoño teorinėmis nuostatomis. Bousoño darbai buvo parašyti vėliau nei jo pirmtakų, bendrapavardžių Amado ir Dámaso Alonso, todėl juose atsirado daugiau refleksijos apie labiausiai idealistinėje stilistikoje kritikuotus aspektus. C. Bousoño patobulino vidinės, išorinės percepcijos bei intrafekcijos sampratą, dar labiau priartėdamas prie literatūros fenomenologijos. Kalbėdamas apie autoriaus asmeninių ir poetinių patirčių sąsajas, C. Bousoño teigė, kad poetą veikia asmeniniai bei socialiniai elementai, tačiau eilėraštis, kuris yra intuicijos ir percepcijos rezultatas, nebūtinai yra poeto jausmų, pojūčių bei idėjų eksponentas, nes jis taip pat gali išreikšti tai, kas buvo intuityviai suvokta arba perimta iš kitų modelių³⁸. Tokiu būdu tai, kas intuityviai suvokiama, yra analogiška tam, kas išgyventa asmeniškai. Neįmanoma išgyventi kito patirčių per kitą, o tik per save patį, ribojamą arba įgalinamą savo asmeninių patirčių bei galimybių. Todėl eilėraštis aiškintinas per poeto turimą pasaulio viziją, pasaulėžiūrą (isp. *cosmovisión*). Tokios pasaulėžiūros kilmės reikėtų ieškoti kūrėjo

gyvenamoje epochoje. Dėl to tiriant poeziją reikia tirti ir epochą, kurioje ji buvo sukurta, bei autoriaus biografiją, kaip vaisingą tyrimų šaltinį. Kaip tik taip kritiniuose tekstuose elgiasi ir B. Ciplijauskaitė: visose studijose ir straipsniuose poetinės vizijos, pasaulėžiūros (sutampa net pats B. Ciplijauskaitės ir C. Bousoño naudojamas terminas – *cosmovisión*) tyrimai remiasi išsamiais epochos kontekstais, autoriaus biografijos tyrimu.

C. Bousoño darbuose „Literatūrinės epochos ir evoliucija (Viduramžiai, Romantizmas, Šiuolaikinė epocha)“ (1981), „Poetinės ekspresijos teorija“ (1952) suformuluojami pagrindiniai evoliucionavusios, moderniosios idealistinės stilistikos teiginiai. Tiriant B. Ciplijauskaitės kritiką, aktualus C. Bousoño teiginys, kad nuo epochos priklauso autoriaus naudojama literatūros kūrinio forma: „Visi epochos bruožai ne tik meniniai ir literatūriniai, turi vienijantį fundamentalų paaiškinimą: pasaulėvaizdis, kuris neatskiriamai susijęs su tuo periodu.“³⁹ Tuo aiškinama ir literatūrologės studijose ieškoma epochai būdingų žanrų motyvacija. Tokį pobūdį autorės tyrimai ryškiausiai įgavo po 1981 m.: šiais metais pasirodė istorinį romaną tirianti „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“, 1984 m. – „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, kur realistinio romano žanrinės ypatybės atskleidžiamos per epochos ir moterų įvaidžių literatūroje kritiką; 1988 m. – „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985)“, kuriame nubrėžiamos šiuolaikinės moterų rašomos prozos tipologinės klasifikacijos gairės, kurios iki šių dienų laikomos vienais vertingiausių prozos tipologijos bandymų Europos literatūroms tirti⁴⁰.

Intuicija, intencionalumas, redukcija (*epoche*)

Intencionalumas, redukcija, *epoche* yra kelios iš fundamentaliausių fenomenologinės mąstysenos sąvokų. Pagal E. Husserlį,

bandymas kiekvieną kartą pradėti tarsi iš pradžių ir nevengiant pertrūkių aktualizuoti besiklostančią tradiciją, požiūrio atnaujinimas ir susiorientavimas gali būti laikomas *epoche*⁴¹. *Epoche* įgalina atlikti redukciją, t. y. grįžti prie pamatinių patirčių ir per jas atsivertiančio pasaulio.

A. Jurgutienė, pristatydama fenomenologinį teksto interpretavimą, išskiria du su fenomenologine redukcija susijusius analitinius veiksmus: fenomenologinė redukcija – visiškas suabejojimas pasaulio teisingumu – laiduoja intencionalios ir eidetinės analizės procesus. Atsisakius visų išankstinių suvokime veikiančių patyrimų ir vertinimų, suponuojama, jog daiktai (objektai) neegzistuoja be sąmonės. Anot A. Jurgutienės, intencionali analizė yra skirta fenomeno prasmės būdai nusakyti⁴², kitaip tariant, su sąmonės turimomis iki tyrinėjimo objekto įvykusiomis patirtimis susiduriantis tiriamo daikto siūlomas patyrimas.

Kaip teigia A. Jurgutienė, eidetinės fenomenologijos užduotis yra tiriamų fenomenų esmėtyra, arba tyrėjo patiriama konkreti fenomeno esmė, unikalumas, kurį reikia „ištraukti į paviršių“, padaryti matoma tai, kas nėra matoma⁴³. Jei turėtume galvoje literatūros kritiko figūrą ir jo funkciją, tuomet reiktų suprasti, kad kritiko atliekamas teksto aiškinamasis darbas yra „padarymas matomu to, kas nėra matoma“ savaime, arba esmės atvėrimas skaitančiajam. A. Jurgutienės straipsnyje teigiama:

<...> interpretatoriui būtina „jutiminę išorinę patirtį“ peržengti, pereiti į „vidinio suvokimo“ lygmenį, intuityviai sufokusuojant, išryškinant fenomenų „giliausias struktūras“ arba prasmes. Tam reikalinga eidetinė redukcija, vykstanti intelektinės intuicijos pagrindu, kurios metu ištiriamas ir suformuojamas fenomeno esmės pavidalas⁴⁴.

Suprantama, kad fenomenų giliosios struktūros yra teksto prasmės, o joms aiškintis būtina intelektinė intuicija. Panašius

analitinius judesius aptinkame ir B. Ciplijauskaitės kritiniuose tekstuose, kurių analizės atskleidžia intelektualinės intuicijos svarbą literatūros kritikoje, rodo kritikės susikongcentravimą į tekstų, kurie suvokiami kaip fenomenas, giliųjų struktūrų paieškas.

Eidietinė redukcija, remiantis A. Jurgutienės, būna dviejų pobūdžio:

Kai esmė suprantama, kaip konkrečių reiškinių grupei būdingas bendrumas, jų idėja, „grynoji esmė“ (pvz., žmogiškumas, tragiškumas, kt.);

Kai esmė suprantama, kaip atskiro daikto esmiškumas, „konkrečioji esmė“ (pvz., J. Aisčio lyrikos savitumas)⁴⁵.

Analizuojant B. Ciplijauskaitės darbus, reikėtų skirti dviejų pobūdžio eidietinės redukcijos pavyzdžius: pirmojo tipo A. Jurgutienės klasifikacijoje įvardinta „grynoji esmė“, būdinga reiškinių grupei, gali būti suprantama kaip B. Ciplijauskaitės tyrimai, skirti apibendrinti judėjimo, krypties fenomeno esmę. Pvz., 1898 m. kartos kūryboje susiformavo ir pakito romano žanras, jo tyrimams skirta studija „Devyniasdešimt aštuntųjų kartos atstovai ir istorija“, kurioje bandoma nusakyti bendriausius bruožus, būdingus istoriniams romanams, sukurtiems šios kartos rašytojų. Taip pat kaip reiškinių grupės „grynoji esmė“ gali būti suvokiamas pirmosios B. Ciplijauskaitės studijos tyrimas: tirti vienvės temą, jos pasirodymus šiuolaikinėje ispanų poezijoje. Reiškinių grupės esmės paieškomis laikytini ir vėlyviausieji autorės tyrimai: per 15 metų Europoje moterų rašytojų sukurtų romanų ypatybės.

Tuo tarpu antrojo tipo eidietinės redukcijos požymių turinčiais reikėtų laikyti monografinio pobūdžio B. Ciplijauskaitės darbus. Pvz., „Pilnatvės užduotis. Jorges Guillėno poezija“ bei „Baroja – stilius“. Minėtose monografijose gilinamasi į J. Guillėno ir Barojos tekstų „konkrečiasias esmes“, t. y. jų kūrybos savitumą, kaip ne reiškinių grupei, o tik pavieniams atvejams būdingas savybės.

Ciplijauskaitės kritikoje aptinkama antrojo tipo redukcija: nuo objektyvaus pasaulio neatsiribojama kaip nuo egzistuojančio. Ji pateikia iki jos suformuotų vertinimų apžvalgą, kurios pabaigoje iš naujo perklausia, ar tikrai taip yra, kaip buvo teigta iki šiol, – atlieka antrojo tipo redukciją. *Epoche* B. Ciplijauskaitei – viskuo suabejojantis perklausimas. Pvz., istorinio romano žanro tyrime ji iškelia klausimą, ar tikrai reikia priimti iki jos kritikoje cirkuliavusią sampratą, kad istorija neveikė arba veikė minimaliai šios kartos rašytojus bei jų kūrybą?

Ryšys tarp skaitytojo ir autoriaus

Skaitytojo ir autoriaus figūrų svarba nepaneigiama literatūros fenomenologijoje. Tačiau, kaip ir kokių būdu ši sąveika pasireiškia? XX a. literatūros teorijose sustiprėjo tendencija skaitytoją vis labiau įtraukti į prasmėkūros procesus, kol galiausiai jis, o ne autorius, tapo pagrindiniu literatūros kūrinio prasmės formuotoju. Anot Jurgutienės: „<...> galutinė kūrinio prasmė sukuriamą tik susitikus tekstui su skaitytoju – kaip dviejų prasių akiračių susiliejimas ir kaip dialoginis tų prasių variantas.“⁴⁶ Iš šios apibrėžties aiškėja, kad pagrindinis literatūros kūrinio suvokimo elementas – susitikimas, dialogas, užsimezgantis tarp skaitytojo, teksto ir autoriaus, kad ir kokia prasme jį besuvoktume (ar tik kaip tekstinį autorių, ar ir kaip gyvą, biografinį asmenį).

Anot A. Juzefovič, „meno kūrinio intencionalumą lemia jo glaudūs santykiai su kūrėju ir suvokėjo sąmone“⁴⁷. Šis apibrėžimas rodo, kad literatūros kūrinio glaudus santykis su kūrėju ir skaitytoju yra jo intencionalumo pagrindas. Kadangi literatūros kūrinys yra estetiškas objektas, jis yra subjektyvus skaitytojo sąmonės produktas, kartu remiasi į meno kūrinį ir dėl to turi intersubjektyvų

pagrindą⁴⁸. Kaip tik intersubjektyvūs ryšiai leidžia paaiškinti skaitytojo, kritiko ir kūrėjo santykių svarbą literatūros kritikos atveju: kritikas, kaip idealaus skaitytojo variantas, remiasi meno kūrinio teikiamomis patirtimis, tačiau drauge turi subjektyvią sąmonę, kuri, susijusi su kūriniu kaip estetiniu objektu, sukuria intersubjektyvius ryšius. Šie ryšiai yra gyvybiškai privalomi literatūros kūriniui egzistuoti, todėl B. Ciplijauskaitės intersubjektyvieji santykiai su literatūros tektais gali būti suvokiami ir kaip laiduojantys jų išgyvenimo procesus, t. y. be kritikos literatūros kūriniai ilgainiui prarastų dalį skaitytojų, nebetektų estetinių verčių išaiškinimo ir, visai tikėtina, būtų vis mažiau skaitomi iki visiško išnykimo dėl neįgalumo suvokti literatūros kūrinį kaip estetinį objektą.

Grįžtant prie idealistinės stilistikos ir fenomenologijos ryšių akcentavimo, reikėtų pabrėžti, kad fenomenologinis terminas *Einführung* yra artimiausias idealistinėje stilistikoje svarbiam skaitytojo ir kūrėjo interakcijos ryšiui. Šis ryšys yra tapęs beveik visų kritikos mokyklų per daugelį amžių tyrimo objektu, todėl labai radikaliai gali skirtis jo samprata ir apibrėžimai priklausomai nuo kritinių nuostatų ir istorinės epochos.

B. Ciplijauskaitės ankstyvuosiuose kritiniuose tekstuose pastebimas tik eskiziškas dėmesys skaitytojui, tuo tarpu vėlesniuose tekstuose šis dėmesys vis didėja, kol galiausiai virsta studijomis, susitelkiančiomis į moteris kūrėjas bei skaitytojas 1984 ir 1988 m. publikuotuose tyrimuose. Skaitytojas skaito ir tuo pat metu perkuria kūrinį, studijuodamas kalbines bei turinio formas, kitaip tariant, eina priešingu keliu nei kad ėjo kūrėjas. Skaitytojui keliamas svarbiausias reikalavimas – ankstesnė jo skaitymo patirtis. Idealistinėje stilistikoje skaitytojo vaidmuo yra identiškas kūrėjo vaidmeniui, nes skaitytojo atliekamas teksto perkūrimas yra naujo kūrinio atsiradimas. Todėl empatijos jausmas, kylantis skaitytojui, yra vienas iš svarbiausių idealistinėje

stilistikoje akcentuojamų kūrėjo ir skaitytojo ryšių. Pagrindinis skirtumas tarp skaitytojo ir kritiko (profesionalaus skaitytojo) yra tas, jog kritikas aiškina, atlieka teksto egzegzę, tuo tarpu skaitytojui pakanka tik jausti, nes ta patirtimi jis gali su niekuo nesidalinti⁴⁹. Remiantis A. Alonso, skaitytojas yra uždarantis hermeneutinį suvokimo ir aiškinimo ratą elementas, kuris neperžengia teksto nubrėžtų ribų⁵⁰. Poetinės inspiracijos sudievinimas, poeto figūros mistifikavimas, eilėraščio kūniškumo ir emocinės įtampos analizė, literatūros kaip dvasinės plotmės žinių nešėjos suvokimas yra būdingas visiems trims idealistinės stilistikos teoretikams: A. Alonso, D. Alonso, C. Bousoño. Svarbiausia pabrėžti tai, kad kritiko intuicija idealistinėje stilistikoje yra laikoma transcendentine, o ekspresija yra lygiavertė poetui⁵¹. Tai – svarbios koncepcijos B. Ciplijauskaitės kritikai tirti.

Apibendrinant visus šiame skyriuje aptartus idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos bendrus sąlyčio taškus, reikėtų akcentuoti ir dar vieną abiem mokyklom bendrą nuostatą – moksliskumo siekimą. Tiek idealistinė stilistika, tiek fenomenologija atsisako primestinių, kitų tyrėjų anksčiau sukurtų literatūros tyrimo instrumentų, sąvokų, koncepcijų ir tarsi bando susikurti savo, autentišką ir kiekvieną kartą naujai originalų požiūrį bei nuostatas. Fenomenologija tampa transcendentine, nes bando atrasti pačius mokslo principus, ji tampa „pirmine filosofija“. Tuo tarpu stilistika, teigdama esanti mokslu apie literatūros stilius ir stilių laikydama pagrindine tekstus skiriančia ypatybe, siekia atrasti bei pažinti poetiškumo literatūros kūrimo procese apraiškas. Centrinė abiejų mokyklų nuostata – nėra teksto ir užtekstinių ribų, visa yra vienas gyvenimo tekstas. Gyvenimo tekstų tyrimai turėtų būti harmoningi kartu su rašytiniais autoriaus šaltiniais, todėl jokios išankstinės nuostatos, taisyklių visumos negali būti, nes, kaip teigia pati B. Ciplijauskaitė ir idealistinės stilistikos

bei fenomenologijos atstovai, kiekvieną kartą teorinę prieigą reikia susikonstruoti vis iš naujo, atsižvelgiant į konkrečią situaciją.

B. Ciplijauskaitės 7 deš. pab. – 8 deš. pr. ėmusi ryškėti trumpos apimties tekstų eseistinė tendencija gali būti siejama su laisvėjančia kritinės aplinkos atmosfera Ispanijoje bei pačios kritikės asmeninių nuostatų kaita. Reikia atkreipti dėmesį į D. Alonso žodžius apie kintančias literatūros kritikos formas: „Taip pat įmanoma ir esė, kuri kartais gali remtis iš vienos pusės griežtai moksliniais tyrinėjimais, iš kitos pusės – intuicija (nes supraskime, (kad – aut. past.) visas hibridiškumas tarp intuityvųjų ir stilistinių metodų yra įmanomas... ir reikalingas).“⁵²

Stilistiką ir fenomenologiją sieja ne tik bendrieji požiūrio taškai, atsiskleidžiantys per analogiškai vartojamas sąvokas ir terminus (intuicija, intencija, redukcija, intersubjektyvieji ryšiai ir kt.), bet ir abiejų kritinių mokyklų vienu ar kitu lygmeniu padarytos įtakos formalizmui, recepcijos teorijoms, dekonstrukcijai. Ispaniškame kultūriniam kontekste stilistikos ir fenomenologijos paveikti dirbo D. Alonso, A. Alonso, C. Bousoño, A. Machado, P. Salinas. Ispanijos egziliantų išsibarstymas skirtinguose JAV akademiniuose mokslo centruose lėmė didelę idealistinės stilistikos plėtrą ir turėjo įtakos su jais dirbusiems naujiems „auklėtiniais“ (tarp jų ir B. Ciplijauskaitė)⁵³.

Idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos sąsajos

B. Ciplijauskaitės tekstuose

B. Ciplijauskaitės kritikoje nuolat iškylantis harmonijos, balanso tarp formos ir turinio, tarp poetinių patirčių ir teksto reprezentacijų ieškojimas glaudžiai siejasi su idealistinės stilistikos nuostata, jog jausmas ir intuicija, anot A. Alonso, tarpusavyje gali būti subalansuotas, harmoningas ir nesubalansuotas.

Esant disharmonijai kūrinys tampa hermetiškas ir pasunkėja jo skaitymas⁵⁴. Identiškų minčių randame ir literatūrologės tekstuose: „Viena iš didžiųjų kiekvieno individo atsakomybių yra išlaikyti balansą tarp to, kas dvasinga, ir to, kas materialu, tarp realybės ir svajonės.“⁵⁵

Fenomenologinės redukcijos apraiška laikytini įsitikinimai, jog literatūros kūrinys nėra svarbesnių aspektų ar personažų, visi yra lygiaverčiai ir skirtingomis skaitymo akimirkomis skirtingai atsiveria skaitytojui (kritikui):

*Nuolatinis fokusavimo ir personažų kaitaliojimas sutampa su Barojos pasaulėvaizdžiu: (kūrėjas – aut. past.) nemano, kad yra labiau išskirtinių ir svarbesnių dalykų ar personažų, dėl to nusipelnusių didesnio dėmesio nei kiti. Iš kitos pusės neatrodo, kad (kūrėjas – aut. past.) domisi kolektyvo judėjimu. Tai gi jo dėmesys nukreipiamas į visad naujus individus.*⁵⁶

Šioje citatoje atsiskleidžia ne tik nuo kritinės veiklos pradžios tebeveikiančios idealistinės stilistikos suformuotos kritinės nuostatos (pasaulėvaizdis, stilistinių išteklių analizė), bet ir ryškūs fenomenologinio mąstymo ženklai: išankstinių nuostatų, jog yra svarbiausi personažai ir mažiau svarbūs, atsakymas laikytinas fenomenologinės redukcijos interpretacija; nesidomėjimas kolektyviniais reiškiniais, o telkiamasis prie individo, autentiškųjų patirčių reprezentacijų tekste. V. Daujotytė teigia: „Literatūros fenomenologija siekia klausti. Klausimai praardo nusistovėjusių vertinimų luobą, išjudina ir leidžia išvysti anksčiau nematytą.“⁵⁷ Pozicija oponuoti nusistovėjusiems vertinimams taip pat būdinga fenomenologiniam mąstymui: „<...> pačiame tyrimo metode glūdinčios prielaidos sąlygoja tam tikras prielaidas apie tikrovės prigimtį. Šiomis prielaidomis būtina suabejoti; <...> Fenomenologinis požiūris reikalauja susilaikyti nuo bet kokių sprendimų apie tokius dalykus, kol jie galės būti paremti tikresniais

pagrindais.⁵⁸ Šiuos B. Ciplijauskaitės „ėjimus“, vedančius prie originalios kritinės pasaulėžiūros susiformavimo bei sprendimų, atsisakant išankstinių nusistovėjusių vertinimų, tarsi „nauju žvilgsniu“ reginti literatūros tekstą, gali būti laikytinas *epoche* arba „natūralių nuostatų“ suspendavimu. Tai reikalinga, anot A. Mickūno, natūralių nuostatų prielaidų neapsunkintai sąmonei aprašyti ir aiškinti⁵⁹.

Kaip teigia A. Jurgutienė, fenomenologinė redukcija „padrąsino literatūros tyrinėtojus atsisakyti visų tradiciškai įprastų priežastinių, genetinių, psichologinių, antropologinių, biografinių, istorinių, socialinių-kultūrinių reiškinių aiškinimo ir pereiti prie formaliųjų, struktūrinių jų prasmės įžvalgų bei tekstų suvokimo aktų tyrimo“⁶⁰.

B. Ciplijauskaitės kritinėje pasaulėžiūroje grynėjanti nuostata, jog autentiškas santykis su tekstu pasiekiamas per asmeninį, artimą santykį, nebijant atmesti galiojančių vertinimų, taip pat artima literatūros fenomenologijai, teigiančiai, kad „literatūros supratimo, interpretavimo galimybės kyla iš jos pačios, iš susitikimų su skaitančiais, suvokiančiais, su kitais tektais bei besikeičiančiais įvairialypiais kontekstais“⁶¹. Kritinėje literatūrologės pasaulėžiūroje ryškėja jos nuostata, jog ne tik filosofija, bet ir menas, gali kalbėti apie esminius ontologinius dalykus. Nuo pat studijos „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ pradžios B. Ciplijauskaitė atsiskleidžia kaip fenomenologiškai mąstanti kritikė: „Kūryba yra būties galimybių ir negalimybių sutelkimas, sutirštėjimas <...>“⁶²; „Literatūra duoda žmogiškosios patirties įrašus.“⁶³

B. Ciplijauskaitė kūriniuose ieško esminės struktūros, motyvuojančios vidinę ir išorinę teksto sąrangą, bando aptikti „idealiąjį karkasą“, dėl kurio kūrinys įgauna specifinių savybių. Fenomenologiškai atrodo ir nuolat pabrėžiamas tvirtinimas, kad jos pateikiama interpretacija tėra vieno aspekto išryškėjimas, nepretenduojant į visumą. Anot D. Jonkaus,

daiktai konkrečioje suvokimo perspektyvoje duodami vienu ar kitu aspektu, o ne visi kompleksiskai: „Nė vienas sąmonės aktas negali būti laikomas iki galo užbaigtu, nes reikalauja pratęsimo kituose, taip ir nė vienas aprašymas negali būti laikomas tobulai pabaigtu.“⁶⁴

Kritikės nuostatomis atliepiantis ir kitose studijose išryškėjęs bandymas aptikti proceso, epochos, fenomeno „bendrąjį vardiklį“ (bendrąjį denominatorių – isp. *denominador común*) rodo jos kritinės pasaulėžiūros įsitikinimą, kad kultūriniai procesai vyksta veikiami fundamentaliųjų filosofinių koncepcijų, „prasikverbiančių“ į grožinės literatūros tekstus: „Jei reikia rasti fenomeną, kuris su didžiausia jėga persmelkia šią epochą, jos bendrąjį vardiklį (tai tas fenomenas – aut. past.), būtų nestabilumas, kuris taip pat atspindi romano struktūrą.“⁶⁵

B. Ciplijauskaitės kritikoje pasirodantis vidinių ir išorinių struktūrų tarpusavio motyvacijų ieškojimas gali būti siejamas su fenomenologinėje filosofijoje E. Husserlio suformuluotomis grynųjų patyrimų struktūrų sampratomis. E. Husserlio filosofijoje grynosios sąmonės struktūros laikomos transcendentaliomis, tačiau empirinis patyrimas yra kita, D. Jonkaus žodžiais tariant, „medalio pusė“⁶⁶. Pristatydamas E. Husserlio fenomenologijos projekto ketinimus, D. Jonkus teigia, kad fenomenologija turi pereiti nuo grynųjų sąmonės struktūrų aprašymo prie pasaulio su visais jo horizontais išgyvenimų refleksijos⁶⁷. Panašūs ir B. Ciplijauskaitės kritikos ketinimai: gilintis į kūrinių esmę, atspindėti, kokiame horizonte daiktas atsiveria sąmonei, apmąstyti kūrinio struktūras su visais išgyvenimų horizontais. Horizontais šiuo atveju reikėtų laikyti savotiškas iki B. Ciplijauskaitės buvusias kūrinio interpretacijas, kaip kūrinio suvokimo patirtis, kitų kritikų įžvalgas. Toks mąstymo apie literatūrą būdas galėtų būti įvardijamas kaip struktūrinė fenomenologija, apie kurią pati literatūrologė užsimena viename iš savo straipsnių:

Aplinkybių svarba ir perspektyvizmo vartojimas Guillén kūryboje leidžia atsekti ir kitą šaltinį – per Ortegą atėjusį didelį susidomėjimą fenomenologija. Dėl to kai kurie jaunieji kritikai linkę jo poezijos pagrindą apibūdinti kaip struktūrinę fenomenologiją. Kai Guillén tvirtina, „mane išranda tikrovė“, jis nesako, jog ta tikrovė absoliuti ir visapusiška.⁶⁸

Iš šios citatos sužinome apie pačios B. Ciplijauskaitės pasirinkimus, kaip reikia tirti poetinį tekstą: tais metodais, priemonėmis, kurie yra artimi jo kilmei, organiškai susiliejančios su tekstu sukūrusia aplinka. B. Ciplijauskaitės artimumas idealistinės stilistikos nuostatomis pasirodo visai neatsitiktinis, turint galvoje ne tik ją veikusias teorines Ispanijos egziliantų aplinkas, bet ir jos pasirinktus tirti autorius ir tekstus. Daugelio jų poetika (J. Guilléno, G-27 poezija, G-98 proza, moterų rašytojų romanai) gali būti sklandžiai aiškinama, pasitelkiant fenomenologines nuostatas, derinant su kitomis teorinėmis perspektyvomis.

B. Ciplijauskaitę domina kultūros reiškinių – fenomenų – esmė (*eidos*). Ji bando ieškoti atsakymų ne tik grožiniuose tekstuose, jų vidinėje ir išorinėje sąrangoje, bet ir pačių kūrėjų pasisakymuose, remiasi epitektais, kuriuose esmė momentiška pasirodo, tarsi „prasprūsta“ iš autoriaus sąmonės, intencijų:

Ne vienas Carpentier iškeliamas gilesnis klausimas sutampa su Octavio Paz išreikštomis mintimis apie rašybą ir meno kūrinį, jų esmę ir dinamiškumą: „Rašyba yra ieškojimas prasmės, kurią ji pati išveja. Baigiantis ieškojimui, prasmė pati išsisklaido ir mums atveria beprasmę tikrovę. Lieka tik dvigubas rašybos judesys: kelias į prasmę ir į jos išnykimą.“⁶⁹

Kritikei svarbu pabrėžti, jog už meno kūrinio ribų prasmės nėra, taip įrodant fundamentalųjį kūrybos, kaip egzistencijos, pradą. Atrodo, ši kritikės nuostata artima literatūros hermeneutikos tvirtinimui, jog „tekstus interpretuoju, kad geriau suprasčiau, ką reiškia

būti pasaulyje“⁷⁰. Ši nuostata taip pat gretintina su M. Heideggerio teiginiu, jog „<...> tik meninis pažinimas padeda žmogui geriau pažinti patį svarbiausią dalyką – gyvenimą ir būties tiesą“⁷¹.

Kritiniai pereinamojo periodo B. Ciplijauskaitės tekstai bando atsakyti į kelis pagrindinius klausimus: kokia ir kur yra literatūros kūrinio, kūrėjo, literatūros proceso kūrimo esmė? Ši klausimų virtinė tarsi tiesiogiai kyla iš fenomenologinių tyrinėjimų paskatų. Analogiškus fenomenologijos uždavinius formuluoja ir A. Mickūnas: „Fenomenologijos tikslas yra atsigręžti į pačios sąmonės turinį, į reiškinius, manant, kad esminis tikslas yra aprašyti reiškinių esmes, išaiškinti skirtingus reikšmės lygmenis ir jų tarpusavio santykius.“⁷² B. Ciplijauskaitės akiratyje cirkuliuojanti kūrėjo sąmonės bei jo poetinio pasaulio, kaip susitikimo zonos, susiliejimo literatūros kūrinyje (kūrėjo sąmonės išsipildymas poetiniame pasaulyje) samprata iškyla nuolat remiama idealistinės stilistikos autoritetų apmąstymų:

Išskirtinė karta, kuri 20-aisiais metais išėjo ginti grožio bei poetinio kūrinio, pakylėto iki aukščiausio meninio lygio, kupina troškimų išsilaisvinti iš pernelyg logiškos tikrovės, įsitvirtina kaip žmogiška ir sąmoningai suvokianti socialinės būtybės problemas bei atsakomybes. Tai nesutrukdo, kad kiekvienas ir toliau kurtų autentišką kūrybą <...> Prie šio apibrėžimo, pasiūlyto Dámaso Alonso, norėtume pridurti tik du žodžius: vieningas poetinio pasaulio supratimas, vadovaujamas atsakingos žmogaus sąmonės.⁷³

Esmės paieškas B. Ciplijauskaitė užčiuopia ne tik grožiniuose literatūros tekstuose, bet ir istoriografijoje, šiuolaikiniame istoriniame mąstyme: „Šių dienų istorikams pirmiausia rūpi dalyko esmė, o ne ją perduodantis žodis.“⁷⁴ Esmėtyra, arba kūrinio bei kūrybinio proceso esmės paieškos, dažnai persipina ir su tiesos paieškomis, kas dar labiau artina kritinę B. Ciplijauskaitės mintį prie fenomenologinio mąstymo:

(Jis – aut. past.) Pertraukia istorinius pasakojimus, įterpdamas nutikimų; pertraukia romano siužetus, kad pakalbėtų apie tikrovę; nuolat primena skaitytojui, kad neegzistuoja nei vienas pasaulis, nei viena perspektyva, ir kad tik (daugelio perspektyvų – aut. past.) suma įgalina suartėjimą su tiesa: gyvenimo tiesa, ne istorijos <...>.⁷⁵

Kūrinio esmės tekste ieškoma visur: tiek stilistiniuose ištekluose, tiek struktūroje, tiek kūrinio intencijoje: „Tiek detalėse, tiek ir esmėje pakartojimas tebėra vienas efektyviausių šio romano išteklių.“⁷⁶ Anot A. Jurgutienės, „<...> tyrėjo konkretybės patirtį intuityviai asocijuojančio su turima pažinimo baze, tikslas yra fenomene padaryti matoma tai, kas nėra matoma, bet kas sudaro jo esmingumą, unikalumą ir pastovumą“⁷⁷. B. Ciplijauskaitės esmėtyros projektai – atskleisti kūrinyje tai, kas nėra matoma, bet sudaro jo esmę – gali būti laikomi fenomenologiškais.

Konteksto ir teksto sąsajos, kaip neatsiejamą vienio sampratą, taip pat artima literatūros fenomenologijai: „Kuo labiau literatūra suvokiama neatskiriama nuo to, kas yra iki literatūros ir iki jos refleksijos, tuo labiau ji suvokiama fenomenologiškai.“⁷⁸ Šiai minčiai, atrodytų, tiesiogiai atliepia pati Ciplijauskaitė:

*Kontekstai, kuriuos pristato devyniasdešimt aštuntųjų (kartos atstovai – aut. past.) nėra išgalvoti <...>: kiekvienas atliko tyrimą archyvuose, išstudijavo epochos laikraščius bei spaudinius, surinko liudininkų pareiškimus, pasakojimus, dainas, spontaniškai kilusias po kokių nors įvykių.*⁷⁹

Reziumuojant galima būtų sakyti, kad istorinis romanas Ispanijoje iškyla XIX amžiaus pabaigoje ir ypač pirmaisiais XX amžiaus dešimtmečiais, motyvuojamas <...> istorinių ir socialinių aplinkybių, ne vien tik dėl grynai estetinių svarstymų. Dėl tos pačios (priežasties – aut. past.) (romanas – aut. past.) atsiskleidžia ne toks vienodas, auga daugiaformis ir randa tik vieną visiems jiems bendrą aspektą: abejonę.⁸⁰

Panašiai formos ir turinio vienovę, kaip svarbų fenomenologinio mąstymo bruožą, apibūdina ir A. Juzefovič:

*Fenomenologai <...> nesuteikia prioriteto nei turinio, nei formos estetinėms vėrtėms. Formoje dažniausiai aptinkamos tokios estetinės vėrtės kaip simetrija, asimetrija, harmonija. Turinyje glūdi <...> groteskas, banalumas, subtilumas ir vadinamosios „metafizinės vėrtės“ – tragiškumas, šventumas ir pan.*⁸¹

Kaip pačios B. Ciplijauskaitės kritinės nuostatos branduolys suskamba perfrazuojama Platono frazė, jog menas yra disciplina, padedanti priartėti prie fenomenų esmės (esencijos), šią nuomonę rėmė ir Schopenhaueris ir Nietzsche⁸². Atrodo, kad tai B. Ciplijauskaitės kritiniame diskurse veikia kaip fenomenologinio *eidos* atitikmuo, „gautas“ iš idealistinės stilistikos, ieškančios meno kūrinio esmės. Tai patvirtina daugelis jos kritinės taktikos posūkių, kai, aptarus stilistinius išteklius, autorines intencijas bei sociokultūrinį kontekstą, artinamasi prie „amžinųjų“, pastoviųjų kūrinio prasmų: „Tiek vienas, tiek kitas peržengia chronologines ribas, ieškodami amžinojo turinio bei išliekamumo. Transcenduodamas istorines aplinkybes, kurios jam pasitarnauja kaip pagrindas, geba parašyti nesenstantį kūrinį.“⁸³

B. Ciplijauskaitės kritinės minties sąsajas su bendruoju kontekstu ir, atrodytų, jos pačios įsitikinimus, kokia turėtų būti istorijos funkcija mene, atspindi šis paragrafas:

Subjektyvumo akcentavimas auga su Simmeliu, Dilthey'ėjumi, Croce. Simmelis pastebi, kad istoriniai įvykiai nėra lygiaverčiai natūraliesiems įvykiams: jie negali būti suvokiami iš karto, tai labiau mentalinės struktūros. Jo tvirtinimas, kad istorinis pažinimas domina šiuolaikinį žmogų pirmiausia kaip „dvasios judėjimo“ atsivėrimas nėra toli nuo Dilthey'ėjaus idėjų, kuriam istorija yra išgyvenimas (Erlebnis) ir kuris taip pat kalba apie „dvasios paieškas“, pabrėždamas individą kaip žmonijos atstovą. Dilthey'ėjus kartu tvirtina kritinę istorijos užduotį ieškant galutinės žmogaus veiksmų prasmės.⁸⁴

Aiškėja, kad B. Ciplijauskaitės mąstymo trajektorija – sieti literatūros proceso pokyčius, argumentuojant filosofinės minties pokyčiais ir bandyti išsiaiškinti reiškinių pagrindus: kiek, kodėl ir kaip vyksta fundamentalūs istorijos sampratos pokyčiai bei kaip tai atsispindi grožiniuose literatūros kūriniuose. „Galutinė žmogaus veiksmų prasmė“ suskamba kaip visos jos kritinės minties leitmotyvas, pasikartojantis visuose tyrimuose: ankstyvosiose studijose labiau telkiantis prie poezijos, keliant klausimą, kokia poezijos, poeto, poetinės kūrybos esmė („Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“, „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“); vėlyvesnėse studijose esmės ieškoma prozoje, aiškinantis, kokia kūrybinio proceso esmė („Baroja – stilius“), kokia istorijos ir literatūros santykių esmė („Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“); paskiausiai einama prie moterų rašytojų tyrimo, kvestionuojant moteriškojo rašymo, stiliaus, ekspresijos, lyties, veikiamos ontologinės teksto gramatikos, esmę („Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985)“).

Iš tyrinėjamų temų, epochų, autorių ir kūrinių vis labiau skleidžiasi Ciplijauskaitės kritinės minties „hermeneutinis pradai“. Anot A. Jurgutienės: „Hermeneutinės kritikos skiriamasis bruožas – metodologinis pasipriešinimas save objektyvistine vadinančiai tekstinei kritikai. Taip pat jos programiškai mezgamas ryšys su fenomenologija, egzistencializmu, istorijos filosofija.“⁸⁵ Nuolatinis B. Ciplijauskaitės kontaktas su egzistencialistinių polinkių kūrėjais (J. Guillénas, P. Salinas, A. Machado, M. de Unamuno, C. Martín Gaitė, kt.), biografinių, istorinių kontekstų įtraukimas į tekstų analizes, monografija bei kelios dešimtys straipsnių, skirtų istorijos ir žanrinės raidos, tipologijos santykių klausimams svarstyti, siejasi su hermeneutinės kritikos bruožais.

7–8 deš. trumpesnės apimties B. Ciplijauskaitės kritiniuose tekstuose taip pat pastebima kritinių nuostatų konsolidacijos tendencija. Vis gausėja tikslesnių kūrinio, autoriaus, kūrybinio proceso vertės apibrėžčių: „Nėra turbūt jokie jo bendralaikio, kuris taip atkakliai būtų ėjęs nuolatinės evoliucijos keliu.“⁸⁶ Evoliucija kūrybinėje plotmėje imama laikyti verte. B. Ciplijauskaitės literatūros tyrinėjimo metodologija kuo toliau, tuo labiau artėjo prie jos disertacijos vadovo suformuotos kritiškos ir esminius klausimus keliančios žiūros, apie kurią pati B. Ciplijauskaitė liudija, kaip Ferrater Mora mokinė: „<...> išdėstyti esmę trumpuose paragrafuose; kelti, o ne spręsti problemas.“⁸⁷

Išvados

B. Ciplijauskaitė savo tyrimuose, publikuotuose aštuntajame dešimtmetyje, atskleidžia kaip fenomenologinės kritikos atstovė. Kintančios kritinės intencijos vis labiau rodo objekto ir subjekto skirties nykimo tendencijas. Atsižvelgdama į intuicijos, skaitytojo patirties svarbą, autoriaus intencijas, kuriant tekstus, suvokdama kūrybinį procesą, kaip nedalomą poetinės ir gyvenimo patirties vienį, literatūrologė „pildo“ fenomenologijos užduotis: įveikti reprezentacijomis grįstą pažinimo teoriją, išsivaduoti iš išorės ir vidaus, subjektyvumo ir objektyvumo dualizmo. Taip priartėjama prie intersubjektyvumo, istoriškumo, gyvenamo pasaulio patirčių⁸⁸. Idealistinės stilistikos „pamatas“, atsiskleidęs jau ankstyvojoje B. Ciplijauskaitės kritikoje, 7–8 deš. buvo pildomas fenomenologinės mąstysenos aspektais: atsisakyti išankstinių vertinimų, susitikti su tekstu asmeniškai, stebėti formos ir turinio sąryšingumą, gyvenimo ir kūrybinių tekstų neatskiriamą egzistavimą, tirti kūrybinį procesą bei jo esmę, ieškoti literatūros formų raidos tendencijų ir priežasčių. Straipsnyje rekonstruojamos B. Ciplijauskaitės kritiniuose

tekstuose naudojamos idealistinės stilistikos ir fenomenologijos koncepcijos bei jų transformacijos: percepcija, intencija, intencionalumas, intuicija, redukcija, intersubjektyvieji ryšiai ir kita.

B. Ciplijauskaitės kritikos įvertinti kaip griežtai besilaikančios vienos metodologijos neįmanoma dėl nuolat kintančio sąvokinio aparato bei griežto ametodologiškumo: nei viename tekste neišsakomas objektyvumo siekis, teigiama, jog visos interpretacijos yra dalinės, subjektyvios, papildančios, nepateikiančios visumos, o tik dalinių procesų vaizdą. Naujoms suvokimo, skaitymo patirtims atsiverianti ir dialogiška kritinė sąmonė yra vienas svarbiausių B. Ciplijauskaitės kritinių tekstų bruožų.

Nuorodos

- ¹ Išsamiau apie ankstyvojo periodo literatūros kritiką ir ispaniškąją idealistinę stilistiką žr. straipsnyje: Šimėnienė A. „Ansktyvoji B. Ciplijauskaitės literatūros kritika“, in: *Colloquia*, nr. 31, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 76–95.
- ² Amorós Andrés. „Introducción: una década de literatura española“, in: *Letras Españolas 1976–1986*, Madrid: Castalia, 1987, p. 9.
- ³ Būtina atkreipti dėmesį, kad įvairūs feministinio pobūdžio judėjimai Ispanijoje vystosi gerokai vėliau, palyginus su JAV, Didžiąja Britanija ar Prancūzija. Tik po 1975 m. įmanomas visavertis moters įsitraukimas į viešąją erdvę, atsiranda vis daugiau moterų rašytojų, politikų, užimančių vadovaujančias pozicijas. Frankistinės diktatūros metais toks moters gyvenimo liberalumas dažnai buvo neįsivaizduojamas. Reikėtų neužmiršti, kad beveik visu diktatūros laikotarpiu (1939–1975) moteris, norinti dirbti, turėdavo gauti savo sutuoktinio leidimą laiką skirti ne šeimai, o darbui ir asmeniniams interesams.
- ⁴ Panašiai kaip sovietiniame šalių bloke menas ir kultūra plačiau šio žodžio reikšme Franco valdymo metais sugėbėjo atrasti individualią,

savotiškai ezopinę kalbą, kuri davė ne menkesnių kūrybinių rezultatų. Per šį keturiasdešimtmetį susiformavo ir kūrė daugelis didžiųjų XX a. ispanų kūrėjų: kompozitoriai Carmelo Bernaloa, Cristóbal Halffter, Luis de Pablo, Tomás Marco, režisieriai Luis Buñuel (emigravęs į Prancūziją dėl frankistinio režimo spaudimo), Carlos Saura, Luis García Berlanga, dailininkai Antoni Tàpies, Eusebio Sempere, José Guerrero, rašytojai Camilo José Cela, Miguel Delibes, Gonzalo Torrente Ballester, Blas de Otero, etc.

- ⁵ Amorós Andrés, *op. cit.*, p. 10.
- ⁶ Pvz., B. Ciplijauskaitė neanalizuoja C. J. Cela, M. Delibes romanų, L. Panero poezijos.
- ⁷ Pou Pablo Jauralde. „La crítica literaria“, in: *Letras Españolas 1976–1986*, Madrid: Castalia, 1987, p. 169–170.
- ⁸ Ciplijauskaitė B. 1. „Las sub-estructuras en Campos de Castilla“, in: *Estudios sobre Antonio Machado*, Angeles J., ed., Barcelona: Ariel, 1977, p. 97–120. 2. „Tensión adverbial aún-ya en la perfección del círculo guilléniano“, in: *Homenaje a Jorge Guillén*, Ruiz-de-Conde J., ed., Madrid: Insula, 1978, p. 103–120. 3. „Sobre la estructura del poema en Blas de Otero“, in: *Blas de Otero: Study of a Poet*, Salstad L., ed., Laramie: University of Wyoming, 1980, p. 19–28. 4. „Masks and Monologues: Vicente Aleixandre’s latest dissimulation“, in: *Vicente Aleixandre: A Critical Appraisal*, Daydi-Tolson S., ed., Ypsilanti: Bilingual Press, 1981, p. 271–281. 5. „Albert Samain, Juan Ramón Jiménez y Antonio Machado“, in: *Actas del Congreso Internacional conmemorativo del Centenario de J. R. J.*, Huelva: Instituto de Estudios Onubenses, 1983, p. 233–241.
- ⁹ Ciplijauskaitė B. „Don Fermín, žanti-modelo de don Magín?“, in: *Actas del VII congreso de Hispanistas*, Roma: Bulzoni, 1981, p. 307–315. 2. „El narrador, la ironía, la mujer: perspectivas del XIX y del XX.“, in: *Homenaje a Juan López-Morillas*, Amor J. y Vázquez y D. Kossoff, eds., Madrid: Castalia, 1982, p. 129–149. 3. „Juegos de duplicación e inversión en *La Celestina*“, in: *Homenaje a José Manuel Blecua*, Madrid: Gredos, 1983, p. 165–173. 4. „Perspectiva irónica y ambigüedad en *Paz en la guerra*“, in: *Homenaje*

- a A. Sánchez-Barbudo, University of Wisconsin-Madison: Dept. of Spanish, 1981, p. 139–155. 5. „Bécquer y Baroja“, in: *Gustavo Adolfo Bécquer*, Russell P., Sebold, ed. (El Escritor y la crítica), Madrid: Taurus, 1985, p. 331–338. (First in „Sin Nombre“, 1973).
- ¹⁰ Ciplijauskaitė B. „Narrativa lituana contemporánea“, in: *La Semana de Bellas Artes* 23 (Dec. 1981), p. 2–3.
- ¹¹ Ciplijauskaitė B. „Poezijos baruose Lietuvoj pasižvalgus“, in: *Aidai* 10 (1979), p. 459–461.
- ¹² Ciplijauskaitė B. „Donelaitis’ *The Seasons*: belated epic or a foretaste of Romanticism?“, in: *Journal of Baltic Studies*, 14.2, (Summer 1983), p. 91–98.
- ¹³ Ciplijauskaitė B. *Los noventayochistas y la historia*, Madrid: José Porrua Turanzas, S. A., Studia humanitatis, 1981, p. 12. (Toliau cituojant iš šios studijos bus nurodomi tik pirmieji du pavadinimo žodžiai ir puslapis, pvz., *Los noventayochistas*, p. 12).
- ¹⁴ *Los noventayochistas*, p. V.
- ¹⁵ J. Būtėnas (1915–1951) – lietuvių žurnalistas, partizanas, Paryžiaus žvalgybos mokyklos absolventas. Mokėsi Linkuvos gimnazijoje. Dirbo „XX amžiaus“ laikraščio redakcijoje, bendradarbiavo „Židinyje“, „Mūsų laikraštyje“. 1936–1937 m. atliko karinę tarnybą Lietuvos karo mokyklos aspirantų grupėje, kur jam suteiktas artilerijos jaunesniojo leitenanto laipsnis. Prasidėjus pirmajai rusų okupacijai, 1940-aisiais, J. Būtėnas pasitraukė į Vakarų. 1941-ųjų birželį jis sugrįžo į Lietuvą, dirbo dienraštyje „Į laisvę“, o šį vokiečiams uždraudus, Juozo Keliuočio pakviestas kurį laiką dėstė žurnalistiką universitete. Lemtingais 1944 m. Julijonas tapo Vietinės rinktinės vado generolo P. Plechavičiaus adjutantu. Grįžus bolševikams, jis pasitraukė į Vokietiją, darbavosi lietuvių pabėgėlių stovykloje. 1949–1950 m. mokėsi amerikiečių žvalgybos mokyklose netoli Miuncheno. 1948 m. į Vakarų Vokietiją per SSRS ir Lenkijos sieną pavyko prasiveržti „Tauro“ apygardos partizanams Juozui Lukšai-Skrajuūniui ir Kazimierui Pypliui-Audroniui. Jie informavo VLIK’ą apie padėtį krašte. J. Būtėnas artimai susidraugavo su J. Lukša. 1950 m. spalio 3 d. čekų lakūnai amerikiečių „Dakota“ į Lietuvą atskraidino J. Lukšą, K. Širvį ir B. Trumpį. Jie laimingai nusileido Žygaičių miške. Tuo lėktuvu turėjo skristi ir J. Būtėnas, bet jo kelionė buvo atidėta kitam skrydžiui. Vėliau jis iš J. Lukšos gavo žinią apie sėkmingą jų grįžimą į Lietuvą ir kvietimą atvykti. 1951 m. balandžio 19 d. naktį iš Miuncheno bazės į Lietuvą buvo atskraidinti J. Būtėnas-Stėvė ir J. Kukauskas-Gardenis. J. Būtėnas žuvo 1951 m. gegužės 21 d. Rūdšilio miške, netoli Lekėčių kaimo palaukės, verždamasis iš bunkerio, apsupto 600 NKVD kariuomenės karių. In: XXI amžius, nr. 41, 1441. Prieiga internete: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2006/05/31/atmi_01.html (žiūrėta 2014 11 15).
- ¹⁶ *Los noventayochistas...*, p. 2.
- ¹⁷ *Los noventayochistas...*, p. 1.
- ¹⁸ *Los noventayochistas...*, p. 1.
- ¹⁹ „<...> Ši studija nepretenduoja į nieką daugiau. Siūloma, skirtingai nuo kai kurių disertacijų ir monografinių darbų, susikoncentravusių į kelis reprezentatyviausius romanus, prisiartinti prie romanistinės Barojos kūrybos visumos, ieškant bendrųjų denominatorių (apibrėžčių – aut. past.) bei labiausiai išryškėjančių ir išliekančių stilistinių bruožų“ (*Baroja, un estilo*, Madrid: Ínsula, 1972, p. 14).
- ²⁰ *Los noventayochistas...*, p. 1.
- ²¹ *Los noventayochistas...*, p. 1.
- ²² Embree Lester. „La interdisciplinariedad dentro de la Fenomenología“, in: *Investigaciones Fenomenológicas*, n° 8, 2011, Madrid: Departamento de Filosofía y Filosofía Moral, Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED), p. 13.
- ²³ *Ibid*, p. 13.
- ²⁴ Vilarinho Picos María Teresa. *La idea de la literatura*, Universidad de Zaragoza: Zaragoza, 2001, p. 11.
- ²⁵ *Ibid*, p. 11.
- ²⁶ Lester Embree, *op. cit.*, p. 16.
- ²⁷ Erlich Victor. *Russian Formalism: History-doctrine*, New Haven: Yale University Press, 1955. Smith Barry. „Husserl, Language and the Ontology of the Act“, in: *Speculative Grammar, Universal Grammar, and Philosophical Analysis of Language*, eds., D. Buzzetti, M. Ferriani, Amsterdam: John Benjamins, 1987, p. 205–227.
- ²⁸ Belvedere Carlos. „La fenomenología como estructuralismo genético natural“, in: *Enfoques. Revista de la Universidad*

- Adventista del Plata*, XVIII, n°1–2, Entre Ríos: Universidad Adventista del Plata, 2006, p. 20.
- ²⁹ Keršytė Nijolė. „Fenomenologijos ir struktūralizmo „santuoka“ A. J. Greimo semiotikoje“, in: *Athena: filosofijos studijos*, nr. 5, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2009, p. 145–148.
- ³⁰ Bonati Félix Martínez. *La estructura de la obra literaria. Una investigación de filosofía del lenguaje y estética*, Barcelona: Ariel, 1983, p. 140 (išnaša 76). Pirmas leidimas Santiago de Chile: Universidad de Chile, 1960.
- ³¹ Vilariño Picos María Teresa, *op. cit.*, p. 60.
- ³² Mickūnas Algimantas, Stewart David. *Fenomenologinė filosofija*, Vilnius: baltos lankos, 1994, p. 121.
- ³³ Gadamer Hans Georg. *Wahrheit und Methode*, Tübingen: C. B. Mohr Vlg, 1960, p. 338. Cituojama iš Tomas Sodeika. *Filosofija ir tekstas*, Kaunas: Technologija, 2010, p. 45.
- ³⁴ Sodeika Tomas, *op. cit.*, p. 47.
- ³⁵ Juzefovič Agnieška. „Fenomenologinė estetinio patyrimo interpretacija: Romanas Ingardenas, Maurice Merleau-Ponty, Mikelis Dufrenne'as“, in: *Žmogus ir žodis. Filosofiniai tyrinėjimai*, 2004, IV, p. 24.
- ³⁶ Ciplijauskaitė B. „La serena plenitud de María Victoria Atencia“, in: *M. V. Atencia, El vuelo*, Málaga: Litoral, 1997, p. 208–212. (Orig. in Alaluz 12.1 [primavera 1990]: 7–12).
- ³⁷ Ciplijauskaitė B. „El exilio: camino hacia luz interior“, in: *Studies in Honor of Denah Lida*, Ed. M. G. Berg & L. A. Gyurko, Potomac, MD: Scripta Humanistica, 2004, p. 226–235.
- ³⁸ Bousoño Carlos. *La poesía de Vicente Aleixandre*, Madrid: Gredos, 1968, 3^a ed., p. 20.
- ³⁹ Bousoño Carlos. *Épocas literarias y evolución (Edad Media, Romanticismo, Época Contemporánea)*, Madrid: Gredos, 1981, I, p. 10.
- ⁴⁰ Raquel Conde Peñalosa teigia, kad: „Išskirtinio dėmesio nusipelnė Birutės Ciplijauskaitės darbai. Konkrečiai ši autorė išleido studiją „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985)“... Šis darbas, gerai atliktas ir dokumentuotas, yra puikios analizės nuo išankstinių tikslų iki išvadų modelis, tai yra fundamentalus tyrimas <...>, nes siūlo moterų prozos tipologiją, į kurią reikia atsižvelgti, bet kurioje studijoje, tiriančioje mūsų amžiaus prozą.“ (In: *La novela femenina de posguerra (1940–1960)*, Madrid: Pliegos, 2004, p. 120–121).
- ⁴¹ Jonkus Dalius. *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*, Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas, 2009, p. 21–22.
- ⁴² Jurgutienė Aušra. „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis tekstų interpretavimas“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Leidykla: Vilnius, 2006, p. 22.
- ⁴³ Jurgutienė Aušra, *op. cit.*, p. 24.
- ⁴⁴ *Ibid*, p. 24.
- ⁴⁵ *Ibid*, p. 24.
- ⁴⁶ Jurgutienė Aušra, *op. cit.*, p. 31.
- ⁴⁷ Juzefovič Agnieška, *op. cit.*, p. 20.
- ⁴⁸ *Ibid*, p. 25.
- ⁴⁹ Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 307.
- ⁵⁰ Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 308.
- ⁵¹ Alonso Dámaso. *Poesía española. Ensayo de métodos y límites estilísticos. Garcilaso, Fray Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo*, Madrid: Gredos, 1^a ed. 1950, 1981, p. 203.
- ⁵² Dámaso Alonso. „Hacia un conocimiento científico de la obra poética“, en: *Ínsula*, Madrid: Espasa Calpe, 58, (15 de octubre), p. 1.
- ⁵³ B. Ciplijauskaitė buvo J. Ferrater Mora, J. Ortigos y Gaseto mokinio, ir V. Llorens doktorantė Bryn Mawr koledže, A. Sánchez Barbudo kolegė Madisono Wisconsin universitete, palaikė artimą intelektualinę draugystę su poetais J. Guillénu, P. Salinas. Visi šie asmenys vienu ar kitu metu patyrė ispaniškosios idealistinės stilstikos įtaką. Apie šią įtaką išsamiau žr. „Anksatyvoji B. Ciplijauskaitės literatūros kritika“, in: *Colloquia*, nr. 31, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 76–95.
- ⁵⁴ Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 218.
- ⁵⁵ Ciplijauskaitė B. „Pedro Salinas: conciencia y responsabilidad.“, in: *Sin Nombre* II. 1 (1971), p. 37.
- ⁵⁶ *Los noventayochistas...*, p. 160.
- ⁵⁷ Daujotytė Viktorija. *Literatūros fenomenologija*, Vilniaus Dailės Akademija: Vilnius, 2003, p. 171.
- ⁵⁸ Mickūnas Algis, Stewart David. *Fenomenologinė filosofija*, vert. Arūnas Sverdiolas, Baltos lankos: Vilnius, 1994, p. 20.

- ⁵⁹ *Ibid*, p. 20.
- ⁶⁰ Jurgutienė Aušra. „Fenomenologinis teksto interpretavimas“, in: *Teksto slėpiniai*. Mokslo darbai, 2005, nr. 8, p. 18.
- ⁶¹ Daujotytė Viktorija, *op. cit.*, p. 172.
- ⁶² *Ibid*, p. 179.
- ⁶³ *Ibid*, p. 171.
- ⁶⁴ Jonkus Dalius. *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*, Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas, 2009, p. 18–19.
- ⁶⁵ *Los noventayochistas...*, p. 26.
- ⁶⁶ Jonkus Dalius, *op. cit.*, p. 19.
- ⁶⁷ *Ibid*, p. 20.
- ⁶⁸ Ciplijauskaitė B. „Jorge Guillén 1893–1984“, in: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius–Kaunas, 1992, p. 254. (Kalba netaisyta).
- ⁶⁹ Ciplijauskaitė B. „Laiko ir erdvės švytuoklė Alejo Carpentier kūryboje“, in: *Aidai*, 1981 (4). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius–Kaunas, 1992.
- ⁷⁰ Jurgutienė Aušra, *op. cit.*, p. 33.
- ⁷¹ *Ibid*, p. 33.
- ⁷² Mickūnas Algis, Stewart David, *op. cit.*, p. 21.
- ⁷³ Ciplijauskaitė B. „Pedro Salinas: conciencia y responsabilidad“, in: *Sin Nombre* II.1 (1971), p. 48.
- ⁷⁴ Ciplijauskaitė B. „Pastabos apie istorinį romaną“, in: *Aidai*, 1980 (1). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius–Kaunas, 1992, p. 212.
- ⁷⁵ *Los noventayochistas...*, p. 167.
- ⁷⁶ *Los noventayochistas...*, p. 118.
- ⁷⁷ Jurgutienė Aušra, *op. cit.*, p. 24.
- ⁷⁸ Daujotytė Viktorija, *op. cit.*, p. 37.
- ⁷⁹ *Los noventayochistas...*, p. 46.
- ⁸⁰ *Los noventayochistas...*, p. 25.
- ⁸¹ Juzefovič Agnieška, *op. cit.*, p. 22.
- ⁸² *Los noventayochistas...*, p. 177.
- ⁸³ *Los noventayochistas...*, p. 171.
- ⁸⁴ *Los noventayochistas...*, p. 21.
- ⁸⁵ Jurgutienė A., *op. cit.*, p. 52.
- ⁸⁶ Ciplijauskaitė B. „Žmogiškas solidarumas kosminių jėgų verpetuose“, in: *Aidai*, 1978 (3). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius–Kaunas, 1992, p. 205.
- ⁸⁷ Ciplijauskaitė B. „*Sacar de ti tu mejor tú*: un escorzo de José Ferrater Mora“, in: *Hispania* 80.2 (May 1987), p. 281.
- ⁸⁸ Jonkus Dalius, *op. cit.*, p. 9.

Akvilė ŠIMĖNIENĖ

CONNECTIONS BETWEEN IDEALIST STYLISTICS AND LITERARY PHENOMENOLOGY IN CIPLIJAUŠKAITĖ'S LITERARY CRITICISM

This article presents parts of the intellectual biography of Birutė Ciplijauskaitė, a Lithuanian diaspora scholar, comparatist, and translator heretofore little-known in the Lithuanian context. It briefly reviews her academic environment and the critical thinking that she might have developed under the influence of scholars, thinkers, and exiles from the Spanish Civil War (1936–1939) who found themselves in the United States. Hence this review affords a glimpse into the little-researched context of the Spanish-speaking Lithuanian diaspora in the U. S. and their formal and non-formal, academic and non-academic interactions.

The article also discusses and analyzes the literary criticism that the émigré Lithuanian literary scholar and Spanish language expert B. Ciplijauskaitė, teaching at the University of Wisconsin in Madison, engaged in during the 1970s and 1980s. The focus of the analysis is on her critical texts in Spanish, though the Lithuanian and English ones are kept in mind as well. The hypothesis advanced is that aspects of the idealist Spanish stylistics so evident in her early criticism (published up to the 1970s) are supplemented in her later criticism by insights from literary phenomenology. A detailed comparative analysis of representatives of idealist Spanish stylistics

and literary phenomenology is undertaken; it reveals many parallels between these critical schools and allows us to position B. Ciplijauskaitė's criticism as multi-methodological, i.e., as based on differing critical attitudes. An analysis of concepts close to, and comprehending, both idealist stylistics and literary phenomenology in her texts shows the essential affinity of these two worldviews.

Proceeding from conceptions of meta-criticism, historical description, and history of ideas, the article takes literary criticism to be an episode of the history of ideas, allowing us to recreate models of the identity, cultural self-understanding, and behavior of persons finding themselves in exile. The assumptions

guiding this article are taken from the dissertation research entitled *B. Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmos*, thereby revealing a Lithuanian emigration figure of exceptional stature as well as the importance of her work not only in a Spanish context but also in an international one. Deeper acquaintance with B. Ciplijauskaitė and her essays of literary criticism discloses new, international horizons for Lithuanian studies beyond those of the better-known figures of Algirdas Julius Greimas and Vytautas Kavolis. The conceptions of literary criticism developed by B. Ciplijauskaitė have received much attention and are still considered to be among the most important ones in Spanish studies today.

Iš archyvų

Ina VAISIŪNAITĖ

Šveicarijos lietuvių bendruomenės įsikūrimo pėdsakai A. Geručio archyve

Po Antrojo pasaulinio karo pasaulyje pasklidus dešimtims tūkstančių lietuvių, mažiau aktyvi Lietuvių sala susibūrė Alpių papėdėje, Šveicarijoje. Būtent tuomet pasaulyje pasklidusiems lietuviams iškilo natūralus noras sukurti visus lietuvius jungiančią organizaciją – Pasaulio lietuvių bendruomenę (toliau – PLB). Vieni pirmųjų Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo komiteto (toliau – VLIK) pasiūlyta idėja kurti PLB susidomėjo Šveicarijos lietuviai, kurie aktyviai prisidėjo prie PLB konstitucijos kūrimo ir jau 1949 m. sausio 15 d., įkūrė PLB apylinkę Ciuriche.

Prieš kelerius metus aptiktas pirmasis *Šveicarijos lietuvių žinių* numeris Šveicarijos lietuvių bendruomenėje (toliau – ŠLB) išprovokavo diskusijas dėl Bendruomenės įkūrimo datos. Daugelį metų manyta, kad ŠLB įkurta 1952 m. vasario 17 d., tačiau rasti nauji šaltiniai – *Šveicarijos lietuvių žinių* pirmasis numeris – byloja¹, kad Bendruomenės kūrimasis prasidėjo kur kas anksčiau, dar 1949 metais. Šioje šaltinių publikacijoje, pasitelkę archyvinius dokumentus, pristatysime ilgai užtrukusį ŠLB organizavimosi procesą.

Ieškant šaltinių buvo peržiūrėtas ne vienas su ŠLB susijusio asmens archyvas, t. y. Stasio Lozoraičio², Vaclovo Dargužo³, Alberto

Geručio⁴ archyviniai fondai. Visgi informacijos apie ŠLB pavyko aptikti tik A. Geručio asmeniniame archyve, saugomame Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Būtent šiame fonde rasti šaltiniai pasirinkti šiai publikacijai, kurioje pateikiami anksčiau nepublikuoti ir neskelbti šaltiniai, geriausiai atskleidžiantys pagrindinius lūžinius aspektus, kuriant ŠLB. Siekiant išlaikyti šaltinių originalumą ir autentiškumą, kalba ir stilius netvarkyti, palikti originalūs miestų pavadinimai, netradiciniai posakiai.

Pirmąjį kartą Šveicariją A. Gerutis aplankė dar studijų metais, vėliau sugrįžo kaip Lietuvių pasiuntinybės Berne pirmasis sekretorius, vadovavo spaudos skyriui. Jis buvo vienas iš lietuviškos veiklos Šveicarijoje variklių, prisidėjo prie bendruomenės sukūrimo ir veiklos, priklausė pirmajai valdybai. A. Geručio archyve aptikti ŠLB dokumentų rinkiniai pasakoja apie organizacijos įkūrimą ir veiklą. Fonde yra 4 ŠLB veiklai skirti rinkiniai, kurie apima laikotarpį nuo 1948 iki 1979 m.⁵ Šiuose keturiuose tomuose atsisleidžia išsamus ŠLB veiklos vaizdiny, pradedant pirmaisiais žingsniais, kuriant ŠLB ir santykius su Šveicarijos lietuvių sąjunga (toliau – ŠLS), ir baigiant jau visiškai

susiformavusios bendruomenės palikimu, protokolais, pranešimais ir kita. Bylų puslapiai nenumeruoti, dokumentų rinkiniai sudaryti atvirkštinės chronologijos principu. Bylas sudaro mašinėlė arba ranka rašyti dokumentai, dauguma jų pasirašyti. Juodraštiniai dokumentų variantai su ranka prirašytais komentarais, datomis.

Dokumentai publikacijoje yra išdėstyti remiantis chronologinių principų, taip skaitytojui bus kur kas paprasčiau suprasti sudėtingus organizacinius procesus. Pirmasis dokumentas – ŠLS valdybos susirinkimo protokolas, kuriame nusprendžiama palaikyti ŠLB kūrimo iniciatyvą, organizavimą paliekant žmonėms, o ŠLS likvidavimo klausimą nuspręsta svarstyti tik tada, kai naujoji organizacija visiškai susikurs. Šaltinyje aiškiai nubrėžiamos dviejų organizacijų santykių ribos, kurias galime toliau stebėti ketvirtajame dokumente – 1950 m. kovo 11 d. laiške PLB Ciuricho apylinkės pirmininkui. Laiške priekaištaujama dėl užsitęsusio naujosios organizacijos kūrimo. Nors ŠLS kuriant ŠLB bandė laikytis atokiau ir nesivelti į organizacinius klausimus, vis dėlto šaltinyje ji aktyviai skatina Ciuricho apylinkę nedelsti ir imtis iniciatyvos kuriant ŠLB.

Antrasis dokumentas – oficialus PLB apylinkės Ciuriche kreipimasis į visus Šveicarijoje gyvenančius lietuvius. Tai pirmasis oficialus šios institucijos kreipimasis į Bendruomenę. Šiame dokumente pranešama apie Ciuricho Apylinkės įsteigimą 1949 m. sausio 15 dieną. Šios Apylinkės iniciatyva imta organizuoti ŠLB. Tai buvo pirmasis realus veiksmas, kuriant naują organizaciją.

Trečiajame dokumente – laiške inžinieriui Navickui – nurodoma, kad antroji PLB apylinkė Šveicarijoje įkurta 1949 m. kovo 4 d. Berne. Dokumentas įdomus savo dvilypumu. Laiške pranešama apie PLB apylinkės Berne įsteigimą (vis dėlto ji pasirašė ŠLS Berno skyriaus valdybos pirmininkas ir sekretorius). Berno skyriuje naujai kuriamos

PLB apylinkės valdyba tampa senosios ŠLS organai, tokiu būdu viena organizacija ima dubliuoti kitą ne tik funkcijomis, tačiau ir valdybos organais.

Pagrindinis veiksmas kuriant ŠLB buvo visuotinio Šveicarijoje gyvenančių lietuvių susirinkimo sušaukimas. Kaip byloja 1950 m. kovo 11d. ŠLS valdybos laiškas PLB Ciuricho apylinkės vadovybei, tokį susirinkimą nebuvo lengva sušaukti. Šiame laiške rašoma: „1950 m. vasario mėn. 19 dienos, nepasisekęs darbo susirinkimas, nuotaikas taip sujaukė, jog nedaug tetrūksta aistroms įsisiūbuoti.“⁶⁶. Ar šio laiško paraginti, ar dėl asmeninių pastangų Ciuricho PLB apylinkės valdyba visuotinį susirinkimą sušaukė dar tais pačiais metais rugpjūčio 20 dieną. A. Geručio sudarytuose ŠLB veiklai skirtuose dokumentuose yra kvietimo į šį susirinkimą pavyzdys, susirinkimo protokolas ir visi svarstyti dokumentai. Prieš susirinkimą visiems bendruomenės nariams išsiųsti kvietimai, pridėta susirinkimo dienotvarkė, išankstinio balsavimo biuletenis, įstatų projektas bei reglamentuota pirmųjų rinkimų tvarka. Šiame rinkinyje neskelbiamas įstatų projektas, kuris buvo svarstytas, bet nepriimtas pirmojo visuotinio susirinkimo metu. Remiantis susirinkimo protokolu, tokie laiškai išsiuntinėti visiems Šveicarijoje gyvenantiems lietuviams, pranešant apie susirinkimą ir numatytą dienotvarkę (taip reglamentuojama PLB pirmųjų rinkimų tvarkoje).

Vienas iš svarbiausių dokumentų – pirmojo visuotinio ŠLB susirinkimo protokolas. ŠLB Ciuricho apylinkės valdyba 1950 m. rugpjūčio 20 d. sušaukė visuotinį Šveicarijos lietuvių bendruomenės susirinkimą, kurio metu buvo renkama pirmoji ŠLB valdyba, svarstyti įstatai. Protokolas surašytas remiantis viešai paskelbta pirmųjų rinkimų tvarka.

Šį susirinkimą Šveicarijos lietuviai laikė steigiamuoju, tai patvirtina ir kiti dokumentai. ŠLB valdybos pirmojo susirinkimo

protokole apie sukurta ŠLB ir nario mokesčio prievolę nuspręsta informuoti susirinkime nedalyvavusius lietuvius. Archyve taip pat aptiktas šio pranešimo, kurį ŠLB valdyba nusprendė išplatinti, egzempliorius. Jame pranešama apie visuotinį susirinkimą ir jo nutarimus. Dar vienas ŠLB įsikūrimo datą patvirtinantis dokumentas yra ŠLB nario mokesčio įmokos kvitas, datuojamas 1951 metais. Šiame kvite nurodyta įmokos paskirtis – „nario mokestis ŠLB už 1951 m.“. Taigi bendruomenė 1951 m. jau funkcionavo. Byloje rasti vėlesnių metų nario įmokų kvitai buvo identiški šiam. Nors Šveicarijoje gyvenantiems lietuviams oficialiai atstovavo naujoji organizacija, vis dėlto iki 1952 m. vasario 17 d. vadovautasi laikiniais ŠLB įstatais.

Apie ŠLB įsteigimą buvo pranešta ir *Šveicarijos lietuvių žinių* pirmajame numeryje⁷. Iškilus diskusijoms dėl šio numerio originalumo, šioje publikacijoje pateikiamas E. Garbačiauskienės laiškas A. Geručui dėl leidinio finansavimo. Laiške kalbama ne tik apie pirmąjį numerį, bet ir apie jo finansavimą iš nario mokesčio, tačiau nenurodoma, kuriai organizacijai šis turėtų būti mokamas. Atsižvelgus į tai, kad laikraštį leido ŠLB valdyba,

galime teigti, jog mokestis buvo renkamas ŠLB išdui. A. Geručio fonde pavyko aptikti bylą, skirtą *Šveicarijos lietuvių žinioms*⁸. Byloje yra ne tik visi šio laikraščio numeriai, bet ir medžiagos, susijusios su jo leidimu: susirašinėjimais, prenumeratorių sąrašais, tekstų juodraščiais ir t. t. Rastas ne vienas laikraščio egzempliorius ir rengimo dokumentai nekelia abejonių dėl jo originalumo. Pirmasis numeris išėjo 1951 m. vasario 8 dieną. Deja, žurnalas ėjo neilgai, išleisti vos 7 numeriai. Dėl neskaitlingos bendruomenės, finansinių ir žmogiškųjų išteklių trūkumo buvo pereita prie trumpo kasmetinio aplinkraščio.

Paskutinis dokumentas šioje šaltinių publikacijoje – visuotinio ŠLB narių susirinkimo 1952 m. vasario 17 d. protokolai – vainikuoja ŠLB kūrimąsi. Susirinkimo metu buvo patvirtinti pirmieji pastovūs bendruomenės įstatai, kurie pakeitė iki tol galiojusius laikinuosius įstatus. Įstatų priėmimas užbaigė ilgai trukusį bendruomenės kūrimo procesą. Jau nuo 1950 m. visuotinio susirinkimo buvo renkamas nario mokestis, bendruomenė oficialiai funkcionavo, viso pasaulio lietuviams išsiuntinėti pranešimai apie ŠLB įkūrimą, raštai ir laiškai pasirašomi ŠLB valdybos vardu.

Šveicarijos lietuvių sąjungos valdybos 1949 m. vasario mėn. susitikimo protokolai

(VUB RS, f. 155, b. 241. Originalas. Rankraštis nepasirašytas, sukūrimo data netiksli, žinomi tik metai ir mėnuo.)

Šveicarijos Lietuvių
Sąjungos⁹ Valdyba

Zürich 1949. II. d.

Š. L. Sąjungos Seniūnijoms

Sąjungos Valdyba apsvarsčiusi VLIK-o Pirmininko 1948 m. X. d. raštą, kuriame reiškiamas pageidavimas, kad pasaulio lietuviai tremtyje, jau dabar organizuotūs į PL Bendruomenę, tvarkytųsi ir veiktų vadovaudamiesi PLB konstitucijos projekto nuostatais – nutarė:

Siūlyti sąjungos nariams pritarti ir aktyviai dalyvauti PLB apylinkių steigime ir veikloje.

Motyvai:

1. Nežiūrint kai kurių PLB konstitucijos projekto neaiškumų ir trukumų, pastangos kurti organizaciją vienijančią visus geros valios lietuvius – vertos pritarimo.

2. Tik visų tremtyje esančių lietuvių suburtomis pastangomis ir aukomis, sugebėsime efektingai paremti Tautos fondą, puoselėti lietuviškąją kultūrą ir išlaikyti organizaciją stovinčią Lietuvos išlaisvinimo sargyboje.

Tačiau kas veiktina ŠL Sąjungai?

Be vyriausiųjų uždavinių kuriais rūpinsis PLB centriniai organai, PLB krašto organizacijos veiklos uždaviniai bemaž smulkmeniškai toki, koki užsibrėžta Sąjungos įstatuose.

Esant neskaitlingai Šveicarijos lietuvių bendruomenei ir dėlto steigiant PLB krašto organus ir juose mūsų Sąjungos nariams aktyviai dalyvaujant, nebūtų racionalu plūsti tais pačiais reikalais dviems organizacijoms lygegrečiai.

Atseit įsisteigus ir pilnai susiorganizavus PL Bendruomenės organizacijai Šveicarijoje ir parodžius geras viltis teikiančią veiklą, tada būtų nuoseklu Šveicarijos Lietuvių sąjungai aptarti Sąjungos likvidavimosi klausymą.

PLB apylinkės Ciuriche kreipimasis į Šveicarijos lietuvius 1949 m. vasario 2 d.

(VUB RS, f. 155, b. 241; VUB RS, f. 155, b. 304. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Originalas, kuriame ranka prirašyta: „Susipažinti ir gražinti.“ Neįskaitomas parašas prie komentaro.)

Susipažinti ir gražinti (ranka)

LIETUVI (E) !

Jau virš keturių metų nesame sunkią tremtinio naštą. Laisvasis pasaulis nenori matyti mūsų skurdo ir negirdi mūsų aimanavimų. Sunki ir kruvina raudono tyrono letėna truškima mūsų Tėvynę ir naikina mūsų Tautos brolius, seseris. Lietuvis, likęs Tėvynėje, nepasiduoda priešui ir veda žutbūtiną kovą dėl Lietuvos laisvės. Tą kovą yra sunki ir sunkiai įmanoma be mūsų – tremtinių bei viso pasaulio lietuvių pagalbos. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, tai aiškiai žinodamas, ėmėsi organizuoti Pasaulio Lietuvius į vieną Bendruomenę ir tam tikslui paruošė tos bendruomenės konstitucijos projektą, kurio vienas egzempliorius ir Tamstai siunčiamas.

Paskaityk ir pagalvok, ar galima liktis vienam šalia bendruomenės? Aišku – kiekvieno, vidurinis balsas sako NE! Tai sužinoję ir jausdami savo šventą pareigą tautai, Züricho, Badeno, Winterthuro, Frauenfeldo ir Wilo lietuviai, kurie tik sužinojo, š.m. sausio mėn. 16 dieną susirinko Züricho mieste ir visi vienu balsu pritarė Bendruomenės Apylinkės steigimui ir išrinko mus tai apylinkei vadovauti, ir būtent: S. Garbaciauską, A. Paulaitį ir J. Stankevičių.

Mes gi jaučiame pareigą apie tai, susirinkusių valią reikšdami, painformuoti ir lygiai visus Šveicarijoje gyvenančius Lietuvius kviečiame susiburti bendruomenėn, ar įstojant nariais į Züricho Bendruomenės Apylinkę, ar steigiant naujas apylinkes kitur.

Šventai tikėdami lietuvišku solidarumu ir tautiniu susipratimu, sveikiname Tamstą jau šiandien kaip Pasaulio Lietuvių Bendruomenės narį ir laukiame, jeigu stojama į Züricho Apylinkę, malonaus teigiamo atsakymo, arba linkime sėkmės naują apylinkę steigiant.

Būtų džiugu ir sveikintina, kad iki vasario 16 dienos minėjimo kitose Šveicarijos vietovėse būtų jau įstaigtos PLB Apylinkės ir išrinkti jų organai.

Siunčiame Züricho apylinkės lietuvių vardu nuoširdžiaus sveikinimus, linkėdami sėkmingo ir greito susiorganizavimo.

1949 m. vasario mėn. 2 d.

Züricho PLB Apylinkės vadovybė

**1949 m. balandžio 2 d. laiškas diplomatui Navickiui, kuriame pranešama apie
Bernu apylinkės įsteigimą**

(VUB RS, f. 155, b. 304. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Originalas. Pasirašytas.)

SVEICARIJOS LIETUVIŲ SĄJUNGA
BERNO SKYRIUS
NR. 18

BERN 2.4.1949

Ponui Dipl. Inz. Navickiui

Kadangi jums nėra zinoma tikslaus adreso, kuriuo turime kreiptis Pasaulio lietuvių Bendruomenės reikalais, todėl esu priverstas sutrukdyti Tamsta.

Sveicarijos sostinėje – Berne gyvenantieji lietuviais susirinkę s. m. kovo mėn. 4 d., isklause pranešimą apie P.L.B. kuriamasi, nutarė:

1. Įsteigti P.L.B. Berno Apylinke (Konst. § 20)
2. Iki paaiskės Sveicarijos Lietuvių S-gos tolimesnė padėtis ir P.L.B. Berno skyriaus susiformavimas, Pavesti P.L.B. Berno skyriaus vadovavimą sveicarijos Lietuvių Sąjungos Berno skyriaus valdybai, nes visi Berne gyvenantieji lietuviai pereina į P.L.B. Berno Apylinke nariais

Kadangi be „Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Konstitucijos“ daugiau jokių informacijų neturime, todėl prašysiu tuo reikalu, jei yra kokios instrukcijos bei nurodymai, mus informuoti.

Tikėdamiesi Tamstos, Pone Inžinieriaus, malonaus tarpininkavimo iš anksto tariam ačiu ir laukame tolimesniu nurodymu veiklai.

PIRMININKAS /-/ J. Vaičaitis (ranka)
SEKRETORIUS /-/ Steponavičius (ranka)

Mūsų adresas:
Justas Vaicaitis
Alpen Str. 2
Ostermundigen / Bern
Schweiz-Suisse

**Šveicarijos lietuvių sąjungos laiškas PLB Ciuricho apylinkės vadovybei 1950 m.
kovo 11 d.**

(VUB RS, f. 155, b. 241. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Originalas, pasirašytas ŠLS valdybos pirmininko.)

Šveicarijos Lietuvių
Sąjungos Valdyba.

Zürich, 1950 m. kovo mėn. 11 d.

Ponui Garbačauskui Stasiui
PLB Zürich Apylinkės Valdybos
Pirmininkui.

Gerbiamas Tamsta.

Sielodamasis mūsų krašto lietuvių vargana organizacine būkle kreipiuosi šiuo laišku vildamasis, jog nepaliksime jį be atgarsio:

Daugiau kaip prieš metus laiko pradėjome kurti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės instituciją Šveicarijoje. Pradžia buvo viltinga – Įsisteigė net dvi apylinkės, tačiau nekalama karšta geležis atvėso, sukietėjo ir darbas vel nuo pradžios.....

Praeitų, t.y. 1949 m. sausio mėnesio pradžioje, iniciatorių grupė susirinkusi Zūriche ir nutarusi skatinti PLB institucijos sukūrimą Šveicarijoje, ėmėsi pradininkauti organizavimo darbui ir tam tikslui paruošė atsišaukimą į lietuvius.

1949 m. sausio mėn. 15 dieną, lietuvių susirinkimo išrinkta PLB Zūrich Apylinkės Valdyba, apsiėmė pati pradininkauti PLB suorganizavimui krašte, todėl iniciatorių grupė, paruoštąjį atsišaukimą neplatino ir savo veiklą sustabdė.

Šveicarijos Lietuvių Sąjungos Valdyba, karts – kartėmis bandė talkininkauti ir siekė bendradarbiauti PLB organizavimo pastangose, deja – PLB Zūrich Apylinkės Valdybos dėmesio nesusilaukė.

1950 m. vasario mėn. 19 dienos, nepasisekęs darbo susirinkimas, nuotaikas taip sujaukė, jog nedaug tetrūksta aistroms įsisiubuoti.

Man labai nemalonu, kad tame susirinkime, PLB Zūrich Apylinkės Valdybai pasiūlius ją / Apylinkės Valdybą/ pervardinti į PLB Krašto Valdybą, turėjau dėtis prie tų nuomonės, kurie mano, jog toks siūlymas nesiderina PLB įstatams, nes Krašto Valdyba renkama Krašto Tarybos, bet ne Visuotinio susirinkimo. Be to, susirinkimo visuotinumą taip pat buvo abejotinas.

Šiuos faktus dėstau ne priekaištavimui, bet man žinomos būklės atvaizdavimui, kuri rodo, jog mes klaidžiojame ir nesurandame tikrojo kelio. Tiką pastebėjome, kad pirmyn nepažengta, o siekiamas tikslas jau atrodo toliau negu pradžioje buvęs.

Del nelaimingo įvykių sutapimo, nepajėgėme susiburti darnion bendruomenėn prieš, maždaug, penkiata metų, kai skaitlingesnis būrys lietuvių – politinių emigrantų, atsirado šiame krašte. Laikas eina o mes vis dar nieko rimto nepajėgiame sukurti. Jei kartais nuotaikos pagauti imamės šį tą daryti, bet ryžtas veikiai išblėsta, pailstame nieko nenudirbę ir iš tariamų gerų norų, palieka beformė krūvutė, kaip iš vaikų kurinio – „senio besmegenio“ vasarėjant. Taip atsitiko su kadaisia organizota Zūrich lietuvių Draugija, panašiai dedasi su Šveicarijos Lietuvių Sąjunga, pagaliau nekažkaip klojasi PLB institucijos kuryba. O tuo tarpu, nesant opiniją formuojančios santarminės viršūnės, žymi dalis mūsų bendruomenės narių, atvirai tariant t v i r k s t a. Jug nepaslaptis, kad vienintelis, iki šiol viešai neginčijamas tikslas: telkti pastangas Lietuvos bylos judinimui remiant įnašais Tautos Fondą – apgailestautinoj būklėj. Šių metų vasario 16 – tosios aukų vėjus, Tautos Fondui tedavė tik.... 33 frankus. Neskaitlingi nuolatiniai TF rėmėjai, vienas po tiko nyksta išemigruodami, o kai kurie šiaip jau pavargsta..... Vienintelis Europoje likęs lietuviškas laikraštis, rodos mažkeno teisširašomas, o apie lietuviškas knygas, tai nė girdėti neteko, kad kas kokią būtų perskaitęs. Turime sveikatos netekusių nuolatinių ligonių ligoninėse. Jiems šiltą jausmą parodyti ne tai kad nesusiprantame, bet tiesiog b i j o m e padaryti bendruomenės vardu, nes esame neorganizuoti. Jei neduok Dieve ištikėtų pakasynos, tam paskutiniam patarnavimui nesame pasiruošę ir reikėtų improvizuoti paskubomis.

Artėja laikas kada IRO nustos teikusi paramą vargšams politiniams emigrantams liekančiams Vokietijoje ir nežinia ar jiems bepadės kuri tarptautinė organizacija, ar jie bus palikti savo likimui, tarp įtūžusių ir svetimtaučių neapkenčiančių vokiečių. Tarp jų, žymi dalis nedarbingų dėl amžiaus ir nesveikatos. Bus pagaliau ištiesta pagalbos prašanti ranka ir į mus. Ką jiems galėsime duoti ir kaip pasiteisinti, kad negalėjome sukurti opinijos, veiksmingos skatinti bendruomenę – naudą nešančiam darbui?

Pagaliau akademinis jaunimas: Ar turime pasitenkinimą teikiančių pasireiškimų? Deja.... ne vienas ir ne vienam yra bandęs „skaudžiai įkasti“. Jūsų iki šiol žinomi pasireiškimai – grubūs, įžulūs ir šantažuojanti. Negalima teigti, jog visi taip reiškiasi, bet kuklesnieji tyli, nes arogancija

vyrauja. Jie taip daro ne dėl žemos prigimties, ar siekdami kurio bendresnio intereso, bet stengdamiesi „pasirodyti“. Tikisi, jog kas nors vis pasakys: – ot žaliukas, tai šauniai tavojo, taip ir reikia.... Neješkant tolimos praeities pavyzdžių, štai vasario 19 dienos lietuvių subuvimas Zūriche: Klaiku žiūrėti, kai tiką išsiritęs viščiukas, kerta senai vištai į akį pikta su raukęs antakius ir be jokio žmogiško virpėsio veide. / turiu galvij „P“.

Tie ir kiti neišvardinti neigiamumai, didžiaja dalim pranyktų, ar sumažėtų, jei būtų santarminga, kaip minėjau – opinią formuojanti viršūnė. Atrodo, jog šiame krašte nėra lietuvio, kurio vieno formuojama opinija būtų veiksminga. Tokios viršūnės siektina – viešos organizacijos forma.

Tikiuosi, jog Tamsta pritartė susiorganizavimo būtinumui ir viliuosi pripažystate, jog to darbo derėtų imtis neatidėliojant.

Kol Jūsų vadovaujama PLB Apylinkės Valdyba pradininkaus PLB suorganizavimui krašte, Šveicarijos Lietuvių Sąjungos Valdyba malonėtų būti painformuojama apie svarbesnius ketinimus organizavimo pastangose. Šis pageidavimas, ne bergždžio smalsumo išdava, bet noras padėti tais klausymais, kuriais pavyks susitarti.

Teiktės pristi Pone Pirmininke tikros pagarbos pareiškimą.

J. Giedrys (ranka)

Sąj. Vald. Pirmininkas.

Sugražinti nereikia J. G. (Prierašas pieštuku)

Kvietimas į visuotinį Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės susirinkimą
(VUB RS, f. 155, b. 241. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Nepasirašytas.)

VARDAN TOS LIETUVOS
VIENYBE TEZYDI!
LIETUVI – LIETUVE !

Tavo tėvų žeme – kraštas kur Tu gimei ir augai, yra persisunkusi Tavo Tėvu, broliu, artimuju krauju. Svetimojo niekšingo grobuonio koja mindo ir triuškina visa kas yra šventa lietuviškajai sielai! Vergijos pančiais sukaustyti broliai ir sesės, Sibiro taigose ištremti seneliai, nužudyti vaikai – Tavo Tėvynės vaizdas...

Tu gi išklydai į pasauli ne vien savo saugumo ieškoti. Tu išsinešei ir sunkia bei atsakinga pareiga – kovoti dėl savo tėvų žemės, kovoti dėl ŠVENTOSIOS LIETUVOS.

Sventuose Lietuvos miškuose vaidilos boi vaidilutės kureno bei saugojo šventąją amžinąją ugnį. Kanklininkai bei dainiai, pavojui gresiant, keliavo po kraštą ir stygu virpesiu bei daina žadino lietuvių širdyje tėvynės meilo bei pasiaukojimą.

Tu irgi išsinešei kibirkšti tos amžinosios ugnies savo krutinėje, Tavo širdyje aidi proseniu kanklių aidai. Ar leisi užgesti šiai šventajai ugniai? Ar leisi nutilti kanklių skambesiu? NE! Tu esi karys Tėvynės kovos bare! Kaip kariui yra neleisti ginklą ir dezertyruoti, taip ir Tau, lietuvi išei, neleistina tapti tautos dezertyru!

Lietuvi išei, Tu esi karys, stovintis kovos lauke! Tavo šventa pareiga bei uždavinys – kovoti už Tėvynės laisvę!

Jau šimtai tukstančių savo galvas paaukojo beginant Tėvyne nuo priešo. Iš daugelio širdžių iškėjęs paskutinis kraujo lašas sudrėkino tėviškės laukus, daugeli priglaudė ošiantieji gimtojo krašto pušynai ... gi tukstančius priglobė Sibiro sniegynai.

Kova vyksta visur. Ne vien tik tėviškės miškuose. Visur kur tik randasi bent vienas lietuvis. Kova vyksta ne vien tik medžiaginiu ginklu. Musu, išeivių ginklas – musu tautinis susipratimas, tautinis vieningumas! Tik vienybėje galybė!

Be Tėvynėje vykdomo genocido, išeiviams visur gresia begalės nutautėjimo pavojų. Musu protėviai su pasiryžimu ir dvasios atsparumu kantriai pernešė istorines kryžiuočių, carų bei kitas priespaudas ir ju kova buvo pergale vainikuota, kurios vaisias ir mes džiaugėmės.

„Iš praeities tavo sunus te stiprybe semia“ – skamba musu tautos himno žodžiai. Musu proseniai bei ju ryžtas tebuna mums pavyzdžiu šiandieną, tautos tragedijos valandą. Ju dvasia testiprins mus šioje šventoje kovoje!

Laikas bei ivykiai nelaukia. Turime imtis rimto bendro darbo ir jam aukoti visas savo jėgas. Gana snausti bei stovėti vietoje! „I darba stokim vyrs i vyra, sujungtos rankos suteiks stiprybę!“

Su ilgesiu ir nekantrumu laukiame kada Lietuvai patekės laisvės aušrinė, kad vėl galėtume į ją sugrįžti. Tačiau ka mes parnešime iškamuotai ir išsiilgusiai Motinai Tėvynei? Kokius savo darbus sudėsim jai po kojų? Ar, bučiuodami Sventą Lietuvos Zeme, neturėsime gėdytis ir apgeilestauti kad buvome mieguisti ar net savanaudžiai. Ar neturėsime su gėda prisipažinti, kad savo asmeninius interesus statėme aukščiau už Tėvynės ir Tautos reikalus?!

1949 m. pradžioje suorganizuota Züricho LB Apylinkė yra tarytum, tas mažytis grudelis didžiajame musu tautiškumo darbe. Tad Apylinkės Valdyba, kurios sastata šiuo laiku sudaro:

Pirmininkas p. Garbačiauskas, Zürich – Höngg, Hehenklingenstr. 23,

Vicepirmininkas Dr. Augevičius, Kantonales Asyl, Wil/S.G.

Sekretorius p. A. Paulaitis, Postfach 7, Wallisellen/Zch

imasi iniciatyvos visus Sveicarijoje esančius lietuvių aktyviai suburti po PLB vėliava, igyvendinimui lietuvių tautos obalsio: „LIETUVIAIS ESAME MES GIME, LIETUVIAIS TURIME IR BUT“ ir šaukia š. m. rugpjūčio mėn. 20 d. Züriche, Geležinkelio stoties (Hauptbahnhof) antros klasės restorane, pirmame aukšte, Konferenzzimmer, p u n k t u a l i a i 14 val. 30 min. (pusėj trijų) visuotina Šveicarijos lietuvių bendruomenės susirinkima Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės sutvarkymo reikalu šia darbu tvarka:

1. Susirinkimo atidarymas,
2. Pirmininko rinkimai,
3. Apylinkės Valdybos pranešimas,
4. Bendruomenės statuto svarstymas,
5. Rinkimai:
 - a) Balsu skaičiavimo komisijos,
 - b) krašto tarybos ir
 - c) garbės teismo,
6. Einamieji reikalai,
7. Susirinkimo uždarymas.

Negalintieji, dėl svarbiu priežasčių, šiame susirinkime dalyvauti lietuviai turi galimybę organu rinkimuose dalyvauti raštu. Dalyvavimas rinkimuose raštu yra nurodytas atskiroje, prie šio atsišaukimo pridedamoje instrukcijoje.

Prie šio atsišaukimo jungiama ir Laikinasis SvLB¹⁰ statutas, su kuriuo prašoma susipažinti.

Apylinkės Valdyba maloniai prašo savo tautiečius, ju sumanymus, pasiūlymus bei pageidavimus pasiusti vienu iš aukščiau nurodytu Apylinkės Valdybos nariu adresu. Taip pat prašome, neatidėliojant prisiusti Valdybos sekretoriui (A. Paulaitis, Postfach 7, Wallisellen/Zch) užpildytą, prie šio jungiamą atkarpą.

Apylinkės Valdyba jaučia malonia pareiga painformuoti visus tautiečius -tes, kad Sveicarijos Radiofono š.m. liepos mėn. 2 d. transilijuojama valandėlė „Verstummte Welt“ – apie Lietuvą, rado didelio atgarsio ne vien tik Sveicarijoje, bet ir užsienyje. Radiofonas yra gaves daugeli iš Šveicarijos ir užsienio padėkos raštu.

Drauge pranešame, kad šioji valandėlė, žymiai praplėsta, bus dar transilijuojama didžiosios pasaulinės radio stoties Londone BBC (British Broadcasting Corporation), kuri siunčia specialia laida visam vokiškai kalbančiam pasauliui. Apie transilijacijos dieną ir laiką bus vėliau painformuota.

Sveicarijoje yra atskiru leidinių išleistu lietuvių partizanų laiškų Sventajam Tėvui, vokiečių kalboje, pavadintas „NOTSCHEREI EINES STERBENED VOLKES“ ir „KYRIE...! Die Not der baltischen Völker“. Mums, kaip lietuviams, šie leidiniai, kaip istoriniai dokumentai, yra didelės svarbos. Kiekvienas lietuvis turėtų jausti pareigą šiuos leidinius isigyti ne vien tik sau, bet galimai plačiau paskleisti ir Sveicaru tarpe. Abu šiuos leidinėlius galima užsisakyti pas Apylinkės sekretorių A. Paulaitį, Postfach 7, Wallisellen. Abu leidinėliai drauge kainuoja 70 Rp.

Minėtus leidinėlius užsisakant, pinigų prašoma siusti pašto ženklais – už kiekvienus abu leidinėlius po 70 Rp. Užsakymus gavus, leidinėliai bus tuojau paštu išsiuntinėti.

Linkėdami kuo geriausios sėkmės bei tautinio vieningumo, tariame iki pasimatymo Zūriche š.m. rugpjūčio mėn. 20 d. 14 val. 30 m.

Zūricho Apylinkės Valdyba

Pirmininkas (-) S. Garbačiauskas

Vicpirmininkas (-) Dr. Augėvičius

Sekretorius (-) a. Paulaitis

Zūrich, 1950 m. liepos m. 17 d.

Aš _____

gyv.

susipažinęs su SvLB statuto projektu, skaitau save Sveicarijos Krašto Lietuvių Bendruomenės nariu ir teikiu apie save žinias:

Pavardė, vardas, tėvo vardas, mergautinė pavardė

Gimimo data ir vieta (kaimas, valsčius – miestas, Apskritis)

Gyvenamoji vieta Lietuvoje

Išsilavinimas, profesija, dabartinis užsiėmimas

SEIMOS NARIAI:

Giminystės laipsnis	Vardas	Gimimo data ir vieta	mergautinė pavardė
---------------------	--------	----------------------	--------------------

_____	_____	_____	_____
-------	-------	-------	-------

_____	_____	_____	_____
-------	-------	-------	-------

_____	_____	_____	_____
-------	-------	-------	-------

Data

Parašas

Pirmųjų Šveicarijos lietuvių bendruomenės krašto tarybos ir garbės teismo rinkimu tvarkos nuostatai

(VUB RS, f. 155, b. 241. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Nepasirašytas.)

SvLB
Žüricho Apylinkės
VALDYBA

Priedas prie laikinojo
SvLB statuto

PIRMUJU SVEICARIJOS LIETUVIU BENDRUOMENES KRAŠTO TARYBOS IR GARBĖS TEISMO RINKIMU TVARKA

1. Buti renkamam turi teise visi Sveicarijoje esantieji lietuviai, sukake 21 metu, kurie neprieštarauja Lietuviu Chartos nuostatom.
2. Balsavimo teise turi visi, sukake 18 metu.
3. I krašto Taryba renkami 5 asmenys: 3 nariu krašto Tarybos prezidiumas ir 2 tarybos nariai.
4. I garbės teisma renkami 3 nariai.
5. Krašto Taryba bei garbės teismas pareigomis pasiskirsto patys.
6. Kandidatai siuloma raštu bei žodžiu. Siulant akvaizdoje nesanti asmeni, reikalinga siulant pateikti siulomojo raštiška sutikima buti siulomu bei renkamam.
7. Kandidatai i krašto taryba bei garbės teisma siuloma atskirai.
8. Kandidatu siulymus, asmenys, dėl rimtu priežasčiu, negali i susirinkima atvykti, gali atlikti paštu, prisiunčiant vienu iš šiu adresu:
S. Garbačiauskas, Hehenklingenstr. 23, Zürich – Höngg
Dr. Augevičius, Kantonales Asyl, Wil/S.G.
A. Paulaitis, Postfach 7, Wallisellen/Zch
9. Kandidatu siulymas paštu atliekamas šia tvarka:
 - a) Kortelė su siulytojo pavarde bei adresu bei siulomojo pavarde bei adresu (Pavyzdys 1), pridedant siulomamu raštiška sutikimą, idedama i voka ir užklijuojama. Ant voko užrašoma „Krašto Tarybos ir Garbės Teismo rinkimai“.
 - b) Užklijuotas vokas idedamas i antra voka ir adresuojamas vienu iš aukščiau nurodyt adresu.
10. Apylinkės Valdyboje gauti rinkimu vokai laikomi neatidaryti. Jie atidaromi balsu skaičiavimo komisijos rinkimu diena lietuviu susirinkime, kuris šaukiamas 1950 m. rugpjūčio mėn. 20 d., sekmadieni 14 val. 30 min., p u n k t u a l i a i, Züriche, Geležinkelio stoties (Hauptbahnhof) II Kl. restorane, pirmame aukšte, Konferenzzimmer ir ju turinys viešai perskaitomas. Siulomieji asmenys, jei jie atatinka nurodytas salygas, ir yra ju raštiškas sutikimas, irrašomi i kandidatu saraša.
11. Paštu prisiustas kandidatu siulymas, bus skaitomas ir balsavimo lapeliu, jeigu jame bus siuloma nedaugiau kaip 5 asmenys i krašto taryba ir 3 asm. i garbės teisma.
12. Paštu siunčiamieji pasiulymai turi buti išsiusti ne vėliau rugpjūčio mėn. 14 dienos. Pasiulymai su vėlesniu pašto antspaudu bus skaitomi negaliojančiais.
13. Susirinkime dalyvauja asmenys kandidatus siulo žodžiu iš akivaizdoje esančiu asmenu.
14. Siulant susirinkime nesanti asmeni, reikalinga patiekti siulomojo raštiška sutikima buti siulomu ir renkamam.

14. Rinkimams vykdyti susirinkime esantieji gaus iš susirinkimo prezidiumo lapelius – viena kandidatams į krašto tarybą ir viena į garbės teismą, bei viena voka. Užpildes rinkimu lapelius, rinkėjas ideda juos į voka ir padeda nurodytoje vietoje.
15. Balsams skaityti susirinkimas renka trijų asmenų komisiją.
16. Balsų skaitymo komisija vietoje surašo rinkimų protokolą, kuri pasirašo visi 3 komisijos nariai bei susirinkimo prezidiumas, prijungia prie susirinkimo protokolo.
17. Rinkimų protokole turi būti parašyti šie duomenys:
 - a) kiek pilnateisiu krašto lietuvių dalyvavo rinkimuose, atsiųsdami savo balsus,
 - b) kiek viso paduota balsų rinkimams į krašto tarybą ir garbės teismą,
 - c) kiek paduotų balsų rasti netinkami ir kodėl,
 - d) kiek kuris kandidatas gavo balsų,
 - e) kurie kandidatai išrinkti į krašto tarybą ir
 - f) kurie kandidatai išrinkti į garbės teismą.
18. Žüricho LB Apylinkės Valdyba ne vėliau kaip per 2 savaites po rinkimų dienos skelbia išrinktuju į krašto tarybą ir į garbės teismą narių vardus ir pavardes ir kviečia krašto tarybą pirmosios nepaprastosios sesijos, pranešdama laiką ir vietą.
19. Skundai dėl prasilenkimo su šio statuto nuostatais, vykdant krašto tarybos ir garbės teismo rinkimus, gali būti duodami krašto tarybai per Žüricho Apylinkės Valdybą (Vieną iš virš nurodytų adresų) ne vėliau kaip trys dienos prieš krašto tarybos pirmosios sesijos atidarymą.
Paduotus skundus krašto taryba turi peržiūrėti pirmosios sesijos metu. Krašto tarybos sprendimai yra galutiniai.
20. Krašto tarybai patvirtinus rinkimus ir sudarius krašto valdybą, Žüricho Apylinkės Valdyba nustoja eiti savo ankstyvesnės pareigas ir visa apylinkės turta bei bylas perduoda krašto valdybai.

Žüricho LB Apylinkės Valdyba:

Pirmininkas (-) S. Garbačiauskas

Vicepirmin. (-) Dr. Augevičius

Sekretorius (-) A. Paulaitis

Paštu siunčiamu kandidatų siūlymo pavyzdys

Jonas Petraitis, gyv. Berne, Bahnhofstrasse 35 bei Fam. Meier, gimęs 1905 m. liepos mėn. 15 d. siūlo sekančius kandidatus:

- a) į Krašto Tarybą
 1. p. NN gyv. Berne, Bahnhofstr. 3, bei Fam. XY, gimusi
 2.
 3. ir t.t.
- d) į Garbės Teismą
 1.
 2.
 3.

Priede jungia siulomųjų raštiškų sutikimų būti siulomais bei renkamais.

Data

Parašas

Visuotinio Šveicarijos lietuvių bendruomenės susirinkimo protokolas 1950 m. rugpjūčio 20 d.

(VUB RS, f. 155, b. 241. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Pasirašytas.)

Šv. L. B. Züricho Apylinkės Valdybos šaukto visuotinio Šveicarijos lietuvių bendruomenės susirinkimo p r o t o k o l a s.

Susirinkimo vieta: Zürich, Gelež. stoties II. klasės restorano „Konferenzzimmer“ 9. No.

Susirinkimo data ir laikas: 1950 m. VIII. 20 d. , 15 iki 18.30 val.

Susirinkimo dalyviai (registracijos lapo eilė):

Eilės No.	Pavardė	Vardas	Adresas
1.	Garbačiauskienė	Elena	Zürich, Hohenklingenstr. 23
2.	Ginotytė	Monika	Zch 1, Marktgasse 7
3.	Disler	Aniceta	Frauenfeld, Marktstr. 8
4.	Augevičius	Jonas	Wil, St. Gallen, Kontons-Asyl
5.	Kun. Navickas	Juozas	Monstere de Montorge, Fribourg
6.	Vaitkevičiūtė	Elena	Zch 6, Ottikerstr. 29
7.	Stankus	Jonas	Zch 6, Universitätsstr. 87
8.	Giedrys	Jurgis	Zch 6, Beckhamerstr. 24
9.	Lingys	Kazys	Zch 7, Kraftstr. 32
10.	Lingienė	Maria	“ “
11.	Gerutis	Albertas	Bern, Spittelerstr. 22
12.	Boleckis	Glebas	Vasel, Grellingerstr.84
13.	Paulaitis	Antanas	Wallisellen, Postfach 7
14.	Sidlauskas	Antanas	Winterthur, Vogelsangstr. 177
15.	Vaitkevičius	Stasys	Zch 6, Universitätsstr, 87 b/Kreuzer
16.	Pečiulionis	Tomas	Zchl, Brunngasse 14
17.	Truska	Kazimieras	Zch 7, Frochstr. 145
18.	Truskienė	Elena	“ “
19.	Gilis	Jonas	Zch 1, Seilergraben 47
20.	Mašalienė	Ona	Zch 47, Albersriederstr. 327
21.	Mašalaitė	Teodora	“ “
22.	Mašalas	Vytautas	“ “
23.	Gampp-Mašalaitė	Stefa	“ “

Dienotvarkė:

1. Susirinkimo atidarymas
2. Pirmininko rinkimas
3. Apyl. V-bos pranešimas
4. Bendruomenės statuto svarstymas
5. Rinkimai a) Balsų skaičiavimo komisijos
b) Krašto Tarybos ir
c) Garbės Teismo
6. Einamieji reikalai

7. Susirinkimo uždarymas.

1. Susirinkimas atidaromas pono Dr. Augevičiaus 19-ai dalyviams susirinkus 15. valandą.
2. Susirinkimo pirmininku renkamas ponas Dr. Gerutis.

Keliems asmenims pakveta, sekretoriauti nepriėmus, p. Pirmininkas paskiria susirinkimo sekretoriu p. inž. Boleckį.

3. Apylinkės Valdybos pranešimą daro ponas A. Paulaitis.

Savo pranešime p. P. apibrėžia Apyl. V-bos veiklą. Priedamas prie šio susirinkimo paruošimo p. P. pabrėžia mažą bendruomenės susijdomavimą (Išsiųsta 84 pakvėtimai, daugelis net atkarpų neatsiuntė, mažai kas atsiliepė pinigine auka, menkas susirinkimo dalyvių skaičius). Tuo aiškintinas ir kasos stovis: Valdyba randasi 3,55 frankų skoloje.

Susirinkimui paruoštas Laikinasio Šv.L.B. Statuto Projektas yra tuo tarp VLIKo patvirtintas. Skaitomas p. Krupavičiaus ta proga Apyl. V-bai adresuotas laiškas. Šiame laiške p. Krupavičius kreipia sveikinimus į vykstantį susirinkimą ir ragina aukoti Lietuvos išlaisvinimo fondui.

Baigdamas p. P. pareiškia, kad Apyl. V-ba skaito savo kadenciją pasibaigius. Šiandien rinktina Krašto Taryba turės perimti reikalų tvarkymą.

Pirmininkas – atidaro diskusiją del Apyl. V-bos pranešimo.

p. Giedrys – Koks yra š. d. susirinkimo tikslas?

Kun. Dr. N. – Š. d. susirinkimas jau ne pirmutinis. Jau 2 metai kaip užregistravimas yra įvykdytas. Lig šiol nepavyko suburti bendruomenę. Todėl reikia pradėdami apsimastyti, kaip sklandžiai pravesti susirinkimą ir prieiti susitarimo. Neaišku: iš vienos pusės dienvarkė numato statuto svarstymą, o iš kitos girdžiam, kad statutas jau yra patvirtintas VLIKo.

p. Paulait. – Susirinkimo tikslas buvo praneštas laiku išsiųstu atsišaukimu, t. y. 1) visus Šv. esančius liet. aktyviai suburti po PLB vėliava, įgyvendinimui liet. tautos obalsio: „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt“; 2) Centrinio Šv. LB junginio steigimas ir jo organų rinkimas.

Rinkimų tvarka yra taip pat pranešta.

Del kun. Dr. Navickio pabrėžto neaiškumo Statuto svarstymo klausimu iškyla diskusija, kurią Pirmininkas nutraukia iki prieis prie šio dienvarkės punkto.

Kun. Dr. N. pageidavimu

p. Paulaič. skaitomas paskutinio susirinkimo protokolas.

Nutarta įtraukti į protokolą sekančią pataisą:

Praeitas susirinkimas turėjo du pirmininkus.

Antru Pirmininku buvo išrinktas p. prof. Eretas.

4. Laikinojo Šv. L. B. Statuto svarstymas.

Pirmin. – Kas yra Statuto autorius?

p. Paulait. – Apyl. Valdyba.

Pirmin. – Pasirėmęs kun. Dr. Navickio iškeltu klausimu stato alternatyves:

a) ar mes statutą svarstysim?

b) ar apeisim šį klausimą?

Kun. dr. N. – Statutas yra taisytinas. Siūlo pavesti statuto svarstymą tam tikrai komisijai arba Krašto Tarybai, kuri išdirbus statutą patieks jį visuotinam susirinkimui tvirtinti.

- p. Truska – Teisiniu atžvilgiu „Statutas“ neišlaiko kritikos. Yra laimė, kad jis pavadintas „laikinu“. Siūlo šiandien į statutą nekreipti dėmesio ir eiti prie organų rinkimų. Dėl pačių rinkimų siūlo atsisakyti Krašto Tarybos ir sudaryti tik Valdybą. Tas neprieštaraus VLIKo dėsniams ir palengvins organų sudarymą, kadangi kandidatų skaičius yra labai apribot
- p. Giedrys – Siūlo atmesti statuto svarstymą ir atsikreipti į klausimą, kokius organus teks rinkti.
- p. Paulait. – Pritaria pp. Truskai ir Giedriui.
- Pirmin. – Formuluoja išreikštus pageidavimus ta prasme, kad statutas nesvarstomas ir juo vadovaujama tik tiek, kiek jis liečia organų rinkimus.

5. Rinkimai:

- Pirminink. – Stato klausimą, kas bus renkama – ar Taryba, ar Valdyba?
- Kun. Dr. N. – Pabrėžia, kad tenka steigti Šv. Liet. Bendruomenę. Siūlo nebijoti, kad turime mažai narių, ir rinkti Tarybą ir Valdybą, nes tie patys asmenys gali būti ir Taryboje ir Valdyboje.
- p. Giedrys – Siūlo rinkti Tarybą ir Garbės Teismą ir pakeisti rinkimų tvarką ta prasme, kad gali būti išrinkti ir nedalyvaujantieji šiame susirinkime asmenys.
- p. Paulait. – Laiko susirinkime nedalyvaujančių asmenų rinkimą nepateisinamu ir siūlo naudotis tik asmenimis, kurie yra suteikę sutikimą būti išrinkti.
- Pirminink. – Stato sekančias alternatyves balsavimui:
- a) rinkti Krašto Tarybą, kuriai suteikiama teisė išrinkti Valdybą
 - b) rinkti tik vienintelį organą t.y. Valdybą

Viešo balsavimo rezultatas: už Tarybos rinkimą (a) pasisako – 6

prieš „ „ – 11

- Pirminink. – Konstatuoja, kad susirinkimas pasisakė už Valdybos, kaip vykdomo organo, rinkimą.
- p. Truska – Siūlo įtraukti į protokolą, kad renkama Valdyba steigiamą vadovaujant laikiniam statutu, išskirus visus nuostatus, kurie liečia Krašto Tarybą.
- p. Paulaitis – Siūlo rinkti dar Revizijos Komisiją, nes buvo numatyta, kad Rev. Kom. skiriama Krašto Tarybos.

Po įvykusio balsavimo vėl iškyla diskusijos dėl Tarybos arba Valdybos naudingumą.

- Pirminink. – Nutraukia diskusijas ir paveda sekretoriui 5-ių minučių pertraukos laiką surašyti susirinkimo rezoliucijos projektą.

P e r t r a u k a (10 minučių)

- Pirmininkas – Skaito sekantį rezoliucijos projektą:

„Šv. L. B. visuotinio susirinkimo nustatoma, kad šiandien, 1950.VIII. 20 d., renkama Šv. L. B. V a l d y b a, kuri yra Šv. L. B. vykdomas organas ir vadovaujasi PLB charta ir – tiek, kiek naujoji Valdyba ras tai reikalinga – Šv. L. B. Statuto Projektu“.

Niekas prieš šią rezoliuciją nepasisako ir ji priimama plojimu.

- Pirminink. – Atsiklausia susirinkimo, ar visi sutinka rinkti ir Reviz. Komisiją?

p. Giedrys – Pasisako prieš tai.

p. Truska – Siūlo rinkti Reviz. Kom.

- Pirminink. – Stato šį klausimą balsavimui.

Viešu balsavimu nustatoma 15-os balsų dauguma rinkti Revizijos Kom.

Pirminink. – Konstatuoja, kad teks praveisti tris rinkimus, būtent:

- a) Valdybos
- b) Garbės Teismo
- c) Revizijos Komisijos

Sudaroma Balsų Skaičiavimo Komisija, į kurią įeina: p. Truska

kun. Dr. Navickas

p. inž. Stankus

Dr. Gerutis – Siūlo visus organus rinkti vieneriems metams.

Pirminink. – Stato klausimą, ar į organus bus renkami tik susirinkimo dalyviai.

ponia. Garb. – Siūlo prisilaikyti numatyta rinkimų tvarka ir nerinkti nedalyvaujančių susirinkime asmenų.

p. Paulait. – Palaiko ponios Garbačiauskienės nuomonę.

Pirminink. – Klausia, ar į visus renkamus organus kandidatai turi būt siūdomi iš šio susirinkimo dalyvių.

Kun. Dr. N. – Pareiškia nuomonę, kad į Garbės Teismą ir Reviz. Kom. galima rinkti ir iš nesančių susirinkime asmenų.

Pirminink. – Pateikia balsavimui sekančius klausimus:

- 1) Valdyba renkama tik iš susirinkimo dalyvių ir atsižvelgiant vieno raštiško pasiūlymo.
- 2) Garb. T. Ir Rev. Kom. renkami iš kandidatų, kurie gali būti siūdomi ir iš nedalyvaujančių susirinkime asmenų.

Viešo balsavimo rezultatai:

Pirmajam klausimui pritarta 11-os balsų dauguma

Antrajam „ „ 12-os „ „

Pirminink. – Iškelia klausimą dėl organų narių skaičiaus.

Po trumpos diskusijos nutarta viešu balsavimu:

- 1) Valdybą rinkti iš 3-jų narių ir 2-jų kandidatų (11-os balsų dauguma; už 5-ių narių Valdybą balsavo 8)
- 2) Garbės Teismą – iš 3 narių ir 2 Kandidatų
- 3) Reviz. Komisiją - „ 3 „ „ 2 „

a) Valdybos rinkimai vyksta slaptu balsavimu iš sekančių kandidatų:

Kun. Dr. Navickas

J. Giedrys

Dr. A. Gerutis

E. Garbačiauskienė

T. Pečiulionis

K. Truska

A. Paulaitis

Dr. J. Augevičius

inž. J. Stankus

Valdybos rinkimas įvykus daroma

p e r t r a u k a,

kurios laiku Balsų Skaičiavimo Komisija nustato balsavimo rezultatą. Balsų Skaičiavimo Komisijos pranešimu, vykstančiu po pertraukos, į

Valdybą išrinkti:

nariais – Kun. Dr. Juozas N a v i c k a s (17 balsų)

Dr. Albertas G e r u t i s (14 balsų)

ponia Elena G a r b a č i a u s k i e n ė (8 bals.)

kandidatais – p. Antanas P a u l a i t i s (6 bals.)

inž. Jonas S t a n k u s (6 bals.)

b) Garbės Teismo rinkimai vyksta viešu balsavimu iš sekančių kandidatų:

K. Truska	S. Gampp – Mašalaitė
Dr. J. Augevičius	Prof. J. Eretas
Inž. G. Boleckis	dr. Dargušas
Inž. T. Pečiulionis	s. Garbačiauskas
E. Vaitkevičiutė	J. Giedrys

I G a r b ė s T e i s m ą išrinkti:

nariais – p. Kazimieras TRUSKA (16 b.)

kandidatais: Prof. J. ERETAS (8 b.)

Dr. Jonas AUGEVICĖIUS (13 b.)

Dr. DARGUŠAS (2 b.)

Inž. Glebas BOLECKIS (9 b.)

(inž. T. Pečiulioniui, gavusiam 3 balsus, atsisakius)

c) Revizijos Komisijos rinkimai vyksta viešu balsavimu iš sekančių kandidatų:

J. Giedrys

T. Mašalaitė

S. Gampp – Mašalaitė E. Vaitkevičiutė

Dr. Dargušas

I R e v i z i j o s K o m i s i j ą išrinkti:

nariais: p. Jurgis GIEDRYS (16 b.)

Dr. DARGUŠAS (16 b.)

Ponia Stefa GAMPP (13 b.)

kandidatais: panelė Elena VAITKEVIČIUTE (6 b.)

panelė Teodora MAŠALAITĖ (3 b.)

6. Einamieji reikalai.

p. Paulaitis – Praveda aukų rinkimą.

Kun. dr. Nav. – Kreipiasi į susirinkimą ragindamas pakelti solidarumą tautiečių tarpe, stengdamiesi visokiu būdu pareikšti vienas kitam simpatiją. Reikalinga, kad Bendruomenės organai dirbtų irgi užsiregistravusių narių naudai (pavyzdžiui remdami narius emigracijos reikalais, šelpdami varge esančius paketėliu švenčių proga arba nors gerbdami atsilankymu ir geru žodžiu).

p. Truska – Pareiškia pageidavimą, kad tautiečiai rastų būdą susicementuoti ir pasidaryti vieningą Liet. Bendruomenę. Laikas pamišti viską, kas tarpusavyje buvo, ir dvasiniai atsinaujinti. Gerbti geras įpatybes yra gražu, bet dar gražiau atleisti blogas įpatybes ir padarytas klaidas. Siūlo, kad po susirinkimų oficialės dalies dalyviai rastų laiko nuoširdžiai pasikalbėti.

7. Susirinkimo uždarymas.

Pirmininkas – uždaro 18. 30 val. susirinkimą pageidavimu, kad visi Šveicarijoje esantieji Lietuviai būtų šios Bendruomenės aktyviai ir sąmoningais nariais ir kad sekančią kartą tas pasireikštų susirinkimo dalyvių didesniai skaičiui. „Santaikoje mes atliksime mažus darbus, o nesantaikoje sunaikinsime didelius užmojimus“.

Susirinkimo sekretorius:

(Parašas ranka)

/ G. Boleckis /

**Šveicarijos lietuvių bendruomenės valdybos susirinkimo protokolas Nr. 1,
1950 m. rugsėjo 24 d.**

(VUB RS, f. 155, b. 241. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Ranka prirašyta data.)

Projektas

PROTOKOLAS Nr. 1

1950 m. rugsėjo 24 d. Berne susirinko Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės Valdybos nariai: kun. dr. J. Navickas, ponja Garbačiauskienė ir dr. A. Gerutis.

- I. Ponja Garbačiauskienė prašyta eiti Valdybos sekretorės pareigas. Turėdama galvoje, kad visi valdybos nariai yra labai užimti, antra vertus, žinodama, kad Züriche yra susispietęs gausiausias lietuvių skaičius ir kad ten bus daugiausiai praktiško darbo, Valdyba nutarė prašyti, kad daugiausiai balsų gavę kandidatai pp Paulaitis ar inž. J. Stankus sutiktų delegavimo titulu eiti Valdybos kasininko pareigas ir bendrai padėtų vesti sekretoriato reikalus.
- II. Nutarta atskiru raštu kreiptis į tuos Šveicarijoje esančius lietuvius, kurie nedalyvavo ŠLB visuotiniame narių susitikime š. m. rugpjūčio 20 d. Tuo raštu bus pranešta, kad rašto gavėjai laikomi ŠLB nariais.
- III. Svarstyta nario mokesčio klausimas. Nutarta rinkti:
 - a) Iš dirbančiųjų 12 frankų metams,
 - b) Iš nedirbančiųjų 3 frankus „

Kaip lėšos bus paskirstytos tarp ŠLB., PLB Vyriausiosios Valdybos, Kultūros Fondo ir Tautos Fondo, šiuo tarpu dar nenusistatyta. Lėšų paskirstymo proporcija pareis nuo įstatų.

IV. ŠLB įstatų parengimas pavestas p. A. Geručiu.

V. Tartasi dėl Vasario 16 d. minėjimo. Nusistatyta, kad minėjime turėtų dalyvauti ne tik lietuviai, bet ir šveicarai. Kaip prelegentas numatytas prof. dr. J. Eretas. Teks dėti pastangų, kad paminėtų taip pat Šveicarijos radijas. P. Garbačiauskienė prašyta išsiaiškinti, ar minėjime sutiktų dalyvauti kuri stambesnė šveicarų meno pajėga (pav. , pianistas Aeschbacher).

VI. Kun. dr. Navickas kelia klausimą, kad apie Šveicarijos lietuvių veiklą būtų dažniau paminima lietuvių spaudoje.

VII. Kun. dr. Navickas iškelia sumanymą, kad gal Šveicarijos lietuviai pajėgtų išleisti Lietuvos žemėlapi ar Lietuvos vaizdų albumą. Ryšim su tuo sumanymu aptartas lėšų klausimas. Kadangi iš narių mokesčio nedaug lėšų tesusidaro, svarstyta, ar reiktų rinkti lėšas ir šveicarų tarpe. Konkrečiai tas klausimas bus apsvarstytas vėliau.

VIII. Ponja Garbačiauskienė pranešė, kad Züricho lietuviai susirenka kartą per mėnesį, pirmąjį šeštadienį. Sueigų proga bus laikomos paskaitos iš temų, susijusių su Lietuva ir lietuvybe.

IX. ŠLB pavadinimas vokiškai skamba taip:

vokiškai : Gemeinschaft der Litauer in der Schweiz.

Prancūziškai : Communaute Lithuanienne en Suisse.

(Ranka prierašas) 1/10/50

Pranešimas apie Šveicarijos lietuvių bendruomenės įkūrimą 1950 m.

(VUB RS, f. 155, b. 241. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Ranka prirašyta data. Diakritiniai ženklai ant raidžių prirašyti ranka.)

Gerbiamoji Tautiete,

Gerbiamasis Tautieti,

Š. m. rugpjūčio 20 d. Zūriche įvyko Šveicarijos lietuvių susirinkimas, kuriame buvo nutarta įsteigti **Šveicarijos Lietuvių Bendruomenę**.

Bendruomenės Valdybą sudaro:

- 1) Kun. Dr. J. N a v i c k a s (**Estavayer-le-Lac**. Institut Sacre-Coeur),
- 2) P. E. G a r b a č i a u s k i e n e (**Zürich-Höngg**, Hohenklingenstrasse 23),
- 3) Dr. A. G e r u t i s (**Bern**, Spittelerstrasse 22)

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės nariai yra visi Šveicarijoje gyvenantis lietuviai. Narių teisės ir pareigos bus nusakytos Bendruomenės įstatuose, kurie šiuo metu rengiami ir bus pateikti patvirtinti busimam visuotiniam narių susirinkimui.

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenė sudaro Pasaulio Lietuvių Bendruomenės dalį. Jos šukis: **Lietuviais esame mes gime, lietuviais turime ir būti !**

Bendruomenės Valdyba tikisi, kad Tamsta aktingai prisidėsi prie Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės veiklos.

Nario mokestis laikinai nustatytas toks:

dirbantiems – 12 frankų metams,

nedirbantiems – 3 frankai metams.

Nario mokesčio dalis skiriama Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Vyriausiajai Valdybai ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Kultūros Fondui.

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės Sekretoriato adresas:

Zürich-Höngg. Hohenklingenstr. 23. Tėl. 56 73 29

Data? Lapkr. 1950 (ranka)

E. Garbačiauskienės laiškas A. Geručiuui dėl Šveicarijos lietuvių žinių 1951 m. kovo 7 d.

(VUB RS, f. 155, b. 241. Atspausdintas rašomąja mašinėle. Pasirašytas.)

E. Garbačiauskienė

Hohenklingenstr. 23

Zürich 49

Zürich, 1951 m. kovo 7 d.

J.M.

Ponui Dr. A. Geručiuui,

Berne

Gerbiamas Daktare,

Dekoju už tamstos vasario 21 d. laišką.

ŠvLB kasoje dabar randasi Šfr. 129.60

Tamstos apyskaitoje nurodyta suma Fr. 36.40 išlaidoms padengti išleidžiant „Šveic. Lietuv. Žinių“ No 1 (1951. II.8) pridedu į šitą laišką, kurį siunčiu apdraustu paštu.

Būtų gerai, kad pradėtas leisti „Šv. Liet. Žinias“ nereikėtų nuslopinti. Atrodo, kad iš nario mokesčio susidaranti suma pajėgs dar sekantį numerį finansuoti ir gal darviemą, o iki to laiko reikėtų ir kitų šaltinių pasidairyti.

Nario mokesčių apsimokėjo tie, kurie ir be raginimo „Šv.L.Ž.“ būtų apmokėję. Šiaip jau dauguma dar nėra įnešę ir per vasario šešiolikto minėjimą nereagavo.

Linkėdama Tamstai viso gero.

Priedas: šfr. 36.40

El. Garbačiauskienė (ranka)

ŠLB nario mokesčio įmokos kvitas 1951 m.

(VUB RS, f. 155, b. 241. Kvitas atspausdintas ant mažo formato lapelio, 10,8 cm × 16,2 cm, užpildytas ir pasirašytas įmoką priėmusio asmens.)

Quittung Fr. 24,-
Von.....(*ranka*) *Dr. A. Geručio su Ponia*
.....die Summe von
Franken dvidešimts keturi šfr.
Für *Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės nario*
.....*mokestis už 1951 metus*
erhalten zu haben, bescheinigt
.....den.....1951m.
(*ranka*) 11/I ir 2/ IX.*E. Garbačiauskienė*.....

ŠLB narių visuotinio susirinkimo protokolas 1952 m. vasario 17 d.

(VUB RS, f. 155, b. 242. Rankraštis su priedais šone (spausdinimo mašinėlė): „Protokolo priedai...“. Pasirašytas. Originalas.)

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės narių visuotinio susirinkimo įvykusio 1952 m. Vasario 17 d., 2 val. 30 min. po pietų Züricho geležinkelio stoties konferencijų salėje.

P r o t o k o l a s

Susirinkimui vesti, balsų dauguma, kviečiami p. Giedrys – pirmininkas ir Gegeckas – sekretorium.

Valdyba pateikia šią darbų tvarką:

- 1) Susirinkimo atidarymas
- 2) Susirinkimo pirmininko ir sekretoriaus rinkimai,
- 3) Valdybos pranešimas,
- 4) Revizijos komisijos pranešimas,
- 5) Šv. LB įstatų priėmimas
- 6) Šv. LB tarybos ir garbės teismo rinkimai
- 7) Įmokos
- 8) Lietuvos pasas ir
- 9) Sumanymai

Svarstoma darbų tvarka. Niekam nepasiūlius pakeitimų, darbo tvarka priimama, tokia, kokia buvo valdybos pasiūlyta.

Valdybos pranešimas. Daro dr. Gerutis.

Pranešėjas pažymėjo, kad valdybos vadovybei buvo sunku dirbi, kadangi visi trys valdybos nariai gyveno visai skirtingose vietose. Valdyba yra surengusi du vasario 16 d. ir vieną birželio 14 d. minėjimus. Išleisti 4 numeriai Šveicarijos Lietuvių Žinių. Palaikytas kontaktas su kitomis PLB organizacijomis.

Dėl valdybos pranešimo p. Giedrys klausė, ar valdybos iniciatyva atsirado „Eltos“ biuleteny skelbimas, esą Šveicarijой gyvena 2 DP pasivadinusiais lietuviais, kurie nuėjo dirbti bolševikų naudai. Visi trys valdybos nariai pareiškė, kad tas skelbimas atsirado ne jų iniciatyva. P. Giedrys siūlo „Eltai“ dėl (*neįskaitomas žodis* – aut. pastaba) pareikšti griežtą protestą, kurio projektą jis čia pat susirinkimui perskaitė. P. Gerutis siūlo visą reikalą pavesti būsimai valdybai. Balsų dauguma priimtas p. Geručio patikslinimas.

Po to visuotinis susirinkimas priima valdybos pranešimą ir pareiškia jai padėką.

Revizijos k-jos pranešimą daro p. Giedrys, kuris priimamas visų balsais be pataisų.

Istatų svarstymas. Projektą skaito dr. Gerutis. P. Giedrys kalba dėl 5c ir 15d punktų. Esą pasikartojimas. Dr. Navickas pritaria p. Giedrio pasiūlymui. Balsų dauguma nutarta priimta 5c išbraukti, o priimtą 15 d palikti.

Toliau p. Giedrys siūlo 36 str. sakinyje „Kiekvieno tikrinimo duomenys turi būti surašomi akte, kuri pasirašo kontrolės komisija ir prie tikrinimų dalyvavęs pareigūnas“ paskutinę sakinio dalį „ir prie tikrinimų dalyvavęs pareigūnas“ išbraukti. Balsų dauguma pasiūlymas priimtas. Naujoji šio sakinio redakcija skamba šitaip: „Kiekvieno tikrinimo duomenys turi būti surašomi akte, kurį pasirašo kontrolės komisija.“

Taip pat p. Giedrys siūlo 34 str. antrą pastraipą keisti (kontrolės komisija renkama tam pačiam laikui kaip ir valdyba). Pasiūlymas balsų dauguma priimtas. Be to, p. Giedrys siūlo pavesti tarybai perredaguoti 44 ir 45 str. str. nes dabartinė jų redakcija sukelianti neaiškumų. P. Garbačiauskienė siūlo minėtus str. str. tuojau čia pat svarstyti. Dr. Gerutis siūlo 45 str. žodį „Bendrųjų“, keisti žodžiu „Įmokų“, o 44 str. vieton „įmokų“ keisti „nario mokestis“ ir „dovanas“ išbraukti.

P. Giedrys sako, kad negalima paskubomis taisyti svarbaus įstatų str. ir jei jo pirmasis pasiūlymas nepriimtinas, tai geriau priimti tuos str. taip, kaip jie yra projekte surašyti.

Kilus ginčui dėl pasiūlymų susirinkimas 10 minučių pertraukiamas.

Po pertraukos susirinkimas nutarė 44 ir 45 str. str. priimti tokiais, kokie jie yra projekte pasiūlyti.

Visi įstatatai priimami susirinkusiųjų 14 balsų dauguma.

Šv. L. B. Tarybos ir Garbės Teismo rinkimai.

Tarybos rinkimai daromi slapta.

Balsams skaičiuoti kviečiamos p.p. Augevičienė ir Vintelerytė (*Neaiški pavardė gali būti Lintelerytė* – aut. pastaba).

Balsų gavo: Tarybos nariai

- 1) Dr. Gerutis – 13
- 2) P. Garbačiauskienė 12
- 3) „Šaulytė 9
- 4) Gegeckas 8
- 5) p. Garbačiauskas 7
- 6) „Audenis 4
- 7) „Pečiulionytė 3

Kandidatai : P. Dargužas 2

„Stonkus 2

Pirmieji septyni skelbiami išrinktais Tarybon, o likusieji 2 – kandidatai.

Garbės Teismo rinkimai daromi viešai.

Balsų gavo: Garbės teismo nariai

- 1) Dr. Šaulys – visų balsai

- 2) Dr. Eretas – 14 „ “
- 3) P. Stanulis 4 „ “ (po perbalsavimo. Su p. Junkeriu, p. Stanulis gavo 9 balsus)
- Kandidatai
- 4) Prof. Junkeris 4 balsai
- 5) „ Jakubėnas 4 „ “
- 6) Dr. Radvila 2 „ “

Tad pirmieji trys skelbiami išrinktais į Garbės Teismą, o likusieji – kandidatais.

Įmokos. Gegeckas siūlo įmokas sumažinti iki 6 fr. metams. P. Garbačiauskienė siūlo palikti senas įmokas. Balsuojant Gegecko pasiūlymas gauna 3 balsus, o P. Garbačiauskienės – 8 balsus.

Lietuvių Pasas Referavo Dr. Gerutis. Ponia Garbačiauskienė siūlė minėtus pasus išsiuntinėti visiems Šveicarijos lietuviams.

Sumanymai. P. Giedrys siūlo Šveicarijoje veikusių (nuo 1948 m.) Tautos Fondo komitetą perimti Šv. L. B. Tarybos kontrolei. Pasiūlymas priimtas.

Toliau p. Giedrys pageidauja, kad būsimoji Šv. L. B. Valdyba budriai saugotų ir energingai gintų Šv. lietuvių interesus.

Nesant daugiau sumanymų susirinkimas 18 val. baigiamas.

Pirmininkas

Sekretorius (*parašas*)

(*Prierašas mašinėle, dokumento šone*)

Protokolo priedai:

- 1/ Kontrolės/aktas / protokolas 1952 m. vasario mėn. 12 dienos.
- 2/ Susirinkimo dalyvių parašai su atrašais.
- 3/ Krašto tarybos balsavimo žiniaraštis.
- 4/ Eltos vadovui protesto rezoliucijos nuorašas.
- 5/ Protesto rezoliuciją lydinčio rašto VLIK-o Pirmininkui – nuorašas.

1952 kovo mėn. 18 d.
Zürich.

J. Giedrys
Susirinkimo pirmininkas (ranka)

Nuorodos

- ¹ VUB RS, F-155, b. 332, *Šveicarijos lietuvių žinios ir kita medžiaga apie Šveicarijos lietuvius*. LNB Lituanikos skyrius, LNB Lituanikos archyvas, saugomas *Šveicarijos lietuvių žinių*, nr. 1 (2 egz.). Prieiga internete: <http://www.epaveldas.lt/vbsp1/biRecord.do?biExemplarId=180927&biRecordId=34878> (žr. 2014 10 21).
- ² LCVA, F-668, *Lietuvos diplomatijos šefas Stasys Lozoraitis*.
- ³ VUB RS, F-249, *Vaclovas Dargužas (Andreas Hofer) (1922–2009)*, veterinarijos gydytojas, dr., Vilniaus u-t garbės daktaras. Fondo chronologija 1909–2004.
- ⁴ VUB RS, F-155, *Albertas Gerutis (1905–1985)*, teisininkas, diplomatas, spaudos darbuotojas, mokslo daktaras. Fondo chronologinės ribos 1826–1995.
- ⁵ VUB RS, F-155, b. 241, *Šveicarijos lietuvių bylos. Raštai ir laiškai Lietuvių bendruomenės Šveicarijoje krašto valdybai, rezoliucijos, protokolai ir kita*, T. 1, 1948–1952, VUB RS, F-155, b. 242, *Šveicarijos lietuvių [...]*, T. 2, 1953–1955, VUB RS, F-155, b. 243, *Šveicarijos lietuvių [...]*, T. 3, 1956–1961, VUB RS, F-155, b. 244, *Šveicarijos lietuvių [...]*, T. 4, 1962–1979. Archyve sumaišyta numeracija. Yra dvi bylos sunumeruotos F-155, b. 242.

- ⁶ VUB RS, F-155, b. 241, *Kvietimas į visuotinį Šveicarijos lietuvių bendruomenės susirinkimą.*
- ⁷ LNB Lituanikos skyriuje ir LNB Lituanikos archyve saugomas *Šveicarijos lietuvių žinių*, nr. 1 (2 egz.). Prieiga internete: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=180927&biRecordId=34878> (žr. 2014 10 21).
- ⁸ VUB RS, F-155, b. 332, *Šveicarijos lietuvių žinios ir kita medžiaga apie Šveicarijos lietuvius.*
- ⁹ Publikuojamuose šaltiniuose vartojamas terminas *Šveicarijos lietuvių sąjunga*, arba *ŠL*

Sąjunga, arba *ŠLS*, kurie apibrėžia pirmąją Šveicarijos lietuvių organizaciją, įkurtą 1948 m., veikusią dar prieš pradėdant kurti ŠLB. Ši organizacija vienijo Šveicarijoje gyvenančius lietuvius, vykdė karitatyvinę veiklą. ŠLS palaikė PLB apylinkių kūrimą ir perleido visas savo pareigas ir funkcijas naujai sukurtai organizacijai.

- ¹⁰ Šaltiniuose vartojamos santrumpa ŠvLB atitinka dabartinę ŠLB – Šveicarijos lietuvių bendruomenę. Bendruomenių kūrimosi pradžioje buvo patvirtintas ŠvLB trumpinys, vėliau pakeistas į ŠLB.

Recenzijos

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Nevykęs pabėgimas ar likimo šypsena?

Jozef Markuza, Biruta Markuza. *Skąd Litwini wracali*. Warszawa: Iskry, 2013, 307 p.

Šiandienėje Rytų Europoje griaudint rusiškiems ginklams atmintis vėl stipriai atsigręžia į praeitį. *Kraujuojančiose žemėse* (Timothy Snyder metafora) tarp Hitlerio ir Stalino atsidūrusios tautos patyrė didžiausias žudynes, represijas, deportacijas ir pažeminimus. Čia ne tik nuosavybė, bet ir pats žmogus buvo nacionalizuotas – iš jo atimta teisė į savą nuomonę, tapatybę, pasakojimus ir gyvenamą vietą. Šimtmečius savo gimtosiose vietose gyvenę autochtonai karo ir pokario valdžių bei administracijų buvo priversti „repatrijuotis“. Stalino ranka braižė pokario Rytų Europos sienas be jokių skrupulų, o spygliuotos Gulago vielos aptvėrė ne tik įkalinimo ir priverstinio darbo vietas, bet ir visą sovietų imperiją, kur kiekvienas žmogus buvo įkalintas savaip – kas fiziškai, o kas tik protu ir siela.

Dešimtys tūkstančių estų, latvių ir lietuvių pasirinko karo pabėgėlių likimą. Jie pasuko į Vakarų kartu su besitraukiančia vokiečių kariuomene. Tikėtina, kad apie 65 tūkstančiai lietuvių skirtingomis priemonėmis spruko nuo puolancios sovietų kariuomenės, genami 1940–1941 m.

teroro ir deportacijų prisiminimų: pabėgimas tolyn nuo siaubo, bet nežinia į kokią ateitį. Didysis pabėgimas, kuriam, anot to paties likimo lietuvių istoriko Mykolo Biržiškos, buvo lemta virsti tuo, kas lenkų istorinėje atmintyje įgijo *didžiosios emigracijos* vardą. Kitaip tariant, lemta tapti karių ir poetų egzodu. Ta pokario pabėgėlių karta davė Lietuvai ne mažiau negu XIX a. vidurio – Adomo Mickevičiaus ir 1830-ųjų metų sukilėlių – generacija davė Lenkijai. Istorijos knygos ir platesnių sluoksnių atmintis tą vis labiau atskleidžia.

1944 m. vasarą ir rudenį vienus Baltijos kraštų okupantus keitė kiti. Nacius – sovietai, vokišką režimą – rusiška tvarka arba, konkrečiau, – chaosas. Šių šalių žmonės desperatiškai rinkosi tarp savižudiškos laisvės kovos, susitaikymo su nauju okupaciniu režimu ar pabėgimu į Vakarų, vis dar tikėdami, kad pokario pasaulis nesusitaikys su neteisybe, sovietų imperinėmis užmačiomis. Tuo tikintieji nešiojosi su savimi viltį, kad, karo siautuliui nurimus, nusistovės agresorių išjudintos valstybių sienos, kad jų šalims nebūs atimta laisvė ir kad bus galima ramiai grįžti namo, pradėti viską iš naujo. Dauguma tikėjusių laisve ir

neabejojusių sovietų grėsmėmis žmogiškumui tas viltis pamažu laidojo DP (*displaced persons*) lageriuose 1945–1950 m., kuomet karo pabėgėliai virto politiniais emigrantais tolimuose užjūriuose, daugiausia – Šiaurės Amerikoje.

Apie DP nuotykius, dramas ir pasiaukojančią visuomeninę veikimą parašyta dešimtys rimtų knygų ir straipsnių, sukurta keletas sėkmingų dokumentinių filmų ir muziejinių ekspozicijų, nors turbūt labai perdėtume, jei imtume teigti, kad ta praeitis yra esminis baltų tapatybės bruožas. Šiandieniai istorijos vadovėliai jo neparemtų. Kaip ten bebūtų, su masinėmis kultivuojamos atminties formomis istoriografijoje dėl didžiojo pabėgimo ir DP epochos vertinimo didelių ginčų neyla.

Tačiau daug mažiau nutuokiama apie likimų tų pabėgėlių, kuriuos karo pabaigoje 1944 m. rudenį – 1945 m. pavasarį sovietų kariuomenė pasivijo ir atkirto nuo viso Vakarų link srūvančio srauto. Per karo nuteriotas Vokietijos ir Lenkijos žemes jie buvo genami atgal, bet jau ne į laisvą gimtinę, o tik į Sovietų Sąjungą. Daugelio likimai užgeso Sibiro tremtyje, kiti net ir savojo žemėje kentėjo nuo sovietinių saugumo tarnybų, terorizuojami ir įtariami antivalstybinio elgesiu. Šiam svarbiam pabėgėlių istorijos epizodui skirtas vos vienas kitas straipsnis. Gal kiek daugiau prisimenamas, tiriamas ir aprašomas Klaipėdos krašto *lietuvininkų*, t. y. Vokietijos piliečių, pasitraukimo ir prievartinio grąžinimo į sovietų okupuotą Lietuvą atvejais.

Apie 10 000 karo pabėgėlių sovietų armija atkirto nuo viso srauto, o vietoje išsvajotų Vakarų jiems teko gręžti atgal arklus ir vežimus arba jau rusiškuose gyvulių vagonuose dardėti į Rusijos tolius už Uralo. Yra istoriografijoje nedidelių bandymų šias dramas aprašyti, apibendrinti. Tačiau visiškai nebuvo pastebėta, kad greičiausiai keli šimtai lietuvių šeimų sugebėjo natūralizuotis Lenkijos vakarinėse naujai prijungtose žemėse. Šis Lenkijoje pasilikusių lietuvių likimas yra visiškai nauja tema, kuri leidžia ne tik užpildyti tuščią didžiojo pabėgimo nuo sovietų istorijos puslapį, bet ir papildyti lenkų ir lietuvių santykių istoriją. 1939 m. lenkų karo pabėgėliai Lietuvoje jau buvo palikę savo pasakojimų ir

jais paremtų publikacijų, o štai 1944 m. lietuviai pabėgėliai Lenkijoje savo naratyvo dar nebuvo sulaukę. Taigi tolesnis tyrimas labai geistinas ir intriguojantis. Štai kodėl verta sureikšminti čia recenzuojamą Markuzų šeimos *silva rerum*.

Perskaičius labai elegantiškai išleistą prisiminimų knygą norisi pripažinti, kad didžiojo lietuvių pabėgimo dalyvių likimai buvo įvairėni, dar labiau netikėti, nei anksčiau galvojome, o kai kurie iki šiolei buvo visiškai užmiršti. Tai netikėtai naujai paliudija Juozo Markuzos ir jo dukters Birutės Markuzaitės (Jozef Markuza ir Biruta Markuza) užrašai¹. Tai spalvinga ir dramatiška istorija apie lietuvius, kurie subrendo laisvoje Lietuvoje, o paskui karo vėtrų buvo nublokšti į Lenkiją, kentusią komunistinį režimą, bet švelnesnį negu sovietų, tiesiogiai įdiegtą okupuotose Baltijos šalyse. Nuotykiškai naujoje tėvynėje taip pat yra iškalbingas pretekstas istorikams ir visiems kitiems atminties sergėtojams.

Netikėtas ne tik pats Antrojo pasaulinio karo lietuvių pabėgėlių likimo puslapis, bet ir jo atminties būdas. Knyga pasirodė lenkų kalba ir Lenkijoje, o lietuvių tradicija nieko apie tai nėra paliudijusi. Apie tuos, kurie po karo sustojo komunistinėje Lenkijoje, Lietuvoje mes beveik nieko nežinome, išskyrus itin fragmentuotus pasakojimus. Buvo šiek tiek tirtas klausimas apie tuos, kurie stengėsi ištrūkti iš sovietų okupacijos į kiek didesnės laisvės erdvę, pasinaudojant painiomis Lietuvos lenkų „repatriacijos“ schemomis. Kadangi labai daug lietuvių galėjo rasti ir manipuliuoti savo kilties ir lenkiškumo istorijomis, o daugelio tapatybė iš tiesų buvo vadintina dviguba tapatybe, tai išvykimo ir apsisistojimo kaimyninėje šalyje (kad tik toliau nuo rusų) būdavo ne vienas ir ne dešimtis atvejų. Lenkijos lietuvių atmintyje tas puslapis taip pat labai miglotas, kadangi naujai *atgausios lenkų žemėse* atsidūrę lietuviai neįsiliejo į aktyvią senųjų Lenkijos lietuvių bendruomenę. Seinų ir Punsko kaimynystėje išliko prisiminimų ir pasakojimų nebent apie Lietuvos pasipriešinimo kovas remiančius partizanų būrius ir tų nedaugelis, kurie po karo iš netolimų pasienių tylomis apsistojo už Sovietų Sąjungos sienų, vengdami deportacijų ir slėpdami savo pilietines šaknis.

Paskiri atvejai ir saujelės lietuvių likimai Lenkijoje buvo susiję su tais, kurie po nacių Štuthofio koncentracijos stovyklos pasirinko Gdanską, o ne Marijampolę. Liūtas Mockūnas savo dramatinio kupinoje knygoje *Pavargęs herojus* aprašo antisovietinio lietuvių pagrindžio narių slaptus takus iš sovietų į Vakarų, kurie dažniausiai vedė per *žaliąją sieną* ties Kapčiamiesčiu ar Punksku į Gdynę, o iš ten, sėkmės atveju, – į Švediją ir tolyn². Minėta knyga iki šiolei yra savotiška išimtis. Be abejonės, tie pavieniai pabėgėlių atvejai yra tokie įvairūs ir mįslingi, kad biografijos žanro stokojanti lietuvių istoriografija iki dabar nesugebėjo jų atskleisti. Štai emigracijos istorikas, o jaunystėje – Lietuvos saugumietis ir, tikėtina, nacių gestapo bendradarbis 1941–1943 m. Jonas Dainauskas kaip Jan Dainowski kone dešimt pokario metų išgyveno komunistinėje Lenkijoje, o vėliau ištrūko į Paryžių, iš kur pasiekė Čikagą. Tačiau apie būdus išsislapstyti ir išgyventi Lenkijoje mes nieko iš jo nesužinojome nei jam gyvam esant, nei po jo mirties.

Birutės Markuzos plunksnai priskirtina prisiminimų ir kūrybos knyga yra labai subtilus, jautrus ir iškalbingas dokumentas. Autorė – pagarsėjusi dailininkė, rašytoja ir lietuviškos virtuvės ypatumu propaguotoja – buvo ta iniciatorė, kuri gundė ir skatino savo tėvą senatvėje užrašyti prisiminimus. Žinoma, jie buvo parašyti lietuviškai. Birutė labai delikačiai juos išvertė į lenkų kalbą, drauge kūrybiškai sudėjo savus užrašus, todėl knygos tekstas tapo puikiu, gal net pavyzdiniu, grožinės memuaristikos kūriniu. Juozo ir Birutės atsiminimų fragmentai it kokie jautrios širdies savanoriški liudijimai nuo giliausios asmeninės praeities klodų atveda skaitytoją prie 1990-ųjų laisvės slenksčio. Pasakojimas rutuliojamas dviem viena kitą atliepiančiom linijom, santūrius tėvo praeities fragmentus pradedant pildyti dukters atsiminimais, kurie pradžioje dar vaiko akimis žvelgia į pasaulio dramą ir taip sukuria įtaigią refleksiją. Tie patys įvykiai ir aplinkybės ne sykį apšviečiami abiejų pasakotojų žodžiais, tačiau abu jie lieka *patikimi naratoriai*, o jų atskleisti įvykių aiškinimai ar tik jų atspindžiai neprieštarauja vieni kitiems. Net jei visa Markuzų istorija būtų tik literatūrinė fikcija, ji būtų puiki literatūra, išsiliejusi jautriomis kūrybos formomis.

Autorės (-ių) išmonė aprašant tikrus įvykius ir pagarba dokumentiniam tikslumui knygoje labai ramiai sugyvena, o baisiausi nutikimai pasakojami pasitelkiant sėkmingiausias išraiškos priemones. Kai atsiveria karo veiksmai, žudynių ar masinio moterų prievartavimo scenos, kurios net savo aprašymais gali traumuoti jautresnio gymio skaitytoją, pasakotojai (šiuo atveju – tėvas) renka žodžius ir sakinius toli nuo *hollywoodinių* ar žurnalistinių šurpių (*thriller*):

... Po fatališkai permiegotos nakties ankstyvą rytą pajudėjome Klaipėdos kryptimi. Prie Girulių kaimo, kur miškas virto mažų pušų gojeliu, pasigirdo pikiruojančio lėktuvo kauksmas. Jį lydėjo kiti, kulkosvaidžių ugnimi apšaudantys kelią ir vežimų vartinę. Šokome slėptis po pušėlėmis ir čia pat prie mūsų galvų krito serija šuvių, sukėlusių mažus smėlio fontanus...³

Tėvo prisiminimuose nėra jokių perteklinių emocijų, o karo siaubas filtruojamas laiko distancijos ir ramios išminties filtrais. Ne tokios rusų kareivių siautėjimo scenos, kurios vokiečių civilių atmintyje ir istoriografijoje yra apgaubtos begalinio pasibaisėjimo ir traumos, pasakojamos santūriai, paliekant skaitytoją pačiam savo emocijomis nuspalvinti atvaizdus. Štai geranoriškų vokiečių namuose ties Ščecinu prisiglaudęs pabėgėlis mena gražuolių šeimininkų dukterų likimą. Po nepavykusio kelių savačių bandymo pasislėpti nuo moterų prievartavimo psichozėn puolusių rusų kareivių, jas ištinka tai, kas šimtus tūkstančių kartų palietė vokietes 1945 m. žiemą ir pavasarį. Epizodas prisimenamas Juozo Markuzos, bet dėl nuspėjamų priežasčių nėra paantrintas jo dukters:

Mūsų vežimai ir arkliai stovėjo vokiečių ūkininkų arklidėse. Rusams nebuvo įdomu, kas jų šeimininkas, kai jiems reikėjo, jie ėmė mūsų arklius, palikdami savo kuinus. Laikui bėgant visi arkliai dingo, o mes paversti pėsčiaisiais. Rusų kariuomenės daliniai nuolat keitėsi, vieni išvažiuodavo iki atvažiuodavo kiti, o visiems norėjosi praturtėti. Plėšė, ką galėjo, o mažiau vertingus daiktus tiesiog išmesdavo gatvėn. Kiaules pjovė, o savo poreikiams suvartodavo tik dalį mėsos, o tai kas likdavo išmesdavo kur papuola.

Kaimas, anksčiau švarus ir tvarkingas, greitai pavirto smirdančiu šiukšlynu. Didžiausią rusų kareivų (žoldakow) susidomėjimą kėlė jaunos moterys, vakarais girdėdavome klyksmus ir verksmus prievartaujamų moterų. Gražioji Gizela ir jos draugė Uršulė neišeidavo iš namų, veidus tepė suodžiais ir apmuturiuodavo skudurais. Vakarais ieškodavo ramesnės nakvynės vietos. Kelis kartus joms tai pavyko. Dideliuose grūdų aruoduose iškasėm joms galias duobes, kad galėtų pasislėpti. Tačiau moterų saugumas ilgai netruko, kareivos susekė, kur panelės nakvoja, ir vieną vakarą, kad atėjau palydėti jas į nakvynės vietą, pamačiau burmistro namą apstotą kareivių, kurie nieko vidun neleido. Po poros valandų, kuomet namas jau nebuvo rusų saugojamas, atėjau į valgomąjį, kur abi merginos kūkčiojo. Motina bandė jas raminti, burmistras sėdėjo visiškai palūžęs. Vos gebėjo išlemti, kad buvau teisus dėl ruskių. Dabar jis baudžiamas už tai, kad manimi nepatikėjo. Iš jo padrikų žodžių sužinojau, kas nutiko: kareiviai suvarė visą šeimyną į valgomąjį, pastatė jame ginkluotą sargybinių ir liepė nejudėti. Merginas nusivedė į gretimą kambarį, miegamąjį, ir ten paeiliui prievartavo. Ką išgyveno jų tėvas, nesiimu aprašinėti.⁴

Autorius labai delikačiai vengia kokių nors vaizdų, kurių nebūtų regėjęs savomis akimis, aprašinėjimo. Skiria tai, ką pats matė, nuo to, ką jam betarpiškai pasakojo sutikti liudininkai ir kas laikytina atokesniais šaltiniais, kalbomis ir gandai. Todėl pasakojimas vertingas ne tik istorikams, bet įtaigus ir skaitytojams.

Svarbus knygos liudijimas yra apie tai, kaip Markuzoms ir kelioms dešimtims kitų lietuvių pabėgėlių pavyko išvengti rusų pastangų sugrąžinti juos į Rytus, kaip į juos žiūrėjo naujoji lenkų administracija tuomet, kai jie desperatiškai ieškojo natūralizacijos būdų. Žinoma, prašant leidimo apsigyventi lenkų žemėse buvo patogiausia minėti kokią nors lenkišką kilmę. Čia, atrodo, užteko asmeninio prisipažinimo. Lietuviybės ir lenkybės mišiniai kiekvieno individo atveju galėjo (ir gal tebegali) būti atrasti iš naujo abiejuose kraštuose. Tuo pat metu šis epizodas verčia atrasti

istorikų rimtai netyrinėtą temą apie sisteminių Lenkijos komunistinės administracijos ir pačios visuomenės požiūrį į pabėgusius ir siekiančius lenkų žemėje prieglobstį rasti lietuvius po Antrojo pasaulinio karo.

Pokarinis tautų kraustymasis, valstybių sienų judėjimas, verčiantis autochtonus kažkur repatrijuotis, buvo ne kas kita kaip didžiausias etninis valymas per visą XX amžių. Ukrainiečiai buvo deportuojami ir sovietų, ir Vistulos operacijos vykdytojų naujoje Lenkijoje. Vokiečių deportacijos iš *naujai atgautųjų žemių* taip pat su siaubu menamos iki šių dienų. Lenkai deportuojami iš sovietų okupuotos Lietuvos, rusams siekiant, kaip visada, panaudoti nacionalistinius lietuvių prietarus prieš Lietuvos lenkus. Tačiau lietuviai nebevaldė savo krašto, o tik buvo daugiau ar mažiau sąmoningais kolaborantais. Gal panašiai kaip senstantis Stanisławas Grabskis Stalino strategų rankose. Knyga *Iš kur grįžo lietuviai* pačia jautriausia forma pasakoja apie tai, kas nutiko milijonams žmonių. Bet didžiojo pabėgimo ar pusiau pasisekusio išsigelbėjimo istorijos visad buvo asmeninės. Tad vienos šeimos liudijimas prisiliečia prie tų milijonų žmonių likimo stygų.

Ar jautrus ir padorus pasakojimas gali išgydyti atminties žaizdas ir traumas? Skaitant Juozo Markuzos ir Birutės Markuzos gyvenimo knygą, tuo norisi tikėti be išlygų. Knyga be neapykantos, revanšo, pagiežos. Ji kupina empatijos visiems, net tiems, kurie literatūros tradicijoje būtų vadintini neigiamais herojais. Tai geriausias būdas suprasti, susiprasti, atleisti, padėti susikalbėti iš naujo, tikint, kad visos šios baisybės nepasikartos nei lietuviams, nei lenkams, nei vokiečiams ir net rusams.

Nuorodos

- ¹ Markuza Jozef, Markuza Biruta. *Skąd Litwini wracali*, Warszawa, Iskry, 2013, 370 p.
- ² Žr. plačiau Mockūnas Liūtas. *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- ³ Markuza Jozef, Markuza Biruta. *Skąd Litwini wracali*, p. 117–118.
- ⁴ *Ten pat*, p. 172.

Egzilio tapatybės išsaugojimas

Manėm, kad greit grįšim: 18 pokalbių apie pasitraukimą į Vakarų 1940–1944 m. [Sudarytojos ir įvadinio straipsnių autorės Laima Petrauskaitė-VanderStoep, Dalia Stakytė Anyšienė, Dalia Cidzikaitė]. Vilnius: Aukso žuvys, 2014, 366 p.

Šiandien žmogaus egzistencija, ypač tapatybė, susijusi su įvairiomis patirtimis, kurios dažnai varijuoja nuo laisvės ir džiaugsmo iki skausmo ir praradimo. Pasak kultūrologo Vytauto Kavolio, „egzilis – tai tragedija, bet kartu jis ir didžiulė privilegija“, dėl kurios žmogus turi galimybę geriau pažinti ne tik save, bet ir pasaulį. Todėl šias patirtis – pasaulėvaizdžio ir pasaulėvokos – būtina išsaugoti, įžodinti ar kitaip įrašyti į istoriją, kad bent dalelė jos galėtų byloti naujoms generacijoms apie praeitį ir skaudžius sukrėtimus. Anksčiau buvo rašomi atsiminimų dienoraščiai ir memuarai, dabar – gilinamasi į sakinę istorijos žanrą, kuriame svarbus autentiškas pasakojimas ir kalba.

Žmonėms savotiškai sugrįžti į prisiminimus padėjo sakinę istorijos projekto pokalbiai, kurie pasirodė 2014 m. leidyklos „Aukso žuvys“ išleistoje knygoje „Manėm, kad greit grįšim“. Pokalbiai paremti autentiškais pasakojimais, tiksliau, sakinę istorija (angl. *Oral history*), kurią skaitytojams pateikė knygos sudarytojos

Laima Petrauskaitė-VanderStoep, Dalia Stakytė Anyšienė ir dr. Dalia Cidzikaitė. Pastaroji viename iš interviu neslėpė, kad „sukrėta visų pasakojimų, nes jie – apie paprastų žmonių paprastus gyvenimus ir vis dėlto nepaprastus likimus, istorijos pakreiptus visai netikėta linkme“. Galima teigti, kad tai – pokalbiai, konstruojami per skaudžią kalbos semantiką, kurioje atsiskleidžia egzilio tapatybė, patirtys ir, žinoma, svetimos kalbos įtaka gimtajai kalbai (pastebimi anglų kalbos intarpai, kurių vertimas nurodomas išnašose).

Knygą sudaro 18 pokalbių, kuriuose prisimenama apie pasitraukimą į Vakarų 1940–1944 metais. Kaip teigia viena iš knygos sudarytojų Laima Petrauskaitė-VanderStoep, svarbiausia sakinę istorijos projekto užduotis buvo „į magnetofono juostas įrašyti mūsų egzodo išgyvenimus ir išpūdžius karo metu: traukiamąsi iš Lietuvos, keliavimą į Vakarų Europoje pokario metais, emigravimą ir galiausiai įsikūrimą Jungtinėse Amerikos Valstijose“.

Pasirenkama kalbinti įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonės. Orientuojamasi į platių egzilio visuomenės skerspjūvį. Kalbintos 39 moterys ir 28 vyrai. Pašnekovų amžius svyruoja nuo 67 iki 95 metų. Tai parodo, kad nepaisant amžiaus ir išsilavinimo šiuos žmones sieja egzilis ir pastangos išsaugoti prisiminimus.

Pažymima tai, kad knygos sudarytojos dėmesingai rinko ir sistemino medžiagą, kuri sudaro tik dalį visų pokalbių (projekto metu įrašyti 65 pokalbiai, iš viso – daugiau nei 115 valandų), kurie kartu su įrašu DVD formatu atiduoti Pasaulio lietuvių archyvuui Lituanistikos tyrimo ir studijų centrui Čikagoje. Kopijos (tik DVD įrašyta medžiaga) saugomos Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institute, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvinio fondo vaizdo ir garso dokumentų archyve, Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvių kalbos institute, Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA), Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Lituanistikos katedroje *University of Illinois of Chicago*, Balzeko lietuvių kultūros muziejuje. Taip žengiamas svarbus žingsnis, kuris įrodo, koks žmogus gali būti universalus, sukrėstas dramatiškų išgyvenimų kitoje aplinkoje, kitų žmonių terpėje. Viena vertus, esi savas, nes moki vietos kalbą, kita vertus, amžinai liksi svetimas, nes esi iš kitur. Nesi gimęs toje šalyje, į kurią atvykai.

Tyrinėtojos neapsiribojo vien tik Čikagoje gyvenusių žmonių prisiminimais. Pasirinktos įvairios valstijos bei miestai. Taip siekiama plačiau žvelgti į skirtingas egzilio patirtis. Pavyzdžiui, pokalbiai buvo užrašomi iš žmonių, kurie gyveno Floridos Valstijoje, Naujajame Džersyje, Konektikute, Niujorke, Kalifornijoje ir kituose miestuose. Pagirtina tai, kad mokslininkės pasirinko ne tik miestų, bet ir žmonių įvairovę. Skatino pažvelgti į žmogaus prisiminimus iš skirtingų perspektyvų ir, be abejonės, miestų, kurie formuoja ir keičia egzilį.

Įdomu tai, kad knygą „Manėm, kad greit grįšim“ sudaro ne tik 18 pokalbių, pateikiama ir foninių žinių, t. y. istorinis, kultūrinis ir socialinis kontekstai, kurie leidžia ir (arba) padeda geriau suprasti, pažinti egzilio gyvenimą. Suprantama, kad ne kiekvienas skaitytojas gerai išmano Lietuvos istoriją ir jos niuansus. Taip yra išskiriami tam tikri informaciniai blokai, kurie skaitytoją supažindina su egzilio esmėmis ir, žinoma, pasekmėmis: I) Pirmoji sovietų okupacija; II) Vokiečių okupacija; III) Antroji sovietų okupacija; IV) Pasitraukus; V) Lietuviai pabėgėliai Švedijoje; VI) Karui pasibaigus ir VII) Svetimoje šalyje. Ši informacija papildoma įvairiais žemėlapiais, kuriuose galime pastebėti Raudonosios armijos puolimo kryptis ir vietas arba Vokietijos žemėlapi su okupuotomis zonomis (rusų zona, JAV zona ar prancūzų zona). Knygoje rasite asmeninių nuotraukų, kuriose užfiksuoti prisiminimai, įamžinti kelionės vaizdai, vestuvės, panorama, žmonės. Taip pat svarbi *afidavito* kopija – liudijimas apie patį žmogų, t. y. jo šeimyninę padėtį, finansus ir kt. Visa tai pateikiama svetima kalba, kuri nutrina gimtosios kalbos ženklus.

Pavyzdžiui, „*afidavitas / afidefita* (angl. *affidavit*) – dokumentų rinkinys, kurį Jungtinių Amerikos Valstijų pilietis turėjo pateikti JAV valdžiai, norėdamas iškviesti Antrojo pasaulinio karo pabėgėlius. Asmuo rėmėjas, sudaręs iškvietimo dokumentus, turėjo pasižadėti, kad atvykęs ar atvykusieji netaps kraštui našta“ arba „*repatriantai* – maža dalis pabėgėlių iš Lietuvos išvyko per sovietų pirmą okupaciją 1940–1941 metais. Kadangi tuo metu vokiečiai su sovietais dar turėjo gerus santykius, asmenys, įrodę, kad yra vokiečių kilmės, galėjo „nepatrijuoti“ į Vokietiją, kartais užteko tik padirbtos dokumento, ro-džiusio, jog, pvz., asmuo yra kilęs iš liuteronų šeimos“.

Kalba užkoduoja ir (arba) išsaugo egzilio skaudžias patirtis ir žymi atskirtį nuo gimtųjų namų, vietų, tėvynės. Todėl neretai

sąmoningai pasirenkama neredaguoti kalbos, nes knygos sudarytojos norėjo įrašyti ir užrašyti pokalbio metu išryškėjusias pašnekovų nuotaikas ir emocijas. Kiekvieno pašnekovo kalba yra individuali ir skiriasi viena nuo kitos. Todėl interviu paliekama būtent jų vartojama sintaksė ar leksika tokia, kokia buvo pokalbio metu, kai skambėjo gimtosios tarmės žodžiai, kurių nesunaikino kita kalba ar laikas svetur. Todėl knygos pabaigoje sudarytas išsamus žodynėlis, kuriame apibrėžti žodžiai, padedantys geriau suprasti interviu.

Kita vertus, 18 pokalbių – tarsi 18 skirtingų koncentruotų pasakojimų, kuriuose dera džiaugsmas ir liūdesys, karas ir taika, atradimas ir praradimas ar prisitaikymas ir atsiribojimas. Kartais net nesuvokiame, ką gali patirti ir išgyventi žmogus (nesvarbu, kokio amžiaus ar lyties), kuris buvo atskirtas ne tik nuo gimtųjų namų, bet ir nuo savo šeimos. Esama atvejų, kai išskiriamos šeimos, išbarstomi jos nariai po visą pasaulį. Taip skaitytojui prieš akis atveriamas autentiškas vaizdas. Svarbu paminėti, kad šie interviu įdomūs ir tiems, kas apskritai karo neišgyveno ir nepatyrė. Tai tarsi ryškūs liudijimai, koks laikas gali būti negailestingas žmogui, kuris viską praranda, kad vis dėlto kažką atrastų kitur, t. y. toli nuo namų, svetimose šalyje. Tokią dalį pasirinko žurnalistė Nijolė Jankutė-Užbalienė, skulptorius Petras Vaškys, mokslininkas Vytautas Černius, aktorė Birutė Briedienė ir kt. Pašnekovai pateikia įvairias to meto realijas, kurias užfiksavo prisiminimuose, skirtingas realybės ar praeities apibrėžtis. Pavyzdžiui, Nijolė Jankutė-Užbalienė apie išvykimo pasekmes sako: „Taip, pergyvenimai visą gyvenimą paliko, aš tik džiaugiuosi, kad aš nesusirgau nerviškai, kad aš nepalikau nerviškai sukręsta ar psichologiškai sužalota, kadangi ten buvo tokios scenos ir tokios baimės, kad jaunai mergaitei, dar beveik vaikui, trylikos metų, tai kažkas buvo baisaus.“

Knygoje užduodami klausimai esti įvairūs, tačiau vis tiek pradedama nuo svarbiausių, fundamentalių: kada pasitraukė iš

Lietuvos, kokių tikslų, ar buvo žinota, kur vyks, ar buvo tikimasi sugrįžti, kokios viso šito pasekmės? Nors kiekvienas interviu konstruojamas individualiai, ieškoma perspektyvų įdomiai pristatyti egzilį (pašnekovai atstovauja skirtingiems visuomenės sluoksniams – nuo gamyklos darbuotojo iki profesoriaus ar dėstytojo). Galima paminėti keletą pavyzdžių: Joanos (Kaukoriūtės) Krutulienės klausima: I) „Papasakokite apie savo gyvenimą Lietuvoje“; II) „Kas nutiko tėčiui?“, III) „Jūs tai prisimenate?“, IV) „Kokios konkrečios aplinkybės privertė Jus būtent tą dieną pasitraukti iš Lietuvos?“. Pastebime, kad brėžiama savotiška linija, kai klausimas pereina į atsakymą, o iš atsakymo kuriamas kitas klausimas. Tai įrodo, kad kiekvienas interviu – tarsi gabalėlis istorijos iš egzilio gyvenimo visumos. Siekiama parodyti žmogaus nesuvaidintą kasdienybę, darbą, pomėgius ir užsiėmimus, kurie atitolintų nuo tėvynės ilgesio. Kaip anksčiau minėta, pasirinkti įvairių profesijų ir skirtingą išsilavinimą turintys pašnekovai: pardavėjai, dėstytojai, verslininkai ir kt., baigę kelias klases Lietuvoje ar užsienyje įgiję daktaro ir profesoriaus laipsnius. Tai pabrėžia, kad bet koks žmogus, patyręs kančią ir atskirtį, yra toks pat prieš kitus.

Vis dėlto ši knyga nepretenduoja į mokslinį diskursą. Labiau artima publicistikos žanrui, kai jaučiamas autentiškas ryšys tarp adresato ir adresanto. Sunku net apibrėžti, ar knyga moko mokyti, ar šviečia, ar memuarinio. Sveikintina, kad sudarytojos skaitytojui profesionaliai atskleidė egzilio išgyvenimus ir patirtis. Knyga „Manėm, kad greit grįšim“ būtina mūsų kultūros diskurse. Ji paranki ir literatūrologams, ir sociologams, ir kultūrologams, analizuojantiems šią sritį. Svarbiausia, kad pasakojimai užfiksuoja ateities kartoms. Tai skatina mus, skaitytojus, domėtis skaudžia išeivių praeitimi, ją geriau pažinti. Knygą vienija vilties ir, žinoma, tikėjimo apibrėžties svetimose šalyje, prie kurios reikia prisitaikyti, išlaikoma lygybė tarp

įvairių įtampų ir patirčių. Pašnekovė Marija Paškevičienė paklausta, prie ko buvo sunkiausia prisitaikyti, atsakė: „Prie tos minties, kad reikės visą gyvenimą dirbti. Sudužusių savo svajonių. Kadangi galvojau, kad galėsiu kada nors mokytis, baigt universitetą. Ir

galbūt tas buvo sunkiausia. [...]“ Tai tik dar kartą įrodo, koks dekonstruotas ir disharmonizuotas gali būti egzilio gyvenimas, išsaugotas neįkainojamuose prisiminimuose, kurie šiandien būtini.

2014 04 01–2014 11 01

Visuomenėje

2014 m. balandžio 12 d. Atvirų durų diena jau dešimtmetį atšventusios Dublino „4 vėjų“ lituanistinės mokyklos skyriuose Inchicore ir Blanchardstowne. Visi norintys galėjo susipažinti su mokyklos veikla ir lituanistiniu švietimu. Tądien būsimieji moksleiviai bei jų tėveliai galėjo dalyvauti pamokose, stebėti mokymo procesą, susipažinti su mokytojais ar klasės draugais. Pradėta registracija kitiems mokslo metams.

2014 m. birželio 28 d. – liepos 6 d. Kaune ir Vilniuje vyko jubiliejinė Dainų šventė, sutelkusi beveik 100 tūkst. atlikėjų ir žiūrovų iš Lietuvos ir pasaulio šalių. Bendras atlikėjų iš Lietuvos ir dar 13 pasaulio šalių skaičius Dainų šventėje, pavadintoje „Čia – mano namai“, siekė 37 tūkst. Dainų šventės renginius stebėjo daugiau kaip 50 tūkst. žiūrovų: tiek jų susirinko į Dainų ir Šokių dienas, Ansamblių vakarą bei pučiamųjų instrumentų orkestrų koncertą. Tūkstančiai vilniečių, miesto svečių apsilankė ir kituose Dainų šventės renginiuose. Daugiausia lankytojų dėmesio sulaukė finalinis renginys – Dainų diena, į kurį susirinko per 30 tūkst. žiūrovų. Jie ir dar 12 tūkst. dainininkų iš 350 kolektyvų pristatė

visų laikų gražiausias lietuviškas dainas ir kartu prisiminė ne tik Dainų šventės ištakas, bet ir Baltijos kelio 25 metų jubiliejų, o 21 val. sutelkė viso pasaulio lietuvių vieningančiai iniciatyvai – kartu giedojo „Tautišką giesmę“. Šokių dienos abu pasirodymus stebėjo 9,5 tūkst., Ansamblių vakaro – 7 tūkst., pučiamųjų instrumentų orkestrų koncertą – 4 tūkst. žiūrovų. Šalia tradicinių renginių – dainų ir šokių, folkloro dienų, ansamblių vakaro ir kitų renginių – 90-ies metų jubiliejų šventusi Dainų šventė šiemet dovanojo ir naujovių. Teatro metams ir Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms buvo skirti Teatro dienos pasirodymai, šalia Valdovų rūmų įsikūręs Vaikų amatų miestelis bei teatralizuotas baltų genčių istorinių kostiumų pristatymas. Liepos 6 d. pirmą kartą paskelbta ir Tautinio kostiumo diena, kurios metu buvo demonstruojamos tautinio kostiumo drabužių kolekcijos. Tautiniais kostiumais pasipuošė daugiau nei 20 tūkst. Dainų šventės dalyvių. Lietuvos dainų šventė – svarbiausias šalies kultūros įvykis, jungiantis visas kartas ir visus žmones, stiprinantis šalies tapatybę ir garsinantis jos vardą pasaulyje. Šalies tautines dainas, šokius, ansamblių, pučiamųjų orkestrų, kanklių muzikos ir teatro programas, amatus pristatantys atlikėjai 2014 m. liepos 2–6 d. Vilniuje ištare

„Čia – mano namai“. Šventėje nestigo įvairių pramogų, buvo galima išbandyti senuosius amatus. Birželio 28 d. Kaune, Dainų slėnyje, įvyko Dainų šventės 90-mečio minėjimas. Šventėje dalyvavo atlikėjai iš Lietuvos, Australijos, Argentinos, Baltarusijos, Didžiosios Britanijos, JAV, Kanados, Latvijos, Lenkijos, Rusijos, Švedijos, Ukrainos, Urugvajaus ir Vokietijos

2014 m. liepos 7–9 d. Klaipėdoje vyko Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) kraštų valdybų pirmininkų suvažiavimas. Suvažiavime dalyvavo atstovai iš 26 šalių. Suvažiavimo metu Pasaulio lietuvių bendruomenės asociacijos direktorė Virginija Grybaitė perskaitė pranešimą apie asociacijos veiklos planus. Suvažiavimą oficialiai atidarė PLB valdybos pirmininkė Danguolė Navickienė. Sveikinimo žodį tarė Klaipėdos miesto meras Vytautas Grubliauskas. Jūratė Caspersen pristatė lituanistinio švietimo padėtį, perspektyvas ir planus bei pagrindinius PLB veiklos aspektus. Aktualias Rytų kraštų problemas ir jų sprendimo būdus pristatė PLB Rytų kraštų ir Rusijos komisijos pirmininkas Gintautas Želvys. Apvalaus stalo diskusijoje prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius, Gintė Damušytė, Jūratė Caspersen, Ginatutas Želvys, Gabrielius Landsbergis bei Dalia Henke aptarė PLB vaidmenį besikeičiančiame lietuviškame pasaulyje.

2014 m. liepos 7–17 d. Vilniaus lietuvių namuose vyko vasaros stovykla – Lietuvių kalbos kursai tremtinių palikuonims. 17 dalyvių iš Buriatijos, Karagandos, Tomsko, Komi, Irkutsko srities, Altajaus, Krasnojarsko ir Krasnodaro krašto mokėsi lietuvių kalbos, domėjosi Lietuvos kultūra. Lietuvių kalbos kursai vyko pagal pradedančiųjų ir pažengusiųjų lygio programas. Taip pat vyko pasakaitos apie lietuvių tautosaką, etnokultūrą, istoriją. Dalyviai turėjo galimybę sudalyvauti

pažintinėse ekskursijose po Vilnių, Dzūkiją, pamatyti Rokiškio krašto įžymybes, Paneemunės pilis.

2014 m. liepos 10–13 d. Vyko antrasis Pasaulio lietuvių jaunimo susitikimas, kuriame apsilankė apie 3 700 žmonių iš kelių dešimčių pasaulio valstybių. Čia buvo galima sutikti tautiečių ne tik iš Lietuvos, bet ir iš JAV, Kanados, Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Danijos, Prancūzijos, Islandijos, Suomijos, Rusijos, Airijos, Turkijos, Egipto, Indonezijos, Honkongo. Liepos 11 d. visus susirinkusius pasveikino Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Algirdas Butkevičius. Antrajame Pasaulio lietuvių jaunimo susitikime dalyvavo daugiau nei pusantro šimto žinomų verslo, kultūros, politikos ir mokslo atstovų. Renginyje buvo galima išgirsti pranešimų verslo, politikos, kultūros ir mokslo temomis, sudalyvauti diskusijose ir susitikimų sesijose su žymiais keliautojais, sportininkais, rašytojais, teisininkais, verslininkais ir kitokią sėkmingą karjerą padariusiais žmonėmis. Išskirtinio dėmesio sulaukė ekonomisto Nerijaus Mačiulio pranešimas tema „Technologijos, keičiančios pasaulį ir darbo rinką“. Sunkiai politikos paplatinėje tilpo ir visi norintys išgirsti grupės „Antis“ lyderio Algirdo Kaušpėdo pranešimą „Zombiai puolą Lietuvą“. Teatrališko pranešimo metu Algirdui Kaušpėdai talkino Lietuvos kino ir teatro aktorius Marius Repšys, padėjęs iliustruoti šiuolaikinių zombių požymius. Festivalio scenoje koncertavo 16 Lietuvos muzikinių grupių ir atlikėjų, tarp kurių: Jurga, Leon Somov & Jazzu, „Skamp“, „Golden Parazyth“, „Biplan“, „Liūdni Slibinai“, GJan, „Keymono“, „Beissoul & Einius“ ir kiti. Priešpaskutinę Pasaulio lietuvių jaunimo susitikimo dieną įteikti apdovanojimai už renginyje pristatytus projektus. Geriausiu projektu visuomenės ir pilietiškumo srityje išrinkta visuomenės sąmoningumą

puoselėjanti kampanija „Myliu Pandą“, kultūros srityje nepralenkiamą buvo Lietuvos moksleivių sąjungos inicijuota programa, skatinanti taisyklingą lietuvių kalbos vartojimą „Kalbą kuriu aš“. Nacionalinis verslo planų konkursas „Verslauk“ nugalėjo verslo srities projektų kategorijoje, būti aktyviais savo aplinkos kūrėjais skatinančios „Keliaujančios architektūros dirbtuvės“ išrinktos geriausio mokslo srities projektu. Specialiai iš Jungtinių Amerikos Valstijų atvykęs režisierius Vincas Sruoginis gausiai susirinkusiems žiūrovams pristatė drauge su Jonu Ohmanu ir Marku Johnstonu sukurtą filmą apie miško brolius „Nematomas frontas“. „Lithuanian shorts“ sudarytoje programoje lankytojai išvydo 10 trumpametražių filmų, kurtų per pastaruosius dvejus metus, buvo rodomas Cezario Gražinio trupės spektaklis „Drąsi šalis“. Lankytojus kvietė daugiau kaip 15 kūrybinių dirbtuvių. Tarp jų: robotikos mokykla, Dizainerių Ievos Ševiaikovaitės ir Jolantos Rimkutės tandemas „LT identity“, menininkė Agnė Kišonaitė, gudrioji kalbų mokykla „Bliu Bliu“, vyko jogos užsiėmimai, stalo žaidimai, lindiho šokiai. Sporto entuziastai dalyvavo krepšinio, futbolo, tinklinio turnyruose, vyko Pasaulio lietuvių bėgimas.

2014 m. spalio 17 d. Vilniaus lietuvių namuose vyko kasmetinis tarptautinis užsienio lietuvių mokyklų meno festivalis „Darni mūsų dainų ir šokių pynė“. Festivalyje pasirodė Rygos lietuvių vidurinės mokyklos šokių kolektyvas „Bitutė“ (vad. Salomėja Indane), du Londono EC Lighthouse lituanistinės mokyklos šokių studijos kolektyvai (vad. Edgaras Jankauskas), Pelesos privačios bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos (lietuvių mokomąja kalba) instrumentinė grupė „Gimtinė“ (vad. Petras Rimkus), Seinų lietuvių „Žiburio“ mokyklos mergaičių tercetas (vad. Juozas Pileckas), Punsko Dariaus ir Girėno pagrindinės mokyklos ir gimnazijos solistai (vad. Irena Kalinauskienė), Vidugirių pagrindinės

mokyklos ansamblis „Lenciūgėlis“ (vad. Irena Kalinauskienė) ir Vilniaus namų kamerinis choras (vad. Judita Taučaitė).

LR Prezidentė

2014 m. balandžio 2 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė pasveikino ir apdovanojo jau septintąjį kartą rengiamo konkurso „Švari kalba – švari galva“ finalininkus ir nugalėtojus. Šiemet konkursas sulaukė net 12 tūkst. dalyvių. Pirmą kartą pakviesti dalyvauti ir užsienyje gyvenantys lietuvių mokiniai. Pasak Prezidentės, kol skaitome ir rašome lietuviškai, – kalba gyva. Todėl simboliška, kad konkurso nugalėtojai apdovanojami minint Tarptautinę vaikiškos knygos dieną. Šalies Prezidentės globojamas konkursas – puiki galimybė 6–10 klasių mokiniams rašybos ir taisyklingos kalbos žinias patikrinti elektroninėje erdvėje, kurioje moksleiviai bendrauja vis dažniau. Taip siekiama paskatinti jaunąją kartą ir virtualioje erdvėje vartoti lietuviškus rašmenis bei taisyklingą kalbą.

2014 m. gegužės 3 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė pasveikino konferencijos „Atgal į Lietuvą“ (www.backto.lt) dalyvius ir pakvietė naujų darbo bei verslo galimybių ieškoti Lietuvoje. Prezidentės Dalios Grybauskaitės globojama Londono konferencija yra ketvirtasis projekto „Atgal į Lietuvą“ renginys. Šios prieš metus gimusios iniciatyvos tikslas – pakviesiti užsienyje studijuojančius ir dirbančius lietuvius savo žinias bei patirtį pritaikyti Lietuvoje, susipažinti su naujomis Tėvynėje atsiveriančiomis galimybėmis ir išgirsti grįžusiųjų sėkmės istorijas. Trys tokios konferencijos jau įvyko Kopenhagoje, Stokholme ir Osle. Pasak Prezidentės, per keletą metų grįžusiųjų į Lietuvą skaičius išaugo – nuo 4 tūkst. 2010 m. iki beveik 19 tūkst. praėjusiais metais. Sugrįžę lietuviai savo žinias ir patirtį sėkmingai pritaiko finansų, inovacijų srityse,

valstybiniame bei privačiame sektoriuose. Vienas ryškiausių pavyzdžių, Prezidentės teigimu, yra broliai Vizbaros, kurie baigę mokslus užsienyje Lietuvoje įkūrė sėkmingą lazerių ir aukštųjų technologijų kompaniją „Brolis semiconductors“. Valstybės vadovė Anglijos lietuviams palinkėjo tikėti savo Tėvyne, palaikyti su ja nenutrūkstamą ryšį, toliau burtis į bendruomenes, puoselėti gimtąją kalbą ir papročius, taip pat pabrėžė, jog kiekvienas lietuvis yra reikalingas Lietuvai.

2014 m. liepos 7 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė pasveikino Vilniuje vykusio Pasaulio lietuvių ekonomikos forumo (PLEF) dalyvius. Šeštą kartą organizuotame renginyje verslininkai, mokslininkai, politikai ir ekonomistai diskutavo švietimo politikos, ekonomikos ir verslo temomis. Pasak Prezidentės, svarbu, kad kuo daugiau sumanių lietuvių iš viso pasaulio į šią galimybių šalį sugrįžtų ne tik mintimis, ne tik žodžiais, bet ir darbais. Tai sudarys sąlygas Lietuvos ekonomikai, demokratijai ir pilietinei visuomenei atskleisti visą savo potencialą. Šiame forumo dalyvavo daugiau kaip 250 Lietuvos ir lietuvių kilmės verslininkų bei savo sričių specialistų iš viso pasaulio. Renginio metu pristatyta per 15 įvairių naujų socialinių projektų ir iniciatyvų. Pasaulio lietuvių ekonomikos forumo tikslas – įtraukti pasaulio lietuvius, verslininkus, ekonomistus, politikus ir mokslininkus į Lietuvos ekonominį gyvenimą, stiprinti jų ryšius su Lietuva, paskatinti vystyti verslą mūsų šalyje, pritraukti investicijas.

2014 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė susitiko su antrojo Pasaulio lietuvių jaunimo suvažiavimo dalyviais. Šalies vadovė pabrėžė, kad naujų, išradingų, patrauklių būdų lietuvių stiprinti reikia ieškoti nuolat, svarbu burtis į bendruomenes ir palaikyti tarpusavio ryšius su lietuviais visame pasaulyje. Šiame susitikime dalyvaujantis

iniciatyvus jaunimas gali prisidėti prie Lietuvos ateities kūrimo savo drąsiomis, jaunatviškomis ir veržliomis idėjomis, originaliais ir kūrybiškais projektais.

2014 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė susitiko su ekspedicijos „Misija Sibiras“ dalyviais. Ankstyvą rytą tiesiai iš Vilniaus geležinkelio stoties į Prezidentūrą atvykę jaunuoliai dalijosi išpuodžiais, šalies vadovei pasakojo apie nuveiktus darbus, suteiktus iki šiol Sibire gyvenančius lietuvius. Per devynerius projekto gyvavimo metus dalyvio anketą užpildė daugiau nei 10 000 žmonių, lietuvių tremties ir įkalinimo vietose jau apsilankė 13 ekspedicijų. Šiais metais per dvi savaites ekspedicijos „Misija Sibiras“ dalyviai aplankė Rusijos Krasnojarsko srityje esančias gyvenvietes (Zyrianką, Jeniseiską, Strelką, Saviną, Zacharovką, Mamotovą, Piskunovką, Lesosibirską), kuriose kadaise buvo apgyvendinti iš Lietuvos prievarta atvežti žmonės, bendravo su vis dar ten gyvenančiais tautiečiais, tvarkė apleistas lietuvių kapines, patys gamino ir statė kryžius. Tryliktosios ekspedicijos „Misija Sibiras“ dalyviai iš Lietuvos išvyko liepos 17 d., Pasaulio lietuvių vienybės dieną. Joje dalyvavo 15 jaunų žmonių. Grįžus numatyta surengti fotografijų parodą, sukurti dokumentinį filmą.

LR Seimas ir LR institucijos

2014 m. balandžio 17 d. Užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius ministerijoje susitiko su Pietų Amerikos lietuviais, atvykusiais į Lietuvą mokytis lietuvių kalbos, istorijos, geografijos, tikybos bei etnokultūros. Lietuvių kilmės jaunuoliams buvo pristatyta Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos programa, kurios tikslas – telkti Lietuvos diasporą bendrai veiklai Lietuvos labui. Trys Argentinos lietuviai Jimena Chizas, Catalina Melnesiuk ir Rodrigo Salto bei du

Urugvajaus lietuviai Rodrigo Martinezas ir Alejandro Bromas Vilniaus lietuvių namuose 25 savaites mokėsi ir dalyvavo etnokultūrinės programos renginiuose. Pietų Amerikos lietuvių mokslai Lietuvoje tai – Lietuvos užsienio reikalų ministerijos, Švietimo ir mokslo ministerijos bei Pasaulio lietuvių bendruomenės, dviejų JAV veikiančių fondų (Lietuvių fondo ir Lietuvių katalikų religinės šalpos) bendradarbiavimo pavyzdys.

2014 m. rugsėjo 18 d. Lietuvos ambasadoje Londone paminėta Lietuvos žydų genocido atminimo diena. Holokausto atminimo renginys tradiciškai subūrė Jungtinės Karalystės lietuvių, žydų ir britų bendruomenes. Į Holokausto aukų pagerbimą atvyko šalies Parlamento bei Londone reziduojančių diplomatinių atstovybių nariai, kitų sostinės tautinių bei religinių bendruomenių atstovai. Renginio dalyviai turėjo galimybę išgirsti tarptautinio styginio kvarteto atliekamus kūrinius, bendrai susikaupimo maldai kvietė ir atminimo žvakes Holokausto aukoms uždegė litvakų kilmės rabinas Herschel Gluck.

2014 m. spalio 3 d. Lietuvos nuolatinis atstovas prie Europos Tarybos (ET) ambasadorius Vytautas Leškevičius dalyvavo iškilmingame renginyje Prancūzijos Elzaso regiono Mittelbergheimo miestelyje, skirtame lietuvių kilmės poetui ir Nobelio premijos laureatui Česlovui Milošui paminėti. Atminimo lenta Česlovui Milošui atidengta Lietuvos ir Lenkijos nuolatinių atstovybių prie ET iniciatyva netoli Strasbūro esančiame Mittelbergheime. Poetas šiame vaizdingame miestelyje buvo apsistojęs 1951 m., čia parašė vieną nuostabiausių eilėraščių, pavadintą šio miestelio vardu. Renginys, kuriuo užbaigta šių savaitę Strasbūre vykusio ET Parlamentinės Asamblėjos rudens sesija, pritraukė didelį būrį ETPA parlamentinių delegacijų narių, lietuvių ir lenkų bendruomenių atstovų, kultūros mylėtojų.

2014 m. lapkričio 1 d. Minint Visų šventųjų dieną LR generalinis konsulas Marijus Gudynas su šeima aplankė Lietuvos visuomenės ir politikos veikėjų kapus Čikagoje, padėjo gėlių, uždegė atminimo žvakutes. Šiais metais, minint generalinio konsulato Čikagoje 90-metį, atstovybės veiklos tęstinumą Lietuvos okupacijos metais užtikrinę Petras ir Juzė Daužvardžiai buvo apdovanoti „Lietuvos diplomatijos žvaigždėmis“.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2014 m. kovo 28 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas ir Lietuvių literatūros katedra kvietė į rašytojo Kazio Almeno romano „Vaivos juosta“ pristatymą. Renginio metu diskutuota apie lietuviškojo detektyvo tradiciją, K. Almeno detektyvinio romano specifiką. Drauge su autoriumi dalyvavo istorikas prof. Egidijus Aleksandravičius, literatūrologė Eugenija Valienė, leidyklos atstovai.

2014 m. rugpjūčio 7 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas kartu su LR Istorine Prezidentūra atidarė parodą „Gyvename viltimi: Prezidentas Antanas Smetona egzilyje“. Parodoje pristatomi paskutiniai Lietuvos Prezidento A. Smetonos veiklos metai (1940–1944) pasitraukus iš Lietuvos: nuotraukos ir to meto leidiniai, kuriuos puikiai papildė 1981 m. JAV sukurtas filmas „Antanas Smetona“. Šiuos dokumentinius kadrus atskleisti teisę suteikė Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Parodoje eksponuojamos fotografijos, leidiniai ir dokumentai iš Istorinės LR Prezidentūros Kaune, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus, VDU Lietuvių išeivijos instituto, Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bei asmeninio V. J. Smetonos archyvo. Paroda veiks iki 2015 m. vasario 22 d.

2014 m. rugsėjo 12 d. Vytauto Didžiojo universiteto Didžiosios salės fojė įvyko

parodos „Praradę Tėvynę: išeivių iš Baltijos šalių istorija. 1944–1952“ atidarymas ir pristatymas. Parodos atidaryme dalyvavo Balzeko lietuvių kultūros muziejaus įkūrėjas Stanley Balzekas, viena iš parodos rengėjų Rita Janz, Lietuvos užsienio reikalų viceministras Mantvydas Bekešius, Užsienio lietuvių departamento direktorė Gintė Damušytė, VDU Lietuvių išeivijos instituto direktorius prof. Egidijus Aleksandravičius. Parengti du parodos variantai anglų ir lietuvių kalbomis. Parodoje aktualizuojami pasitraukimo iš Lietuvos, gyvenimo DP stovyklose ir tolimesnės emigracijos į kitas šalis etapai. Rugsėjo 23 ir 24 d. Čikagoje vyko parodos atidarymas. O rugsėjo 12 d. Lietuvių išeivijos institutas ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus kvietė į lietuviškojo parodos varianto „Praradę Tėvynę: išeivių iš Baltijos šalių istorija. 1944–1952“ atidarymą.

2014 m. rugsėjo 26–28 d. Hiutenfelde (Vokietijoje) vyko Lietuvių Kultūros instituto ir VDU Lietuvių išeivijos instituto organizuotas tradicinis metinis 34-asis suvažiavimas. Jo tema – „Didysis lietuvių tautos egzodas 1944 m.: priežastys ir pasekmės“. Suvažiavime pranešimus skaitė Lietuvių išeivijos instituto bendradarbiai. Prof. Egidijus Aleksandravičius savo pranešime aktualizavo diasporos istorijos ir šiuolaikinių migracijos procesų aktualijas. Doc. Dalia Kuizininė pasakojo, kaip lietuvių išeivių memuaruose ir grožinėje literatūroje vaizduojama pasitraukimo iš Lietuvos tema. Dr. Mykolas Drunga savo pranešime susitelkė ties ateities vizijomis išeivijos politiniuose tekstuose. Dr. Asta Petraitytė-Briedienė atskleidė svarbiausius diplomato veiklos aspektus Antrojo pasaulinio karo metais. Menų fakulteto prof. Rasa Žukienė analizavo, kaip Vokietijoje leistos lietuvių spaudos karikatūros atspindėjo to meto gyvenimo realijas. Dr. Daiva Dapkutė

pasakojo apie „Šviesos“ organizacijų tinklą ir jų veiklą Vakarų Europoje. Lietuvių kultūros instituto direktorius dr. Vincas Bartusevičius pristatė stovyklų likvidavimosi laikotarpį šeštajame dešimtmetyje ir Vasario 16-osios gimnazijos kūrimosi istoriją. Konferenciją apibendrino diskusija apie Vokietijos lietuvių bendruomenės dabartį ir ateitį. Diskusijoje dalyvavo Vokietijos lietuvių bendruomenės pirmininkas Antanas Šiugždinis, Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas Simonas Černiauskas, Lietuvos ambasados Vokietijoje kultūros atašė Gabrielė Žaidytė. Lietuvių išeivijos instituto darbuotojai aplankė Lietuvių kultūros institutą, apžiūrėjo gausius čia saugomus archyvus, aptarė tolimesnes bendradarbiavimo perspektyvas.

Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus

2014 m. balandžio 17 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje lankėsi Užsienio reikalų ministras (URM) Linas Linkevičius. Vizito metu buvo diskutuota apie pastato, kuriame įsikūrusi prezidento biblioteka, rekonstravimo galimybes. Šiame name tarpukariu veikė Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Susitikime su L. Linkevičiumi dalyvavo ir bibliotekoje svečiavosi VDU rektorius prof. Zigmas Lydeka, Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas, Kultūros paveldo departamento direktorė Diana Varnaitė bei URM Viešųjų ryšių departamento direktorius Giedrius Puodžiūnas. Prezidento bibliotekoje vykusioje diskusijoje aptartos pastato rekonstrukcijos ir sutvarkymo galimybės iki 2018 m. vykšančio valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo. Ministras L. Linkevičius užsiminė, jog šiemet reikėtų atidengti atminimo lentą, o paskui palaipsniui vykdyti kitus veiksmus, siekiant aktualizuoti Kauno

diplomatinių paveldą. Vėliau visi susitikimo dalyviai persikėlė į VDU rektorato pastatą, kuriame vyko seminaras-diskusija „Lietuvos Respublikos diplomatija Kaune: istorinės atminties topografija“.

2014 m. gegužės 16 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje vyko tarptautinis mokslinis simpoziumas „Immanent Expressions: Conversations at the Crossroads of Philosophy, Literature, and Politics“, organizuotas Vytauto Didžiojo universiteto Socialinės politinės teorijos katedros ir Butlerio Universiteto (JAV, Indiana) Anglų kalbos katedros.

2014 m. spalio 1 d. Įvyko Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus dalininkų susirinkimas ir paskutinysis trejų metų kadenciją baigusios Valdybos posėdis.

Sigita Žemaitytė

Parengta pagal:

www.iseivijosinstitutas.lt
<http://adamkuslibrary.lt>
www.president.lt
www.urm.lt
www.pljs2014.lt
<http://plbe.org>
www.delfi.lt

Mūsų autoriai

ALEKSANDRAVIČIUS Egidijus

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Lietuvių išeivijos instituto vyr. mokslo darbuotojas, Istorijos katedros profesorius
El. paštas e.aleksandravicius@hmf.vdu.lt

BALANDIS Egidijus

Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas
El. paštas e.balandis@hmf.vdu.lt

BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ Halina

Čekijos Brno Masaryko universiteto Filosofijos fakulteto, Kalbotyros ir baltistikos instituto asistentė profesorė
El. paštas halina.nosalova@gmail.com

JAZAVITA Simonas

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvos istorijos programos magistrantas
El. paštas s.jazavita@hmf.vdu.lt

KRAULEIDIS Astijus

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių filologijos bakalauras
El. paštas a.krauleidis@hmf.vdu.lt

LUDVIGSEN David Sætre

Norvegijos Austrheim aukštesniosios mokyklos (*Austrheim vidaregåande skule*) mokytojas inspektorius
El. paštas davlud@hfk.no

PLATAČIŪTĖ Vija

Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto doktorantė; VŠĮ Diversity Development Group direktorė
El. paštas v.plataciute@pmdf.vdu.lt

ŠIMĖNIENĖ Akvilė

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė
El. paštas akvile.simeniene@yahoo.es

VAISIŪNAITĖ Ina

Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė
El. paštas i.vaisiunaite@hmf.vdu.lt

ŽEMAITYTĖ Sigita

Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė
El. paštas s.zemaityte@hmf.vdu.lt

ŽIBAS Karolis

Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių
tyrimų instituto mokslo darbuotojas, Socia-
linių mokslų daktaras

El. paštas karolis@ces.lt

ŽUKIENĖ Rasa

Vytauto Didžiojo universiteto Menų fa-
kulteto Menotyros katedros profesorė

El. paštas r.zukiene@mf.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redaktorių kolegijos paskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pridėta

santrauka anglų ir lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert / endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas visas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redaktorių kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas darb.lii@hmf.vdu.lt. Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu d.kuiziniene@hmf.vdu.lt.

Žurnalas recenzuojamas ir dedamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>.

Submission Guidelines

Oikos (from the Greek word meaning *home*) is a scholarly journal devoted to discussing contemporary migration, Lithuanian migration policy, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents.

Texts are published in Lithuanian or English. Articles should not exceed 40,000 characters (with spaces) in length; critical notices should not exceed 10,000 characters in length. Texts should be submitted on A4-size paper and set in Times New Roman type with 1.5 line spacing.

Texts to be published in *Oikos* are evaluated by two reviewers assigned by the editorial board. The journal publishes just those texts that have not been published previously. They must meet the usual requirements set for scholarly texts, including a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. If the scholarly text is submitted in Lithuanian, it must be accompanied by summaries (from 600 to 1000 characters) in English

and Lithuanian. If the text is in English, it must be accompanied by a summary in Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the end of the text as follows.

In case of a book, the order is: author's last and first names; book title (and volume, if necessary); location of publication; publisher; year of publication; and page number(s) quoted from.

In case of an article from a book, the order is: author's last and first names; title of article; title of book; year of publication; publisher; and page number(s) quoted from.

In case of a journal article, the order is: author's last and first names; title of article; title of journal; year of publication; issue number; and page number(s) quoted from.

Quotations are to be enclosed in double quotes and written out in the same type and with no other distinctive markings.

In a Lithuanian-language text, non-Lithuanian personal names are to be written in their original form. Their first occurrence requires using the full first and last names; subsequent occurrences may be limited to just the last name (of the same person). The most frequently used place-names (information

about which may be found in ordinary encyclopedias) are to be written in Lithuanian as traditionally pronounced; rarely used or little known names having no transliterations are to be written in their original orthography.

When submitting their articles to be considered for publication, contributors and authors must indicate their first and last names, institution, academic degree, e-mail address, and telephone number.

Articles should be submitted in electronic form together with one printed copy to the Lithuanian Emigration Institute (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas; darb.lii@hmf.vdu.lt; 8 37 327 839) or to the Assistant Editor Dalia Kuizinienė at d.kuiziniene@hmf.vdu.lt.

Oikos is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>

oikos

2014 Nr. 2 (18)

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

Redaktorė *Agnė Bolytė*

Serijos dailininkė ir maketuotoja *Kornelija Buožytė*

Išleido „Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius
info@versus.lt | www.versus.lt

Spausdino „BALTO print“
Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
info@baltoprint.com | www.baltoprint.com